Волинський національний університет імені Лесі Українки
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МОРЕНЧУК АНДРІЙ АНДРІЙОВИЧ

УДК 355.451(520)

ДИСЕРТАЦІЯ

БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ЯПОНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії
29 Міжнародні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ А. А. Моренчук

Науковий керівник: **Карпчук Наталія Петрівна** – доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Волинський національний університет імені Лесі Українки

Луцьк – 2024

АНОТАЦІЯ

Моренчук А. А. Безпекові аспекти міжнародних відносин України та Японської Держави в контексті російсько-української війни. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 291 – «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2024.

У Вступі обґрунтовано актуальність теми, означено мету та завдання, визначено об’єкт та предмет дослідження, сформульовано наукову новизну, виокремлено методологічний інструментарій, окреслено теоретичне та практичне значення отриманих результатів, висвітлено попередню апробацію результатів дослідження та описано структуру роботи.

У першому розділі розглянуто концепт безпекової політики у міжнародних відносинах. Констатуємо, що незважаючи на теоретичну та практичну значимість понять і категорій, якими можна охарактеризувати безпеку, в науковій літературі досі не розроблено єдиного підходу до їх визначення. Основну увагу нами зосереджено на проблемах забезпечення таких видів безпеки як політична, економічна, воєнно-економічна і воєнна. Фіксуємо чотири рівні міжнародної безпеки: національний, субрегіональний, регіональний і глобальний. Світова політика і міжнародні відносини характеризуються взаємозалежністю. Відповідно, нестабільність, кризи, конфлікти, війни безпосередньо впливають на усіх учасників міжнародної і регіональної політики, що зумовлює залучення у подальшому світових гравців до ескалації або вирішення проблемної ситуації. Військове міжнародне співробітництво охоплює військово-політичне, військово-стратегічне і військово-технічне співробітництво.

У другому розділі проаналізовано підтримку Японською Державою України в умовах російсько-української війни. В роботі зазначено, що країни

налагодили конструктивні відносини в політичній, економічній, гуманітарній сферах. Факторами, що сприяли зближенню і зацікавленості, були відданість демократичним цінностям, принципам міжнародного права, миролюбність зовнішньополітичного курсу. Взаємна зацікавленість підкріплена тим, що обидві країни постраждали від ядерних катастроф. На початку війни Російської Федерації проти України у 2014 р. Японія відразу засудила незаконну окупацію Криму, наголосила на недопустимості порушення державного суверенітету і територіальної цілісності України. Японська Держава приєдналася до міжнародних санкцій проти Росії, підтримала Україну на дипломатичному рівні, надавала екстрену фінансову та гуманітарну допомогу. Основні заходи допомоги японський уряду зосередив у трьох напрямках: покращення економічної ситуації; відновлення демократії та сприяння загальнонаціональному діалогу та національній єдності.

Важливим кроком у розвитку українсько-японського співробітництва у безпековій сфері було підписання у 2018 р. між військовими відомствами обох країн меморандуму про співпрацю та обмін у сфері оборони. Україна стала першою країною в регіоні, з якою Японія підписала такий документ. Постійно відбувались українсько-японські двосторонні консультації з безпекових проблем, зокрема, у галузі медицини, військово-технічних розробок та кібербезпеки. Також проводили спільні військові навчання.

Однак ми фіксуємо певне балансування та половинчастість в рішеннях влади Японії щодо підтримки України впродовж 2014–2021 рр. Це було зумовлено насамперед тим, що перед початком військових дій в Україні адміністрація тогочасного прем’єр-міністра Японії Ш. Абе обрала курс на зближення з Росією. Уряд Японії прагнув розв’язати, перш за все, територіальну проблему щодо Північних територій (чотирьох островів Курильської гряди) і у підсумку укласти мирний договір з Москвою. Паралельно з цим Японська Держава намагалась вирішити ще одне важливе безпекове завдання – не допустити формування російсько-китайського альянсу, що значно ускладнило б міжнародну ситуацію в регіоні. Росія, зі

свого боку, надіслала Японії чіткий сигнал, що готова йти на зближення і шукати конструктивні рішення у розв'язанні ключових проблем у двосторонніх відносинах Москви і Токіо. Водночас в російсько-японському політичному діалозі ми простежуємо істотні розбіжності. Росія паралельно збільшувала військову присутність у регіоні, зокрема, на спірних Курильських островах. А на початку 2017 р. В. Путін взагалі заявив, що його країна немає ніяких територіальних проблем у відносинах з Японією.

Ключовим моментом, який визначив різкий поворот у безпековій політиці і зовнішньополітичному курсі Японії стало повномасштабне вторгнення Росії в Україну, яке відбулося 24 лютого 2022 р. Після консультацій і дискусій серед політичного керівництва Японії прем'єр-міністр Ф. Кішіда рішуче засудив акт агресії; цілковито підтримав режим санкцій; надання політичної, фінансової та гуманітарної допомоги Україні. При цьому Японія вдалася до безпрецедентних для неї кроків. Вперше Японська Держава прийняла таку велику кількість біженців, вперше глава іншої держави виступив перед японським парламентом. Японія стала одним із найбільших фінансових донорів України. Вона навіть змінила своє законодавство з метою розширити номенклатуру допомоги і створити можливості для ще більшої підтримки України саме військовими засобами.

Японська дипломатія використовує різноманітні міжнародні майданчики для надання підтримки Україні – ООН, НАТО, АСЕАН, Великої сімки (G7) та ін. Вона активно співпрацює на рівні двосторонніх відносин з країнами т. зв. Глобального Півдня та інших регіонів. Під час більшості зустрічей зі своїми партнерами японські дипломати порушували питання про надання допомоги Україні.

Японія ефективно реагувала на виклики для глобальної безпеки, які виникли внаслідок російсько-української війни – загострення проблеми голоду, енергетична криза та інші. Влада Токіо неодноразово пропонувала дієві механізми для їх швидкого розв'язання. Таку активну підтримку України з боку Японії зумовили декілька причин. Одна з ключових –

проблема безпеки. Адже основний меседж, на якому Ф. Кішіда постійно наголошує своїм партнерам це: «Сьогодні – Україна, завтра – Східна Азія!». Японія чітко розуміє, що у випадку перемоги Росії, існуюча система глобальної безпеки зазнає кризи, або навіть цілковитого краху. Наступними країнами, які б наважилися випробувати міцність Японської Держави, на думку прем'єр-міністра Японії, безсумнівно є КНР і КНДР. Тому, питання безпеки України влада Японія розглядає у тісному взаємозв'язку із питанням своєї національної безпеки, безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та глобальної безпеки загалом.

В третьому розділі з'ясовано, що посилення військово-політичного та військово-технічного співробітництва Росії із КНР, КНДР та Іраном викликає велике занепокоєння Японії. Воно ще більше зростає з огляду на непослідовність та нерішучість західних партнерів щодо надання підтримки Україні. Особливо це стосується США, бо саме на їх гарантіях традиційно ґрунтувалась і продовжує ґрунтуватись безпека Японії. В таких умовах уряд Ф. Кішіди радикально змінив свою безпекову політику. Ключове завдання, яке намагається виконати його адміністрація, – це сформувати достатній оборонний ресурс для відсічі потенційних атак на територію Японії та навіть завдання контрудару.

Реалізуючи безпекові реформи Японія враховує досвід ведення російсько-української війни. При цьому основні зусилля зосереджені на таких напрямках: посилення обороноздатності країни; комплексна протиповітряна оборона (протиракетна та протиавіаційна); розвиток безпілотних технологій і засобів радіоелектронної безпеки (РЕБ); можливості мобільного розгортання та захисту цивільного населення; робота оперативних штабів та розвідувальних центрів; підвищення боєздатності Сил Самооборони. При реалізації цього курсу Японія вже стикнулася з економічними та демографічними труднощами. Водночас, зростання обороноздатності Японії та нарощування її військового потенціалу розкриває

додаткові перспективи для українсько-японських відносин у безпековій сфері.

Україна та Японія взаємозацікавлені у розширенні та поглибленні співробітництва у сфері безпеки. Україну цікавлять японські розробки засобів антидронової боротьби, РЕБ тощо. Суттєву допомогу Японія може надати у розмінуванні звільнених територій та у відбудові України. Японія, зі свого боку, інтенсивно вивчає досвід ведення російсько-української війни для посилення своїх безпекових можливостей. Важливим напрямом співпраці є кібербезпека. Влада Києва і Токіо працюють над підписанням у майбутньому двосторонньої безпекової угоди.

У Висновках узагальнено основні результати дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному міждисциплінарному дослідженні безпекового аспекту міжнародних відносин України та Японської Держави в умовах російсько-української війни. У дисертації обґрунтовано низку нових наукових положень, а саме:

Уперше:

Комплексно проаналізовано чинники, що зумовили активну підтримку Японією України. Поряд із безпековими і політичними факторами, особливе місце відведено соціо-культурним аспектам.

Простежено допомогу Японії країнам і регіонам, що постраждали внаслідок «зернової кризи», зумовленої блокадою Росією чорноморських портів України у 2022 р. Також проаналізовано допомогу Японської Держави Республіці Молдова, економіка якої суттєво постраждала внаслідок російсько-української війни. Ця країна прийняла значну кількість біженці з України, зазнала тиску з боку РФ в енергетичній сфері тощо.

Поглиблено уявлення щодо проросійськи налаштованих суб’єктів в середовищі японського суспільства – серед академічних кіл і певних політичних угрупувань. Доведено, що дієвим інструментами протидії наративам кремлівської пропаганди є культурна дипломатія і засоби «м’якої сили».

Уточнено:

Форми і обсяги допомоги, що їх надає Японія Україні. Відстежено допомогу, що надають українському уряду і ту, що надана за посередництва різноманітних міжнародних фондів та організацій – Великої сімки, Програми розвитку ООН (ПРООН), Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Всесвітньої продовольчої програми ООН (ВПП), трастового фонду (САР) НАТО, Міжнародного Червоного Хреста, Міжнародну Федерацію Червоного Хреста (МФЧХ), Спеціальну моніторингову місію в Україні (СММ) ОБСЄ, МВФ, МАГАТЕ та ін.

Основні напрямки співробітництва Російської Федерації з Китайською Народною Республікою (КНР), Корейською Народно-Демократичною Республікою (КНДР) та Ісламською Республікою Іран (ІРІ) як новий виклик регіональній та глобальній безпеці. З'ясовано рівень розвитку політичної співпраці, військово-технічних обмінів та економічних відносин між цими країнами, конкретизовано проблеми і перспективи їхнього подальшого зближення.

Вплив російсько-української війни на здійснення Японією реформ у сфері безпеки. Японія безпосередньо пов'язує безпеку в Індо-Тихоокеанському регіоні з успіхами України у протистоянні російській агресії. Токіо цілковито змінило засади своєї оборонної політики – замість опори на гарантії безпеки з боку США, ключовим завданням Сил Самооборони Японії на сучасному етапі визначено забезпечення спроможності самостійно відбити потенційну агресію противника і завдати контрударів. Проводять активну роботу щодо активізації співпраці з структурами колективної безпеки в регіоні, такими як Чотиристоронній діалог з питань безпеки (QUAD), Тристоронній оборонний пакт (AUKUS) та інші. Здійснюючи реформи у сфері безпеки і оборони, Японія безпосередньо вивчає досвід російсько-української війни. Японія вважає Україну перспективним партнером у безпековій сфері.

Отримали подальше обґрунтування:

В науковий обіг уведено значну кількість оригінальних джерел і літератури, в яких розглянуті питання безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, зокрема в контексті війни України з Російською Федерацією.

Зміна курсу Японії щодо підтримки України після повномасштабного російського вторгнення у лютому 2022 р. Наголошено на кардинальних змінах у двосторонніх відносинах Японської Держави з Російською Федерацією, а також обсягах і формах допомоги Україні.

Перспективні напрями співробітництва України та Японії у контексті російсько-української війни, зокрема у безпековій сфері.

Зростаючий вплив соціокультурних чинників на формування і розвиток політичного курсу та міжнародних відносин Японії.

Отримані результати дослідження можуть бути використанні під час написання наукових праць, навчальних посібників з проблем безпекової політики і міжнародних відносин України та Японської Держави в сучасних умовах. Матеріали дисертації можуть бути використані у роботі експертів, аналітичних центрів, недержавних організацій і органів державної влади України, а саме: Комітету Верховної Ради України у закордонних справах, МЗС України та безпосередньо Директорату публічної дипломатії та комунікацій у структурі МЗС України, діяльність яких пов’язана з формуванням і реалізацією азійського вектору зовнішньополітичного курсу України, а також для кращого розуміння новітніх тенденцій у сфері безпеки.

Ключові слова: міжнародні відносини, безпекова політика, російсько-українська війна, Азійсько-Тихоокеанський регіон, двосторонні відносини, Японська Держава, Україна, міжнародна підтримка, Іран, КНДР, КНР, G7.

ABSTRACT

Morenchuk A. A. Security Aspects of International Relations of Ukraine and the Japanese State in the Context of the Russian-Ukrainian War. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Doctoral thesis for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy (PhD) in specialty 291 – «International Relations, Public Communications and Regional Studies». – Lesya Ukrainka Volyn National University. – Lutsk, 2024.

The introduction substantiates the relevance of the topic, defines the goal and tasks, specifies the object and subject of the research, formulates scientific novelty, highlights the methodological tools, outlines the theoretical and practical significance of the obtained results, highlights the preliminary approval of the research results, and describes the structure of the work.

The first chapter examines the concept of security policy in international relations. We note theoretical and practical importance of the concepts and categories that can be used to characterize security, however a unified approach to their definition has not yet been developed in the scientific literature. Our main attention is focused on the problems of such types of security as political, economical, military-economical and military. We highlight four levels of international security: national, sub-regional, regional and global. World politics and international relations are characterized as interdependence. Accordingly, instability, crises, conflicts, and wars directly affect all participants in international and regional politics, that predisposes the future involvement of world players in the escalation or resolution of a problematic situation.

International military cooperation includes military-political cooperation, military-strategic cooperation and military-technical cooperation.The second chapter analyzes the support of the Japanese State to Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war. The work indicates that the countries have established constructive relations in the political, economic, and humanitarian spheres. Devotion to democratic values, principles of international law, peace-loving

foreign policy course were the factors that contributed to rapprochement and interest. Mutual interest was enhanced by the fact that both countries suffered from nuclear disasters. Immediately at the beginning of the 2014 war of the Russian Federation against Ukraine, Japan condemned the illegal occupation of Crimea, emphasized the inadmissibility of violating the state sovereignty and territorial integrity of Ukraine. The State of Japan joined the international sanctions against Russia, supported Ukraine at the diplomatic level, and provided financial and humanitarian aid. The main assistance measures of the Japanese government focused on three areas, namely, improvement of the economic situation, restoration of democracy and promotion of national dialogue and national unity.

An important step in the development of Ukrainian-Japanese cooperation in the security sphere was the signing of a memorandum between the military departments of both countries on cooperation and exchange in the field of defense in 2018. Ukraine became the first country in the region with which Japan signed such a document. Ukrainian-Japanese bilateral consultations on security issues, in particular, in the field of medicine, military-technical developments and cyber security, were held on a permanent basis. Joint military exercises were conducted.

However, a certain balancing and half-heartedness is recorded in Japan's policy of supporting Ukraine during 2014–2021. This was because before the start of the RF’s military operations in Ukraine, the administration of the then Prime Minister of Japan, S. Abe, took a course toward rapprochement with Russia. The Japanese government sought to resolve, first of all, the territorial problem regarding the Northern Territories (four islands of the Kuril Range) and ultimately conclude a peace treaty with Moscow. In parallel with this, the Japanese State tried to solve another important security task – to prevent the formation of a Russian-Chinese alliance, which could significantly complicate the international situation in the region. Russia, in turn, allowed Japan to understand that it is ready to move towards rapprochement and seek constructive solutions to solve key problems in bilateral relations between Moscow and Tokyo. At the same time, we can see significant differences in the Russian-Japanese political dialogue. At the same

time, Russia increased its military presence in the region, in particular, on the disputed Kuril Islands. At the beginning of 2017, V. Putin generally stated that his country had no territorial problems in relations with Japan.

The key moment that determined a sharp turn in Japan's security policy and foreign policy was the full-scale invasion of Russia into Ukraine, which took place on February 24, 2022. After consultations and discussions among the political leadership of Japan, Prime Minister F. Kishida strongly condemned the act of aggression, fully supported the sanctions regime and provision of political, financial and humanitarian assistance to Ukraine. At the same time, unprecedented steps were taken for Japan. It was the first time it accepted such a large number of refugees, the first time the head of another state spoke in the Japanese Parliament. Japan turned into one of the largest financial donors of Ukraine. The country even changed its legislation to expand the range of aid and create opportunities to support Ukraine with military means.

Japanese diplomacy uses various international platforms to provide support to Ukraine – UN, G7, NATO, ASEAN, etc. It actively cooperates at the level of its bilateral relations with the so-called countries of the Global South and other regions. At almost all meetings with its partners, Japanese diplomacy considered the issue of assisting Ukraine as one of the key issues.

Also, Japan effectively responded to the challenges to global security caused by the Russian-Ukrainian war, the aggravation of the problem of hunger, the energy crisis, etc. The Tokyo government has offered effective mechanisms for their quick resolution.

There are several reasons for Japan's active support of Ukraine. One of the key issues is security. After all, the main message that F. Kishida constantly emphasizes to his partners is: «Today – Ukraine, tomorrow – East Asia!». Japan clearly understands that in the event of Russia's victory, the existing system of global security will experience a crisis or even a complete collapse. The next countries that would dare to try to test its strength, according to the Prime Minister of Japan, are undoubtedly the People's Republic of China and the DPRK.

Therefore, the Japanese authorities consider the issue of Ukraine's security in close connection with the issue of its national security, security in the Asia-Pacific region, and global security in general.

The third chapter shows that the strengthening of Russia's military-political and military-technical cooperation with the People's Republic of China, the DPRK, and Iran is of great concern to Japan. It is even more intensified given the inconsistency and indecision of the Western partners regarding providing support to Ukraine. This is especially true of the USA because Japan's security policy has traditionally been based on its guarantees. In such conditions, the government of F. Kishida made radical changes in the security policy. The key task that his administration is trying to accomplish is to build up a sufficient defense resource to repel potential attacks on Japanese territory and even launch a counterattack.

When implementing security reforms, Japan directly relies on the experience of the Russian-Ukrainian war. At the same time, the main efforts are focused on the following directions: strengthening the country's defense capabilities; complex air defense (anti-missile and anti-aircraft); development of unmanned technologies and means of radio-electronic security (REB); possibilities of mobile deployment and protection of the civilian population; operational headquarters and intelligence centers; increasing the fighting capacity of soldiers of the self-defense forces. During the implementation of this course in Japan, certain difficulties of an economic and demographic nature have already arisen. At the same time, the growth of Japan's defense capabilities and the expansion of its military potential open up additional prospects for Ukrainian-Japanese relations in the security sphere.

Ukraine and Japan are extremely interested in expanding and deepening cooperation. One of these directions is the security sphere. Ukraine is interested in the Japanese development of anti-drone weapons, EW, etc. Japan can provide substantial assistance in the demining of liberated territories and the reconstruction of Ukraine. Japan, for its part, is intensively studying the experience of the Russian-Ukrainian war to strengthen its security capabilities. An important area of

cooperation is cyber security. In the future, Kyiv and Tokyo plan to sign a bilateral security agreement.

The main results of the research are summarized in the conclusions.

The scientific novelty of the obtained results lies in the complex interdisciplinary study of the international relations of Ukraine and the State of Japan in the conditions of the Russian–Ukrainian war in the security context. The thesis substantiates several provisions that are characterized by scientific novelty:

For the first time:

A significant array of new sources and literature has been introduced into the scientific circulation, in which the issue of security in the Asia-Pacific region has been studied from various aspects, in particular in the context of Ukraine's war with the Russian Federation.

The factors that led to Japan's active support of Ukraine were comprehensively analyzed. Along with security and political factors, special attention was paid to socio-cultural aspects.

As a form of support for Ukraine, Japan's reaction to the crisis trends caused by the Russian–Ukrainian war was traced. In particular, Japan's aid to countries and regions affected by the «grain crisis» provoked by Russia's blockade of Black Sea ports in 2022 was studied. The aid of the Japanese State to the Republic of Moldova, whose economy was significantly affected by the Russian-Ukrainian war, was also analyzed. The country accepted a significant number of refugees from Ukraine and was under pressure from the Russian Federation in the energy sector, etc.

Perceptions of pro-Russian subjects in Japanese society – among academic circles and certain political groups – have deepened. It is indicated that cultural diplomacy and the means of «soft power» are effective tool for countering Kremlin propaganda narratives.

Has been specified:

Means and volumes of aid provided by Japan to Ukraine, specifically, the aid provided directly to the Ukrainian government and through various

international funds and organizations – the Big Seven (G7), the United Nations Development Program (UNDP), the United Nations Children's Fund (UNICEF), the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)), the World Food Program of the United Nations (WFP), the trust fund (CAP) of NATO, the International Red Cross, the International Federation of the Red Cross (IFRC), the Special Monitoring Mission in Ukraine (SMM) of the OSCE, the IMF, the IAEA, etc.

The main directions of cooperation of the Russian Federation with such countries as the People's Republic of China, the Democratic People's Republic of Korea and the Islamic Republic of Iran are considered a new challenge to regional and global security. The development level of political cooperation, military-technical exchanges and economic relations between these countries, problems and prospects for further rapprochement were clarified.

The connection between the security reforms of modern Japan and the Russian–Ukrainian war was scrutinized. Japan directly links security in the Indo-Pacific region with Ukraine's success in resisting aggression. Tokyo has completely changed the foundations of its defense policy – instead of relying on security guarantees from the USA, the key tasks of the Japan Self-Defense Forces are to ensure the ability to independently repel potential aggression and to be able to launch counterattacks. Work is underway to intensify cooperation with collective security structures in the region, such as the Quadrilateral Security Dialogue (QUAD), the Tripartite Defense Pact (AUKUS), and others. When implementing security and defense reforms, Japan is directly relying on the experience of the Russian–Ukrainian war. Japan sees Ukraine as a promising partner in the security sphere.

Further development has been received:

Japan's change of course regarding support to Ukraine after the Russian full-scale invasion in February 2022. The cardinality of the nature of the changes in the bilateral relations of the Japanese State with the Russian Federation and the scope and forms of aid to Ukraine is emphasized.

Prospective areas of cooperation between Ukraine and Japan in the context of the Russian-Ukrainian war, in particular in the security sphere.

The significant influence of sociocultural factors on the formation and development of Japan's political course and international relations.

The obtained results of the research can be used when writing scientific works or educational manuals on the subject of security policy and international relations of Ukraine and the State of Japan in modern conditions. From a practical point of view, the materials of the dissertation can be used in the work of analytical centers, non-governmental organizations and state authorities of Ukraine, such as the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Foreign Affairs, the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and directly the Directorate of Public Diplomacy and Communications within the structure of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, which activities are related to the formation and implementation of the Asian vector of Ukraine's foreign policy course, as well as for a better understanding of the latest trends in the security sphere.

Keywords: international relations, security policy, Russian-Ukrainian war, Asia-Pacific region, bilateral relations, Japanese State, Ukraine, international support, Iran, DPRK, PRC, G7.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1.1. Статті у виданнях, що входять до наукометричної бази Web of Science

1. Morenchuk Andrii, Kruhliy Olena, Kozak Alla, Yelova Tetyana, Fesyk Olesia, Karpuk Ihor, Shuliak Nazarii. The concept of strategic communications in Ukrainian scientific research. *AD ALTA: Journal of interdisciplinary research.* 2023. 13, issue 1, special XXXII. P. 123–126. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130132/PDF/130132.pdf *(внесок автора 20 %).*

1.2. Стаття у фаховому виданні України

2. Моренчук А. А., Моренчук А. А., Карпчук Н. П. Загрози регіональної безпеки Японії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації і регіональні студії.* 2021. №1(9). С. 206–220. URL: https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/download/185/169 *(внесок автора 30 %).*

3. Кисіль С., Моренчук А. А., Моренчук А. А. Роль Китаю у відносинах Індії та Пакистану. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації і регіональні студії.* 2021. №2(10). С. 78–90. URL: https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/226 *(внесок автора 40 %).*

2. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Моренчук А. А., Моренчук А. А., Мандрик І. П. Основні проблеми та загрози регіональної безпеки сучасної Японії. *Актуальні проблеми регіональних досліджень:* мат. IV Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Луцьк, 12–13 грудня 2019 р.) / За ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. С. 323–327.

5. Моренчук А. А., Моренчук А. А. Сфера кіберпезпеки у сучасній Японії. *Актуальні проблеми регіональних досліджень* : мат. V Міжнар. наук.-

практ. Інтернет-конф. (м. Луцьк, 11 грудня 2020 р.). / За ред. В. Й. Лажніка. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. С. 268–271.

6. Моренчук А., Моренчук А. (мол.). Публічна дипломатія Японії в контексті стратегічних комунікацій. *Стратегічні комунікації в контексті безпекової політики: європейський і глобальний рівні*: мат. Інтернет-конф. / За заг. ред. Н. Карпчук. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2022. С. 40–43.

7. Моренчук А., Вознюк Є. Кіберпротистояння Японії (досвід України). *Мультидисциплінарні підходи до аналізу суспільно-політичних проблем в умовах російсько-української гібридної війни:* мат. міжнародного круглого столу: 28 квітня 2022 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2022. С. 53–56.

8. Моренчук А. А. (стар.), Моренчук А. А. (мол.). Агресія як елемент зовнішньої політики Російської Федерації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень:* мат. ІІ Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 09 листопада 2022 р.). Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. С. 46–51.

9. Моренчук А., Моренчук А. Політико-психологічні витоки агресивності путінської ідеології. *Всеукраїнські політологічні читання імені професора Богдана Яроша:* зб. наук. та навч.-метод. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. Вип. 12. С. 103–110.

10. Моренчук А. А. (мол.), Вознюк О. Р. Ядерна програма Північної Кореї як загроза міжнародній безпеці. Мат. ІІ Всеукр. наук.-практ. форуму РеПіТ (м. Луцьк, 18 травня 2023 р.). Луцьк: Лабораторія «РЕПІТ» ВНУ імені Лесі Українки, 2023. С.

11. Моренчук А.А. Стратегічні комунікації та публічна дипломатія Японської Держави в умовах повномасштабного російського вторгнення. *Актуальні проблеми міжнародних відноисн і регіональних досліджень*: Мат. ІІІ Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 15 листопада 2023 р.). Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024. С. 262–265.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АЕС – атомна електростанція

АСЕАН – Асоціація держав Південно-Східної Азії

АТР – Азійсько-Тихоокеанський регіон

БДІПЛ – Бюро з демократичних інститутів і прав людини

БРІКС – Бразилія, Росія, Індія, Китай, ПНР (міжнародна організація)

ВООЗ – Всесвітня організацію охорони здоров'я

ВПО – внутрішньо переміщені особи

ВПП – Всесвітня продовольча програма ООН

ВПС – військово-політичне співробітництво

ВТС – військово-технічне співробітництво

ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй

ГЕС – гідроелектростанція

ДРЛС – літак дальнього радіолокаційного стеження

ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку

ЄЕС – Європейське економічне співтовариство

ЄС – Європейський Союз

ЗАЕС – Запорізька атомна електростанція

ЗМК – засоби масових комунікацій

ЗСУ – Збройні Сили України

ІТР – Індо-Тихоокеанський регіон

ІТРР – Індивідуально орієнтована програма партнерства НАТО

КНДР – Корейська Народно-Демократична Республіка

КНР – Китайська Народна Республіка

ЛДП – Ліберально-демократична партія Японії

МАГАТЕ – Міжнародне Агентство з атомної енергії

МБР – міжконтинентальні балістичні ракети

МВФ – Міжнародний валютний фонд

МЗС – Міністерство закордонних справ

МКС – Міжнародний кримінальний суд

МОМ – Міжнародна організація з міграції

МС ООН – Міжнародний суд ООН

МФЧХ – Міжнародна Федерація Червоного Хреста

МЧХ – Міжнародний Червоний Хрест

НУО – неурядові організації

ОАЕ – Об'єднані Арабські Емірати

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ОРДЛО – окремі райони Донецької та Луганської областей

ПРООН – Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй

РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

РЕБ – радіоелектронна боротьба

РНБ – Рада національної безпеки (Японія)

РФ – Російська Федерація

СБ – Світовий банк

СВО – спеціальна військова операція

СММ ОБСЄ – Спеціальна моніторингова місія в Україні Організації з безпеки і співробітництва в Європі

СНБ – Стратегія національної безпеки (Японія)

СПГ – скраплений природній газ

СРБМ – балістичні ракети малої дальності

СЯС Росії – Стратегічні ядерні Сили Російської Федерації

ТНК – транс-національні корпорації

УВКБ ООН – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців

УЯЦ – Українсько-Японський центр

ФАО – Продовольча і сільськогосподарська організація ООН

ЦБ Росії – Центральний Банк Російської Федерації

ЦСР – Цілі сталого розвитку

ЧАЕС – Чорнобильська атомна електростанція

ШОС – Шанхайська організація співпраці

ЮНІСЕФ – Дитячий фонд ООН

ЮНОПС – Управління ООН з обслуговування проектів

AFSIS – інформаційна система продовольчої безпеки АСЕАН

APTERR – надзвичайний рисовий резерв

AUKUS – Тристоронній оборонний пакт між США, Великобританією та Австралією у сфері безпеки

CAP – трастовий фонд НАТО

CAR – Conflict Armament Research (організація у Великій Британії)

CNPC – Національна нафтова корпорація КНР

G7 – Велика сімка

IAMD – протиракетна та протиавіаційна оборона Японії

INSTC – Міжнародний транзитний коридор «Північ – Південь»

JAREES – Японська асоціація російських і східноєвропейських досліджень

JCPOA – «Спільний всеосяжний план дій» (ядерна угода між Іраном і ЄС)

J-FEST – онлайн-програма знайомства з японською культурою

JGSDF – Сухопутні Сили Самооборони Японії

JICA – Japan International Cooperation Agency (англ.), Японське агентство міжнародного співробітництва (укр.)

JPF – Японська платформа

JSDF – Командування кібероборони Японії

NDS – Стратегія національної оборони Японії

NEXI – Nippon Export and Investment Insurance

NISC – Національний центр готовності до інцидентів і стратегії кібербезпеки

NSS – Стратегія національної безпеки Японії

QUAD – Чотиристоронній діалог з питань безпеки між Австралією, Індією, США та Японією

RAA – Угода про взаємний доступ Японії та Великобританії

RUSI – Королівський об’єднаний інститут оборонних досліджень (Великобританія)

SAREX – японсько-російські пошуково-рятувальні навчання

SDF – Сили Самооборони Японії

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВСТУП 22

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО ВИМІРУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ І ЯПОНІЇ 30

1.1. ....Концепт безпекової політики у міжнародних відносина…… 30

1.2. Джерельна база та методологія дослідження 54

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ ЯПОНСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 75

2.1. Ретроспектива відносин України та Японії (1991–2022 рр.) 75

2.2. Міжнародна підтримка України в умовах російсько-української війни (2014–2024) 83

2.3. Гуманітарна та фінансова підтримка України після повномасштабного вторгнення (2022–2024 рр.) 104

РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНІ ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЯПОНІЇ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 131

3.1. Зміни в російсько-японських відносинах**Помилка! Закладку не визначено.**

3.2. Зближення Росії з Китайською Народною Республікою 131

3.3. Поглиблення співробітництва Російської Федерації з Корейською Народно-Демократичною Республікою 156

3.4. Російсько-іранське співробітництво як загроза регіональній та глобальній безпеці 161

3.5. Проблеми і перспективи міжнародних відносин України і Японії у сфері безпеки 173

ВИСНОВКИ 193

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 197

ДОДАТКИ 263

ВСТУП

Актуальність дослідження. Російсько-українська війна призвела до різких змін в безпековому середовищі на регіональному і глобальному рівнях, зміні політичного курсу окремих країн. Це дуже помітно саме в українсько-японських відносинах. Віддалена географічно країна Східної Азії набула статусу особливого глобального партнера для України, який послідовно і ґрунтовно підтримує її на міжнародних майданчиках і надає вагому фінансову та гуманітарну допомогу.

Японія використовує потужні дипломатичні та економічні інструменти для підтримки України та її народу. На цьому тлі загострилися і суттєво погіршилися налагоджені впродовж десятиліть відносини Японської Держави з Російською Федерацією. Також значно зросла інтенсивність і кількість військово-політичних загроз в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Усі ці події і процеси зумовити докорінний перегляд стратегії національної безпеки Японії. Починаючи з 2022 р. країна здійснила кардинальний відхід від традиційної пацифістської політики, що ґрунтувалась на військовій присутності США. Уряд Ф. Кішіди поставив нові завдання – забезпечити ефективну оборону своєї території власними силами і можливість завдати контрудару.

Змінилася конфігурація системи безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Якщо раніше вона ґрунтувалась на двосторонніх угодах із США, як гарантом безпеки, то нині зросла важливість багатосторонньої співпраці. Так, активізувався Чотиристоронній діалог з питань безпеки (QUAD) між Австралією, Індією, США та Японією. Відновив активність політичний трикутник – Республіка Корея, США та Японія. Влада Токіо інтенсифікувала співпрацю з НАТО. Понад це, Японія готова стати не лише потужним регіональним безпековим гравцем, а й глобальним актором. Такі процеси вкрай важливі для України. Адже, по-перше, взаємозалежність України та Японії, особливо в безпековій сфері, надзвичайно зросла. По-друге, ці країни

об’єднує спільність загроз, історичний досвід, глибока суспільна взаємоповага. Тому, вивчення двостороннього співробітництва України та Японії у безпековому контексті в сучасних умовах є актуальним науковим завданням.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію підготовлено в межах проєкту «Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам» програми ERASMUS+ напряму Модуль Жана Моне (№101047033 ERASMUS-JMO-2021-MODULE), який діє у Волинському національному університеті імені Лесі Українки протягом 2022–2025 рр.

Об’єкт дослідження – міжнародні відносини України та Японської Держави.

Предмет дослідження – безпекові аспекти співробітництва України та Японії в умовах російсько-української війни.

Мета дослідження – проаналізувати безпекові аспекти міжнародних відносин України і Японії в контексті російсько-української війни.

Досягнення мети дослідження забезпечила реалізація таких ***завдань:***

- уточнити концептуальні основи безпеки у міжнародних відносинах України та Японії;

- опрацювати джерельну базу та охарактеризувати методи дослідження;

- простежити становлення та розвиток відносин України та Японії;

- проаналізувати міжнародні аспекти взаємодії України та Японії під час російсько-української війни;

- простежити гуманітарну та фінансову підтримку України Японією після повномасштабного російського вторгнення;

- охарактеризувати зміни в японсько-українських відносинах у контексті російсько-української війни;

- дослідити зближення Росії з Китайською Народною Республікою як зовнішньополітичний виклик національній безпеці Японії та Україні;

- конкретизувати причини поглиблення співробітництва Російської Федерації з Корейською Народно-Демократичною Республікою;

- проаналізувати основні напрями співпраці Росії з Ісламською Республікою Іран;

- з'ясувати проблеми і перспективи у двосторонніх відносинах України та Японської Держави у сфері безпеки.

Методологічна база дослідження. Теоретичною й методологічною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних вчених, які досліджують міжнародні відносини і питання міжнародної та регіональної безпеки. Серед них: В. Антонов, А. Ачаря, В. Башук, В. Бегма, Ю. Бисага, В. Бліхар, Б. Бузан, В. Вавринчук, А. Вендт, О. Вовк, О. Вонсович, В. Горбулін, С. Гордієнко, Ю. Груценко, І. Грушко, А. Єзеров, М. Заходим, Н. Карпчук, Т. Кім, А. Кірідон, З. Кісільова, О. Коппель, М. Криштанович, С. Крук, В. Ліппман, А. Міщенко, Р. Нібур, Т. Оболенська, В. Олуйко, А. Онофрійчук, В. Пахіль, А. Пелих, С. Полторак, Я. Пушак, О. Свергунов, С. Свірко, Ю. Седляр, Г. Ситник, О. Софронов, С. Стасюк, Б. Тейлор, Р. Терлецький, Є. Тихомирова, Н. Ткачук, Ю. Толочний, С. Троян, О. Турченко, М. Флейчук, В. Франчук, Р. Хаас, А.Шевцов, В. Шемаєв, А. Шуляк, А. Янчук та ін.

Автор дисертаційного дослідження використав документи, матеріали органів державної влади Російської Федерації, засобів масової інформації РФ та публікації російських експертів, науковців. Це пов'язано з темою дисертації, яка передбачає вивчення і аналіз позиції керівництва РФ, його практичних кроків щодо подій і процесів розглянутих нами у дисертації.

В ході дослідження було застосовано комплекс взаємопов'язаних методологічних підходів. Зокрема, міждисциплінарний, що є запорукою системного й цілісного дослідження українсько-японських відносин. Також ми використали основні методологічні принципи – об'єктивності, історизму, раціонального підходу та абстрагування.

В дисертації використано загальнонаукові, спеціальні та міждисциплінарні методи дослідження. Серед них: філософські (діалектичний, феноменологічний) та загальнонаукові (історико-хронологічний, порівняльний, структурно-функціональний, системний) методи. За їхньою допомогою ми проаналізували науковий матеріал, зіставили, узагальнили його. Для розуміння окремих подій, їхніх причинно-наслідкових зв'язків використали метод індукції.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у комплексному міждисциплінарному дослідженні міжнародних відносин України та Японської Держави в умовах російсько-української війни у безпековому контексті.

У дисертації обґрунтовано низку положень, які характеризують її наукову новизну:

Уперше:

Комплексно проаналізовано чинники, що зумовили активну підтримку Японією України. Поряд із безпековими і політичними факторами, особливе місце відведено соціо-культурним аспектам.

Простежено реакцію Японії на кризові тенденції, зумовлені російсько-українською війною. Зокрема, відстежено допомогу Японії країнам і регіонам, що постраждали внаслідок «зернової кризи», зумовленої блокадою Росією чорноморських портів України у 2022 р. Також проаналізовано допомогу Японської Держави Республіці Молдова, економіка якої суттєво постраждала внаслідок російсько-української війни. Ця країна прийняла значну кількість біженців з України, зазнала тиску з боку РФ в енергетичній сфері тощо.

Поглиблено уявлення щодо проросійськи налаштованих суб'єктів в середовищі японського суспільства – серед академічних кіл і певних політичних угрупувань. Доведено, що дієвим інструментами протидії наративам кремлівської пропаганди є культурна дипломатія і засоби «м'якої сили».

Уточнено:

Форми і обсяги допомоги, що їх надає Японія Україні. Відстежено допомогу, що надають українському уряду і ту, що надана за посередництва різноманітних міжнародних фондів та організацій – Великої сімки (G7), Програми розвитку ООН (ПРООН), Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Всесвітньої продовольчої програми ООН (ВПП), трастового фонду (САР) НАТО, Міжнародного Червоного Хреста, Міжнародну Федерацію Червоного Хреста (МФЧХ), Спеціальну моніторингову місію в Україні (СММ) ОБСЄ, МВФ, МАГАТЕ та ін.

Основні напрямки співробітництва Російської Федерації з Китайською Народною Республікою (КНР), Корейською Народно-Демократичною Республікою (КНДР) та Ісламською Республікою Іран як новий виклик регіональній та глобальній безпеці. З’ясовано рівень розвитку політичної співпраці, військово-технічних обмінів та економічних відносин між цими країнами, конкретизовано проблеми і перспективи їхнього подальшого зближення.

Вплив російсько-української війни на здійснення Японією реформ у сфері безпеки. Японія безпосередньо пов’язує безпеку в Індо-Тихоокеанському регіоні з успіхами України у протистоянні російській агресії. Токіо цілковито змінило засади своєї оборонної політики – замість опори на гарантії безпеки з боку США, ключовим завданням Сил Самооборони Японії на сучасному етапі визначено забезпечення спроможності самостійно відбити потенційну агресію противника і завдати контрудару. Проводять активну роботу щодо активізації співпраці з структурами колективної безпеки в регіоні, такими як Чотиристоронній діалог з питань безпеки (QUAD), Тристоронній оборонний пакт (AUKUS) та інші Проводячи реформи у сфері безпеки і оборони Японія безпосередньо вивчає досвід російсько-української війни. Японія вважає Україну перспективним партнером у безпековій сфері.

Отримали подальше обґрунтування:

В науковий обіг уведено значну кількість оригінальних джерел і літератури, в яких розглянуті питання безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, зокрема в контексті війни України з Російською Федерацією.

Зміна курсу Японії щодо підтримки України після повномасштабного російського вторгнення у лютому 2022 р. Наголошено на кардинальних змінах у двосторонніх відносинах Японської Держави з Російською Федерацією, а також обсягах і формах допомоги Україні.

Перспективні напрями співробітництва України та Японії у контексті російсько-української війни, зокрема у безпековій сфері.

Значний вплив соціокультурних чинників на формування і розвиток політичного курсу та міжнародних відносин Японії.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що матеріали, список використаних джерел, висновки дослідження можна використовувати при вивченні низки освітніх компонентів, передбачених навчальними планами підготовки бакалаврів і магістрів зі спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»: «Зовнішня політика країн Азії», «Міжнародні відносини і світова політика», «Актуальні проблеми зовнішньої політики країн регіону», «Основи геополітики та геостратегії», «Аналіз регіональної безпеки», «Стратегічні комунікації в безпековому середовищі», «Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах», «Сучасні проблеми міжнародних відносин та глобального розвитку», «Зовнішня політика України» тощо.

Отримані результати дослідження можуть бути використанні під час написання наукових праць, навчальних посібників з проблем безпекової політики і міжнародних відносин України та Японської Держави в сучасних умовах.

Матеріали дисертації можуть бути використані у роботі експертів, аналітичних центрів, недержавних організацій і органів державної влади України, а саме: Комітету Верховної Ради України у закордонних справах,

МЗС України та безпосередньо Директорату публічної дипломатії та комунікацій у структурі МЗС України, діяльність яких пов’язана з формуванням і реалізацією азійського вектору зовнішньополітичного курсу України, а також для кращого розуміння новітніх тенденцій в безпековій сфері.

Апробація результатів. Основні положення та висновки роботи пройшли наукову апробацію під час доповідей на різних наукових конференціях: «Актуальні проблеми регіональних досліджень» IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (м. Луцьк, 12–13 грудня 2019 р.), «Актуальні проблеми регіональних досліджень» V Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (м. Луцьк, 11 грудня 2020 р.), «Стратегічні комунікації в контексті безпекової політики: європейський і глобальний рівні» інтернет-конференція (м. Луцьк, травень 2022 р.), «Мультидисциплінарні підходи до аналізу суспільно-політичних проблем в умовах російсько-української гібридної війни»: міжнародний круглий стіл (м. Львів, 28 квітня 2022 р.), «Актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень» II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (м. Луцьк, 9 листопада 2022 р.), «Всеукраїнські політологічні читання імені професора Богдана Яроша» (Луцьк, травень 2023 р.), II Всеукраїнський науково-практичний форум РеПіТ (м. Луцьк, 18 травня 2023 р.), «Актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень» III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (м. Луцьк, 15 листопада 2023 р.), «Стратегічні комунікації в контексті безпекової політики: європейський і глобальний рівні» Інтернет-конференція (м. Луцьк, 16 травня 2024 р.).

Результати роботи були представлені в публікаціях у фахових журналах: «AD ALTA: Journal of interdisciplinary research» (2023, 13, issue 1,

special XXXII) і «Міжнародні відносини, суспільні комунікації і регіональні студії» (2021, №1(9) та 2021, №2(10)) [1].

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дослідження відображені у 11 публікаціях, а саме: трьох наукових статтях у фахових вітчизняних та закордонних виданнях (одна з них у виданні, що входить до науково-метричної бази Web of Science) і у восьми тезах, що також є підтвердженням апробації матеріалів дисертації.

Структура роботи. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, структурованих у три розділи і десять підрозділів, списку використаних джерел (499 позицій українською, російською, англійською і японською мовами) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 278 сторінок, з яких 175 сторінки – основна частина роботи та 66 сторінок – список використаних джерел.

[1] Повний перелік конференцій, статей та тез подано в Додатку А.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО ВИМІРУ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ І ЯПОНІЇ

1.1. Концепт безпекової політики у міжнародних відносинах

Під концептом (концепцією) ми розуміємо теоретичну структуризацію знань та наукового матеріалу, що визначає певну теоретико-методологічну модель дослідження й формує понятійний апарат предмета дослідження з виділенням і взаємоузгодженням його найважливіших зв'язків.

Незважаючи на теоретичну та практичну важливість понять і категорій, якими можна охарактеризувати безпеку, в науковій літературі досі не розроблено єдиного підходу до їх визначення. Так, з погляду політології безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. В геополітиці безпеку розглядають як:

- стан захищеності від викликів, ризиків, небезпек і загроз;

- стан сталого існування (розвитку) об'єкта, за якого ймовірність небажаних змін будь-яких параметрів (характеристик) його життєдіяльності є незначною;

- стан захищеності об'єкта, так і ступінь захищеності життєво важливих цінностей та інтересів соціуму від різних загроз [40, с. 9].

В «Словнику військових та пов'язаних з ними термінів Міністерства оборони США» під безпекою (security) пропонують розуміти стан, який є результатом встановлення та підтримки захисних заходів, що забезпечують невразливість від ворожих дій чи впливів. Також поняття безпеки поширюється по відношенню до секретної інформації. В такому контексті безпека формує умови, що запобігають несанкціонованим особам мати доступ до офіційної інформації, яка охороняється в інтересах національної безпеки [301, p. 191]. Щодо національної безпеки, то вона трактується як

комбінований термін, що охоплює внутрішньо-національну безпеку, зовнішню оборону і відносини Сполучених Штатів з метою отримання: а) військової або оборонної перевага над будь-якою іноземною державою чи коаліцією держав; б) сприятливої зовнішньополітичної позиції; в) оборонної позиції, здатної успішно протистояти ворожим руйнівним діям як зсередини так і ззовні, як відкритих так і прихованих [301, p. 150]. На думку американських військових, безпека – стан невразливості держави від загроз, який досягається у спосіб здійснення низки заходів, головним чином активного силового характеру [40, с. 10].

У міжнародних відносинах інтереси держави реалізовують за допомогою системи національної безпеки. Тривалий час національну безпеку розглядали як захист держави від зовнішніх загроз і більшою мірою у політичному, або військовому аспектах. Тому, питання безпеки входило до компетенції силових структур і відомств – збройних сил, розвідки, контррозвідки. Поступово відбулося переосмислення поняття національної безпеки з урахуванням світового і внутрішньодержавного досвіду. На думку, В. Бліхара і В. Башука «безпека – це сукупність заходів, система гарантій, що забезпечує захист об’єкта від потенційно можливих і реально наявних внутрішніх і зовнішніх небезпек, що можуть завдати шкоди його життєвоважливим інтересам» [9, с. 379].

Водночас, небезпека відображає можливість виникнення умов соціального, технічного, природного характеру, за наявності яких можуть відбутися несприятливі події та процеси (наприклад, природні катастрофи або лиха, аварії на промислових підприємствах, економічні або соціальні кризи тощо). Тут ми погоджуємося з думкою В. Горбуліна і А. Качинського, що «безпека» і «небезпека» – це не антоніми, а взаємопов’язані та самостійні категорії, що характеризують суспільний розвиток [40, с. 11].

В. Бліхар, В. Башук вважають, що безпека не є станом захищеності інтересів суб’єкта, як і не є «станом» загалом. Безпека – це система умов існування суб'єкта та відповідного матеріального добробуту, що уможливлює

статус суб'єкта. Перебування суб’єкта у безпеці – це перебування в таких безпечних умовах, за яких суб'єкт завдяки наявним у нього силам і засобам реалізовує свою мету та залишається власне суб’єктом. Забезпеченням безпеки вони трактують як «процес створення і збереження суб’єктом умов свого «суб’єктного» існування, за яких реалізовувалися б його інтереси, здійснювалися б поставлені ним цілі, в основі яких лежить ієрархія цінностей, зумовлених різним рівнем значущості для нього тих чи інших речей у контексті самореалізації» [9, с. 381].

Доктор історичних наук, професор С. Троян радить розрізняти поняття світова (міжнародна) політика і міжнародні відносини. На його думку, «світова або міжнародна політика – це діяльність, взаємодія держав, а також інших міжнародних акторів на міжнародній арені. А міжнародні відносини – це система реальних зв’язків між державами, які виступають і як результат їх дій, і як, свого роду, середовище, простір, у якому існує світова політика». Тому, міжнародна, або світова політика є активним фактором формування міжнародних відносин. Міжнародні відносини постійно змінюються під впливом світової політики й у свою чергу впливають на її зміст і характер [223, с. 8].

За критерієм регіонального поділу науковці класифікують чотири системи міжнародної безпеки:

1) Глобальна – це система політичних, економічних, військових та дипломатичних відносин між країнами, міжнародними організаціями. Вона сприяє гарантуванню миру, стабільності та безпеки на міжнародному рівні. Ця система існувала в період «холодної війни», визначальними акторами якої були СРСР і США. В. Горбулін дає таке визначення міжнародній безпеці – це «система міжнародних відносин, що заснована на дотриманні усіма державами загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, виключає вирішення спірних питань і розбіжностей між ними за допомогою сили або загрози силою [172, с. 492].

2) Регіональна безпека спирається на державні та колективні інститути безпеки в певному регіоні світу. Найбільш широко представлені вони в Європі, де діє НАТО, ЄС, ОБСЄ.

3) Субрегіональна безпека – це співпраця і взаємодії між країнами певного субрегіону, з метою гарантувати безпеку і стабільність у межах його території. Ефективність таких структур досить різна, що підтверджує досвід функціонування держав Вишеградської групи, Центральноєвропейської ініціативи, Організації Чорноморського економічного співробітництва.

4) Найнижчий рівень – це національна безпека. Вона забезпечує реалізацію державою оптимальних внутрішніх і зовнішніх (міжнародних) умов для її існування та розвитку [261; 402].

Вперше концепцію національної безпеки сформулював В. Ліппман: «Нація перебуває у стані безпеки, коли немає необхідності жертвувати своїми законними інтересами з метою уникнути війни і коли вона може захистити за необхідності ці інтереси шляхом війни» [405, p. 4]. В законодавстві термін «національна безпека» вперше з'явився у Законі США «Про національну безпеку» від 18 вересня 1947 р. [471].

Поняття «національна безпека», «державна безпека» і «безпека держави» семантично схожі, але не тотожні. С. Гордієнко вважає, що внаслідок «міждисциплінарного транзиту» такі похідні категорії «безпеки» (національна безпека, державна, воєнна та ін.) поступово «розмиваються», а їх зміст утрачає свою категоріальну чіткість [41, с. 115]. Так, дефініцію «національна безпека» Н. Ушаков розглядає як «реальну спроможність бути вільним від зовнішньої небезпеки»; Г. Браун, колишній міністр оборони США, як «здатність зберігати фізичну цілісність і територію, контролювати свої кордони, підтримувати економічні відносини з іншими країнами світу, захищати від зовнішнього негативного впливу свої інститути та систему управління» [178, с. 27]. А. Єзеров пропонує тлумачити національну безпеку «по суті», через стан захищеності, і «по формі», через систему «нормативних,

організаційних, інституційних гарантій (заходів), що забезпечують стабільний розвиток держави і суспільства» [58, с. 61].

Національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує сталий і поступальний розвиток країни. Це складна багаторівнева функціональна система, в якій постійно взаємодіють й протистоять внутрішні і зовнішні загрози й життєво важливі інтереси особи, суспільства та держави. Цільовою функцією цієї системи є ступінь захищеності цих інтересів від загроз. Головними об'єктами національної безпеки є: 1) права й свободи особи; 2) матеріальні й духовні цінності суспільства; держава – її конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність. Головним суб'єктом національної безпеки є держава, яка здійснює функції в цій сфері за допомогою органів законодавчої, виконавчої й судової влади [40, с. 16].

О. Вовк трактує державну безпеку як складник національної безпеки дослідники [20, с. 46–47]. Натомість, А. Янчук – як форму (вид) забезпечення національної безпеки, що її реалізують державні інституції з використанням розвідувальної, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності з метою охорони та захисту державного суверенітету, незалежності, конституційного ладу дослідники [252, с. 345]. Професор С. Свірко у своєму авторському визначенні підходить до поняття «державної безпеки» не через «обсяг» поняття, а концентрує увагу на його змісті – як логічно пов'язану сукупність відповідних об'єктів (безпека загальнодержавного управління; політична безпека; економічна безпека; військова безпека; безпека громадського та правового порядку; соціально-гуманітарна безпека; інформаційно-комунікаційна безпека; ресурсно-екологічна безпека; техніко-техногенна безпека; міжнародно-дипломатична безпека) [171, с. 77].

Фонд національної та міжнародної безпеки при ЮНЕСКО визначає національну безпеку як «систему державних і громадських гарантій, що забезпечують стабільний розвиток нації, захист базових цінностей та

інтересів, джерел духовного і матеріального добробуту від внутрішніх і зовнішніх загроз» [285]. Ю. Бисага та інші автори підсумовують, що ознаками національної безпеки є: «1) наявність системи державних та громадських гарантій; 2) мета – захист цінностей та інтересів, джерел духовного і матеріального добробуту від внутрішніх і зовнішніх загроз» [6, с. 46]. У монографії «Конституційно-правові засади національної безпеки України» В. Антонов стверджує, що національну безпеку «більшість вчених розглядає як стан захищеності особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз; найважливіша умова, за якої забезпечується життєдіяльність особи, суспільства і держави; захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави; своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам; ступінь захищеності життєво важливих інтересів особи суспільства і держави» [3].

Тому, цілком погоджуємось із висновками О. Турченко, що «під час формування сучасної концепції безпеки повинен здійснюватися принциповий вибір між концепціями, орієнтованими тільки на захист інтересів осіб, нації чи окремих держав і концепціями цілеспрямованого впливу в інтересах нації, осіб і держави для найбільш повного задоволення їх потреб як цілісного організму» [224, с. 73].

В умовах російсько-української війни нас найбільше цікавить безпека держави, тобто класифікація безпеки відповідно до об’єктів захисту. Безпека держави – це захищеність її конституційного ладу, суверенітету й територіальної цілісності. Вона залежить від таких факторів: 1) здатності адекватно реагувати на зміну геополітичної обстановки, виникнення внутрішніх і зовнішніх загроз національній безпеці; 2) рівня економічного, воєнного, науково-технічного, демографічного, трудового, морального, інтелектуального й інших потенціалів держави; 3) ступеня стійкості політичного ладу й організаційної структури держави, їх правової, економічної, кредитно-фінансової, податкової та інших систем; 4) ступеня

зовнішньополітичної, економічної, фінансової та технологічної незалежності держави; 5) ефективності системи державного регулювання зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної політики. Безпека держави досягається за рахунок наявності ефективного державного механізму управління та координації діяльності політичних сил, а також дієвих інститутів їхнього захисту [40, с. 16].

Класифікувати види безпеки можна відповідно до різних підходів. Виокремлюють такі види безпеки: «економічна, екологічна, продовольча, технологічна, політична, ідеологічна, військова, геополітична, прикордонна, соціальна, демографічна, медико-біологічна, епідеміологічна, генетична, духовно-моральна, інформаційна і навіть захист людини від державного свавілля. Серед причин розбіжностей щодо класифікації видів безпеки є тісний взаємозв'язок різних об’єктів, а також загроза їх безпеці» [9, с. 379].

У монографії «Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення» М. Криштанович, Я. Пушак, М. Флейчук, В. Франчук виділяють такі види національної безпеки: політичну, воєнну, економічну, соціальну, екологічну, інформаційну, етнополітичну [49].

В. Горбулін, А. Качинський пропонують таку класифікація безпеки за сферами громадського життя та людської діяльності: 1) політична; 2) економічна; 3) воєнно-економічна; 4) воєнна; 5) соціальна; 6) інформаційна; 7) екологічна; 8) суспільна; 9) енергетична; 10) продовольча; 11) психологічна; 12) демографічна; 13) генетична; 14) інтелектуальна; 15) техногенна; 16) радіаційна [40, с. 19–24].

Найчастіше у своїй дисертаційній роботі ми звертались свою увагу на проблеми забезпечення таких видів безпеки:

– політична – передбачає захищеність політичної системи суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз, забезпечення політичного суверенітету в межах системи міжнародних відносин, спроможності нації та створених нею державних інститутів самостійно вирішувати питання державного устрою та

незалежно здійснювати внутрішню і зовнішню політику, а також зберігати конституційний лад, політичну стабільність, засновану на балансі інтересів особи, суспільства й держави;

– економічна – захищеність економіки держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, коли забезпечено можливість і здатність створення соціальноекономічних умов стабільного функціонування та розвитку особи, суспільства й держави. Вона є основою, системоутворюючою складовою національної безпеки і проявляє себе в інших сферах національної безпеки. Економічна безпека передбачає наявність умов для розв'язання основних соціально-економічних проблем, задоволення в необхідних розмірах життєвих потреб громадян, суспільства й держави, відвернення економічного й фінансового тиску ззовні, дій деструктивних сил всередині держави, а також для матеріальнотехнічного забезпечення збройних сил у необхідних обсягах для попередження й відвернення зовнішньої агресії, проведення воєнних операцій та ефективного функціонування економіки.

– воєнно-економічна – частина економічної безпеки, що пов'язана з вирішенням проблем забезпечення обороноздатності держави. Тут виділяють широке і вузьке розуміння воєнно-економічної безпеки. Широке трактування – це спроможність держави підтримувати свій воєнно-економічний потенціал на рівні, що забезпечує потреби воєнної організації для захисту національних інтересів держави шляхом стримування агресії або її припинення. У вузькому розумінні воєнно-економічна безпека – це забезпечення такого стану оборонного промислового комплексу (ОПК), що гарантує його незалежне, стійке функціонування та розвиток в умовах економічного, технічного й технологічного протистояння, стабільне задоволення необхідних і достатніх воєнно-економічних потреб держави.

– воєнна – захищеність особи, суспільства й держави від воєнних загроз; стан, коли ймовірність виникнення війни зведена до мінімуму внаслідок відсутності мотивів до застосування воєнної сили й умов, що визначають відновлення балансу сил, а також внаслідок здійснення заходів з

відвертання воєнної загрози. Воєнна безпека має внутрішній і зовнішній аспекти. Зовнішній аспект відображає спроможність стримувати воєнну силу ззовні або протистояти їй. Така спроможність передбачає наявність адекватних збройних сил, національної та колективної систем безпеки, воєнно-політичних союзів. Внутрішній аспект воєнної безпеки охоплює систему заходів, спрямованих на створення й підтримку готовності особи, суспільства й держави до попередження та відвернення воєнних загроз шляхом забезпечення стабільного функціонування воєнної організації, здійснення мобілізаційної підготовки населення й економіки держави [40, с. 26].

С. Стасюк пропонує розглядати військову безпеку, як «критерій реалізації військової політики і характеризує стан реалізації національних інтересів держави у військовій сфері та гарантії її захисту від військових загроз і збройної агресії» [201].

Загрози національним інтересам держав у воєнній сфері набувають динамічності, частині з них притаманний асиметричний характер, а частина інтегрована з іншими загрозами, які не є воєнними. До асиметричних викликів та загроз належать: тероризм, кібератаки, розповсюдження компонентів зброї масового ураження (ЗМУ) і технологій її виробництва, контрабанда зброї та наркотиків, незаконна міграція, глобальні кліматичні зміни, природні й техногенні катастрофи [59, с. 19].

Вагомим елементом воєнної безпеки є військово-промисловий комплекс. Першим цей термін використав президент США Д. Ейзенхауер. У 1961 р. в одному зі своїх виступів він зазначив, що, об'єднуючи великий економічний, військовий і науковий потенціал країни, ВПК обов'язково впливає на її внутрішню та зовнішню політику [132]. Оборонно-промисловий комплекс (ОПК), військово-промисловий комплекс (ВПК) або, за А. Шевцовим і Р. Боднарчуком [246, с. 119] оборонно-промисловий сектор економіки (ОПСЕ) «складається з підприємств, установ, організацій, що

розробляють і виробляють озброєння, боєприпаси, військову техніку, спеціальні комплектувальні вироби до них» [133].

Кожна держава розробляє довгострокову військово-економічну політику розвитку ОПК розвивається на основі державного оборонного замовлення (ДОЗ). У свій час в Україні було затверджено таке поняття оборонно-промислового комплексу – «сукупність підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, виконують послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іноземними державами» [158].

Колишній міністр оборони України С. Полторак стверджує, що «з діяльністю сучасного ВПК безпосередньо слід пов’язувати такі процеси, як мілітаризація економіки, загострення міжнародної напруженості, виникнення небезпечно-агресивних конфліктів, зовнішнє втручання у внутрішні справи суверенних держав, їхня внутрішня і зовнішня безпекова політика» [140, с. 85].

Аналіз динаміки світового ВВП та динаміки світового ВПК за останнє десятиліття показує, що починаючи з 2018 р., темпи зростання світового ВПК стали вищими за темпи світового економічного розвитку. Найбільшими експортерами зброї є США і РФ. За даними доповіді СІПРІ про стан світової торгівлі озброєннями за 2017–2021 рр. частки на світовому ринку основних озброєнь США, РФ, Франції становили відповідно 39 %, 19 % і 11 %. Четверту позицію у світовому обсягу продажів зброї посідає КНР, п’яту – ФРН. Порівняно з попереднім періодом 2012–2016 рр. обсяг світової торгівлі озброєння скоротився на 4,6 %, експортні частки РФ (-26 %), ФРН (-19 %) і КНР (-31 %) скоротились, зросли частки США (+14 %) і Франції (+59 %) [181; 182]. Найбільшим регіоном для імпорту основних озброєнь були Азія та

Океанія з 43 % часткою у 2017–2021 рр. загальносвітового обсягу, а шість країн регіону – Австралія, Індія, Китай, Пакистан, Південна Корея та Японія – увійшли до першої десятки найбільших світових імпортерів [83]. Тому, при правильному державно-приватному партнерстві оборонно-промисловий сектор є одним із драйверів економічного зростання, нарощування обсягів виробництва та створення робочих місць, окрім того сформовані потужні військово-промислові кластери [98].

Вторгнення Росії в Україну виявило обмеженість промисловості ЄС та його залежність від інших країн у ключових поставках і обороноздатності. Тому, держави-члени докладають зусиль до нарощування виробничих потужностей і витрат після десятиліть недостатнього інвестування. До 2035 р. ЄС має намір закупити половину своїх оборонних систем у межах блоку і змінити тенденцію закупівлі військового обладнання в третіх країнах [76].

Важливими заходами держави у забезпеченні національної безпеки є оновлення доктринальних і концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки. Так, у Законі України «Про національну безпеку України» (2018 р.) було передбачено середньострокое (до п’яти років) і короткострокове планування (до трьох років) [91]. Результатом стратегічного аналізу є стратегічні документи держав у секторі безпеки та оборони: закони, концепції, доктрини, стратегії, програми, плани розвитку органів сектору безпеки, управління ресурсами та інші документи.

Вжиття комплексних змін щодо стратегічного планування в системі забезпечення національної безпеки передбачено було свого часу указами Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020»» від 12 січня 2015 р. [230] та «Про Стратегію національної безпеки України» від 14 вересня 2020 р. [227]. Наприклад, реформування ОПК регламентували і здійснювали відповідно до Річних національних програм співробітництва Україна – НАТО, дворічних Робочих планів Військового комітету Україна – НАТО та його щорічних Імплементаційних програм, а також Індивідуальної

програми партнерства між Україною і НАТО (з кінця 2011 р. – «Меню партнерства») у межах програми «Партнерство заради миру» й інших ініціатив Альянсу.

На думку Н. Ткачука, ранжування стратегічних національних пріоритетів, що визначені Стратегією національної безпеки України, мусить бути гнучким, здатним реагувати на зростання викликів та виникнення нових джерел загроз [215]. Усі напрацювання держав в оборонній сфері зафіксовані у підсумкових документах, наприклад, «Стратегічний бюлетень сектору безпеки та оборони України» та, як правило, щорічних «Білих книгах» [67], Білих Книгах Японської Держави «Оборона Японії» [290–299].

Інституційне забезпечення державного управління оборонною сферою у державах світу з різним обсягом повноважень і статусу формують: президент, уряд, парламент, Рада національної безпеки і оборони України (РНБ), судова система, силові міністерства, державні агентства і комітети, а також структури демократичного цивільного контролю. Ключові функції та повноваження цих інститутів у всіх країнах загалом схожі [154, с. 135–136]. Ключова роль у формуванні оборонної політики багатьох європейських країн належить РНБ.

У дисертаційній роботі ми також використовуємо термін «стратегічні комунікації». Аналізуючи приклади використання терміну у різноманітній професійно-практичній діяльності, Б. Юськів зазначає, що залежно від характеру організації, стратегічні комунікації варіюють від пересічних бізнесових і суспільних проблем до справ «високої» політики рівня національних держав і міжнародних організацій. Якщо бізнесові організації знаходять ефективне застосування стратегічним комунікаціям у просуванні власної продукції/послуг, підвищенні культурної обізнаності цільової аудиторії, корпоративної ідентичності та етичних принципів роботи тощо, то стратегічні комунікації міжнародного рівня допомагають підтримувати міждержавну і безпекову політику» [203, с. 13].

Продовольча безпека покликана забезпечити такий рівень сільськогосподарського виробництва, що дозволяє виробляти достатню кількість продукції, яка вчасно задовольняє споживчий попит на якісні продовольчі товари (не менше 75 % внутрішнього споживчого ринку), ціни яких не перевищують імпортні аналоги. Сюди також належить створення стратегічного запасу, поповнення насіннєвого фонду, використання на кормові потреби та інші сільськогосподарські цілі [40, с. 28].

У міжнародну практику англійський термін «food security» («продовольча безпека») введений після зернової кризи 1972–1973 рр., офіційно затверджений на Світовому продовольчому саміті 1996 р. в Римі. Римська декларація визначає продовольчу безпеку як «стан економіки держави, за якою населення країни загалом та кожному громадянину гарантовано забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води та інших харчових продуктів у якості, асортименті та обсягах, що необхідні для фізичного та соціального розвитку особистості та забезпечення здорової життєдіяльності населення. Така доступність повинна бути забезпечена у будь-який зручний для споживача час [434].

Термін продовольча безпека можна розділити на дві частини. Перша частина – це військове, нормоване забезпечення, плани зберігання продукції й спеціального нормованого забезпечення під час особливого періоду, наприклад, війни чи надзвичайних ситуацій. Друга частина – це системна безпека, яку забезпечують створенням на території постійних потужностей з виробництва, переробки та зберігання продукції. Першу частину контролює держава, другу – органи місцевого самоврядування [26].

Згідно з Римською декларацією про всесвітню продовольчу безпеку [334] кожна країна повинна забезпечити право людини на повноцінне харчування. В цьому документі зазначені такі компоненти продовольчої безпеки: фізична і економічна доступність, продовольча незалежність, надійність відносно сезонних і погодних коливань та стійкість зростання виробництва. Інша площина – національна безпека держави – вимагає від неї

проведення ефективної аграрної політики, створення умов для повноцінного розвитку сільськогосподарської галузі, розбудову розвиненої інфраструктури тощо [249]. Особливе місце питанню продовольчої безпеки відводять в концепціях національної безпеки більшості розвинутих країн світу [135].

На основі систематизації ключових положень наукових праць та правових актів М. Заходим пропонує розуміти продовольчу безпеку як «стан економіки, який гарантуватиме фізичну, економічну та соціальну доступність, безпечність та якість продуктів харчування, стабільність продовольчого забезпечення населення на раціональному рівні за нормальних умов, і у випадку надзвичайних ситуацій – на мінімальному, та забезпечить продовольчий суверенітет» [61, с. 33]. Водночас автор зауважує, що на сучасному етапі виникають серйозні загрози глобальній продовольчій безпеці. Воєнні дії, що веде РФ на території України, вкрай негативно вплинули на функціонування продовольчих систем. Тому, продовольчу безпеку, насамперед, варто розглядати з позицій забезпечення саме економічної безпеки, зважаючи на те, що остання розкриває внутрішні можливості і визначає стратегічні альтернативи соціально-економічного зростання для забезпечення суспільного добробуту за умов ринкових відносин.

Проблема структурної класифікації системи національної безпеки та її складових елементів посідає важливе місце у сучасних дослідженнях, як вітчизняних, так і зарубіжних. Умовно поділяючи систему національної безпеки на два типи – внутрішню і зовнішню, В. Антонов зазначає, що «в умовах глобалізації та інтернаціоналізації усіх сфер суспільних відносин межа між внутрішньою і зовнішньою безпекою розмита, а чимало загроз (міжнародний тероризм, наркобізнес, природні катаклізми) інколи дуже важко прив’язати до якогось одного конкретного джерела», але такий поділ, на його думку, «є зрозумілим та доречним з практичного погляду». Також «поділ на внутрішню і зовнішню безпеку необхідний і для усвідомлення того, що при забезпеченні внутрішньої безпеки потрібні зовсім інші методи,

форми і засоби, ніж при забезпеченні зовнішньої безпеки» [3, с. 118]. Він пропонує таке визначення: «зовнішня безпека – це функція держави, що спрямована на захист національних інтересів і гарантування в ній безпеки особи суспільства і держави від зовнішніх загроз у всіх сферах їхньої життєдіяльності» [3, с. 118].

У дисертаційній роботі ми згадуємо концепцію жорсткої влади – військової та економічної могутності національної держави, яку використовують для досягнення чітко визначених завдань та переваг у різних сферах суспільного життя. Жорстка влада використовує насилля і примус, що робить її переконливою. Натомість поняття «м'яка сила» ми трактуємо як «здатність впливати на вибір завдяки таким нематеріальним активам, як привабливість, висока культура, політичні цілі, інститути й політичні принципи, які ґрунтуються на законі й мають високий моральний авторитет» [107, с. 51].

До наукового обіходу поняття національних інтересів увів Р. Нібур, якого вважають засновником американської школи сучасного реалізму. Під національним інтересом він розумів трансформацію ключових цінностей держави та її ідеології, що виражається в їх захисті, незважаючи на той факт, що політика не завжди відповідає моральним устоям суспільства [421]. На відміну від більшості теоретиків міжнародних відносин, які вважали, що єдиним національним інтересом держави може виступати збереження її цінностей, А. Вендт доводив, що національні інтереси є поняттям комплексним і йдеться про чотири їх базові види: збереження держави, автономія держави, економічний добробут, колективне відчуття власної гідності. Ці чотири інтереси виступають тими потребами, що повинні бути задоволені за умови, що система «держава – суспільство» перебувають в безпеці. Виходячи з цього, вони встановлюють об'єктивні межі зовнішньої політики держави [484]. У такому підході центральне місце займає держава як найбільша суспільна цінність. Тобто, розгляд національних інтересів крізь теорію міжнародних відносин виходить з того, що ключовим елементом є

нація, що має власну державу. Це важлива умова з огляду на те, що нація повинна бути суверенною й здатною вільно приймати рішення щодо відносин з іншими державами [46, с. 13].

Класичне ядерне стримування «сьогодні потребує оновлення і зміцнення певних характеристик, які б дали можливість і в постбіополярний період бути універсальною основою ядерної політики всіх ядерних держав» [8, с. 142].

В. Горбулін зазначає: «У всьому світі найпотужніші країни намагаються побудувати трикутникову систему, в якій на вершині трикутника – національна армія, а два інші кути, на які спирається вершина – це оборонна промисловість і торгівля зброєю. Точніше військово-технічне співробітництво, бо торгівля зброєю є лише його частиною. Так от, військово-технічне співробітництво за умов вкладання ресурсів у розвиток своєї науки та технологій дає змогу групуватися із такими самими за рівнем гравцями та спільно виробляти новітню зброю, розвивати технології. Їх упровадження надає поштовхи оборонній промисловості, а налагоджений процес посилює армію – переозброєнням на новітні високотехнологічні зразки» [4]. Зазначимо, як стверджують провідні українські фахівці у сфері міжнародної та національної безпеки – В. П. Горбулін, П. П. Ткачук, С. П. Мосов, сьогодні армії таких провідних країн світу, як США, Росія, Китай, а також низки країн НАТО, максимально орієнтовані на ведення великомасштабних війн [215; 39].

Військове міжнародне співробітництво охоплює військово-політичне співробітництво (ВПС), військово-стратегічне співробітництво (ВСС) і військово-технічне співробітництво (ВТС). Військово-технічне партнерство є ключовим аспектом міжнародного військового партнерства. ВТС поєднує два основних типи відносин міжнародного військового партнерства: 1) трансферти озброєння та військової техніки, технологій подвійного використання, надання послуг військово-технічного характеру; 2) спільні науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, виробництво,

маркетинг, продаж зразків озброєння [197, с. 139]. О. Софронов зазначає, що ВТС є однією із найбільш чутливих сфер зовнішньоекономічної політики держави. Його мета:

– встановлення і закріплення політичного лідерства в регіонах світу та країнах;

– вплив на політичне, економічне, воєнне становище на глобальному та регіональному рівнях;

– отримання валютних коштів для державних потреб, підвищення конкурентоспроможності військової продукції на світових ринках озброєнь і військової техніки (ОВТ) [196, с. 23].

П. Бовсунівський вважає, що військово-технічне співробітництво – це складна система міжнародних торговельно-економічних відносин, що посідає особливе місце в зовнішній політиці кожної держави. Важливість цього співробітництва полягає в тому, що купівля зброї надає можливість державі швидко наростити військовий потенціал і поліпшити матеріально-технічне забезпечення збройних сил, що в деяких випадках дає змогу оперативно ліквідувати загрози її національній безпеці [10, с. 76].

Колектив авторів монографії «Охорона інтелектуальної власності у військово-технічній сфері» дає таке визначення: «Військово-технічне співробітництво є напрямом міжнародного співробітництва, що спрямований на реалізацію державної політики у сфері безпеки й оборони, зміцнення міжнародних основ воєнної безпеки держави, інтеграцію України до євроатлантичної системи колективної безпеки, розвиток Збройних Сил України, розробку, виробництво, ремонт, модернізацію, знищення (утилізацію), сприяння реалізації та міжнародній передачі товарів, надання послуг військового призначення зарубіжним державам, практичну підготовку військ (сил), досягнення спроможності виконувати спільні завдання зі збройними силами інших держав, реалізацію відповідних міжнародних договорів та програм, участь України в міжнародній миротворчій діяльності, а також в інших видах діяльності Збройних Сил України» [129, с. 223].

Згідно з Указом Президента України «Про заходи щодо вдосконалення військово-технічного співробітництва України з іноземними державами» до ВТС належать такі види діяльності: інформаційний обмін; укладання міжнародних договорів України та зовнішньоекономічних договорів (контрактів) щодо експорту-імпорту товарів військового призначення (ТВП) та товарів подвійного використання (ТПВ), а також надання спеціальних послуг; експорт та імпорт товарів військового призначення, у т. ч. консультаційних, маркетингових, посередницьких та інших видів послуг; наукова, науково-технічна, науково-виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; співробітництво з міжнародними організаціями у сфері ВТС; інші види діяльності у цій сфері, які не суперечать законодавству України та нормам міжнародного права [229].

Діяльність у ВТС пов'язана із ситуацією певної невизначеності та ризику, адже впливає на баланс інтересів у різних сферах міжнародних відносин – політичній, воєнній, воєнно-економічній, зовнішньоекономічній, кооперaційній. Окрім іншого у цій сфері важливим є ведення переговорів, дво- і багатостороннє міждержавне співробітництво, дотримання міжнародних систем контролю над передачами озброєнь та технологій, конкурента боротьба між державами [170, с. 108]. Р. Терлецький зазначає, що «саме військово-технічне співробітництво держав визначає рівень взаємної довіри, значною мірою впливає на формування та подальший характер відносин між ними» [216, с. 111].

Завдяки ВТС держави зміцнюють свої позиції на міжнародній арені, зменшують бюджетне навантаження під час створення нових зразків озброєння та військової техніки, одержують як передові технології, необхідні для розвитку оборонно-промислової галузі, так і високі прибутки.

Засади міжнародного військово-технічного співробітництва визначені законодавством конкретної країни. В Україні це: Закон України «Про національну безпеку України» [156], Стратегічний оборонний бюлетень

України [202], Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 р. «Про військово-технічне співробітництво України з окремими державами» [228]. Окрім цього, його регулюють окремі двосторонні угоди, підписаними між державами у сфері ВТС.

Дані ООН доводять, що кількість локальних конфліктів, особливо на політичному підґрунті, у які задіянні найрозвинутіші держави світу щороку зростає [485]. Відповідно це формує новий світовий порядок. Українські вчені О. Коппель і З. Кісільова пропонують розглядати визначення «світовий порядок» як «ідентифіковану за часом, в фізичному та міжнародно-політичному просторі структуру взаємозв'язків, заснованих на системі норм і правил, вироблених світовим співтовариством, які регулюють відносини держав та інших суб'єктів міжнародної системи на певному історичному етапі розвитку, а також на різних ієрархічних рівнях цієї системи, які відповідають потребам найвпливовіших суб'єктів міжнародної системи даної історичної епохи [87, с. 13].

А. Міщенко, узагальнюючи значну кількість досліджень з теми обґрунтування поняття «світового порядку», виокремлює такі головні його характеристики: 1) легітимність, окрім іншого, вона показує, наскільки з правилами й принципами міжнародних відносин погоджуються дійові особи, наділені реальною владою; 2) механізм внесення змін, тобто, визнаний процес і процедура формулювання, зміни та імплементації нових принципів і правил для усіх міжнародних акторів; 3) баланс сил, або наявність фізичної можливості захисту від агресії [108, с. 50]. Р. Хаас визначає міжнародний порядок як «комплекс зусиль різних держав, спрямованих на те, щоб не допускати використання військової сили задля досягнення зовнішньополітичних цілей» [237, с. 47].

Ключовими гравцями є воєнно-політичні блоки, регіональні структури безпеки. В світовій історії неодноразово створювали на універсальному рівні системи колективної безпеки. Перша із них – це Ліга Націй, яка протягом

двох десятиліть безуспішно намагалася вберегти світ від нових конфліктів і війн. Після Другої світової війни, в 1945 р., для запобігання повторів світових воєн була утворена Організація Об'єднаних Націй (ООН).

Поряд з Північноатлантичним альянсом (НАТО) у різних регіонах світу діють інші структури безпеки: ОБСЄ, Спільна європейська політика безпеки і оборони (СЄПБО) ЄС, Організація Договору про колективну безпеку (ОДКБ), Чотиристоронній діалог з питань безпеки (QUAD), Тристоронній оборонний пакт (AUKUS) та ін. Сьогодні в ЄС нараховує 27 армій, загальна кількість особового складу яких становить близько 1,2 млн осіб. Оборона організована переважно на національному рівні, що призводить до дублювання структур і функцій. Із цих причин зростає кількість прихильників ідеї створення Європейських збройних сил. Вони запевняють, що злагоджена співпраця всіх держав-членів ЄС дасть змогу заощадити на розробці та придбанні сучасних систем озброєнь і в такий спосіб перерозподілити завдання так, щоб кожна з держав мала свою військову спеціалізацію [21, с. 243]. Після початку російсько-української війни у 2014 р. ідея «євроармії» знову набула підтримки. Щодо її реалізації виступили голова Єврокомісії та провідні європейські лідери й політики. У червні 2016 р. Високий представник із закордонних справ і безпекової політики ЄС Ф. Могеріні представила нову Глобальну стратегію із зовнішньої й безпекової політики «Спільне бачення, спільні дії: сильніша Європа» [163].

Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) довела свою ефективність у період «холодної війни» як переговірний майданчик для пошуку рішень з питань контролю над озброєннями. Нині організація основну увагу приділяє дотриманню прав і свобод людини, поширенню демократії. СЄПБО є складовою Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС і набула ознак інституту колективної безпеки. На сучасному етапі можливості та вплив СЄПБО обмежені й охоплюють переважно попередження конфліктів і постконфліктну відбудову. СЄПБО є своєрідним доповненням до ресурсу НАТО.

У травні 2002 р. шість діючих учасників Договору про колективну безпеку, укладеного 15 травня 1992 р., – Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, РФ і Таджикистан – створили Організацію договору про колективну безпеку (ОДКБ). Зразком для її створення був досвід НАТО, що підтверджує схожа назва і подібність процесу побудови та його структур [24, с. 72]. ОДКБ, як інтеграційне об'єднання, є геополітичним проєктом РФ.

В Індо-Тихоокеанському регіоні утворився стратегічний діалог з питань безпеки між Австралією, Індією, США та Японією – QUAD (Quad group of nations). Офіційна мета організації полягає у зміцненні партнерських відносин у сфері безпеки, що базуються на спільних цінностях та інтересах. Це включає верховенство права, свободу навігації, повагу до територіальної цілісності та суверенітету, мирне вирішення територіальних суперечок та вільну торгівлю. Основна увага приділяється сприянню розвитку «вільного, відкритого та інклюзивного» Індо-Тихоокеанського регіону (ІТР). Зокрема, у сфері безпеки акцент робиться на партнерстві, що базується на таких принципах, як верховенство права, свобода навігації, повага до територіальної цілісності та суверенітету, мирне врегулювання територіальних суперечок і свобода торгівлі. Однак головною метою цієї коаліції, очевидно, є стримування агресивних амбіцій Китаю. На противагу КНР у 2021 р. було створено й AUKUS (абревіатура від Australia, United Kingdom, United States) – тристоронній оборонний пакт Австралії, Великобританії та США.

«Велика сімка», група семи, G 7 – назва неформального міжнародного об'єднання групи держав світу (Велика Британія, Італія, Канада, Німеччина, США, Франція, Японія), що найбільше впливають на розвиток світової економіки та політики. Серед цілей діяльності організації – пошук шляхів розв'язання глобальних викликів у сфері міжнародної безпеки. У зв'язку зі збройною агресією РФ на територію України у 2014 р. із її попереднього складу – G 8 – виключили Росію [62]. КНР запрошено до поступової інтеграції в цю організацію, але поки що ніяких реальних кроків влада цієї

країни не здійснює. На своїх засіданнях у різному форматі (саміти, на рівні глав МЗС, послів G7) лідери «великої сімки» щороку декларують свою підтримку Україні [198].

Відповідно до Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р., агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним зі Статутом ООН. Застосування збройної сили державою першою є достатнім свідченням акту агресії. У ст. 3 указаної Резолюції передбачено, що незалежно від оголошення війни певні дії вважаються актом агресії. Серед таких дій зазначено блокаду портів й узбережжя держави збройними силами іншої держави, напад збройних сил іншої держави або групи держав на військові сухопутні, морські чи повітряні сили або цивільні морські чи повітряні флоти іншої держави (пункти «c» і «d» ст. 3 цієї Резолюції). Однак вищенаведений перелік актів не є вичерпним і Рада Безпеки може визначити, що інші акти являють собою агресію згідно з положеннями Статуту [160]. Найнебезпечнішою формою агресії є неспровокована пряма агресія, тобто агресивна війна.

Неспровокована військова агресія Росії проти України актуалізувала дослідження у міжнародних відносинах політики санкцій як інструмента впливу на країни, воєнне стримування котрих загрожує перерости у світову війну із застосуванням зброї масового ураження. Вибір США, Японією, державами-членами ЄС політики санкцій для стримування агресії РФ проти України переконливо засвідчило доцільність механізму застосування політики санкцій. Поширенню практики провідних міжнародних акторів використання політики санкцій зумовили такі обставини: утвердження ліберально-ринкової моделі економіки у світі; посилення процесів глобалізації, яка призвела до взаємопов’язаності і взаємозалежності; транснаціоналізація викликів і загроз безпеці, що часто вимагало розробки

нових стратегій для їх усунення; диференційований характер впливу політики санкцій на міжнародну обстановку [173, с. 6-7].

У політології міжнародних відносин термін «санкції» не використовують послідовно, є різні інтерпретації, змістові акценти, бо його було запозичено з юридичної науки. У контексті нашого дослідження найбільш придатним вважаємо визначення, запропоноване британським експертом Міжнародного інституту стратегічних досліджень Б. Тейлором. Він називає санкціями «примусовий політичний інструмент економічного характеру, що використовують один або декілька міжнародних акторів щодо іншого, найчастіше щоб вплинути на його зовнішню чи безпекову політику» [462, p. 12]. Директор центру зовнішньополітичних досліджень, спеціальний помічник президента Дж. Буша у 1989–1993 рр. Р. Хаас під санкціями розуміє переважно економічні, але також політичні та воєнні примусові заходи, спрямовані проти держави чи інших спільнот для зміни її політичної і/або воєнної поведінки [356, p. 1]. Вітчизняний дослідник В. Пахіль, аналізуючи досвід ООН із застосування санкцій, під останніми розуміє «колективні примусові заходи незбройного (політичного, дипломатичного та економічного) характеру, що їх застосовують члени цієї організації і спеціалізовані установи ООН проти держави, яка порушує або загрожує міжнародному миру та безпеці, порушує Статут ООН і відмовляється виконувати рішення Ради Безпеки ООН, щоб змусити цю державу припинити міжнародне правопорушення, понести міжнародно-правову відповідальність за неправомірну поведінку та виконувати свої зобов’язання згідно зі Статутом ООН» [131, с. 12-13].

Виходячи з того, що цілі зовнішньої політики держав визначають її національні інтереси, під політикою санкцій ми розуміємо «процес просування національних інтересів держав через механізм прийняття рішень щодо застосування санкцій та їх здійснення, яке реалізується як на односторонньому рівні, так і у рамках діяльності міжнародних організацій. Так політика санкцій набуває інструментального характеру у вирішенні

ключових зовнішньополітичних завдань держав, захисті й обстоюванні їхніх життєво важливих інтересів, підтримці міжнародної безпеки й особливо в умовах неможливості скористатися воєнно-силовими методами впливу» [232, с. 404].

За кількістю акторів, що застосовують режим санкцій, виокремлюють односторонні, колективні та санкції міжнародних організацій; за спектром дії санкції є всеохоплюючими і «цільовими». Всеохоплюючі санкції накладають на державу, усі її суб'єкти та населення, тому наслідки від дії такого виду економічного тиску поширюються на всіх представників держави. Водночас цільові санкції спрямовані на окремих індивідів, групи чи організації, тому шкоди від їх застосування зазнає обмежена кількість політичних суб'єктів. Найбільш спірним питанням є умови ефективного застосування політики санкцій як інструмента просування національних інтересів держав та підтримки міжнародної безпеки. Ця проблема є визначальною для міжнародно-політичної науки, адже ефективність політики санкцій переважно прямопропорційно залежить від її здатності завдавати матеріальні збитки цільовій державі, що негативно позначається й на третіх країнах, системі міжнародного співробітництва в регіоні розташування країни-об'єкта [232, с. 407].

Отже, безпека – це один із основних мотивів діяльності людей, держав і світового співтовариства. Система безпеки включає такі елементи: наукову теорію, доктрини безпеки, безпекові політики, стратегію і тактику забезпечення безпеки; національні та міжнародні держані й громадські (неурядові) інституції і організації, які гарантують безпеку особи й суспільства; засоби і методи забезпечення безпеки. В залежності від того, що вважати критерієм існують різні класифікації видів безпеки. Крім держав і державних утворень, у сучасній системі міжнародних відносин функціонують й інші суб'єкти міжнародної безпеки – міжнародні організації, ТНК, ЗМК, індивіди, терористичні організації, релігійні рухи, які суттєво впливають на встановлення і вироблення правил. Тому, необхідно

враховувати їх роль і вплив при стратегічному плануванні і прогнозуванні у сфері забезпечення національної і міжнародної безпеки. Нестабільність, кризи, конфлікти, війни безпосередньо впливають на усіх учасників міжнародної і регіональної політики, що зумовлює залучення у подальшому світових гравців до ескалації або вирішення проблемної ситуації, що доводить взаємозалежність світової політики і міжнародних відносин.

1.2. Джерельна база та методологія дослідження

Українсько-японські відносини привертають увагу значної кількості дослідників, особливо в умовах російсько-української війни, коли Токіо стало одним із найбільших фінансових донорів для нашої держави. У той же час слід констатувати, що майже відсутні монографії, присвячені цій тематиці. Наявні праці розглядають лише певні аспекти, а комплексного дослідження безпекової складової українсько-японського співробітництва немає.

Серед опублікованих монографій окремо виділимо працю президента Асоціації україністів Японії професора Й. Окабе [127]. Він дослідив особливості українсько-японських відносин в першій половині XX ст. У 2021 р. книга була опублікована в Японії, а її переклад в Україні. Автор проаналізував сприйняття української культури тогочасним японським суспільством. Він розглянув позицію Японії щодо українського національного руху, а також політичні погляди українців у Харбіні. Також охарактеризував життя, побут і відносини українців та японців у тогочасній Маньчжурії. Окремий розділ монографії присвячено проблемі сприйняття японцями Голодомору. Цю тему автор також розглянув у своїй науковій статті [126].

У вересні 2023 р. японське видавництво «Interbooks» опублікувало книгу В. Удовік «Японія та Україна: 120 років двосторонніх відносин». Книга охоплює проміжок із 1902 р., коли було засновано консульство

Японської Імперії в м. Одеса, і до 2022 р. та включає усі аспекти двосторонньої співпраці. У першому розділі розглянуто історію відносин до 1991 р. і простежено зв'язки між українцями та японцями в Одесі, на Далекому Сході, зокрема, співпрацю між ними у Зеленому Клину, контакти у Маньчжурії у 1930-х рр., а також культурний обмін за часів СРСР. У наступних частинах проаналізовано взаємодію у різних сферах відносин, включаючи політичні, питання безпеки, економічні зв'язки, надання допомоги, ядерну безпеку, науково-технічну співпрацю, культурні обміни. Оскільки ця книга була адресована японському читачеві, в ній подана значна кількість пояснень про Україну, її історію, цінності, економічний потенціал та можливості у сфері туризму [84].

В монографії А. Гаудер простежено еволюцію політичних інститутів Японської Держави, починаючи з середини XX ст. Здійснена спроба відповісти на питання, чим зумовлене економічне диво Японії, успіхи її демократизації. Окреме місце у цій роботі відведене реакції на партійні зміни в 2009 р., потрійну катастрофу в березні 2011 р. та пандемію COVID-19. Книга розкриває особливості поглядів японського керівництва на безпеку та зовнішню політику, а також на роль Японії в Азії [353].

Г. Хук, К. Месон, П. О'Ші дослідили безпекову ситуацію навколо Японії у контексті ризиків з боку Китаю, Північної Кореї і США [366]. Ця робота поєднує цікаві теоретичні викладки та широкий фактичний матеріал. Однак, в ній не враховано, зміни, що відбулися в регіоні впродовж останніх років. Так само і в праці К. Хаджеса [369]. Автор зосереджує свою увагу на трьох вимірах безпеки Японської Держави – військовому, економічному та екологічному. Б. Сінгх здійснив ретроспективу політики безпеки Японії в контексті зовнішніх військових криз. Автор розкриває етапи прийняття рішень в японській політиці. Його праця – це детальне дослідження ролі зовнішніх військових криз у розвитку японської політики безпеки після закінчення «холодної війни». Він доводить, що саме зовнішні військові кризи

створили передумови для японського керівництва здійснювати кроки щодо розширення політики безпеки [449].

Зміни в безпековій політиці Японії на початку XXI ст. досліджував Е. Орос. Поєднуючи внутрішню політику Японії з ширшим геополітичним ландшафтом Східної Азії та світу, він доводить, що протягом останнього десятиліття в країні відбувається поступовий «Ренесанс безпеки» як реакція на нові багатогранні виклики [427]. У співавторстві з Ю. Татсумі він підготував книгу, в якій пропонує детальний огляд структур безпеки і політики Японії в контексті приходу до влади Демократичної партії в серпні 2009 р. Проаналізував автор також регіональне середовища безпеки Японії та її альянс зі США [428].

Х. Чжіксінг описує зміни у безпековій стратегії США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні внаслідок російсько-української війни. Зазначено, що тепер пріоритетом є заміна системи двосторонніх угод на формування колективної безпекової організації в регіоні. З'ясовано місце Японії в новому балансі сил на міжнародній арені [361]. П. Мідфорд і В. Восс пояснюють чому, у той час як американсько-японський альянс зміцнився після закінчення «холодної війни», Японія поступово налагоджувала зв'язки в сфері безпеки з іншими партнерами, у процесі зменшуючи центральну роль США як свого єдиного партнера у цій сфері. Також розглянуто, чому Токіо ініціювало безпековий діалог із азіатськими сусідами, перейняло на себе провідну роль у сприянні регіональному багатосторонньому співробітництву в сфері безпеки та почало розвивати двосторонні зв'язки у сфері безпеки з низкою партнерів від Австралії та Індії до ЄС [412].

К. Ійда розглядає іншу проблему в зовнішній політиці Японії – необхідністю балансувати між можливостями отримувати великі прибутки від економічних зв'язків з КНР і потребою підтримувати альянс зі США, протидіючи Китаю в безпековій сфері. Вивчаючи досвід Японії, автор пропонує теорію, яка по-новому тлумачить зв'язок між безпекою та економічною взаємозалежністю країн Азійсько-Тихоокеанського регіону,

зазначаючи, що вони зрештою знаходять баланс, як визначає дослідник, між «холодною політикою» та «теплою економікою» [371]. Співпрацю в безпековій сфері Японії та ЄС аналізує О. Мікал [418]. Ю. Міягі аналізує як японська політика на Близькому Сході визначається необхідністю підтримувати безпековий альянс зі США та нафтові відносини з державами цього регіону. На прикладах війні в Іраку, іранській ядерній кризі та арабо-ізраїльському конфлікті він показав, які дилеми довелося розв'язувати Токіо, щоб досягнути політичних результатів. Паралельно автор торкається теоретичних аспектів міжнародних відносин. Він показує, що ні реалізм, ні конструктивізм не можуть повністю пояснити поведінку Японії, і пропонує власну теоретичну основу для цього [416]. Безпекові аспекти індійсько-японського стратегічного партнерства дослідили Н. Сісодіа і Г. Найду [450].

Проблему переосмислення політики безпеки, з якою стикнулась Японія в кінці XX ст., досліджували Е. Катаока і Р. Маєрс [391]. Місце Японії в системі безпеки азійського регіону на початку XXI ст. вивчав Д. Луіс [406]. В історичній ретроспективі розглянув розвиток Сил Самооборони та правоохоронних органів у післявоєнній Японії у своїй книзі П. Катзенщтейн [392]. Проблеми енергетичної безпеки Японії після аварії на «Фукушімі-1» описав В. Вівода [481].

О. Бакх дослідив відносини Японії з Росією і порівняв російський та японський національні характери з точки зору національної ідентичності. У першій частині своєї книги він розглянув формування сучасного уявлення Японії про РФ, зосередившись, переважно, на роках «холодної війни». У другій частині він розкрив, як ця конструкція ідентичності вплинула на політику Японської Держави в економіці, безпеці, щодо територіальних суперечок з пострадянською Росією. Таким чином, автор запропонував оригінальне тлумачення японського сприйняття Росії та її зовнішньої політики [276].

На культурологічному аспекті російсько-японських відносин зосередили увагу Ю. Міхайлова і М. Стіл. Автори оперують поняттям

«стереотипний колективний менталітет» як історичним явищем, яке є фундаментальним компонентом міжнародних відносин на всіх рівнях, але особливо проявляє себе у політичній та бізнесовій сферах. Книга підкреслює зростаюче усвідомлення важливості «візуальних репрезентацій» у міжнародних відносинах. Дослідження охоплює період у триста років російсько-японських відносин і ґрунтується на аналізі численних «візуальних репрезентаціях»: пропагандистських плакатах, творах мистецтва, фільмах, мультфільмах, телебаченні, Інтернеті, символах поп-культури. У дослідженні порушене питання про те, як різні культури спостерігають, розуміють і уявляють одна одну; як і чому взаємні репрезентації змінювалися чи залишалися незмінними протягом довгої історії японсько-російських взаємодій; які ментальні рамки існують з обох сторін; як бачення іншості впливає на формування національної, культурної та соціальної ідентичності [414].

В книзі «Росія в Індо-Тихому океані. Нові підходи до російської зовнішньої політики» під редакцією Г. Крістофферсен розглянуто відносини Росії з країнами Індо-Тихоокеанського регіону крізь призму теоретичного плюралізму. Книга знайомить з ключовими принципами зовнішньої політики Російської Федерації, її витоками. Проаналізовано процес її переорієнтації на країни Східної і Південно-Східної Азії, з’ясовано особливості відносин у трикутнику КНР – РФ – США. Подано інформацію про реакцію Китаю на російсько-українську війну, яку автори означають як «українську кризу». Зазначено, що концептуальні розбіжності в трактуванні зовнішньої політики перешкоджають Пекіну та Москві створити дієвий альянс. Розкрито розвиток і стан відносин Росії з Північною Кореєю. Окреме місце відведено аналізу російсько-японських відносин та впливові на них російсько-української війни. Автори констатують глухий кут у вирішенні територіального питання та «холодний мир» у двосторонніх відносинах на сучасному етапі. Книга також цікава тим, що у ній є багато актуального фактичного матеріалу, які накладені на різноманітні теоретичні моделі [283].

Монографія Дж. Фергюсона, не зважаючи, що декларує період дослідження з 1997 до 2007 рр., насправді дає ширшу ретроспективу розвитку російсько-японських відносин. Аналіз охоплює період від закінчення російсько-японської війни 1904–1905 рр., міжвоєнний період, Другу світову війну, «холодну війну» та роки після розпаду СРСР. Автор окремо виділяє період кінця 1990-х рр. як такий, коли відносини між Москвою і Токіо втратили гостроту, і набули майже нормального характеру. Дж. Фергюсон стверджує, що було кілька попередніх випадків, коли зближення здавалося можливим, але так і не відбувалося. Це зумовлено внутрішніми факторами, що часто працювали проти добрих відносин і переважали над ними. Загалом книга корисна для ознайомлення з історичним контекстом розвитку російсько-японських відносин [339].

Д. Стрєльцов і Ш. Нобуо підготували проєкт, в якому подано два паралельні погляди та інтерпретації з російської та японської точок зору на історію двосторонніх відносин, починаючи з XVIII ст. і до наших днів. Чотирнадцять основних розділів, розміщених у хронологічному порядку, дають оцінки складних і делікатних питань російсько-японських відносин, включаючи територіальну проблему, а також економічний обмін [457]. У співавторстві з К. Того Д. Стрельцов підготував «Довідник з японсько-російських відносин». Автори констатують, що понад три століття Японія і Росія були переважно «далекими сусідами» – тривалий час вони були ворогами, суперниками, конкурентами. Водночас, протягом останніх років країнам вдалося налагодити відносини в економічній сфері, активно розвивати туристичні, культурні, наукові та освітні зв’язки [458].

В історичному контексті слід також розглядати книгу В. Іванова і К. Сміта. Збірка есе присвячена ключовим політичним та економічним проблемам, з якими стикнулися Японія, Росія та їхні сусіди після завершення «холодної війни» [376]. Чому глухий кут у японсько-російських відносинах зберігся після закінчення «холодної війни» та після послаблення контролю

Москви над її далекосхідними територіями проаналізував у своїх книгах Х. Кімура [394].

Н. Кухрт розглядав трикутник Росія – Китай – Японія в геополітичному вимірі. Авторка висловлює думку, що для тих представників російського політичного істеблішменту, які бачили шанс для Росії підтвердити свої претензії бути великою державою, виходячи її з геополітичного та геоекономічного положення як євразійської держави, Китай був тією силою, з якою слід було взаємодіяти. Разом Китай і Росія могли контролювати Хартленд, Євразію та Азійсько-Тихоокеанський регіон. Натомість прийняття японської концепції Азії передбачало б для Кремля регіональну фрагментацію та спільний суверенітет. У книзі стверджується, що перша позиція в основному обмежувалася націоналістично налаштованими аналітиками в роки правління Б. Єльцина, проте за доби В. Путіна стала домінуючим дискурсом серед російських політиків. Дослідниця зауважує, що РФ як інструмент просування своїх геополітичних амбіцій, активно використовує енергетичні ресурси [400]. Крізь призму іншого трикутника розглядає ситуацію в регіоні Р. Гілберт. В своїй книзі він оцінює наслідки для американо-японського альянсу активізації відносин Токіо і Москви, що фіксували до повномасштабного вторгнення Росії в Україну [435]. Інший фактор впливу на розвиток японсько-американських відносин, а саме китайський, досліджував у своїй роботі Я. Зенг [490].

Таким чином, низка аспектів зовнішньої політики Японії, зокрема її безпекової складової, відображені в монографіях зарубіжних авторів. Однак українсько-японські відносини розглянуті лише в історичному контексті. Більш виразно тема розкрита у наукових статтях.

Українсько-японські відносини впродовж 1991–2016 рр. проаналізувала у своїй статті Т. Лахманюк. Авторка зафіксувала негативні тенденції у відносинах України і Японії: «Попередня практика візитів до Японії президентів України чітко показувала, що звичним було здійснення офіційного візиту на початку каденції із метою надати імпульсу відносинам

із подальшим його згасанням до обрання нового очільника держави... Програмні документи значною мірою стосувалися не питань двосторонніх відносин як таких, а актуальних питань світової політики… Окрім того, проголошення в 2011 р. відносин глобального партнерства між Україною та Японією фактично супроводжувалося, як це не парадоксально, зменшенням переліку питань щодо партнерства порівняно із документом 2005 р. Більше того, подальші кроки України почасти суперечили положенням заяви про глобальне партнерство. Так у 2013–2015 рр. в Україні існувало спецмито на імпорт автомобілів, що викликало протести з боку Японії, і змусило її подати відповідне звернення до СОТ, оскільки рішення України суперечило правилам цієї міжнародної організації. Хоча у Спільній заяві про глобальне партнерство 2011 р. Україна та Японія дали зобов'язання взаємно поважати принципи СОТ». [99]. У той же час авторка статті відмічає, що «війна, яку розв'язала РФ проти України, мала непередбачуваний позитивний вплив на українсько-японські відносини. Це проявилося в активній і принциповій позиції щодо агресії Москви, яку зайняла Японія. Свою солідарність з Україною вона продемонструвала у формі активної політичної позиції, а також санкцій та обмежувальних заходів проти Росії. Паралельно із цим офіційний Токіо виступив як один із найбільших донорів фінансової і матеріальної допомоги Україні. Такі кроки відбувалися на тлі інтенсифікації політичного діалогу на усіх рівнях, зокрема, на найвищому» [99]. Безпосередньо про українсько-японські відносини в умовах російсько-української війни та перспективи їх подальшого розвитку йдеться у публікаціях Є. Тихомирової [218; 475]. Вона також досліджує інформаційну війну, яку веде Російська Федерація проти України та її партнерів [217; 219].

Зміни в зовнішньополітичному курсі Японії щодо підтримки України, а також перспективи українсько-японських відносин, зокрема в безпековій сфері дослідила А. Гриценко [43; 44]. Обсяги фінансової та гуманітарної допомоги Японії Україні в умовах російсько-української війни вивчали Н. Науменко і О. Новосад [121].

Саме на змінах у безпековій політиці Японії, зумовлених російсько-українською війною, зосереджена увага в публікаціях Т. Іванець [69; 71]. Також авторка досліджує політичну систему Японії [70]. Так, вона підкреслює, що «нова безпекова ситуація, що склалася в регіоні, змусила японський уряд взяти курс на активізацію співпраці в межах вже існуючих союзів... Підтримка американської позиції щодо Росії та долучення до антиросійських санкцій є свідченням намагань Японії більш активно брати участь у цьому партнерстві… В умовах внесення до «Стратегії національної безпеки» пункту про контрудар та превентивні дії, Японія має змогу активніше та на більш рівноправних правах залучатися до розбудови спільної колективної системи протиповітряної та протиракетної оборони» [71, с. 64.]. Також «акцентується увага на розбудові співпраці з країнами Індо-Тихоокеанського регіону… Співпраця Японії з цими країнами в сфері безпеки, перш за все, ґрунтується на необхідності протистояти посиленню впливу Китаю в регіоні та перешкодити потенційній китайській територіальній експансії» [71, с. 64]. При цьому Т. Іванець зазначає, що «у Східній Азії формується трикутник загроз регіональній безпеці у вигляді КНР, КНДР та РФ» [71, с. 64]. Ці ж питання досліджують П. О'Ші та С. Маслоу [426].

Проблему реформування безпекової та оборонної політики Японії та розвиток відносин у вимірах Україна – Японія і Японія – Росія в умовах російсько-української війни досліджує Н. Хома [240; 241]. Так, авторка констатує, що «демократичні цінності, повага до міжнародного права, поставлені Японією вище за прагматичний національний інтерес», і, відповідно, вже з 2014 р., «попри національний інтерес Японії розвивати взаємини з Росією задля підписання мирного договору та повернення Північних територій, анексія Криму посилила солідарність Японії з «колективним Заходом» у тиску на Росію» [241, с. 175]. Вона підкреслює, що «повномасштабне вторгнення в Україну, вивело відносини Японії та Росії в фазу висхідної ескалації конфлікту. Жоден інший чинник досі не вносив

напругу такої сили у їх відносини, як агресія Росії щодо України» [241, с. 175]. Н. Хома також відстежує зв'язок між змінами в безпековій політиці Японії з уроками російсько-української війни: «для забезпечення власної безпеки держава мусить мати боєздатну армію; збройні сили повинні бути мотивовані до боротьби; важливо мати сильних і надійних союзників на випадок зовнішньої агресії, однак покладатися потрібно передусім на власні сили» [240, с. 58]. В статті Н. Хоми і М. Ніколаєвої розглянуто взаємовпливи сторін в трикутнику Японія – Росія – Україна [393].

Сучасну реформу у сфері безпеки Японії, її причини, особливості, проблеми і перспективи дослідили Р. Вард і Ю. Кошіно. Зокрема, як ключовий фактор, що зумовив уряд Ф. Кішіди вдатися до радикальних змін в політиці безпеки, автори називають російсько-українську війну і поглиблення військового співробітництва РФ з КНДР [483]. На змінах в безпековій політиці Японії в сучасних умовах зосередив увагу А. Сакакі. Автор досліджує зміцнення її військового потенціалу [441].

Зміни в балансі сил в Азійсько-Тихоокеанському регіоні внаслідок російсько-української війни аналізують Дж. Кребтрі та Е. Грехем. Автори стверджують, що війна в Україні загострила занепокоєння щодо здатності США та їхніх європейських партнерів виконувати зобов'язання як на євроатлантичному, так і на азійсько-тихоокеанському театрах. Натомість військові успіхи Росії в Україні мають наслідки для її статусу як безпекового гравця в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Її відносини з КНР, що стрімко поглиблюються, і військові зв'язки, що змінюються, з такими країнами, як Індія та В'єтнам, можуть вплинути на розстановку сил у регіоні. Автори закликають ставитися обережно до уроків російсько-української війни для країн регіону, бо конфлікт ще не закінчився. Також наголошують, що є очевидні відмінності між двома театрами конфлікту. Вони звертають увагу на той факт, що війна в Україні має здебільшого наземний характер, тоді як багато «гарячих точок» в Азійсько-Тихоокеанському регіоні пов'язані з морем. Загалом уроки війни в Україні, які стосуються країн Азіатсько-

Тихоокеанського регіону, автори розділили на чотири категорії. По-перше, дипломатичні та стратегічні уроки щодо ролі стримування, ядерної безпеки, нарощування потенціалу та розкриття розвідувальних даних. По-друге, оперативно-тактичні аспекти, в тому числі в морській та інформаційній сферах. По-третє, це геополітичний вплив війни на зв'язки Росії з Індією та Китаєм. У випадку останнього також можливі наслідки щодо Тайваню. Нарешті, існує ймовірний вплив війни на розвиток ситуації в Азійсько-Тихоокеанському регіону і зміни стратегії щодо нього США і впливових європейських країн, включаючи Францію, Німеччину та Великобританію. Також автори окремо аналізують допомогу, яку країни регіону – Японія, Південна Корея, Сінгапур, Австралія, Нова Зеландія – надали Україні в умовах російсько-української війни [288]. Цю ж проблематику досліджує Є. Брайлян [18]. Поглиблення співпраці Японії з НАТО перед викликом нових глобальних загроз досліджують С. Муракамі і К. Сугіяма [417]. Я. Болтівець досліджує підходи Японії до співпраці зі США, в тому числі й у сфері безпеки [14]. Роль США як ключового елемента у системі безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону розглянута в публікації Н. Юсеф і Г. Любольда [489].

Співпраця Японії з Європейським Союзом в сфері кібербезпеки проаналізована Н. Карпчук [77]. Загалом багато публікацій авторки присвячені проблемам інформаційної безпеки України в умовах протистояння російській агресії [78; 387; 388]. Вона також, як і І. Мандрик, розглядає проблеми регіональної безпеки Японії [114; 115]. Питання кібербезпеки Японії входить до кола наукових інтересів Є. Вознюк [117]. У співавторстві з М. Куніцьким, Н. Михайлюком і О. Новаком вона також досліджувала проблеми міжнародної інформаційної безпеки [373]. Разом з К. Вєтровим проаналізувала інформаційний тероризм як сучасну загрозу інформаційній безпеці європейських країн [482].

С. Хосака проаналізував сприйняття російсько-української війни різними верствами японського суспільства. Автор фіксує значний рівень

проникнення проросійських наративів саме в академічні кола Японії. При цьому він відзначає, що в японському суспільстві можна виділити декілька груп з проросійськими настроями, однак між ними немає єдності, вони діють самостійно. Він також наводить пропорцію між науковцями, які досліджують російську тематику і україністами як 80:1 [367]. Зв'язок між особливостями японського менталітету, культурними традиціями та політикою безпеки в історичному вимірі досліджував Ф. Пайк [431]. Публічну дипломатію Японії та необхідність її адаптації до новітніх умов та викликів проаналізувала Н. Деркач [50].

Відносини Японії і Росії в енергетичній сфері впродовж 2011–2017 рр. дослідила В. Єнні-Ліндгрен [488]. О. Іммельман і Дж. Трензелюк дослідили психологічний портрет В. Путіна, що дозволяє робити певні прогнози щодо його можливих реакцій і поведінки в тій чи іншій ситуації [372]. Росію, як важіль впливу в зовнішній політиці Японії щодо КНР та КНДР до повномасштабного російського вторгнення в Україну, розглядає Дж. Браун [274; 275].

К. Горбань і С. Кулик проаналізували відносини Росії з Північною Кореєю в умовах російсько-української війни [38]. С. Кулик розглядає КНДР як серйозну загрозу регіональній безпеці в Східній Азії [401]. Також він дослідив інформаційні атаки Російської Федерації проти України під час Олімпійських і Параолімпійських ігор в Токіо у 2020 р. [93]. На аспектах військово-політичного співробітництва Росії і Північної Кореї, зокрема, на перспективах підтримки ядерної програми Пхеньяна з боку Москви зупинився Д. Лі [403]. Як загрозу глобальній безпеці розглядає поглиблення співпраці між КНДР і РФ С. Снайдер [453]. Проблему постачання Росією Північній Кореї кіберзброї досліджували Д. Лібер, Б. Фукен, М. Амон [404]. Ядерну програму Північної Кореї як загрозу міжнародній безпеці в Азійсько-Тихоокеанському регіоні досліджували О. Вознюк і А. Моренчук [110]. Співробітництво РФ з КНДР та можливі його наслідки досліджували також З. Гюльтен [48], В. Ча, Е. Кім [278].

Позицію Китайської Народної Республіки щодо врегулювання конфлікту між Україною та Росією проаналізували Р. Бортнік і О. Красовська [16]. Місце КНР в безпековій ситуації в регіоні досліджували С. Кисіль і А. Моренчук [81]. Зростання загроз з боку КНР для міжнародної безпеки проаналізували А. Хадінг і Дж. Ембрі [357]. Партнерство РФ, КНР і КНДР як потрійну загрозу глобальній безпеці розглядає старший науковий співробітник відділу Північно-Східної Азії Стратегічного дослідницького інституту США Heritage Foundation Б. Клінгер, який двадцять років працював у ЦРУ та Розвідувальному управлінні Міністерства оборони США, в тому числі заступником начальника відділу ЦРУ по Кореї [398].

Відносини Росії з Іраном як загрозу регіональній та глобальній безпеці досліджували Д. Баймен і К. Поллак [277], М. Ейсенстадт [335], Е. Геранмайє, Н. Гражевскі [354], Г. Тазміні [463].

При дослідженні українсько-японських відносин ми відстежували журналістські матеріали. Саме в них знаходили інформацію про останні події. Наприклад,

- переговори і заяви політичних діячів [17; 383; 340; 454; 491];

- про розвиток двостороннього співробітництва Японії та України [234; 256; 399];

- про надану Японією допомогу Україні та перспективи поглиблення двостороннього співробітництва між ними [15; 53; 55; 56; 101; 103; 233; 255; 257; 378, 378; 390; 422; 445; 476; 487; 492];

- зміни у зовнішньополітичному курсі Японії, що відбулися внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну [37; 42; 105; 235; 355; 415; 442; 451];

- трансформацію безпекової політики Японії [33; 368; 377; 397; 493];

- санкції запроваджені проти Росії [1; 176; 205; 254; 438; 439; 452];

- співробітництво Росії з її союзниками [279; 281], а саме з Китаєм [82; 106; 120; 130; 138; 206], Північною Кореєю [90; 165; 177; 190; 245; 270; 271;

272; 273; 282; 284; 384; 424; 425; 430; 474], Іраном [2; 11; 47; 64; 68; 73; 191; 259; 267; 269; 375; 386; 407; 423; 437; 440; 447; 473];

- реакцію Москви на тиск із боку Японії [19; 65; 66; 74; 75; 104; 166].

Також інформативними є інтерв'ю з українськими і японськими послами. Вони привідкривають лаштунки дипломатичних переговорів, відстежують актуальні тенденції у двосторонніх відносинах, вказують на проблеми і перспективи співробітництва. Так, в умовах російсько-української війни активно веде дипломатичну роботу Надзвичайний і Повноважний Посол України в Японській Державі С. Корсунський. Він дає численні інтерв'ю [34; 35; 80; 89; 137], а також поширює актуальну інформацію через соціальні мережі, зокрема Facebook [143].

Певну традицію брати інтерв'ю у щойно призначених в Україну послів Японії, або під час їх каденції підтримує газета «День» [60; 183; 184]. Інші вітчизняні видання також часто беруть у них інтерв'ю [72; 86; 100; 102; 143-151; 168; 185; 208; 239; 248; 258]. Ми також проаналізували інтерв'ю посла Росії в Японії [124].

В контексті дії інструментів «м'якої сили» та публічної дипломатії значний інтерес викликають інтерв'ю з президентом Асоціації україністів Японії професором Й. Окабе [79; 85; 238]. Зокрема, він відповідає на такі питання: як змінилося сприйняття України японським суспільством після російського вторгнення; чому для Японії так важлива перемога у війні України; як російсько-українська війна впливає на політику безпеки Японії [238]. Він також підкреслює близькість козацьких і самурайських традицій в культурі наших народів.

Важливий внесок в зближення українського та японського народів робить японський журналіст, колишній дипломат, письменник і фотограф Х. Такаші. Він із 2008 р. живе і працює в Україні, а з 2018 р. став редактором япономовної версії сайту «УКРІНФОРМ». Він також дає доволі багато інтерв'ю різноманітним українським ЗМІ [94; 95; 136; 221; 222; 243; 244].

Наскільки японознавство як напрямок є малодослідженим у вітчизняній науці свідчить кількість захищених дисертацій з цієї проблематики.

Безпосередньо українсько-японські відносини в період із 1991 до 2016 р. дослідила В. Удовік. Вона виділила ключові етапи, напрями та концептуальні основи зовнішньої політики Японії в другій половині ХХ ст. – початку ХХІ ст. В роботі охарактеризовано загальну стратегію влади Токіо на пострадянському просторі. Була розроблена авторська періодизація японсько-українських зовнішньополітичних відносин. В. Удовік виділила чотири етапи, що ґрунтується на особливостях зовнішньої політики Японії щодо України. Перший етап: «встановлення відносин та співпраця на початковому етапі», бере початок з 1991 р., з визнання незалежності України Японією, та тривав до 1994 р., коли Київ відмовився від ядерного арсеналу. Другий етап – «розширення політичного діалогу та поглиблення двосторонньої співпраці» датований із 1995 р., з першого візиту президента України Л. Кучми до Японії, і закінчується візитом В. Ющенка у 2005 р. В ці роки було створено парламентську групу дружби «Японія – Україна» у японському парламенті та групу міжпарламентських зв’язків із Японією у Верховній Раді України. Початок третього етапу двосторонніх відносин учена пов’язує з прийняттям Японією ініціативи «Дуга свободи та процвітання» у 2006 р. та створення форуму «ГУАМ + Японія». У цей час Японія спрямовувала свої зусилля на підтримку демократії у країнах по обидва боки Євразії, що співпало з Помаранчевою революцією в Україні та її бажанням посилити демократичні цінності. Четвертий етап – «окупація Криму Росією та інтенсифікація українсько-японських відносин» авторка характеризує повною підтримкою Японією територіальної цілісності та суверенітету України, а також санкціями, які вона запровадила проти РФ. Крім того, в дисертації досліджено погляди японських науковців на політичні подій в Україні. В роботі комплексно досліджено різні напрями українсько-японських відносин. Так, проаналізовано співробітництво в

торговельно-інвестиційній сфері. При цьому, як одна з форм двосторонньої економічної співпраці, в роботі розглянуто допомогу, що її Японія надала Україні. Висвітлено основні напрями культурно-гуманітарного та науково-технічного співробітництва. Окрема увага приділена «народній дипломатії» у зміцненні зв'язків між японським і українським народами [226].

Серед праць, у яких досліджують зовнішню політику Японії, виділимо дослідження О. Радченко «Політика Японії щодо країн АСЕАН (кінець 70-х – 90-і роки)» [159]. Воно має дещо історичний характер і зосереджене, насамперед, на відносинах з країнами Південно-Східної Азії. Певною мірою порушене питання відносин з Китаєм, як країною, що відіграє важливу роль у регіоні. Так само, історичний характер має дослідження А. Білоконь «Німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни (1933–1939 рр.)» [7].

Японська проблематика є частиною дослідження в роботі А. Рудик «Трансформація інституту монархії в сучасному світі». Автор аналізує особливості політичного устрою Японії, значення інституту імператора в політичній системі країни [167].

Японські культурні мотиви в сучасному українському мистецтві відстежує А. Ожога-Масловська [125]. На філологічних особливостях сприйняття поняття «мовна політика» в українській та японській мовах зосередила свою дисертацію Ю. Дзябко [51]. Соціально-філософський аналіз аксіологічного виміру людського буття в японській культурній традиції здійснила в своєму дослідженні Т. Мозгова [109].

Загалом констатуємо, що тема безпекових аспектів українсько-японського міжнародного співробітництва в дисертаційних дослідженнях відображення майже не знайшла, що підкреслює актуальність обраної нами теми.

Важливою складовою дослідження було опрацювання офіційних документів та ресурсів:

- сайтів глав держав [25; 157; 164; 192; 193; 199; 200];

- урядів і прем’єр-міністрів [340];

- міністерств закордонних справ [63; 263; 280; 286; 287; 265; 337; 338; 341-343; 352; 358; 379; 409; 454; 455; 460; 461; 464; 469; 472; 477; 478; 496];

- міністерств оборони і державних безпекових структур [158; 202; 229; 289; 300; 420];

- посольств [54; 96; 139];

- міжнародних організацій та структур [350; 374; 385; 433; 434; 456; 466; 468].

Для аналізу зовнішньої політики Японії важливим джерелом були так звані «Блакитні Книги» – дипломатичні щорічники, в яких викладені основні події в сфері міжнародних відносин [302-330; 497-499]. Японська Держава також публікує щорічники з безпекової політики, так звані «Білі книги» [290-299].

***

Дослідження теми безпекового виміру міжнародних відносин України та Японської держави в умовах російсько-української війни здійснено з використанням різних методів та підходів. Ми застосували такі наукові підходи:

– *реалістичний*. За його допомогою проаналізовано раціональні інтереси кожної з держав у двосторонніх і міжнародних відносинах з огляду на їхні безпекові пріоритети і стратегії в умовах глобального конфлікту;

– *ліберальний*. Звернута увага на роль міжнародних інституцій, економічні взаємозв’язки та інші неконфліктні способи вирішення міжнародних суперечок, а також з’ясовано вплив і значення міжнародних організацій, торгівельних відносин та дипломатичних ініціатив;

– *конструктивістський*. Тобто, розуміння взаємодії між суб’єктивними ідеями, ідентичностями та сприйняттями акторів міжнародної системи, також вплив ідеологій, культурних стереотипів та сприйняття різних акторів;

– *структурно-функціональний*. Передбачав характеристику та аналіз структурних елементів, функцій міжнародної системи, включаючи

дипломатичні відносини, військовий потенціал, економічне співробітництво тощо;

– *критичний*. Простежено відносини міжнародних акторів з точки зору соціальних, політичних та економічних нерівностей та конфліктів, включно з аналізом геополітичних інтересів, домінантних культурних парадигм та інших аспектів, що впливають на безпеку та відносини міжнародних акторів.

Ці підходи застосовані комплексно для досягнення кращого розуміння безпекового виміру міжнародних відносин між Україною та Японією в умовах російсько-української війни.

Також застосовано низку методів. Основні з них:

Аналіз документів та думок експертів. Вивчено офіційні документи – міжнародні угоди, заяви та політичні декларації представників державної влади, політиків та інші нормативно-правові документи, що регулюють відносин між Україною та Японською Державою; проаналізовано інтерв'ю експертів у сфері міжнародних відносин, безпеки та міжнародних конфліктів, які висловили своє бачення на стан і розвиток відносин між Україною та Японією в контексті російсько-української війни. Ці методи використано для аналізу підрозділу №2.3. «Гуманітарна та фінансова підтримка України під час російсько-української війни (2014–2024)». Зокрема, досліджено офіційні заяви, угоди, програми та інші документи щодо гуманітарної та фінансової підтримки України з боку Японії та інших держав у зазначений період. Також проаналізовано інтерв'ю, виступи представників уряду, експертів з міжнародних відносин та інших осіб, які володіють інформацією про особливості гуманітарної та фінансової підтримки України Японією. Метод аналізу документів застосовано у розділі 3 «Зовнішні виклики національної безпеки України та Японії в контексті російсько-української війни» при аналізі офіційних заяв, угод, меморандумів та інших документів, що стосуються змін у розвитку російсько-японських відносин, співробітництва з Китаєм, Північною Кореєю та Іраном. Таким чином, ми з'ясували офіційні

позиції влади цих держав, лідерів політичних партій та особливості їхньої взаємодії на міжнародній арені.

Історичний аналіз включав вивчення ретроспективи відносин між Україною та Японією, а саме: події, що відбувалися до початку російсько-української війни. Цей метод застосовано переважно у підрозділі 2.1. «Ретроспектива відносин України та Японії (1991–2022)», частково у підрозділах 2.2. «Міжнародна підтримка України в умовах російсько-української війни (2014–2024)» та 2.3 «Гуманітарна та фінансова підтримка України після повномасштабного вторгнення (2022–2024)». Використовуючи його ми простежили дипломатичні рішення і кроки, торгівельні відносини, культурні обміни, надання військової допомоги та інші безпекові аспекти співпраці між цими державами тощо.

Контент-аналіз засобів масової комунікації – досліджено публікації у засобах масової комунікації України, Японії та інших країн, на основі яких ми вивчили громадську думку про відносини між цими державами. Контент-аналіз застосували аналізуючи медіа-вміст – згадки у ЗМК (друкована преса, інтернет-видання, телевізійні новини тощо) про відносини між Україною та Японською Державою; офіційних заяв щодо характеристики висловлювань урядових осіб України та Японії, представників міжнародних організацій з питань безпеки та відносин між цими країнами. Також ми провели *аналіз академічних досліджень* – наукових статей, статистичних даних і даних соціологічних досліджень, у яких розглянуто різні аспекти співпраці між Україною та Японією у контексті війни Росії з Україною.

Івент-аналіз – це спостереження за сучасними подіями та реакцією на них представників органів влади України та Японії у контексті вторгнення Росії в Україну. Ми простежили такі ключові події у відносинах між Україною та Японією: візити державних діячів, міністрів, підписання дво- та багатосторонніх документів, угод тощо; а також простежили реакцію та заяви урядів, неурядових організацій (НУО), експертів та представників громадськості на ці події. При написанні підрозділу №2.2. «Міжнародна

підтримка України після повномасштабного вторгнення (2022–2024 рр.)» ми використали метод івент-аналізу для з'ясування реакції міжнародного співтовариства на повномасштабне вторгнення Росії на територію України з метою визначення обсягу та характеру підтримки останньої. Обидва методи – контент- та івент-аналіз – допомогли зібрати важливу інформацію про динаміку відносин між Україною та Японією, їхні стратегії безпеки в умовах російсько-українського збройного конфлікту.

Для аналізу проблем і перспектив міжнародних відносин України і Японії у сфері безпеки автор використав такі методи: *аналіз дипломатичних зв'язків*, тобто вивчення офіційних заяв та публічних виступів представників дипломатичного корпусу України та Японії, що стосувались питань безпеки, а також аналіз безпекових договорів та угод між країнами. *Аналіз регіональної та глобальної політики* передбачав вивчення впливу регіональних і глобальних геополітичних тенденцій на відносини між Україною і Японією у сфері безпеки; *метод експертних оцінок* полягав у тому, що ми проаналізували думки, оцінки експертів з міжнародних відносин і безпеки про стан справ і перспектив розвитку відносин між Україною і Японією у цій сфері. Зазначені методи сприяли комплексному аналізу сучасного стану та перспектив відносин між Україною і Японією у сфері безпеки, а також допомогли ідентифікувати ключові виклики та можливості для співпраці.

Застосування *методу сценаріотехніки та прогнозування* для аналізу проблем і перспективи міжнародних відносин України і Японії у сфері безпеки виявилось корисним для розуміння можливих сценаріїв розвитку подій та їх впливу на безпеку обох країн. У дисертації ці методи реалізовано шляхом *визначення ключових факторів*, що впливають на відносини між Україною і Японією у сфері безпеки (результати виборів різних рівнів, зміна політичного керівництва, запровадження економічних санкцій, конфлікти в інших регіонах світу тощо). На основі цих факторів дисертант *розробив сценарії* можливого розвитку подій у відносинах між країнами (наприклад,

сценарії передбачають поглиблення військово-технічного співробітництва між Україною та Японією, економічне зближення на тлі спільних геополітичних викликів і загроз). Також зроблено *прогнози розвитку* відносин між Україною і Японською державою у сфері безпеки.

Таким чином, аналіз джерельної бази дослідження показує, що хоча протягом останніх років науковий інтерес до українсько-японських відносин значно зріс, однак проблема не знайшла комплексного, фундаментального дослідження. Фактичний матеріал ми опрацювали застосовуючи комплекс наукових методів дослідження, як загальнонаукових, так і спеціальних міждисциплінарних. При написанні роботи застосовано основні методологічні принципи – об’єктивності, історизму, раціонального підходу та абстрагування.

РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ ЯПОНСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2.1. Ретроспектива відносин України та Японії (1991–2022 рр.)

Україна і Японська Держава приділяють значну увагу розвитку двосторонніх відносин. Спільне бачення Україною та Японією сучасних викликів та глобальних загроз, підтримка демократичних цінностей та правового порядку, а також рішуче протистояння будь-яким спробам одностороннього втручання для зміни чинного міжнародного порядку за допомогою сили, або економічного тиску сформували міцну основу для плідного розвитку всіх аспектів відносин [139].

Взаємний інтерес посилює те, що ці дві держави зазнали ядерних катастроф: бомбардування міст Хірошіма і Нагасакі, аварій на Чорнобильській АЕС (ЧАЕС) у 1986 р. та на АЕС «Фукушіма 1» у 2011 р. Тому, вже 28 грудня 1991 р. Японія визнала незалежність України, а 26 січня 1992 р. установила з нею дипломатичні відносини. Реєстрація українського посольства в Японії відбулася у вересні 1994 р., офіційне відкриття було проведено 23 березня 1995 р. за участю президента України Л. Кучми та міністра закордонних справ України Г. Удовенка. Посольство України в Японії за часів незалежності очолювали шість послів (Додаток Б). Посольство Японії в Україні було відкрито 20 січня 1993 р. Відтоді відбулась ротація десяти послів (Додаток В).

Добровільна відмова України від ядерного арсеналу посилила її авторитет в Японії. Тому, у березні 1995 р. Президент України Л. Кучма відвідав Японію. Цей візит заклав політичні основи двостороннього співробітництва. Підписання спільної заяви та обмін листами закріпили правові основи відносин.

Міністр закордонних справ Японії Ю. Ікеда відвідав Україну вже у червні–липні 1996 р., а міністр закордонних справ України Г. Удовенко перебував з офіційним візитом в Японії у травні 1997 р. Така колаборація сприяла підписанню Меморандуму про створення Японського центру в Україні. Українсько-Японський центр (УЯЦ) розпочав свою діяльність у 2003 р. та став майданчиком комунікації. Мета центру – ознайомлення українців з культурою та досягненнями Японії, підтримка українських студентів та наукова співпраця. Так, у 2005 р. Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського став реципієнтом проєкту Японського агентства міжнародного співробітництва (JICA) «Українсько-Японський центр». А вже у 2011 р. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» спільно з «Japan Foundation» створив в Українсько-Японському центрі «Японський мовний центр – Японський фонд» з метою популяризації японської культури та мовних курсів. Таким чином, розпочалась активна наукова та культурна взаємодія між двома державами.

Початок парламентського діалогу між Україною та Японією було закладено у 1997 р., коли Д. Сайто, спікер Палати радників японського парламенту, відвідав Україну. Цю співпрацю продовжив Голова парламентської асоціації японсько-української дружби Й. Хаяші. Українська сторона підтримала японських колег із відповідними візитами: у 1998 р. Г. Удовенко і у 2000 р. Б. Тарасюк – міністри закордонних справ України, а у 2003 р. – Голова Верховної Ради України В. Литвин.

Президент В. Ющенко здійснив офіційний візит до Японії у 2005 р. За результатами переговорів Президент України та прем’єр-міністр Японії підписали «Спільну заяву про нове партнерство у XXI столітті» [139]. Продовженням політичних угод між державами було підписання додаткових документів міністром закордонних справ Японії К. Йоріком та міністром закордонних справ України К. Грищенком.

У 2006 р. відбулась низка важливих візитів, що посилили міжпарламентські зв'язки. В травні голова парламентської асоціації японсько-української дружби Х. Янагісава відвідав Україну. Голова Комітету Верховної Ради України з питань правосуддя С. Ківалов здійснив візит до Японії у грудні. В українську делегацію входили також М. Джемілєв та Г. Немиря.

У березні 2008 р. в Токіо відбулося Друге засідання Українсько-японського комітету зі співробітництва на рівні міністрів закордонних справ. Прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко відвідала Японію в 2009 р. Під час цього візиту було підписано спільну заяву.

У 2011 р. Президент України В. Янукович відвідав Японію. Тоді сторони підписали «Спільну заяву щодо глобального партнерства між країнами та визначення пріоритетів співробітництва». У 2011 р. відбувся візит спікера Палати представників парламенту Японії Т. Йокоміті в Україну.

Українська парламентська делегація на чолі з головою Верховної Ради України В. Литвином відвідала префектури Фукушіма та Міягі, де зустрілися з представниками управління Агентства з атомної і промислової безпеки та ТЕПКО. Після огляду АЕС «Фукушіма-1» і відвідування районів, що постраждали від землетрусу та цунамі, голова Верховної Ради України брав участь у церемонії вшанування пам'яті загиблих.

У серпні 2013 р. до України завітали голова парламентської групи дружби «Японія – Україна» Е. Морі, член Палати представників парламенту Японії від Ліберально-демократичної партії, депутат Палати радників парламенту Японії Х. Араї та його однопартійці – Т. Хірано, К. Хамада. Вони обговорили питання співробітництва між АЕС «Фукушіма-1» і Чорнобильською АЕС, а також перспективи розвитку торговельно-економічних відносин між двома державами.

Таким чином, між Києвом і Токіо були налагоджені конструктивні відносини. Договірно-правова база заклала основи для плідної співпраці.

Активно розвивали відносини в політичній, економічній сферах, культурний обмін. Японія підтримувала екологічні проєкти.

Події Революції Гідності і військові дії з боку російських «проксі» не залишили байдужою Японію. Влада Токіо наголошувала на необхідності поважати суверенітет та територіальну цілісність України, висловила осуд незаконній анексії Криму Росією. Також Японія висловила готовність надати допомогу Україні у фінансовій, технічній та гуманітарній сферах.

Вже в березні 2014 р. прем'єр-міністр Ш. Абе оголосив про фінансову допомогу Україні в сумі 1,5 млрд дол. США. Після цього, у співпраці з G7 та міжнародними організаціями, Японія також постійно впроваджувала додаткові заходи допомоги у різних сферах [319].

Паралельно було активізовано комунікації на високому рівні. Так, у 2014 р. міністр закордонних справ України П. Клімкін здійснив візит до Японії. Він зустрівся з японськими високопосадовцями та обговорив перспективи співпраці [139].

У червні 2014 р. відбувся перший в історії двосторонніх відносин візит чинного прем'єр-міністра Японії в Україну. Ш. Абе провів низку зустрічей на високому рівні. Він запевнив українську сторону у підтримці реформ, сприянні мирному врегулюванню ситуації на Донбасі. Було оголошено про надання кредитних гарантій на півтора мільярда доларів США для забезпечення фінансової стабільності в Україні. Була підписана угода про надання Японією кредиту на суму один мільярд доларів США для реконструкції Бортницької станції аерації в Києві [55].

17 липня 2014 р. міністр закордонних справ Японії Ф. Кішіда відвідав Україну з робочим візитом. Під час зустрічей з президентом України П. Порошенком, прем'єр-міністром А. Яценюком та міністром закордонних справ П. Клімкіним вони обговорили питання стабілізації ситуації на Сході України, допомоги у відновленні постраждалих регіонів, а також фінансової підтримки з боку Японії [139]. У вересні відбулася японсько-українська зустріч на найвищому рівні. У листопаді набула чинності японсько-

українська інвестиційна угода. Також відбулося третє засідання Японсько-українського спільного комітету з питань співробітництва з метою сприяння ліквідації наслідків аварій на АЕС.

У січні 2015 р. Японія пообіцяла надати Україні додаткову допомогу в сумі 300 млн дол. США.

2-3 березня 2015 р. міністр закордонних справ України П. Клімкін здійснив офіційний візит до Японії. Він зустрівся з прем'єр-міністром Японії Ш. Абе, міністром закордонних справ Японії Ф. Кішідою, міністром економіки, торгівлі та промисловості Й. Міядзавою та іншими представниками японського уряду та бізнес-спільноти.

У серпні 2015 р. уряд Японії направив експерта до Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні (СММ), при цьому підтримуючи Україну як фінансово, так і кадрово [320]. У вересні 2015 р. делегація парламентської групи дружби «Японія – Україна» під керівництвом Е. Морі відвідала Україну. Під час візиту вони зустрілися з прем'єр-міністром України А. Яценюком, головою Верховної Ради України В. Гройсманом та членами міжпарламентської групи дружби «Україна – Японія» Верховної Ради України.

5-7 квітня 2016 р. Президент України П. Порошенко, на запрошення прем'єр-міністра Японії Ш. Абе, здійснив офіційний візит до Японії. Під час візиту він зустрівся з імператором Японії Акіхіто, прем'єр-міністром Ш. Абе та іншими високопосадовцями. Прем'єр-міністр Японії підтвердив підтримку суверенітету та територіальної цілісності України, при цьому висловив обурення з приводу незаконної анексії Криму Росією. Також сторони обговорили готовність Японії надати допомогу Україні у фінансовій, технічній та гуманітарній сферах, у підтримці проведення важливих реформ [139].

На честь 25-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між Японією та Україною 2017 рік було проголошено «Роком Японії в Україні».

В країні було проведено багато заходів, пов'язаних з Японією, зокрема, висаджено понад 1500 сакур у різних куточках України.

У 2017 р. сторони продовжили активні обміни на високому рівні. Це візит голови українського парламенту А. Парубія до Японії наприкінці лютого; візит голови парламентської групи дружби «Україна – Японія» Л. Ємця до Японії у червні; візит заступника голови Адміністрації Президента К. Єлісєєва до Японії у жовтні. Міністр закордонних справ Японії К. Накане побував з візитом в Україні в листопаді і брав участь у заході, присвяченому «Року Японії в Україні» [322].

Двосторонні відносини між Японією та Україною досягли стабільного прогресу серед офіційних осіб на робочому рівні. Тут варто пригадати п'яте засідання Спільного японсько-українського комітету з питань співробітництва для сприяння ліквідації наслідків аварій на атомних електростанціях у Києві (листопад 2017 р.) та виконання заходів щодо послаблення візового режиму для громадян України у січні 2018 р. [322].

Наприкінці серпня 2018 р. терористи вбили «главу держави» окупованої сепаратистами т. зв. самопроголошеної «Донецької народної республіки» О. Захарченка. Невдовзі у листопаді на окупованій Росією території України відбулися «вибори». Японська Держава, країни Європи та Америки не визнали їх легітимності, оскільки їх не проводили на основі угоди між відповідними сторонами, включно з угодами про місцеві вибори на окупованій території на сході України (Мінських угод) [322].

З початку 2018 р. українсько-японський діалог у сфері безпеки поступово перейшов на новий рівень. Було підписано меморандум між військовими міністерствами обох країн щодо співпраці та обміну у сфері оборони, зокрема, у галузі медицини, військово-технічних розробок та кібербезпеки. Україна стала першою країною в регіоні, з якою Японія підписала такий документ. Новою ініціативою у жовтні 2018 р. було проведення в Токіо українсько-японських двосторонніх консультацій, на яких обговорили питання військової співпраці [43].

У січні 2019 р. Японія вирішила надати додаткову підтримку в сумі 396 млн. єн (3,6 млн дол. США) для підтримки реформ і стабілізації в Україні [322]. У вересні 2019 р. делегація Палати представників парламенту Японії відвідала Україну для вивчення практики внесення змін до конституції та проведення референдумів. У жовтні 2019 р. Президент України В. Зеленський відвідав Японію для участі в церемонії інтронізації імператора Нарухіто. Під час візиту він зустрівся з високопосадовцями японського уряду та парламенту, включаючи прем'єр-міністра Ш. Абе, спікера Палати представників парламенту Т. Осіму та інших. Японська сторона підтвердила підтримку суверенітету та територіальної цілісності України і позитивно оцінила реформи, які проводить Україна. Також у жовтні 2019 р. міністр закордонних справ України В. Пристайко разом з офіційною делегацією відвідали Японію, де зустрівся з міністром закордонних справ Японії Т. Коно.

В умовах епідемії COVID-19 у 2020–2021 рр. обмін офіційними візитами було призупинено. Спілкувалися як правило, відбувалося в онлайн-режимі та у форматі телефонних розмов.

Початок російської агресії проти України змусив Японську Державу чітко заявити про свою позицію. Звернемо увагу, що саме в умовах українсько-російського протистояння, співпрацю між офіційним Токіо та Києвом було значно активізовано. В «Дипломатичній Блакитній Книзі» Україні відвели важливе місце поряд з провідними європейськими країнами – Великобританією, ФРН, Францією, Італією та Іспанією.

Розглядаючи ситуацію в Україні не лише як регіональну проблему, а як проблему всього міжнародного співтовариства, Японія від початку конфлікту проводила політику на підтримку України. Основні заходи допомоги японський уряд зосередив у трьох напрямках:

1) допомога направлена на покращення економічної ситуації. Так, було реалізовано проєкт модернізації очисних споруд в Бортничах; надано позику на розвиток політики фіскальної консолідації у формі паралельного

кредитування зі Світовим банком; забезпечено кредитну лінію страхування торгівлі Nippon Export and Investment Insurance (NEXI);

2) допомога у відновленні демократії. Японія направила своїх експертів і співробітників посольства як спостерігачів у спостережні місії за виборами. Їх організували ОБСЄ та Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) на час проведення президентських виборів у травні 2014 р. та парламентських виборів у жовтні 2014 р.;

3) сприяння загальнодержавному діалогу для зміцнення національної єдності [319].

У січні 2015 р. Японія оголосила про надання фінансової допомоги у розмірі 300 млн дол. США для стабілізації економіки, нову допомогу у сумі майже 16,6 млн дол. США для відновлення східних регіонів України та додатковий фінансовий внесок у 1,5 мл. євро Спеціальній моніторинговій місії ОБСЄ в Україні (СММ). У підсумку, з огляду на обсяг фінансової допомоги Україні іншими країнами світу, Японія виявилась лідером серед них. Японія надала наймасштабнішу фінансову допомогу Україні – майже 1,83 млрд дол. США [320].

Nippon Export and Investment Insurance (NEXI) здійснювало короткострокове страхування торгівлі та відкрило кредитну лінію до 30 млрд єн на два роки для підтримки імпорту товарів і послуг, необхідних для стабілізації соціально-економічної ситуації в Україні [319].

У 2021 р. представники Сил Самооборони Японії брали участь у навчаннях «Sea Breeze», що було важливим кроком у розвитку співпраці між Україною та Японією у сфері безпеки [44].

21 лютого 2022 р. у відповідь на визнання Росією «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» як «незалежних держав» і ратифікацію договорів з обома «республіками», Японія оголосила про заборону імпорту та експорту до обох «республік», замороження активів 24 відповідальних осіб, а також заборонила уряду РФ випуск і обіг в Японії нових державних облігацій [327].

Отже, впродовж 1990-х – початку 2000-х рр. Києву і Токіо вдалося налагодити конструктивну співпрацю в багатьох сферах. Японська Держава відразу активно відреагувала на події, пов'язані з початком російсько-української війни і на ситуацію, що склалася в Україні. Уряд Японії засудив окупацію Криму РФ і надав комплексну допомогу нашій державі та її народу. Тому, наприклад, не можна погодитися з думкою, висловленою А. Хігасіно, що в 2014 році «Японія начебто прихильно приймала незаконну анексію Криму» і «російську пропаганду» [37].

Таким чином, впродовж 1990-х – поч. 2000-х років Києву і Токіо вдалося налагодити конструктивну співпрацю в політичній, економічній, гуманітраній сферах. Японія та її народ надали суттєву підтримку Україні в умовах війни з Російською Федерацією. Японія зосередила допомогу на покращенні економічної ситуації; відновленні демократії та сприянні загальнонаціональному діалогу та національній єдності в Україні. Важливим кроком у розвитку українсько-японського співробітництва у безпековій сфері було підписання меморандуму між військовими відомствами обох країн щодо співпраці та обміну у сфері оборони, зокрема, у галузі медицини, військово-технічних розробок та кібербезпеки. Україна була першою країною в регіоні, з якою Японія підписала такий документ. Утвердилася стійка і успішна практика українсько-японських двосторонніх консультацій з безпекових проблем, країни проводили спільні військові навчання.

2.2. Міжнародна підтримка України в умовах російсько-української війни (2014–2024)

Токіо завжди активно реагує на глобальні виклики, пов'язані зі змінами клімату, проблемою голоду тощо. Значну увагу МЗС Японії зосереджує на інформуванні світової громадськості про внесок країни у справу миру, стабільність і процвітання міжнародного співтовариства, а також на підтримці та зміцненні міжнародного порядку, заснованого на верховенстві

права. Тому, Японська Держава сприйняла як безумовний виклик нічим не спровоковане повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації на територію України. На цьому тлі МЗС Японії використало різноманітні дипломатичні можливості та ініціативи для стратегічних комунікацій щодо підтримки нашої держави і здійснення тиску на агресора [112].

Насамперед, Японія активізувала співробітництво з країнами G7, а також поглибила відносини з країнами АСЕАН, Південної та Центральної Азії, Кавказу, Океанії, Близького Сходу, Африки, Латинської Америки та Карибського регіону і співпрацювала з ними щодо захисту міжнародного порядку, підтримки України та зупинення агресії Росії.

Майданчиком активних зусиль Японії стала ООН. З перших днів конфлікту щодо Криму українське питання перебувало на порядку денному цієї організації. 28 лютого 2014 р. було скликане екстрене засідання Ради Безпеки ООН. Відтоді це питання постійно було на порядку денному ООН. Однак 15 березня, напередодні т. зв. «референдуму» в Криму, резолюцію відхилили. Чотирнадцять членів РБ ООН підтримали її, але РФ використала своє право вето. Після цього питання передали на розгляд Генеральної Асамблеї ООН (ГА ООН) [179].

27 березня 2014 р. Генасамблея ухвалила резолюцію, в тексті якої підтверджували суверенітет і територіальну цілісність України. Документ також не визнав організований Москвою псевдорефрендум в Криму. Резолюція ГА ООН стала першою міжнародною відповіддю на агресію Росії проти України. Постанова була підготовлена Канадою, Коста-Рікою, Литвою, Німеччиною, Польщею та Україною. Згодом співавторства попросили ще значна кількість країн: Австралія, Австрія, Бельгія, Великобританія, Грузія, Данія, Естонія, Ісландія, Італія, Норвегія, США, Туреччина, Франція, Хорватія, Чехія, Швеція тощо. Була серед них і Японія [27].

Резолюцію підтримали 100 із 198 країн-членів ООН. Проти проголосували одинадцять країн: Білорусь, Болівія, Венесуела, Вірменія,

Зімбабве, КНДР, Куба, Нікарагуа, Росія, Сирія, Судан. Китай. Ще 57 країн – утримались [31].

Під час обговорення резолюції очільник МЗС України А. Дещиця заявив, що вона ставить питання про доцільність існування ООН. А представник Японії заявив, що «це не питання України чи Європи, бо будь-яке застосування сили для зміни кордонів – це виклик усьому світу» [27].

Дехто з експертів скептично оцінював шанси позитивного голосування за цю резолюцію. Наприклад, подібну резолюцію щодо територіальної цілісності Грузії, після агресії з боку РФ у серпні 2008 р., підтримали лише 48 країн, тобто всього 25 % держав-членів ООН. 19 країн, включно з Росією, проголосували «проти», 78 – утрималися. Представники півсотні держав вирішили не приходити на засідання ГА ООН [179].

Москва і Пекін проводили активну роботу за кулісами Генасамблеї. Вони використали свій вплив на країни Африки, Центральної і Південно-Східної Азії та антизахідні настрої в Латинській Америці. Протидіяти цій роботі було непростим завданням для України та її союзників.

19 грудня 2016 р. 71-ша ГА ООН ухвалила резолюцію «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)». Проєкт резолюції про права людини в Криму на розгляд профільного комітету ООН внесла Україна, а співавторами тексту виступили 38 делегацій, в т. ч. і Японія. Резолюцію підтримали 70 держав-членів ООН, утримались – 77, проголосували проти – 26, серед них – делегації Білорусі, Вірменії, Індії, Китаю, Росії, Сербії, Узбекистану та ін. Це був перший документ ООН, в якому Російську Федерацію назвали «державою-окупантом», а Крим і Севастополь – «тимчасово окупованою територією» [122].

Однак, слід відзначити, що на початку російсько-української війни Японія не проявляла значну активність у підтримці України на міжнародних майданчиках і конференціях. Це було пов’язано з тим, що офіційне Токіо продовжувало сподіватись на позитивне вирішення питань щодо Північних

територій і не хотіло наштовхнутись на різку реакцію Москви. Тому, японська дипломатія балансувала між двома напрямами – бути конструктивним членом умовного Західного світу, відстоюючи принципи демократії, міжнародного права, а з іншого – просувати глибше відносини з Російською Федерацією. На нашу думку, при цьому Японію не варто звинувачувати в нещирості позиції щодо України. Адже, з точки зору національних інтересів, вона була обмежена тими ілюзіями, які підтримувала російська владна верхівка, активізуючи двосторонній діалог щодо актуальних для всіх японців питань. Зауважимо, що в історії дипломатії України періоду 1991–2013 рр. також можна знайти чимало прикладів, коли Київ підтримував московські позиції, не бажаючи погіршувати налагоджені відносини й втратити можливості купувати дешевше енергоресурси.

Але з 24 лютого 2022 р., коли Російська Федерація здійснила повномасштабне вторгнення в Україну, керівництво Японії зайняло однозначну і послідовну позицію щодо осуду дій агресора. Токіо прикладало значні зусилля для підтримки України та її народу. Доказ цьому – налагодження стратегічних комунікацій між державами світу з метою розв’язання комплексу проблем, які виникли щодо міжнародної підтримки України та вдосконалення існуючих безпекових механізмів.

За період з лютого 2022 р. і до кінця грудня 2022 р. відбулося майже п’ятдесят відповідних засідань РБ ООН. Незважаючи на продовження дискусії щодо ситуації в Україні, РБ так і не змогла виконати свою основну функцію у відповідь на агресію з боку Росії. Практика переконує, що дії РБ ООН є вкрай обмеженими, коли держава, яка є постійним членом РБ ООН, одночасно є стороною конфлікту і систематично застосовує право вето. Це вчергове підкреслює актуальність ініціатив Японії щодо необхідності реформування ООН.

Після відхилення проєкту резолюції в лютому 2022 р., коли Російська Федерація знову використала своє право вето, Рада Безпеки звернулася до Генеральної Асамблеї ООН з проханням провести екстрену спеціальну сесію.

2 березня 2022 р. ГА ООН переважною більшістю голосів прийняла резолюцію, що засуджувала агресію РФ проти України, та закликала до негайного виведення російських військ з території України включно з Кримом і ОРДЛО. Міністр закордонних справ України Д. Кулеба підкреслив, що єдині країни, які проголосували проти резолюції ГА ООН «Агресія проти України» – це Білорусь, Еритрея, Північна Корея, Росія та Сирія. «Так виглядає самотність Росії у світі. 141 держава ООН проголосувала за резолюцію. Це рекордна з 2014 р. кількість голосів за українську резолюцію. При тому що текст максимально жорсткий. Так виглядає антивоєнна коаліція за Україну» [29].

Згодом ГА ООН у тому ж місяці прийняла резолюцію про гуманітарні наслідки агресії проти України, резолюцію про призупинення права членства Росії в Раді з прав людини у квітні 2022 р., резолюцію щодо територіальної цілісності України у жовтні 2022 р. [88], резолюцію про сприяння та відшкодуванню за агресію проти України в листопаді 2022 р. Всі рішення були прийняті більшістю голосів.

Резолюція «Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України» була підготовлена за співавторства понад півсотні країн, в т. ч. і Японії. Напередодні її прийняття під час загальних дебатів у ГА ООН виступив прем'єр-міністр Японії Ф. Кішіда. Він закликав повернутися до базових принципів Статуту ООН і забезпечити міжнародний порядок, заснований на верховенстві права в міжнародному співтоваристві [327].

23 лютого 2023 р., до річниці початку агресії Росії проти України, теж переважною більшістю голосів, була прийнята резолюція з закликом до миру в Україні. Резолюція «Про справедливий і сталий мир в Україні» набрала 141 голос. Проти проголосували сім країн – Білорусь, Еритрея, Малі, Нікарагуа, Північна Корея, Росія та Сирія [134]. Поряд з іншим, документ закликав до належного поводження з військовополоненими, цілковитого дотримання міжнародного гуманітарного права, «негайного припинення атак на критично

важливу інфраструктуру України». Резолюція також закликала членів ООН налагодити співпрацю з метою подолання глобальних наслідків повномасштабної війни Росії проти України [128].

Японія була співавтором усіх резолюцій ГА ООН та проголосувала за них у співпраці з Україною та країнами-однодумцями з метою засудження агресії Росії проти України та демонстрації рішучості ГА ООН підтримувати бачення та принципи ООН [327].

У міжнародних судових інституціях докладали зусиль для розгляду агресії Росії проти України, і Японія відреагувала на ці зусилля з точки зору дотримання верховенства права. У лютому 2022 р. Україна подала позов до Міжнародного суду ООН (МС ООН) проти Росії за військові дії на території України на основі неправдивих звинувачень у геноциді в Луганській та Донецькій областях. У березні того ж року Міжнародний суд видав наказ про тимчасові заходи, в якому йшлося, що Росія повинна негайно призупинити розпочату нею військову операцію на території України та гарантувати, що вона не вживатиме жодних дій для продовження цих військових операцій. Цей наказ був юридично обов’язковим для відповідних країн [374]. Японія настійно закликала Росію виконати його за допомогою таких засобів, як оприлюднення заяви міністра закордонних справ [327].

Міжнародний кримінальний суд (МКС) був створений як постійний міжнародний кримінальний суд для судового переслідування та покарання осіб, які, відповідно до міжнародного права, вчинили найсерйозніші злочини, що викликають стурбованість міжнародної спільноти. У березні 2022 р. Японія підтримала розслідування МКС ситуації в Україні. Станом на квітень 2023 р. загалом 43 країни підтримали цей позов. Серед них єдиною азіатською країною була Японія.

У березні 2023 р. МКС видав ордери на арешт президента РФ В. Путіна й Уповноваженої з прав дитини в РФ М. Львової-Бєлової [204]. Показово, що одна з трьох суддів, які виписали цей ордер, наступного року очолила МКС – японка Т. Акане [205].

Японія систематично закликала країни, які не беруть участі в санкціях проти Росії, приєднатися до них, щоб показати їй, що неправомірні дії мають високу ціну, і змусити РФ якомога швидше припинити свою агресію.

Ще одним напрямом активних комунікацій Японської Держави була і залишається G7. У 2014 р., у відповідь на анексію Криму, група провідних економічних держав призупинили членство Росії у G8. Лідери США, Великобританії, Канади, Німеччини, Франції, Італії та Японії скасували саміт G8, який Росія мала приймати в Сочі у червні 2014 р. Натомість, вони зібралися 24 березня на екстреному саміті в Гаазі. Там було прийняте рішення зібратися без Росії в Брюсселі. Вони підготували спільну заяву в якій оголосили, що доки Росія не змінить курс і не створить умов вести з нею змістовну дискусію, їй не місце в організації. Лідери G7 підтвердили свою підтримку суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України та пообіцяли допомогти країні у її прагненні відновити єдність, демократію та політичну стабільність на основі програми реформ уряду. Вони висловили жаль з приводу референдуму, проведеного в Криму щодо його майбутнього статусу та подальшої російської анексії української автономної області, як «незаконних і таких, що суперечать міжнародному праву» [438]. Також було прийнято рішення про застосування «скоординованих секторальних санкцій, які матимуть дедалі більш значний вплив на російську економіку» [439].

З іншого боку, країни G7 зобов’язалися підтримувати співпрацю України з МВФ для узгодження нової програми та впровадження необхідних реформ. Це, у свою чергу, мало вирішальне значення для отримання додаткової допомоги від Світового банку, ЄС та інших міжнародних фінансових установ [350].

Напередодні збройного вторгнення Росії в Україну Японія разом з партнерами по G7 закликала Росію зменшити напруженість, зумовлену нарощуванням військової присутності РФ поблизу українських кордонів. Про це йшлося на зустрічі міністрів закордонних справ G7, що відбулася 19 лютого 2022 р. [326].

24 лютого 2022 р. було проведено відеоконференцію лідерів Великої сімки. На ній вони засудили агресію Росії, підтвердили, що РФ є серйозною загрозою для міжнародного порядку, а її вплив не обмежено країнами Європи. Також було наголошено, що зміна міжнародно визнаних кордонів силою не може бути виправдана. У підсумку було оприлюднено заяву лідерів G7, в якій вони засудили агресію Росії проти України [327].

У 2022 р. члени G7 тісно співпрацювали між собою. Було проведено шість зустрічей глав держав та одинадцять зустрічей міністрів закордонних справ, у т. ч. онлайн. Це безпрецедентна кількість. На всіх них обговорювали питання підтримки України та здійснення тиску на агресора.

27 лютого 2022 р. відбулася зустріч міністрів закордонних справ G7 у віртуальному форматі. На ній міністр закордонних справ Японії Й. Хаяші заявив про своє глибоке засудження агресії Росії проти України. Міністри погодилися здійснювати обмін інформацією щодо ситуації в Україні та проводити обговорення між членами G7, а також продовжувати тісну координацію щодо майбутніх відповідей, включаючи санкції та підтримку України і сусідніх країн. Міністр Й. Хаяші повідомив, що Японія вирішила ввести санкції, які включають заморожування активів осіб, пов’язаних з урядом РФ, включаючи президента В. Путіна і підтримує вжиття заходів, таких як відключення російських банків від системи обміну повідомленнями «SWIFT». Також було заявлено, що Японія готова надати екстрену гуманітарну допомогу в розмірі 100 млн дол. США через міжнародні організації, як гуманітарну допомогу для України, в т. ч. для осіб, які виїхали за її межі. Інші члени G7 схвалили такі дії Японії.

У другій половині зустрічі відбулася дискусія до якої приєднався міністр закордонних справ України Д. Кулеба. Він подякував G7 за підтримку та висловлену позицію, а також повідомив про поточну ситуацію в Україні. G7, включно з міністром Й. Хаяші, підтвердила свою незмінну підтримку суверенітету і територіальної цілісності України, солідарність з урядом України та її народом у цей складний час [348].

24 березня 2022 р. в Брюсселі (Бельгія) відбулася зустріч лідерів G7. Країни Великої сімки підтвердили, що працюватимуть разом із союзниками та партнерами у всьому світі, щоб притягнути президента РФ В. Путіна та інших, причетних до його режиму і агресії осіб, до відповідальності. Вони наголосили на необхідності покарати Росію шляхом повного виконання економічних і фінансових заходів, а також, у випадку необхідності, бути готовими вжити додаткових заходів і залишатися єдиними у своїх діях.

7 квітня 2022 р., під час візиту до Бельгії, відбулася зустріч міністрів закордонних справ країн G7. На ній міністр Й. Хаяші висловив своє обурення щодо трагедії в Бучі. Він повідомив, що Росія в односторонньому порядку заявила про припинення переговорів з Японією про мирний договір у зв'язку із запровадження нею санкцій проти Росії. Й. Хаяші запевнив, що його країна не піддасться такому тиску і продовжить неухильно дотримуватись режиму санкцій. Він наголосив на важливості вирішення питання продовольчої безпеки в Україні та в інших регіонах світу. Він також нагадав, що крім надання фінансової та технічної допомоги, Японія приймає переселенців з України [344].

На відеоконференції лідерів Великої сімки 8 травня 2022 р. було підтверджено рішучість об'єднатися для забезпечення демократичного та процвітаючого майбутнього України. Глави держав високо оцінили заклик Японії до країн Азії, партнерів по міжнародному співтовариству, включаючи міжнародні організації, співпрацювати та координувати свої зусилля з G7 [327].

12–14 травня 2022 р. у Вайссенгаузі (ФРН) відбулася зустріч міністрів закордонних справ G7. На ній вони детально обговорили ситуацію в Україні. Міністр закордонних справ Й. Хаяші підкреслив недопустимість погроз або використання ядерної зброї Росією. Він наголосив на необхідності підтримувати та зміцнювати міжнародний режим ядерного роззброєння та нерозповсюдження [327].

На саміті G7 в замку Ельмау (ФРН), який проходив 26–28 червня 2022 р., G7 знову підтримала суверенітет і територіальну цілісність України та підтвердила продовження надання фінансової, гуманітарної, військової та дипломатичної допомоги. Прем'єр-міністр Ф. Кішіда закликав учасників Великої сімки продовжувати координувати зусиллями міжнародного співтовариства, включаючи санкції [351].

Під час відеоконференції лідерів G7 11 жовтня 2022 р. прем'єр-міністр Ф. Кішіда рішуче засудив Російську Федерацію за її масовані атаки України та заявив, що т. зв. «референдуми» в Україні та незаконна анексія ніколи не будуть прийняті міжнародною спільнотою [327].

На зустрічі у Мюнстері (ФРН) 3–4 листопада 2022 р. міністри закордонних справ G7 рішуче засудили атаки Росії на невійськові об'єкти та цивільних осіб. Було заявлено, що G7 продовжить підтримувати Україну, у т. ч. допомагаючи у підготовці до зими.

Під час відеоконференції лідерів Великої сімки 12 грудня 2022 р. прем'єр-міністр Ф. Кішіда рішуче засудив атаки Росії на українські електростанції та інші об'єкти, підкреслив важливість продовження підтримки України та підтвердив непохитну підтримку та солідарність G7 з Україною.

Окрім вищезазначених зустрічей представників G7, 11 березня і 7 квітня 2022 р. її лідери оприлюднили заяву про ситуацію в Україні і повідомили про посилення санкцій проти Росії.

З початку 2023 р. роль Японської Держави у G7 ще більше зросла, адже країна очолила цю організацію на період 2023–2024 рр. 18 лютого 2023 р. в Мюнхені (ФРН) відбулася перша зустріч міністрів закордонних справ G7 під головуванням Японії в організації. Міністр закордонних справ Й. Хаяші висловив тверду рішучість Великої сімки об'єднатися на підтримку України та захистити міжнародний порядок, заснований на верховенстві права. Крім того, 24 січня 2023 р. Японія та США спільно організували зустріч міністрів закордонних справ у форматі G7+, у якій брали участь члени Великої сімки,

міністри закордонних справ України Д. Кулеба та країн-однодумців (Польщі, Чехії, Румунії, Словаччини, Болгарії, країн Балтії), представники міжнародних організацій (Світового банку, Програми розвитку ООН (ПРООН), Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) та Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). На зустрічі обговорили питання підтримки енергетичного сектору України [327].

24 лютого 2024 р., з нагоди другої річниці агресії Росії проти України, відбулася відеоконференція лідерів G7. У відкритті зустрічі брав участь Президент України В. Зеленський. Прем'єр-міністр Японії Ф. Кішіда заявив, що для лідерів G7 важливо проявити солідарність з Україною, бо агресія затягнулася і складна ситуація все ще триває. Він нагадав, що G7 продовжує рішуче просувати санкції проти Росії та підтримувати Україну в різних аспектах. Він заявив, що G7 продовжує розглядати це питання як один із своїх головних пріоритетів.

Прем'єр-міністр Ф. Кішіда заявив, що зараз потрібні конкретні дії для підтримки України. Він повідомив, що 19 лютого відбулася японсько-українська конференція зі сприяння економічному зростанню та відбудові за участю прем'єр-міністра України Д. Шмигаля, багатьох представників українського уряду та бізнесу в Токіо. Прем'єр-міністр Ф. Кішіда пояснив, що Японія висловила свою відданість рішучій підтримці України шляхом державно-приватного партнерства, починаючи від надання екстреної допомоги у відновленні (такої як підтримка розмінування, середньо- та довготермінова реконструкція життєзабезпечуючих об'єктів інфраструктури) до фази індустріального вдосконалення, включно з цифровими та IT секторами. Він також зазначив, що за підсумками проведеної конференції, було укладено 56 документів про співпрацю. Щодо санкцій проти Росії прем'єр-міністр Ф. Кішіда заявив, що Японія, в координації з членами G7, досі вживала жорстких заходів і цього разу запровадить нові додаткові санкції, до яких будуть включені російські фізичні та юридичні особи. Наголошуючи, що безпека Європи та Індо-Тихоокеанського регіону

нероздільні, прем'єр-міністр Ф. Кішіда зазначив, що поставки зброї з КНДР до РФ є порушенням резолюцій РБ ООН і заявив, що використання Росією північнокорейських балістичних ракет в Україні абсолютно неприйнятне [352].

Одним із практичних результатів активного обговорення ситуації, що склалась в Україні, була домовленість лідерів G7 у грудні 2022 р. щодо формування Міжвідомчої донорської координаційної платформи для України. 26 січня 2023 р. відбулося перше засідання представників урядів та міжнародних організацій, які дали старт роботі цієї ініціативи. Крім представників країн-членів Великої сімки, у зустрічі брали участь прем'єр-міністр України Д. Шмигаль, міністр фінансів України С. Марченко та представники міжнародних організацій. Поряд з іншим, заступник віце-міністра фінансів з міжнародних справ міністерства фінансів Японії К. Огата ознайомив присутніх з фінансовим треком G7 щодо короткострокової фінансової підтримки України [338].

24 січня 2023 р. міністр закордонних справ Й. Хаяші, разом з державним секретарем США Е. Блінкеном, провів зустріч міністрів закордонних справ G7+ щодо підтримки енергетичного сектору України. У ній брали участь міністр закордонних справ України Д. Кулеба, глави МЗС європейських країн-однодумців, керівники міжнародних організацій. Під час зустрічі партнери G7+ обговорили актуальне питання підтримки та відновлення енергетичної інфраструктури України, поділилися інформацією про зусилля кожної країни та підтвердили свою готовність надавати необхідну допомогу Україні, включаючи й підготовку до зими. Й. Хаяші засудив навмисне знищення Росією об'єктів енергетичної інфраструктури України. Він зазначив, що Японія надала 300 генераторів і 83 500 сонячних ліхтарів як екстрену відповідь на дефіцит електроенергії в Україні, а також розглядає можливість забезпечення додаткової кількості генераторів. Д. Кулеба висловив вдячність Японії, як країні головуючій у G7, за звернення

до питання про підтримку енергетичного сектору в Україні як одного з основних у порядку денному у G7 [343].

Президент України В. Зеленський під час прес-конференції 24 лютого 2023 р. підкреслив важливу роль Японії у підтримці України в G7: «Японія зробила велику, повірте мені, підтримку Україні... Яку роль відіграла Японія у Великій сімці, я думаю, після завершення війни ми зможемо детальніше проговорити. Роль ця важлива і дуже потужна та позитивна» [155].

Від початку повномасштабного російського вторгнення в Україну влада Японії чітко усвідомила зростання нових ризиків та загроз в Індо-Тихоокеанському регіоні. Насамперед те, що традиційна система безпеки в Індо-Тихоокеанському регіоні, що базується на присутності США, може не справитись зі зростаючою військовою могутністю РФ, КНР і КНДР. Тому, японська дипломатія посилила свої зусилля в здійсненні діалогу з країнами Заходу шляхом збільшення кількості візитів високих гостей та використання телеконференцій і телефонних дзвінків. Під час них головні акценти були зосереджені на безпекових питаннях та ситуації в Україні.

Так, прем'єр-міністр Ф. Кішіда та міністр закордонних справ Й. Хаяші відповідно провели зустрічі на вищому рівні та зустрічі міністрів закордонних справ різних європейських країн, скориставшись нагодою особистої участі у Мюнхенській конференції з безпеки (лютий 2022 р.), зустрічі міністрів закордонних справ НАТО (квітень 2022 р.), самітах НАТО (червень 2022 р.) і G7 в Ельмау (червень 2022 р.), зустрічі міністрів закордонних справ G7 (травень і листопад 2022 р.), що відбулися під головуванням Німеччини. Вони підтвердили співпрацю у реагуванні на ситуацію в Україні [327].

Крім того, через дедалі складнішу міжнародну ситуацію, 2022 р. став роком подальшого поглиблення співпраці Японії з європейськими країнами у сфері безпеки та оборони. В січні 2022 р. онлайн відбулася шоста зустріч міністрів закордонних справ і оборони Японії та Франції («2+2»). У вересні 2022 р. «Eurofighter Typhoon» та інші німецькі військові літаки відвідали

Японію. В листопаді відбулася друга зустріч міністрів закордонних справ і оборони Японської Держави та ФРН («2+2»). В грудні 2022 р. було підписано Угоду між Урядом Японії та Урядом Королівства Швеція щодо передачі оборонного обладнання і технологій. У грудні 2022 р. також було досягнуто домовленостей між Японією, Великобританією та Італією щодо спільної розробки винищувачів нового покоління. Крім того, під час візиту прем'єр-міністра Ф. Кішіди до Європи у січні 2023 р. було підписано японсько-британську угоду про взаємний доступ, а японсько-італійські відносини були підвищені до «стратегічного партнерства» і розпочато японсько-італійський військово-політичний діалог [327].

В кінці квітня – на початку травня 2022 р. прем'єр-міністр Японії Ф. Кішіда і міністр закордонних справ цієї країни Й. Хаяші дуже активно розвивали дипломатичні зв'язки і стратегічні комунікації серед країн Азії щодо їхньої підтримки України. Ф. Кішіда здійснив візити до Індонезії, В'єтнаму і Таїланду, Й. Хаяші – до Казахстану, Узбекистану і Монголії. Це було зумовлено необхідністю мобілізації підтримки позиції G7 в Азії щодо війни Росії проти України напередодні саміту «двадцятки» в Індонезії та зустрічі лідерів QUAD в Токіо.

Оцінка азійськими країнами ситуації в Україні досить неоднозначна. Щодо санкцій проти Росії, то серед країн Східної і Південно-Східної Азії їх запровадили лише Японія, Сінгапур, Південна Корея і Тайвань. Під час голосування за резолюцію ГА ООН, що засудила агресію Росії проти України, В'єтнам і Лаос утрималися. Так само, під час голосування в квітні за рішення виключити Росію з членів Ради з прав людини ООН, В'єтнам проголосував проти, а Індонезія і Тайланд утрималися. Це свідчення того, що таке впливове регіональне об'єднання як АСЕАН чітко не визначилось в оцінці ситуації в Україні

Більшість країн АСЕАН, а також Індія звинувачували Захід у вибірковому підході до регіональних конфліктів за межами Європи, зокрема в Лівії, Сирії чи Афганістані. А країни Центральної Азії – колишні

республіки СРСР і Монголія – взагалі традиційно дотримуються проросійської орієнтації. Так само дружні відносини з Росією ще з часу існування СРСР успадкували Індія і В'єтнам. Крім того, на них потужний вплив здійснює Китай [89]. Наприклад, в кінці березня 2022 р. влада КНР запросила до Пекіну чотирьох міністрів закордонних справ країн-учасниць АСЕН. Під час зустрічі з ними міністр закордонних справ КНР Ван І закликав їх не підтримувати позицію США стосовно російської агресії в Україні. Не секрет, що значна кількість країн Азії, зокрема і Китай, розглядають українсько-російську війну як конфлікт між США і Росією. А для таких впливових регіональних учасників, як Малайзія та Індонезія, важливим є релігійний фактор. Адже, на противагу США чи ЄС, Росії вдалося створити імідж країни дружньої до ісламу у цьому регіоні [89].

Тому, японська дипломатія опинилась у непростій ситуації. З метою її вирішення Ф. Кішіда першою відвідав Джакарту, де провів переговори з прем'єр-міністром Індонезії Дж. Відодо. На підсумковій спільній прес-конференції обидва прем'єри офіційно засудили російську агресію в Україні. Також було заявлено, що Індонезія не надасть військової допомоги РФ, бо це суперечить Конституції і принципам її зовнішньої політики. Натомість було задекларовано готовність надати гуманітарну допомогу Україні [89]. В'єтнам, який зазнав зазіхань на його інтереси у Південно-Китайському морі з боку КНР, вимушений був врахувати позицію Японії і оголосив про надання Україні гуманітарної допомоги на суму 500 тис. дол. США [89].

Міністр закордонних справ Японії Й. Хаяші у квітні 2022 р. провів онлайн зустріч зі своїми колегами з п'яти країн Центральної Азії – Казахстану, Узбекистану, Киргизстану, Туркменістану і Таджикистану. Він також особисто відвідав Казахстан і Монголію. Центральним питанням тут теж було засудження російської агресії в Україні. І хоча обидві ці країни утримались під час голосування в ГА ООН проєкту резолюції, що засуджує агресію РФ, країнам все ж таки доводиться враховувати позицію Японії, яка є найбільшим донором програм допомоги для розвитку в регіоні.

20 вересня 2023 р., під час візиту до Нью-Йорка для участі в сесії Генеральної Асамблеї ООН, міністр закордонних справ Японії Й. Камікава зустрілась зі своїм українським колегою – Д. Кулебою. Поряд з іншим вона заявила, що докладає значних зусиль для того, щоб забезпечити приєднання до «Формули миру президента В. Зеленського» багатьох країн, особливо з Індо-Тихоокеанського регіону [381]. Під час стратегічного діалогу міністрів закордонних справ Японії та Індії, який відбувся 7 березня 2024 р., сторони обмінялися думками про ситуацію, що склалась в Україні. Й. Камікава та С. Джайшанкар домовилися тісно співпрацювати в сфері питань безпеки [496].

Як влучно зауважив посол України в Японії С. Корсунський: «Після досить тривалого часу перебування «у тіні» Японія явно починає претендувати на роль регіонального лідера, і це у спільних інтересах демократичних держав як Азії, так і Європи» [89]. Слова Ф. Кішіди про «те, що сьогодні відбувається в Україні, може завтра статися в Азії», були почуті країнами Азії. Південна Корея, Сінгапур, Федеральні Штати Мікронезії та інші розірвали дипломатичні відносини з Росією і надають підтримку Україні. Таким діям сприяв політичний та економічний вплив Японії в регіоні. Адміністрація Ф. Кішіди також намагається посилити свою роль, як непостійного члена Ради Безпеки ООН, у згуртуванні підтримки системи міжнародних санкцій проти Росії, особливо серед країн Глобального Півдня. Це також було помітно під час проведення Японією зустрічі G7 у Хірошімі в травні 2023 р., коли Ф. Кішіда безпосередньо заохочував південні країни світу, зокрема Індію, Бразилію та Індонезію, до участі в антиросійських санкціях [426].

Тема підтримки України постійно перебуває на порядку денному зовнішньої політики Японії та зберігає важливе місце в системі стратегічних комунікацій. Так, під час зустрічі міністрів закордонних справ Японії та Естонії, яка відбулася 11 березня 2024 р., одним із ключових питань було підтримка України в умовах війни з Росією. Міністр закордонних справ Естонії М. Цахкна високо оцінив ініціативу японської візаві Й. Камікави

щодо включення концепції «Жінки, мир та безпека» (WPS) у плани реконструкції України [379]. Інший приклад, у телефонній розмові з міністром закордонних справ Румунії Л. Одобеску, що відбулась того ж дня, також розглянули ці питання [380].

Дуже показовим у цьому контексті був виступ Ф. Кішіди перед Конгресом США 11 квітня 2024 р. У ньому японський прем'єр-міністр нагадав американським конгресменам про те, що на них лежить відповідальність за глобальну безпеку: «Без лідерства Сполучених Штатів не обійтися. Через який час без підтримки США надії України зруйнуються під натиском Москви? Через який час Індо-Тихоокеанський регіон зіткнеться з ще суворішими реаліями без присутності Сполучених Штатів?» [340]. При цьому він підкреслив, що і роль Японії змінилася. Якщо раніше альянс США та Японії був гарантією безпеки в Індо-Тихоокеанському регіоні, то тепер вони – глобальні партнери в створенні нового міжнародного порядку: «Ми перетворилися з небагатослівного союзника, який оговтувався після руйнувань Другої світової війни, на сильного, відданого союзника, який дивиться на світ назовні… Ми є вашим глобальним партнером сьогодні, і ми будемо вашим глобальним партнером у наступні роки» [340].

Поїздка японського прем'єра до Вашингтону була зумовлена тривалою паузою в допомозі Україні, викликаною політичною кризою в США. Через тиждень після його виступу спікер-республіканець Конгресу М. Джонсон все ж таки наважився порушити питання про виділення допомоги союзникам США – Україні, Ізраїлю та Тайваню: «…Ми будемо відстоювати свободу та стежити за тим, щоб Володимир Путін не помарширував Європою. Це важлива відповідальність. З Другої світової війни справді відповідальність за вільний світ поклали на наші плечі. І ми приймаємо цю роль. Ми виняткова нація» [153].

Готуючи свою промову у Конгресі США, прем'єр-міністр Японії Ф. Кішіда звернувся за допомогою до Л. Парвіна. Це професійний спічрайтер, який працював із Р. Рейганом, Дж. Бушем-старшим і молодшим,

а також губернатором Каліфорнії А. Шварценеггером. Під час роботи з японським прем'єром Л. Парвіну також допоміг його досвід роботи в посольстві Японії у США. Промова Ф. Кішіди перед Конгресом була пересипана жартами, які кілька разів викликали загальний сміх і овації конгресменів. Пізніше спікер Палати представників М. Джонсон у розмові з японськими чиновниками визнав, що виступ Ф. Кішіди відіграв свою роль у його рішенні поставити питання про виділення допомоги союзникам США на голосування [363].

Ще одним наслідком російської агресії в Україні було те, що МЗС Японії посилило свої інституційні функції шляхом тісної співпраці між відділами інформації та департаментами з питань публічної інформації та політики з метою ефективніше реагувати на інформаційну війну, включаючи поширення дезінформації. Стратегія національної безпеки, схвалена постановою Кабміну Японії в грудні 2022 р., також наголошує на важливості боротьби з дезінформацією [327].

На цю важливу загрозу з боку Росії та її союзників звернули увагу учасники третього «Саміту за демократію» (Сеул, 20 березня 2024 р.). В цьому заході брали участь лідери 36 демократичних країн. На тлі того, що у багатьох країнах світу в цьому році відбудуться вибори, на форумі розглянули питання необхідності боротьби з фейковими новинами, створеними за допомогою штучного інтелекту та інших цифрових технологій, бо вони «спричиняють соціальні конфлікти та розкол, загрожують виборам, які є основою демократії». Прем'єр-міністр Японії Ф. Кішіда зазначив, що «поширення дезінформації є проблемою, спільною для всіх країн і вимагає спільного розуміння та співпраці на міжнародному рівні». Він відмітив, що у 2023 р. Японія очолила дискусії у Великій сімці щодо встановлення міжнародних керівних принципів і кодексу поведінки в сфері штучного інтелекту. Президент України В. Зеленський закликав світових лідерів змусити «знову запрацювати» заснований на правилах міжнародний порядок, якому відверто загрожує Москва, зокрема активно

поширюючи дезінформацію та фейки. Це особливо небезпечно, оскільки у 2024 р. на виборчі дільниці збирається більше третини населення світу [383].

Важливим фактором, що зближує Україну та Японію є проблема ядерного роззброєння. Обидві країни зазнали ядерних катастроф – аварії на Чорнобильській АЕС і «Фукушіма-1», крім того, Японія – єдина держава-жертва ядерних бомбардувань. Це особисто стосується прем'єр-міністра Японії Ф. Кішіди, який походить з Хірошіми, і частина родини якого загинула під час атомного бомбардування у 1945 р. [56]. Тому, для Токіо питання ядерної зброї дуже дражливе і воно позитивно оцінює кроки Києва щодо відмови від атомних арсеналів. Між країнами налагоджена тісна співпраця у сфері ядерної безпеки. Українські фахівці багато років працювали на «Фукушімі-1», допомагаючи долати наслідки аварії на АЕС.

У Японії 39 діючих АЕС. Тому влада Японської Держави надзвичайно стурбована ситуацією, що склалася навколо Запорізької АЕС, а також присутністю російських військових в зоні відчуження Чорнобильської АЕС [35]. В умовах російсько-української війни, майже з перших днів повномасштабного вторгнення, В. Путін перевів Стратегічні ядерні Сили Російської Федерації (СЯС Росії) у стан підвищеної бойової готовності. Також він у різний спосіб погрожував світу можливістю застосувати ядерну зброю. Така поведінка, в очах японців, ставила його поряд з Кім Чен Ином, який постійно здійснює ядерні демарші біля берегів Японії. А це, у свою чергу, яскраво демонструє японцям на чиєму боці та в якій ситуації перебувають українці. Тому, це, безумовно, не могло залишити Японію осторонь. Вона неодноразово висловлювала своє обурення і занепокоєння з цього приводу, наголошувала, що військові дії Росії на ядерних об'єктах України та поблизу них є абсолютно неприйнятними.

Японія підтримала зусилля Міжнародного агентства з атомної енергії (МАГАТЕ) щодо гарантування безпеки ядерних об'єктів України. З початку агресії Росії проти України ця організація збирає та аналізує інформацію про безпеку ядерних об'єктів в Україні та систематично поширює її серед

міжнародної спільноти. МАГАТЕ неодноразово направляло в Україну місії своїх експертів для оцінки безпеки ядерних об'єктів в Україні та оприлюднювало звіти про результати їхніх перевірок. Зокрема, генеральний директор Р. Гроссі брав участь у першій місії експертів на Запорізькій АЕС у вересні 2022 р. після захоплення станції Росією та оприлюднив звіт про ядерні об'єкти України, включно із ЗАЕС. Ґрунтуючись на «Семи стовпах» МАГАТЕ щодо забезпечення безпеки ядерних об'єктів, у доповіді зазначено про фізичні пошкодження об'єктів на ЗАЕС та закликано РФ до негайного припинення обстрілів на території та навколо станції, укладання угоди між зацікавленими сторонами про створення «зони ядерної безпеки та захисту» навколо станції, відновлення належного робочого середовища для персоналу [327].

У листопаді 2022 р. МАГАТЕ оприлюднило свій відповідний звіт, оголосивши, що вона направило польову інспекційну місію в Україну у відповідь на заяви Росії про те, що Україна готується використати «брудну бомбу» і, що жодної незаявленої ядерної діяльності чи ядерних матеріалів не було підтверджено на ядерних об'єктах України [468]. Крім того, у січні 2023 р., на прохання України, МАГАТЕ розпочало розміщення своїх експертів на всіх українських АЕС та в Чорнобильській зоні. Інформація та оцінки МАГАТЕ, що базуються на цих зусиллях, відіграють надзвичайно важливу роль у скоординованій відповіді міжнародної спільноти на виклик забезпечення безпеки та інших аспектів ядерних об'єктів в охопленій війною Україні.

Позиція Японії полягає в тому, що важливо забезпечити безперешкодне виконання місією МАГАТЕ своїх обов'язків та гарантувати безпеку ядерних об'єктів України і їхнього персоналу. Генеральний директор МАГАТЕ Р. Гроссі, на запрошення міністра закордонних справ, відвідав Японію в травні 2022 р. Його зустрічі з урядовцями та іншими особами, відвідання атомної електростанції Фукушіма, сприяли кращому донесенню Японією її позиції щодо ядерної безпеки та зусиль, які вона докладає щодо мирного

використання ядерної енергії. Так, щодо підтримки України через МАГАТЕ, Японія заявила про надання 2 млн євро для закупівлі необхідного обладнання та направлення в країну експертів МАГАТЕ [456]. У листопаді 2022 р. Японія також виділила кошти на придбання спецавтомобілів експертам МАГАТЕ для їхнього переміщення Україною. Також, як подальшу підтримку зусиль МАГАТЕ, Японія внесла 867 млн японських єн (майже 8 млн дол. США) через додатковий бюджет на 2022 фінансовий рік [327]. Під час візиту міністра закордонних справ Японії Й. Камікави до України в січні 2024 р. обговорили питання щодо підтримки «Формули миру Президента України», зокрема імплементації її першого пункту – «Радіаційна та ядерна безпека», і співпраці в рамках МАГАТЕ щодо гарантування безпеки ядерних об'єктів в Україні [44]. Тому питання ядерної безпеки суттєво зближує наші держави і є фактором активізації зусиль Японії щодо підтримки України.

Індія, яка традиційно підтримує дружні відносини з Росією, не засудила дії Росію прямо. Однак на російсько-індійському саміті у вересні 2022 р. прем'єр-міністр Н. Моді сказав президенту В. Путіну, що «сьогодення не є епохою війни», і публічно заявив про необхідність якнайшвидшого припинення бойових дій, діалогу та дипломатії [327]. Однак Індія нарощує імпорт сирої нафти та добрив з РФ, що свідчить про важливість нею підтримки економічних відносин з останньою.

Туреччина, яка підтримує дружні відносини як з Росією, так і з Україною, підтримує резолюції Генасамблеї ООН щодо агресії Росії проти України і засуджує дії Росії. У той же час Турецька Республіка брала участь у переговорах на високому рівні з РФ, була залученою в ситуацію навколо російської агресії проти України, включаючи посередництво в переговорах між Росією та Україною та співпрацю з ООН як посередник у Чорноморській зерновій ініціативі.

Росія надає важливого значення Білорусі та країнам Центральної Азії та Кавказу і продовжує співпрацювати з цими країнами. У 2022 р. в Казахстані вперше відбувся саміт «Центральна Азія – Росія». Країни

Центральної Азії та Кавказу, за деякими винятками, були відсутні або утрималися під час голосування за резолюцію ГА ООН щодо агресії Росії проти України, а багато країн уникали публічного оприлюднювати свою позицію.

Таким чином, Японія приділяє серйозну увагу міжнародній підтримці України. На агресію Росії проти України вона відповіла в тісній співпраці з країнами-однодумцями, включно із G7. Її підтримка проявилася в активній роботі за лаштунками таких міжнародних організацій як ООН, АСЕАН та ін. направленій на консолідацію партнерів та їхніх спільних дій. Активізувались також двосторонні зв'язки Японії з країнами світу, зокрема Глобального Півдня, з метою посилення підтримки України та її народу. Це пов'язано з тим, що Токіо чітко усвідомило зумовленість безпекової ситуації в Індо-Тихоокеанському регіоні зокрема і на глобальному рівні загалом від успіхів українців у протистоянні збройній агресії РФ. Важливим напрямком зовнішньополітичної діяльності Японії є ядерна безпека. Дії російських військ в Чорнобильській зоні відчуження, на Запорізькій АЕС, ядерний шантаж Кремля викликали стурбованість Токіо. Тому, Японія активно підтримує зусилля МАГАТЕ для гарантування безпеки на ядерних об'єктах України.

2.3. Гуманітарна та фінансова підтримка України після повномасштабного вторгнення (2022–2024 рр.)

24 лютого 2022 р. стало важливою віхою в зовнішній політиці Японії. До цього Москва для Токіо була повноцінним партнером. В умовах різкої зміни стратегічного ситуації в Індо-Тихоокеанському регіоні Японія підтримувала активні дипломатичні відносини з Росією, вважаючи, що це надзвичайно важливо не лише для її національних інтересів, але й для стабільності та розвитку регіону. Проте з початком повномасштабної російської агресії проти України міжнародному співтовариству стало

неможливо підтримувати нормальні відносини з Росією, яка перетворилася в одну з ключових загроз міжнародній безпеці. Росія опинилася на тому місці, де на думку японців, перед цим перебували Північна Корея та Китай [92]. Японія різко змінила свій курс щодо Росії і вдалась до рішучих кроків, таких як реалізація жорстких санкції у співпраці з міжнародним співтовариством, включаючи G7.

Агресія Росії почалася 24 лютого, коли президент В. Путін оголосив про початок «спеціальної військової операції» (СВО) з метою «демілітаризації» та «денацифікації» в Україні, заявивши, що ціллю операції є «захист людей, які постраждали від геноциду», влаштованому «київською владою». Того ж дня із заявою виступив міністр закордонних справ Японія, у якій влада Японії рішуче засудила дії агресора.

25 лютого міністр закордонних справ Японії Й. Хаяші провів телефонну розмову з міністром закордонних справ України Д. Кулебою та підтвердив готовність Японії терміново надати Україні допомогу кредитами у сумі не менше 100 млн дол. США, а також заявив, що санкції проти Росії будуть запроваджені негайно[326].

28 лютого прем’єр-міністр Ф. Кішіда провів телефонну розмову з Президентом України В. Зеленським, у якій заявив, що Японія запровадить подальші санкції проти Росії. Він повідомив, що на додаток до вже оголошених позик, Японія надасть 100 млн дол. США екстреної гуманітарної допомоги українському народу, який зазнає труднощів в Україні та у сусідніх країнах. В. Зеленський висловив високу оцінку та глибоку вдячність Японії за ці зусилля [326].

Японія, тісно співпрацюючи з міжнародним співтовариством, включаючи G7, запровадила санкції проти Росії в трьох сферах:

1) замороження активів пов’язаних з Росією фізичних та юридичних осіб, включаючи президента В. Путіна;

2) санкції у фінансовому секторі, включаючи обмеження на операції з російським Центральним Банком (ЦБ) і замороження активів семи російських банків, які виключені з системи «SWIFT1»;

3) заборона на експорт до Росії товарів подвійного призначення, таких як напівпровідники, і предметів розкоші [326].

З початку російської агресії проти України Японія оперативно надала Україні допомогу починаючи від фінансової, гуманітарної та оборонної і до прийняття біженців. Це здійснювали в тісному контакті з українською владою, чітко враховуючи місцеві потреби. Так, впродовж 2022 р., Японія надала фінансову, гуманітарну, продовольчу допомогу, допомогу на відновлення та реконструкцію України на суму майже 1,6 млрд дол. США [327]. Вперше японці прийняли 2500 біженців із України, яких у країні називають «евакуйовані особи». Це було безпрецедентним кроком, адже раніше Японія приймала до десяти біженців у рік [56].

У відповідь на запит України щодо надання оборонного обладнання та інших товарів, Японія на засіданні Ради національної безпеки 8 березня 2022 р. частково переглянула ключові аспекти реалізації Трьох принципів передачі оборонного обладнання та технологій Закону «Про Сили Самооборони», щоб забезпечити постачання нелетального обладнання. Після цього Японія використала літаки SDF та інші засоби для транспортування і забезпечення ЗСУ бронежилетами, шоломами, зимовою бойовою уніформою, медичним приладдям, захисними масками та одягом хімічного захисту, невеликими безпілотниками та цивільними транспортними засобами (фургонами). Тоді ж міністр закордонних справ Й. Хаяші та посол України в Японії С. Корсунський підписали та обмінялися нотами, які того ж дня набули чинності, як міжнародна угода. Документ гарантував належний контроль після передачі в Україну обладнання, товарів і заборону їхнього нецільового використання. Слід відмітити, що це була безпрецедентна демонстрація підтримки Японією України, бо вона вперше надала засоби захисту для збройних сил [15].

21 березня 2022 р., у відповідь на долучення Японської Держави до санкцій, засудження російської агресії й підтримку України, МЗС РФ повідомило, що Москва виходить з переговорів з нею щодо укладення мирного договору і скасовує безвізові поїздки для японців на південні Курильські острови. Токіо негативно відреагувало на вихід Росії з мирних переговорів з Японією і припинення спільних економічних проєктів, пов'язаних зі спірними Північними територіями.

23 березня Президент України В. Зеленського виступив перед парламентом Японії. Він став першим іноземним лідером, якому надали таку честь. У своєму відеозверненні Президент України розставив належні акценти для японського суспільства та істеблішменту. Він назвав Японію лідером в Азії в боротьбі за глобальну безпеку і свободу. Високо оцінив її майже миттєву і «справжню» реакцію на акт відкритої агресії Росії проти України. Підкреслив, що лідерство Японії буде важливим у розробці нових міжнародних інструментів і гарантій захисту від агресії, заснованих на превентивності та ефективності, а також, що ООН і Рада Безпеки потребують «ін'єкції чесності» [157]. Президент України у своєму виступі значну увагу приділив чорнобильській трагедії та ядерній загрозі з боку окупантів, які розмістилися на території зони відчуження ЧАЕС, обстріляли з танків, а згодом захопили найбільшу атомну електростанцію в Європі – Запорізьку АЕС, і погрожують застосувати ядерну зброю.

В. Зеленський зачепив важливу для японців тему – неможливість належним чином поховати своїх рідних, або відвідати місця поховання предків. Це особливо резонувало зі скасуванням безвізових поїздок для громадян Японії та максимального спрощення відвідування колишніми жителями Південних Курил, здійснених Росією напередодні. Зрештою, він прямо натякав на необхідність повернення Північних територій Японії: «Люди повинні повернутися туди, де вони жили. Де вони виросли. Де вони відчувають, що це – їхній дім. Їхня мала батьківщина. Я впевнений, ви

розумієте це відчуття. Цю потребу, потребу повернення на свою землю» [157].

Президент України охарактеризував моральну ницість росіян, що також важливо для суспільства, вихованого на етиці сорому й прагненні зберегти своє обличчя і репутацію. Ще одним важливим аспектом для Японії, як острівної держави, була згадка про те, що Росія заблокувала для України море, її торговельні шляхи, «показуючи деяким іншим – потенційним – агресорам світу, як тиснути на вільні народи, блокуючи мореплавство» [157]. Не залишили байдужими японців слова В. Зеленського про те, що перша леді України, особисто озвучувала для дітей з особливостями зору саме японські казки українською мовою в форматі аудіокниг. «Бо вони зрозумілі для нас, для дітей. І це була лише крапля у величезному морі нашої уваги, української уваги, до вашого надбання» [157].

У вересні 2022 р. на конференції голів парламентів країн Великої сімки у Берліні голова Верховної Ради України Р. Стефанчук зустрівся зі Спікером Палати представників Парламенту Японії Х. Хосодою. Тут же було оголошено про виділення Японією додаткового фінансового пакету допомоги Україні [327].

5 жовтня 2022 р. посольство Японії в Києві, яке в березні було тимчасово закрите та перенесене до Львова, відновило роботу з належними заходами безпеки. Відтоді воно активно збирає інформацію та координує свою роботу з різними країнами, включно з урядом України [152].

Із 15 до 26 жовтня 2022 р. тривав перший за п’ять років візит до Японії делегації депутатської групи Верховної Ради України з міжпарламентських зв’язків з Японією. Делегація зустрілася з двома спікерами парламенту Японії – Х. Хосодою та Х. Оцудзі, а також з іншими представниками японської влади.

З метою ще раз продемонструвати солідарність з Україною у зв’язку з річницею початку російської агресії, Японія на початку 2023 р. вирішила надати додаткову фінансову допомогу в сумі майже 5,5 млрд дол. США, за

умови ухвалення Палатою радників відповідного бюджету та законів. Про це було повідомлено на зустрічі міністрів фінансів і керівників центральних банків Великої сімки та відеоконференції лідерів організації в лютому 2023 р. [327].

На тлі масштабних відключень електроенергії, внаслідок знищення значної частини об'єктів енергетичної інфраструктури України ударами росіян, уряд Японії надав 262 генератори для підтримки життя українців. Ці генератори передали українським компаніям електроенергетики, водо- і газопостачання, а також для забезпечення безпеки енергетики. Постачання генераторів від уряду Японії здійснювали через JICA [432]. За підрахунками, лише два, надані Японією, автотрансформатори забезпечили постачання електроенергії для майже півмільйона жителів Києва [337].

9 лютого 2023 р. Японія надала обладнання для «Суспільної телерадіокомпанії України» («Суспільний»), щоб сприяти зміцненню демократії в Україні через створення точної та неупередженої системи репортажів. Уряд Японії з 2017 р. підтримує «Суспільний» у створенні системи звітності про катастрофи та надзвичайні ситуації, зміцненні її потужностей для виробництва телевізійних програм і покращенні її здатності експлуатувати своє телемовне обладнання. Після атаки росіян на Київську телевежу в березні 2022 р. «Суспільний» вимушений був використовувати мобільне релейне обладнання, яке зазвичай використовують для покриття на місці, як альтернативу телевежі для передачі сигналів мовлення по всій країні. А це, у свою чергу, привело до використання смартфонів для зйомок на місцях. Тому, якість матеріалів була невисокою і були обмеження для редагування. У відповідь на цю ситуацію уряд Японії через Японське агентство міжнародного співробітництва надав «Суспільному» декілька одиниць мобільного релейного обладнання для його головного офісу в Києві та філій в Україні. Це обладнання сприяло створенню точної, неупередженої та чесної системи звітності в умовах війни, а, отже, зміцненню демократії в

Україні [358]. На реалізацію цього гранту уряд Японії виділив 230 млн японських єн (понад 2 млн дол. США) [123].

На японсько-українському саміті, що відбувався 15 лютого 2023 р. прем'єр-міністр Ф. Кішіда запевнив Президента України В. Зеленського, що Японія готова терміново надати допомогу у формі позики. 24 березня на зустрічі лідерів G7 він також оголосив, що Японія надасть 100 млн дол. США екстреної фінансової допомоги шляхом співфінансування зі Світовим банком. Після цього на відеоконференції на найвищому рівні щодо ситуації в Україні 19 квітня Японія оголосила про збільшення своєї фінансової допомоги до 300 млн дол. США.

Щоб задовольнити термінові та короткострокові фінансові запити України, оскільки вона стикається з економічною кризою, Японія закликала її уряд швидко просувати заявлені кроки. 28 квітня Японія підписала в Токіо обмін нотами з українською стороною про кредитну допомогу на 100 млн дол. США (13 млрд японських єн), про які було оголошено спочатку, а 7 червня про додаткове надання 500 млн дол. США (65 млрд японських єн). Ця фінансова допомога була направлена урядом України на забезпечення основних державних послуг, а також для сприяння економічним реформам [327].

9 березня 2023 р. в Києві відбулася урочиста церемонія передачі уряду України насіння соняшника та кукурудзи. В ній брали участь Надзвичайний і Повноважний Посол Японії в Україні К. Мацуда та міністр аграрної політики та продовольства України М. Сольський. Російська агресія завдала значної шкоди сільському господарству України, яке становить 10 % ВВП і маже чверть експорту країни, тому Японія вирішила надати допомогу цьому сектору економіки. Японія закупила насіння соняшника та кукурудзи через JICA як допомогу українським фермерам. Насіння розповсюдили серед 400 дрібних фермерів Харківщини, при цьому пріоритет надали жінкам і молодим фермерам. Ця співпраця була спрямована на економічну

стабілізацію України, яка є одним із основних постачальників продовольства у світі [460].

21 березня 2023 р. прем'єр-міністр Ф. Кішіда здійснив свій перший візит з початку повномасштабної російської агресії до України та провів зустріч на вищому рівні з Президентом України В. Зеленським. Цей візит підкреслив переконаність Японії в тому, що безпека Європи та Індо-Тихоокеанського регіону нероздільні. Під час зустрічі Ф. Кішіда висловив повагу до мужності та стійкості українського народу, який став на захист своєї Батьківщини та свободи. Він передав непохитну підтримку та солідарність Японії з українським народом, а також рішучість Японії захищати міжнародний порядок, заснований на верховенстві права. Лідери держав домовилися зміцнювати двосторонню співпрацю та опублікували «Спільну заяву про особливе глобальне партнерство між Японією та Україною». Вона стала документом, який визначив головні сфери співпраці між двома державами [54]. З огляду на величезний потенціал, двосторонні відносини було вирішено вивести на рівень «особливого глобального партнерства» [97].

Варто відмітити, що «глобальне партнерство» між Україною та Японією було зафіксоване ще у січні 2011 р. у відповідній заяві, підписаній В. Януковичем та тодішнім прем'єр-міністром Японської Держави Н. Каном у Токіо. Українська влада таким чином намагалася залучити якнайбільше японських кредитів та інвестицій під обіцянки реформ, які так і не були реалізовані [56].

Натомість «Спільна заява про особливе глобальне партнерство», яку підписали В. Зеленський та Ф. Кішіда, відображала спільне ставлення до безпекових загроз у світі. У ній йшлося про те, що російська агресія створює загрозу миру та безпеці не лише в Європі, а й в Індо-Тихоокеанському регіоні. Підкреслено необхідність опиратися насильницькому захопленню територій і зміні статус-кво силою. Заява містить натяк на несприйняття політики Китаю, який намагається посилити свої позиції у Східній Азії та

погрожує встановити контроль над Тайванем військовим шляхом. В тексті документа також зафіксовано, що країни розділяють спільні цінності – свободу, демократію, верховенство права, повагу до міжнародного права та прав людини. Під час візиту до України прем'єр-міністр Ф. Кішіда відвідав місця злочинів російських окупантів.

На японсько-українському саміті у Києві прем'єр-міністр Ф. Кішіда заявив, що Японія буде стабільно надавати допомогу на загальну суму 7,1 млрд дол. США та підтримуватиме Україну в таких сферах: розмінування та розбирання завалів, що є передумовами для відновлення та реконструкції; відбудова засобів до існування, включаючи забезпечення базової інфраструктури, зокрема енергетики; відновлення сільського господарства як важливої галузі; зміцнення демократії та управління. Також було оголошено про нову двосторонню грантову допомогу в розмірі 470 млн дол. США для різних галузей, включаючи енергетичний сектор, і внесок через трастовий фонд НАТО на підтримку нелетального оборонного обладнання в розмірі 30 млн дол. США [263].

31 березня 2023 р., щоб продемонструвати солідарність з Україною, уряд Японії оголосив, що змінить написання української столиці японською мовою на «キーウ» (на катакані, що еквівалентно зміні «Kiev» на «Kyiv» англійською мовою), що ґрунтується на українській вимові. Також було заявлено, що змінять написання назв й інших міст відповідно до української вимови [327].

20-21 травня 2023 р. відбувся таємний візит президента України В. Зеленського для участі у саміті Великої сімки у м. Хірошіма. У рамках цього візиту відбулася його зустріч з прем'єр-міністром Японії Ф. Кішідою, на якій обговорили питання допомоги Україні з боку японського уряду, зокрема про підвищення матеріально-технічних можливостей ЗСУ. Сторони домовилися про проведення українсько-японської конференції з відбудови України й залучення до цього процесу приватного бізнесу. Мова йшла про перспективи виробництва водню, літієвих акумуляторів, автомобілів,

обладнання для енергетики. Українська сторона також висловила зацікавленість у будівництві шляхопроводів і розвитку залізничної інфраструктури. Було досягнуто домовленостей щодо підтримки офіційним Токіо глобального саміту з реалізації формули миру, ініційованого В. Зеленським [139].

16–19 червня 2023 р. О. Шуляк, лідерка парламентської фракції «Слуга народу», працювала в Японії у складі української делегації під керівництвом віце-прем'єр-міністра з відновлення України О. Кубракова. Під час візиту вона провела двосторонні зустрічі з головою японської парламентської асоціації дружби «Японія – Україна» Е. Морі, головою спеціального парламентського комітету з відновлення після великого східнояпонського землетрусу А. Нагашімою, а також з головою постійного парламентського комітету з питань землі, інфраструктури, транспорту та туризму Японії М. Кіхарою.

Японія не залишилася байдужою, коли російські окупанти спровокували екологічну катастрофу, підірвавши Каховську ГЕС у червні 2023 р. Уряд Японії виділив екстрену грантову допомогу у розмірі 5 млн дол. США. Крім того, через Японське агентство міжнародного співробітництва (JICA) надано 100 водоочисників, 21 великий резервуар для води та 4000 пластикових контейнерів для води, щоб терміново забезпечити питною водою жителів Херсонської області, яка найбільше постраждала. Японія надала 60 установок для очищення води та 30 дренажних насосів як ще одну додаткову підтримку через JICA. Надали й іншу допомогу постраждалим [264]. Під час зустрічі з міністром закордонних справ Й. Хаяші віце-прем'єр-міністр України з питань відновлення О. Кубраков висловив глибоку вдячність Японії за цю допомогу [410].

8 листопада 2023 р. міністр закордонних справ Японії Й. Камікава в рамках зустрічі міністрів закордонних справ Великої сімки провела виїзну сесію «Діалог з Україною». Вона зустрілась з міністром закордонних справ Д. Кулебою і обговорила з ним аспекти підтримки України та її народу як з

боку G7, так і Японії безпосередньо [345]. Міністр Й. Камікава повідомила, що Японія продовжить впровадження санкцій проти Росії та підтримку України. Щодо допомоги, то вона пояснила, що Японія оголосила і виділила 7,6 млрд дол. США на підтримку України. Було також надано два автотрансформатори, що підтримували життєзабезпечення киян в умовах зими. Вона зазначила, що Японія планує на початку 2024 р. провести японсько-українську конференцію для сприяння економічній реконструкції України [345].

У грудні 2023 р. стало відомо, що новий пакет допомогти від Японії зросте на 4,5 млрд і досягне, відповідно, майже 10 млрд дол. США за увесь час. Таким чином, від початку повномасштабної війни Росії проти України Японія стала другим після США фінансовим донором України [56].

7 січня 2024 р. міністр освіти і науки України О. Лісовий зустрівся з міністром закордонних справ Японії Й. Камікавою та представниками ЮНІСЕФ. Вони обговорили проблеми української освіти в умовах війни і підтримку України з боку міжнародних партнерів. Було оголошено, що Уряд Японії профінансує видання посібників для українських п’ятикласників, надасть Україні грант для придбання сільськогосподарського обладнання для навчально-практичних центрів у закладах професійно-технічної освіти аграрного спрямування. Також було підкреслено важливість подальшої співпраці у сфері цифрової трансформації української освіти, оскільки в умовах повномасштабної війни дистанційне навчання є найбезпечнішим варіантом для багатьох школярів. Окрім того, було зазначено, що понад 300 тис. дітей вразливих категорій та понад 60 тис. українських вчителів потребують ґаджетів для дистанційного та змішаного навчання. Наголошено, що це стосується не лише доступу до освіти, а й можливостей спілкування з однолітками та отримання підтримки від вчителів. Японія, зокрема, підтримає дітей з регіонів України, у яких дистанційне навчання переважає, шляхом надання ноутбуків, планшетів, генераторів, проєкторів, STEM-наборів та іншого обладнання для 85 цифрових центрів освіти. Було

досягнуто домовленості про те, що Японія надасть грантову підтримку для забезпечення мультимедійним обладнанням класів НУШ на деокупованих територіях [257].

У лютому 2024 р. Уряд Японії передав Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України 320 габіонів – конструкцій, призначених для пасивного захисту важливих об'єктів інфраструктури. У церемонії передачі габіонів брали участь заступниця міністра інфраструктури О. Азархіна, Надзвичайний та Повноважний Посол Японії в Україні К. Мацуда та заступник головного представника Японського агентства міжнародного співтовариства в Україні С. Сугімото. Габіони планують використати для захисту газотранспортних споруд у прифронтових регіонах України. Загалом Японія планує передати Україні 1800 таких конструкцій [101].

18–19 лютого 2024 р. в Токіо відбулася японсько-українська конференція зі сприяння економічному зростанню та реконструкції. На ній обговорили плани щодо співпраці у семи сферах, включаючи інфраструктуру і сільське господарство. В роботі конференції брали участь представники 130 компаній [255]. Під час конференції було оголошено, що Японія надасть Україні 15,8 млрд єн (104 млн дол. США) у вигляді гранту на протидію мінам і боєприпасам, що не розірвалися, а також на відновлення електроенергетики та енергетичної інфраструктури [378].

Окрім питань економічної і гуманітарної допомоги Україні, Японська Держава постійно надавала належну міжнародно-правову оцінку діям Росії на окупованих українських територіях. Так, 19 березня 2024 р. МЗС Японії оголосило ноту протесту щодо проведення «президентських виборів» у незаконно анексованих Росією регіонах України – Луганській, Донецькій, Херсонській, Запорізькій областях, Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, оскільки це порушує суверенітет і територіальну цілісність України. В заяві зазначено, що «виходячи з визнання того, що безпека Євроатлантичного та Індо-Тихоокеанського регіонів є нероздільною, Японія

розглядає це питання як власне» [365]. У такий самий спосіб Японія засудила організацію псевдовиборів до «органів місцевої влади» у незаконно окупованих Луганській, Донецькій, Херсонській та Запорізькій областях України та на території АР Крим у вересні 2023 р. [364].

5 квітня 2024 р. Японія запровадила 24-й пакет санкцій, розширивши заборону на експорт до Росії. Вона включила до списку ще 164 промислові товари, такі як літій-іонні акумулятори, газові труби та автомобільне моторне мастило, нітроцелюлозу та інші [235]. Для порівняння, Європейський Союз в кінці квітня 2024 р. готував лише 14-й пакет санкцій проти Росії [57].

Станом на січень 2024 р. в Японії перебувало 2082 українських біженця [495]. На початку квітня 2024 р. Україна підписала з Японією 56 документів щодо співпраці та відбудови інфраструктури. Серед них – міжурядові угоди, меморандуми, домовленості між представниками бізнесу та органами місцевої влади [17].

Японська Держава активно підтримує Україну шляхом координації своїх зусиль і співробітництва у міжнародних організаціях і проєктах. Так, вже з 2014 р. Японія підтримувала проєкт ОБСЄ з національного діалогу та місію моніторингу прав людини і етнічних меншин та Спеціальну моніторингову місію в Україні (СММ). Також надавала допомогу внутрішньо переміщеним особам (ВПО) за посередництва міжнародних організацій, таких як Дитячий фонд ООН, Міжнародний Червоний Хрест і Міжнародна Федерація Червоного Хреста (МФЧХ). Ці структури здійснювали широкий спектр підтримки – від засобів гігієни і медикаментів до притулків. Також, у відповідь на погіршення гуманітарної ситуації у східних регіонах, допомогу Японії долучили до допомоги за Програмою розвитку ООН (ПРООН) для якнайшвидшого відновлення соціальних послуг у східних регіонах України. В межах цих ініціатив відновлювали школи, пологові будинки тощо, приділяли увагу посиленню можливостей місцевої влади щодо надання соціальних послуг і забезпечення соціальним захистом вразливих категорій населення [319].

У лютому 2015 р., у відповідь на економічний спад в Україні, зумовлений тривалими конфліктами, МВФ схвалив програму підтримки України. Вона передбачала надання Україні 17,5 млрд дол. США протягом чотирьох років. Серед держав і організацій, що долучились до цієї допомоги, була і Японія. Ці кошти направили переважно на забезпечення внутрішніх реформ в Україні, включаючи антикорупційні заходи та економічну реформу [320].

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну ще більше актуалізувало надання допомоги Україні міжнародним співтовариством. У відповідь на агресію Росії проти України 27 лютого Японія, випереджаючи інші країни, оголосила про екстрену гуманітарну допомогу Україні та сусіднім країнам у розмірі 100 млн дол. США. За сприяння міжнародних організацій та японських НУО Японія проводила заходи в найбільш уразливих сферах, включаючи охорону здоров'я та медичне обслуговування, харчування. Зважаючи на те, що серед переміщених осіб багато жінок і дітей, Японія надала допомогу, яка враховувала саме їхні потреби. У співпраці з Дитячим фондом ООН та Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців Японія допомагає Україні хабами «Блакитна точка», що пропонують безпечні місця для підтримки переміщених українських дітей та їхніх родин. Крім того, через УВКБ ООН та Міжнародну організацію з міграції (МОМ) Японія надає тимчасові евакуаційні приміщення, у яких жінки та діти можуть знайти безпечний притулок. Крім того, Японія надала підтримку Всесвітній продовольчій програмі ООН для забезпечення українців гарячим харчуванням.

24 березня 2022 р. Японія оголосила про виділення додаткових 100 млн. дол. США екстреної гуманітарної допомоги на нові актуальні потреби. Один з таких напрямів – знешкодження мін та боєприпасів, що не вибухнули.

1 квітня уряд Японії прийняв рішення надати УВКБ ООН ковдри, простирадла та спальні мішки, які зберігають на складах уряду, відповідно до Закону «Про міжнародне співробітництво в інтересах миру». Ці речі були

передані до УВКБ ООН 19 квітня. 28 квітня Кабінет міністрів Японії прийняв чергове рішення щодо «Плану виконання завдань міжнародного миротворчого співробітництва для постраждалого населення України». Відповідно до нього, уряд Японії вісім разів транспортував гуманітарну допомогу УВКБ ООН з Дубаї (Об'єднані Арабські Емірати) до Польщі та Румунії за допомогою літаків Сил Самооборони (SDF) з 1 травня по 26 червня 2022 р. [327].

На початку квітня міністр закордонних справ Ш. Хаяші та державний міністр юстиції Ц. Цзюнь відвідали Республіку Польщу, де зустрілися з представниками польського уряду. Разом з ними вони оглянули об'єкти для переміщених осіб, а також проаналізувати потреби та виклики для їх прийняття. Після повернення міністра закордонних справ Ш. Хаяші до Японії, резервний урядовий літак також перевіз двадцять переміщених осіб, які виявили бажання евакуюватися до Японії, але не змогли самостійно знайти кошти для перельоту.

Для того, щоб полегшити перельоти до Японії, з 8 квітня до кінця лютого 2023 р. уряд Японії забезпечував місця на щотижневих прямих рейсах з Республіки Польща для українських переміщених осіб, які висловили бажання евакуюватися до Японії, але відчували труднощі в пошуку транспортних засобів самостійно, або потребували допомоги під час перебування в дорозі. Наразі уряд планує продовжити підтримувати такі авіаперельоти українців до Японії і надає їм підтримку у співпраці з відповідними міністерствами та установами.

16 січня 2023 р. Японія, як член Групи кредиторів України, підтримала прохання України щодо відстрочення виплат боргу перед власниками облігацій, а також підписала і обмінялася нотами щодо списання боргу (призупинення його обслуговування) для України з метою заохочення власників облігацій погодитися на цей запит.

Під час затоплення на півдні України, спровокованого підривом Каховської ГЕС російськими окупаційними військами у червні 2023 р.,

Японія надала екстрену гуманітарну допомогу. Вона розподілила її обсяг так: 2 млн дол. США – на продукти харчування через ВПП ООН; 1,3 млн дол. США – на воду, засоби санітарії та гігієни, дитячий захист через ЮНІСЕФ; 1 млн дол. США – на медикаменти та непродовольчі товари через МОМ та 0,7 млн дол. США – на забезпечення притулків через УВКБ ООН [336].

30 березня 2023 р. Японія внесла 30 млн дол. США (3,24 млрд єн) до трастового фонду САР[2] НАТО для підтримки України, яка потерпає від агресії з боку Росії. Цей внесок призначений для надання нелетального обладнання. Прем'єр-міністр Ф. Кішіда повідомив про це Президента В. Зеленського під час свого візиту в Україну 21 березня 2023 р. [461].

4–5 липня 2022 р. в Лугано (Швейцарія) відбулася конференція з відновлення України. Від уряду Японії на ній була присутня міністр закордонних справ С. Такако. Вона наголосила на намірі Японії активно сприяти відновленню України, використовуючи власний досвід відновлення після різноманітних стихійних лих, катастроф тощо. Вона висловила сподівання, що план відновлення України дасть українському народу надію на світле майбутнє. За результатами конференції було прийнято «декларацію Лугано», яка окреслює керівні принципи відновлення України, підтверджені країнами-учасницями та міжнародними установами [327].

25 жовтня 2022 р. в Берліні відбулася міжнародна експертна конференція з питань відновлення, реконструкції та модернізації України. Прем'єр-міністр Ф. Кішіда брав в ній участь, надіславши відеозвернення. Він заявив, що відновлення України, насамперед, повинно базуватися на українській причетності до процесу. По-друге, усі країни, установи та компанії, які надають допомогу, повинні узгодити загальну картину відновлення. По-третє, вони повинні діяти прозоро і чесно відповідно до міжнародних правил і стандартів. Крім того, відновлення потребує організаційної структури, що сприятиме отриманню широкої підтримки

[2] НАТО надає допомогу Україні через трастовий фонд САР. Донори можуть визначити як будуть використовувати їхні внески.

міжнародної спільноти, включаючи ЄС та країн-учасниць конференції. Він також зазначив, що Японія, яка головуватиме у G7 у 2023 р., має намір активізувати дискусії міжнародної спільноти щодо якнайшвидшого встановлення миру та відновлення України [327].

13 грудня 2022 р. в Парижі відбулася міжнародна конференція на підтримку громадянської стійкості України, в якій брала участь віце-міністр закордонних справ Й. Юумі. Вона представила затвердження додаткового бюджету для України та сусідніх країн і повідомила, що Японія надаватиме необхідну гуманітарну допомогу, а також підтримку у відновленні та реконструкції. Пріоритетами на той момент вважали термінову гуманітарну допомогу, відновлення нормального функціонування енергетичної системи України й надання генераторів для повсякденного життя українців. Вона також заявила, що, коли Японія головуватиме у G7 у 2023 р., вона активно надаватиме підтримку, спрямовану на потреби народу України у тісній співпраці з міжнародним співтовариством, включаючи G7, і використовуватиме знання та досвід, які накопичила під час відновлення своєї країни [327].

12 листопада 2022 р. лідери Японії та Камбоджі домовилися про налагодження співпраці у розмінуванні для третіх країн, зокрема України. 23 січня 2023 р. Генеральний директор японського бюро міжнародного співробітництва МЗС Е. Кадзуя провів зустріч із начальником відділу міжнародної технічної допомоги Департаменту з питань інтеграції з ЄС та міжнародного співробітництва Державної служби з надзвичайних ситуацій України С. Куликівським та іншими членами української делегації. Українська делегація прибула до Японії для участі в навчальній програмі з розмінування, яку реалізує для України Японське агентство міжнародного співробітництва (JICA) у співпраці з урядом Камбоджі. Були проведені навчання та тренінги для представників з України з використання обладнання для виявлення мін, яке Японія має намір передати Україні [480].

Ще одним важливим напрямом міжнародних зусиль Японської Держави була боротьба з наслідками продовольчої та енергетичної кризи, зумовлених російським вторгненням в Україну. Дефіцит і високі ціни на продукти харчування та енергоносії, спричинені агресією Росії проти України, суттєво вплинули на світову економіку.

Зрив експорту зерна з України через Чорне море у 2022 р. спричинив стрімке зростання світових цін на основні зернові, а експортні обмеження Росії на добрива також зумовили кризу на міжнародному ринку, що призвело до різкого зростання цін. У відповідь на цю ситуацію влада Росії ініціювала пропагандистську кампанію. Так, представники влади і ЗМК РФ стверджували, що економічні санкції західних країн є причиною стрімкого зростання цін на продовольство, і, таким чином, намагалися маніпулювати думкою міжнародного співтовариства. Росія також використовувала і використовує свої енергетичні ресурси, щоб чинити тиск на країни, які залежать від її поставок. Загальновідомо, що доступ до продуктів харчування та енергоносіїв є основою гідного життя громадян. Однак продовольча та енергетична безпека, особливо для вразливих верств населення міжнародної спільноти, внаслідок цілеспрямованих дій російського агресора опинилася під загрозою.

У цій ситуації Японія, за посередництва міжнародних організацій, – Всесвітньої продовольчої програми ООН, Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН, японських НУО, а також двосторонньої допомоги іншим країнам надала продовольчу допомогу та забезпечила зміцнення виробничих потужностей у державах, які стикнулися з нестачею продовольства, а також у випадках надзвичайних ситуацій. Так, 5 липня 2022 р. Японія вирішила надати майже 200 млн дол. США на допомогу країнам Близького Сходу, Африки та інших регіонів, що постраждали внаслідок глобальної продовольчої кризи, зумовленої діями агресора в Україні [327]. У цих країнах Японія, за допомогою ФАО, розподілила безкоштовно насіння та добрива для виробництва зерна.

Забезпечуючи досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) на основі безпеки людини, Японія надала підтримку в межах проєкту АСЕАН+3 (тобто десять країн АСЕАН плюс Японська Держава, КНР і Республіка Корея) надзвичайним рисовим резервам (APTERR) та інформаційній системі продовольчої безпеки АСЕАН (AFSIS) [327].

У липні 2022 р. між ООН, Туреччиною, Україною та Росією було узгоджено «Чорноморську зернову ініціативу» щодо відновлення експорту зерна з України, основної країни-експортера зерна. Японія активно підтримала цю угоду та підкреслювала важливість її реалізації. 11 листопада 2022 р. Японія вирішила надати допомогу в транспортуванні української пшениці, подарованої урядом України Сомалі, з Одеського порту через ВПП для розподілу в місцевих районах. У грудні цю пшеницю відвантажили з Одеського порту і відправили Чорним морем. Японія також підтримала ініціативу ЄС «Шляхи солідарності» щодо транспортування українського зерна та продуктів харчування наземним транспортом [464].

Крім того, для сприяння експорту зерна, виробленого в Україні, Японія надала нашій державі підтримку для розбудови зерносховищ. Це було зроблено з метою розширення потужностей зі зберігання зерна, адже значна їх кількість постраждала, була зруйнована чи втрачена внаслідок військових дій і їх не вистачало. Так Японія відреагувала на вирішення проблеми продовольчої безпеки в усьому світі та здійснила заходи щодо запобігання використання проблеми нестачі продуктів харчування з політичною метою.

Водночас питання продовольчої безпеки дуже актуальне для Японії – країна імпортує 70 % продовольства. У зв’язку з російсько-українською війною ланцюги постачань порушено, немає впевненості у стабільності таких поставок. Цю проблему активно обговорюють в Японії. Україна також здійснює комунікацію щодо постачання вітчизняних продуктів харчування до країн, які дружні до Японії. Так, українське зерно відправляли у Народну Республіку Бангладеш [35].

Щоб стабілізувати енергетичний ринок, Японія закликала країни-виробники ресурсів збільшити видобуток нафти і співпрацювала з міжнародними організаціями для вивільнення її запасів. Так, у лютому та березні 2022 р. частина скрапленого природного газу (СПГ), що постачають японські компанії, була перенаправлена до Європи, зважаючи на складну енергетичну ситуацію, що там склалася, включно з Україною. Щоб дати міжнародному співтовариству можливість забезпечити стабільне енергопостачання, позбувшись своєї залежності від Росії, яка використовує свої енергетичні ресурси з метою економічного і політичного шантажу, Японія заохочує та підтримує зусилля інших держав щодо реалістичного енергетичного переходу. Йдеться про диверсифікацію джерел постачання сирої нафти та природного газу, а також використання водню, аміаку, відновлюваних джерел енергії та ядерної енергії.

Після того, як багато енергетичних та інфраструктурних об'єктів в Україні були зруйновані російськими атаками 22 листопада 2022 р., Японія вирішила запровадити допомогу в підготовці до зими, надавши через УВКБ ООН генератори та сонячні ліхтарі людям, які не могли користуватися опалювальним та освітлювальним обладнанням у зв'язку з перебоями у постачанні електроенергії. Також постачали генератори через JICA. Таким чином, надали 300 генераторів. Крім того, у лютому 2023 р. Японія вирішила запровадити додаткову допомогу у підготовці до зими шляхом надання світловідбиваючих матеріалів та теплових пакетів Національній поліції України через Управління ООН з обслуговування проектів (ЮНОПС) [327].

Внаслідок українсько-російської війни суттєво постраждала економіка Республіки Молдова. Спочатку було збільшене навантаження на державні фінанси внаслідок COVID-19. Розпочата в лютому 2022 р. агресія Росії проти України призвела до скорочення трудових мігрантів до Росії, які до того часу були важливим джерелом доходів, а також експорту на російський та український ринки. Крім того, Молдова майже на 100 % залежить від Росії в імпорті природного газу. Незважаючи на те, що газовий контракт з Росією

було укладено після складних переговорів, ціни на газ станом на вересень 2022 р. були у шість разів вищими, ніж за аналогічний період попереднього року. До того ж скоротили його постачання. Головна електростанція Молдови розташована в Придністров'ї, на території, де розміщені російські війська, і яку влада Молдови не контролює. Постачання електроенергії з цієї станції також зменшили. Крім того, тривало масове прибуття українських переміщених осіб, які становлять понад 20 % населення Молдови. Це призвело до річного рівня інфляції понад 30 % після агресії Росії проти України.

Незважаючи на ці внутрішні труднощі, уряд Молдови зберіг курс на європейську інтеграцію, а міжнародне співтовариство оголосило про свою підтримку країни. Тому, Японія оголосила про надання екстреної гуманітарної допомоги сусіднім з Україною країнам, зокрема Молдові через японські НУО – Японську платформу (JPF). До Молдови направили дослідницьку групу для координації діяльності бригад екстреної медичної допомоги різних країн, допомоги в управлінні медичними даними та оцінки потреб у секторі охорони здоров'я та інших сферах. Згодом, на основі звіту дослідницької групи, Японія вирішила надати грантову допомогу в розмірі до одного мільярда японських єн у сфері охорони здоров'я, щоб полегшити навантаження на систему охорони здоров'я, спричинене кількістю переміщених осіб. Церемонія передачі медичного обладнання через Всесвітню організацію охорони здоров'я (ВООЗ) у рамках підтримки переміщених осіб урядом Японії відбулася 1 листопада 2022 р. у Кишиневі [327].

У 2022 р. Японія виділила понад 176 млн. дол. США для Молдови, яка зазнає важких наслідків російської агресії проти України. У 2023 р. було надано кредит на 100 млн. дол. США. Крім того, Японія внесла майже 17 млн. дол. США до Глобального механізму пільгового фінансування Світового банку, щоб зменшити тягар сплати відсотків Молдові [478].

Таким чином, Японія підтримує і посилює демократичні режими в сусідніх з Україною державах з метою створення блоку держав, що протистоять російській загрозі.

В грудні 2023 р. Японія вже вдруге, за час повномасштабного вторгнення Росії в Україну, переглянула свої три принципи передачі оборонного обладнання та операційні настанови. Згідно з новими правками вона дозволила експортувати до США ракети для систем «Patriot», щоб закрити дефіцит американських запасів. Таким чином, США і Японія обрали курс на політику прискорення таких взаємодоповнюючих відносин [53]. Три принципи щодо експорту зброї були прийняті у 1967 р. Тоді Японія заборонила продаж зброї комуністичним країнам, країнам, які перебувають під ембарго ООН і країнам, які беруть участь, або мають намір брати участь у збройному конфлікті.

Підтримка Японською Державою України в умовах російсько-української війни дійсно масштабна і безпрецедентна. Звернемо увагу, що вперше глава іншої держави виступив перед японським парламентом; вперше Японія прийняла таку кількість біженців з іншої країни; вперше Японія переглянула три принципи передачі оборонного обладнання та технологій тощо. Тому, варто пояснити цей феномен.

Спочатку важливо зафіксувати формальні речі, артикульовані на офіційному рівні, японським керівництвом. Так, у «Дипломатичній Блакитній Книзі» за 2023 р. задекларовано відданість принципам міжнародного права: «Агресія Росії проти України загрожує самій основі міжнародного порядку, який міжнародне співтовариство побудувало протягом тривалого періоду ціною важкої праці та жертв. Жодна країна чи регіон у світі не може відкинути це як «чиюсь проблему». Перебуваючи у твердій рішучості, що односторонні зміни статус-кво силою не можна допускати ніде у світі, чи то в Європі чи в Східній Азії, Японія рішуче закликає Росію негайно припинити свою агресію та вивести свої війська назад» [327].

Таку думку підтверджує й посол України в Японії С. Корсунський: «Японія боляче сприймає застосування сили в міжнародних відносинах, враховуючи їхню власну пацифістську конституцію та ментальність. Японці усвідомлюють несправедливість цієї війни, неспровокованої з українського боку. І для них важливо, щоб в світі не було прецедентів, які б могли привести до агресивних дій інших країн, бо якщо Росії вдасться, то вдасться і комусь іншому» [56].

Безумовно, Японія як впливова світова держава, член G7, не стоїть осторонь російської агресії й порушення норм міжнародного права. Але це все не дає повного уявлення про рішучість і послідовність її дій. Особливо, якщо врахувати суттєву залежність Японії від постачання енергоресурсів з Росії, не вирішення територіальних питань з нею, досвід попередніх років щодо активізації політичної та економічної співпраці між Москвою та Токіо, бажання зберегти баланс в розстановці сил у регіоні тощо. Для порівняння, пригадаємо досить нерішучу позицію таких впливових держав як Німеччина або Франція щодо підтримки України (принаймні на початку повномасштабного вторгнення), які, при цьому, географічно розташовані значно ближче до України. Тому, стверджуємо, що така позиція Японії – це не правило, а виняток.

Один з факторів, який сприяв активізації співпраці Японії та України, – це аналогія між поведінкою РФ в Європі та політикою КНР і КНДР у Східній Азії. Так, у січні 2023 р. прем'єр-міністр Японії Ф. Кішіда заявив: «Україна може бути Східною Азією завтрашнього дня. Ситуація навколо Японії стає все більш загостреною у зв'язку зі спробами Китаю силою і одностороннім шляхом змінити статус-кво в Східно-Китайському і Південно-Китайському морях і активізацію ядерної та ракетної діяльності Північної Кореї» [56].

Зближенню Києва і Токіо сприяло й те, що у жовтні 2022 р. Президент України В. Зеленський визнав указом так звані Північні території частиною Японії, окупованою Росією. Причому, як відзначає президент Асоціації україністів Японії, О. Йошіхіко: «Не тільки саме рішення, але й використання

японського терміну Північні території замість Курильських островів було дуже вдалим» [56]. Таким чином, Японію і Україну об'єднує і окупація Росією частини їхніх територій.

Є ще один важливий фактор, який слід брати до уваги. Аналізуючи зовнішню політику Японії, важливо звертати увагу на соціо-культурні аспекти, що суттєво впливають на її поведінку і курс, а також відрізняють її від інших країн Заходу і Сходу. Якщо в основі поведінки представників країн Заходу лежить етика вини, то на Сході, зокрема в японців, – етика сорому. Ця етика виражена у практиці «збереження обличчя». Це складний феномен, який має внутрішній і зовнішній вияв. Так, японцю важливо зберегти як власне обличчя, так і обличчя партнера. На цьому рівні важливо проявляти м'якість, такт і високий рівень емпатії.

Ситуація кардинально змінюється, коли протилежна сторона, з точки зору японців, втрачає своє обличчя. Тоді, на зміну м'якості та ввічливості приходять жорсткість та притиск. «Японська дипломатія веде переговори жорстко, з позицій тиску… Вони можуть відійти від своєї тактичної манери і вдатися до погроз» [141]. Такий стиль поведінки японської дипломатії знайомий росіянам, які мають конфлікт щодо Північних територій (Курильських островів). Довелось з ним стикнутись і українському суспільству. Свідченням цього може бути інтерв'ю газеті «День», яке у вересні 2011 р. дав новопризначений Надзвичайний і Повноважний Посол Японії в Україні С. Тоічі. Його холодний політичний тон, категоричні та жорсткі оцінки, були далекі від звичної дипломатичної лексики. На питання журналіста щодо того, як посол оцінює перспективи співпраці України та Японії, він відповів, що його країна не розглядає нашу державу як особливу. Україна – одна з майже двохсот держав на політичній карті світу і може розраховувати на такі ж відносини, як й інші, але не більше. Зрештою, він пояснив свою позицію тим, що українська дипломатія не виправдала сподівань Японії, оскільки не підтримала їхньої заявки на статус постійного

члена Ради Безпеки ООН. Таким чином, Україна «втратила своє обличчя» в очах японської дипломатії [60].

Відновити своє обличчя у відносинах з представниками східної культури зазвичай надзвичайно складно. Однак українцям це вдалося. Багато хто відстежує ці зміни з кінця лютого 2022 р., коли більшість розвинутих країн підтримали Україну у боротьбі проти російської агресії. Однак ці зміни відбулися ще раніше. Поштовхом до них стала Революція Гідності, коли українці проявили готовність відстоювати свою свободу і не відступили навіть перед загрозою смерті у цій боротьбі.

Хоча Ф. Пайк констатує, що «в сучасній Японії культ смерті відсутній, ідея загибелі за батьківщину чи імператора не має широкої популярності» [431], ідея смерті заради честі дуже глибоко вкоренилася в ментальності японців. Цінність честі є одним із феноменів японської культури, притому визначальних. Дзенське вчення виробило у самураїв, найбільш шляхетного стану Японії, зневагу до власного життя, легкість відмови від нього. Під час Другої світової війни, якщо в арміях західних країн на трьох убитих припадав один полонений, то в японській – один полонений припадав на 120 загиблих [446]. Тому, очевидно, японці високо оцінили сміливість і високий рівень самопожертви українців, їх готовність захищати свою вітчизну, свободу та бути готовими померти заради своїх цінностей.

Починаючи із 2014 р., українська тематика набула популярності серед японського суспільства. На фестивалях і святах часто переважали кольори українського прапора, страйк-клуби брали назви українських добровольчих батальйонів та прикрашали себе їх символікою тощо. На політичному рівні Японія також прореагувала чітко і послідовно. Вона засудила загарбання Криму, приєдналася до санкцій і запровадила власні. Російсько-українська війна 2022 р. ще більше посилила це сприйняття. Україну підтримали як на державному рівні, так і на рівні приватних ініціатив. Логічно, що така реакція була зумовлена не лише політичними, але й культурними чинниками. Адже

українці виявилися дуже близькими японцям за духом і цінностями, які вони сповідують.

Таким чином, «відновлення обличчя» України в очах японського суспільства та офіційної дипломатії оплачене високою ціною загибелі «Небесної Сотні» та героїзмом наших захисників у російсько-українській війні. Тим ціннішою є підтримка та дружня допомога Україні з боку Японії.

Представники державної влади РФ, які напередодні вторгнення в Україну відверто брехали японцям, переконуючи їх, що ніякого вторгнення не буде, втратили своє обличчя в очах японців. Посол України в Японії С. Корсунський відмічає: «У Японії виступали російські чиновники і дипломати, в тому числі колишній посол Росії Михайло Галузін, сьогодні заступник Сергія Лаврова. Він брехав, казав, що нічого не буде, ніякого нападу не буде. Потім ці ж слова Лавров повторював. І коли почалася повномасштабна війна, це стало вибухом в інформаційному полі… І от з того моменту, коли вони побачили, що росіяни брехали, що агресія нічим не спровокована, то й стали на наш бік» [35].

Отже, важливим етапом в історії українсько-японських відносин стало повномасштабне вторгнення РФ в Україну, що змусило японців оцінити ситуацію в Україні не лише як регіональну проблему, а як загрозу міжнародному порядку і глобальній безпеці. Це суттєво активізувало зовнішньополітичну діяльність Японської Держави.

Японія падала і продовжує надавати Україні допомогу через різноманітні міжнародні структури і програми – МВФ, ОБСЄ, ВООЗ, ЮНІСЕФ, УВКБ ООН, ВПП, ФАО, ЮНОПС, МКЧХ та ін. Вона також надає допомогу й іншим країнам та регіонам, що постраждали внаслідок українсько-російської війни. Японія дотримується думки, що українському народу важливо дати можливість чітко уявити своє коротко-, середньо- та довгострокове майбутнє під власним контролем та за сильної підтримки з боку міжнародної спільноти. Також важливо, щоб усі країни, інституції та

компанії, які надають допомогу Україні, мали спільну картину відновлення та, щоб свою діяльність вони здійснювали прозоро та чесно відповідно до міжнародних правил і стандартів. Японія розглядає та надаватиме допомогу у відбудові в тісному контакті з українським народом, чітко розуміючи місцеві потреби та використовуючи власний знання та досвід. Японія також активно працює над вирішенням глобальних проблем, таких як стрімке зростання цін на продовольство та енергоносії внаслідок агресії Росії проти України, які негативно вплинули на соціально-економічне становище багатьох країн-сусідів України та країн третього світу.

Масштабна підтримка Японією України в умовах російсько-української війни має низку причин. Японія, як геополітичний гравець на світовій арені дуже чутливо реагує на порушення міжнародного порядку. РФ також заклала небезпечні прецеденти для таких малопередбачуваних країн-сусідів Японії як КНР і КНДР, войовничі демарші яких, на тлі українсько-російської війни, ще більше зросли. Зближує Київ і Токіо спільне бачення ядерних загроз та болючий досвід катастроф, пов’язаних з використанням атомної енергії. Російські погрози застосувати ядерну зброю, дії в зоні відчуження ЧАЕС і безпосереднє захоплення нею ЗАЕС, цинічний шантаж на цю тему ще більше посилили почуття солідарності з українським народом і відчуття залежності світової безпеки від розвитку ситуації в Україні. Дуже важливим фактором для японців стало відчуття культурної близькості з українцями, які продемонстрували готовність жертвувати собою заради свободи і перемоги.

РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНІ ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЯПОНІЇ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

3.1. Зміни в російсько-японських відносинах

Відносини між Російською Федерацією та Японією мають непросту історію. Так, зіткнення на початку XX ст. територіальних амбіцій на північному сході Китаю, в Маньчжурії, призвело до російсько-японської війни 1904–1905 рр., яка закінчилася перемогою Японії. Це сприяло послабленню монархії в Росії. Пізніше Японія втрутилася в громадянську війну в Росії і відправила війська на російський Далекий Схід і в Сибір. За цим відбулися прикордонні конфлікти між Радянським Союзом і Японською імперією протягом 1930-х рр. Дві країни підписали договір про ненапад у 1941 р., хоча радянський уряд все одно оголосив війну Японії в серпні 1945 р., окупував японську маріонеткову державу Маньчжоу-Го, а також захопив низку Курильських островів на півночі від Японії («Північні території», як називають їх японці). Обидві країни завершили офіційний стан війни Спільною радянсько-японською декларацією 1956 р., але так і не уклали мирного договору. Предметом суперечок залишився територіальний конфлікт щодо Північних територій, розв’язання якого Японія розглядає як обов’язкову передумову укладання мирного договору.

Перед початком російсько-української війни відносини між Російською Федерацією та Японською Державою на політичному рівні значно активізувалися. Це утвердило в японського керівництва певні сподівання на вирішення ключових проблем – розв’язання територіальної суперечки і укладання мирного договору.

Для зближення з Росією у Японії були певні передумови. Аварія на АЕС у Фукушімі у 2011 р. та подальше закриття інших АЕС спонукали залежну від імпорту Японію диверсифікувати свій енергетичний баланс

[488]. Тим часом японсько-китайські відносини значно погіршилися, а зближення з РФ давало можливість «відірвати» її від КНР [275]. В таких умовах прем'єр-міністр Японії Ш. Абе вирішив взяти курс на «новий підхід» у відносинах з РФ.

Так, у 2013 р. були проведені чотири зустрічі на найвищому рівні між прем'єр-міністром Японії Ш. Абе та президентом РФ В. Путіним і дві зустрічі міністрів закордонних справ. На них висловили міркування, що підвищення загального рівня японсько-російських відносин сприяє не тільки національним інтересам Японії, але й миру та процвітанню у регіоні.

Під час візиту прем'єр-міністра Ш. Абе до Росії (квітень 2013 р.) лідери двох країн домовилися про прискорення переговорів, щоб знайти взаємоприйнятне рішення щодо питання укладення мирного договору. Прем'єр-міністра також супроводжувала економічна місія і обидві сторони вирішили розвивати співпрацю у нових сферах. Вони домовилися про проведення «Року японсько-російських обмінів бойовими мистецтвами» у 2014 р.

В серпні 2013 р. було відновлено переговори на рівні віце-міністрів щодо Північних територій. Однак у базових позиціях обох країн залишався великий розрив. Втім, Японія розраховувала, що шляхом сприяння співпраці в усіх сферах, включаючи безпеку, економіку та обмінам між людьми, і при терплячому веденні переговорів з Росією, їй зрештою вдасться позитивно вирішити територіальні питання і укласти відповідний мирний договір [318]. Експерти припускали, що Ш. Абе погоджувався піти на певні поступки В. Путіну, наприклад, на формулу «два + альфа». Тобто, Японія відмовлялася від своїх претензій на два більших острови з чотирьох, але отримувала можливість претендувати на спеціальні права доступу до них, спільну розробку, або інші поступки [426].

У листопаді 2013 р. відбулися перші японсько-російські спільні консультації на рівні міністрів закордонних справ і оборони у форматі «2+2»,

на яких сторони обмінялися думками щодо політики безпеки і оборони обох країн, а також співпраці у сфері безпеки.

Уряд Японії розглядав РФ як важливого безпекового партнера в регіоні та противагу КНР і КНДР. Тому, з початку анексії Росією Криму в 2014 р., Японія продовжувала взаємодіяти з Росією. Паралельно вона підключалася до антиросійських санкцій та надавала підтримку Україні. Однак усі ці дії були дещо половинчастими. Наприклад, Японія ввела заборону на видачу віз 23 громадянам РФ, але їхні імена так і не були офіційно оприлюднені.

Більше того, японське керівництво мало турбувалося щодо взаємодії з особами, які перебували під санкціями ЄС та США. Так, Японія приймала М. Патрушева (секретар Ради Безпеки РФ, колишній очільник ФСБ, причетний до вбивства О. Литвиненка, згідно з рішенням Вищого Суду Лондона, та інших гучних справ), В. Матвієнко (голова Ради Федеральних Зборів РФ, постійний член Ради Безпеки РФ, під її головуванням Рада Федерації РФ дала дозвіл на введення російських військ в Україну), С. Наришкіна (директор Служби зовнішньої розвідки РФ, постійний член Ради Безпеки РФ, активно сприяв анексії Криму та війні на Сході України), І. Сєчіна (президент державної нафтової компанії «Роснєфть», мегакорупціонер, відіграв важливу роль в дестабілізації ситуації в Україні), В. Герасимова (начальник Генштабу ЗС РФ, автор концепції гібридної війни, один з головних організаторів війни на Сході України).

У жовтні 2016 р. повідомляли, що підтримуваний урядом «Японський банк міжнародного співробітництва» позичить 4 млрд. єн (38,5 млн дол. США) російському «Сбєрбанку», який потрапив під санкції [275]. Уряди двох країн доклали зусиль для розширення відносин, включаючи японські інвестиції в Росію, військову співпрацю та організацію «Року культурного обміну між Росією та Японією» у 2018 р.

Проігнорувавши пораду тодішнього президента США Б. Обами, прем’єр-міністр Японії Ш. Абе в травні 2016 р. приїхав у Сочі, щоб оголосити про «новий підхід» до російсько-японських відносин, який

передбачав план економічної співпраці з восьми пунктів. Для контролю за їхнім виконанням було створено нову міністерську посаду, єдину в кабінеті, у назві якої згадано іноземну країну. Крім того, Ш. Абе продовжував зустрічатися з президентом Росії В. Путіним коли це було можливо, довівши кількість зустрічей до двадцяти [275].

Прийнятним є поясненням про те, що Японія дотримувалася більш м'якого підходу до Росії, з метою зберегти свої шанси вирішити давню суперечку щодо Курильських островів. Таку думку висловив посол України в Японії С. Корсунський: «М. Судзукі – член верхньої палати парламенту Японії – все життя займався перемовинами щодо Північних територій Японії і морочив голову Ш. Абе, розповідав, що можна домовитися – нічого не вийшло» [56].

Курильські острови, зокрема Ітуруп та Кунашир, на які претендує Японія, є стратегічно важливими як ворота в Охотське море. Це район зосередження російських атомних підводних човнів. Складно припустити, щоб Москва передала цю територію союзнику США. На цьому наголошував безпосередньо В. Путін у червні 2017 р., коли попереджав, що будь-яка передача території може означати, що «завтра там з'являться якісь бази [США] або елементи ПРО. Для нас це абсолютно неприйнятно» [25]. Тому, професор Дж. Браун, спеціаліст з японсько-російських відносин (університет Темпл (Токіо)), висловлює сумніви, щодо того, що Японія насправді розраховувала в обмін на кілька економічних проектів і при певних дипломатичних зусиллях вирішити територіальні питання. Натомість, він припускає, що у цій ситуації важливу роль відігравали питання безпеки. Японію непокоїла перспектива формування альянсу між КНР і РФ. Тому, й докладали активних зусиль щодо збереження діалогу і підтримки зацікавленості у співпраці між Москвою та Токіо [275].

Росія, очевидно, також розглядала відносини з Японією як певний важіль тиску на Китай. Так, після погіршення відносин з Японією внаслідок повномасштабного вторгнення РФ на територію України і відмови Москви

продовжувати переговори щодо укладання мирного договору, гендиректор Російської ради з міжнародних справ А. Кортунов відмітив: «Зараз виходить, що у нас Японія перестає бути потенційним доповненням до наших відносин з Китаєм у регіоні, що загалом певною мірою збільшує залежність Росії від Китаю як від економічного, політичного та стратегічного партнера» [166].

Тому, ми констатуємо, що до повномасштабного російського вторгнення в Україну між Росією та Японією розвивався активний політичний діалог, економічне співробітництво та культурний обмін. Не можна відкидати припущення, що Японія хотіла відтягнути Росію від Китаю. Разом з тим, аналіз документів дає підстави припускати, що офіційне Токіо справді повірило у те, що Росія почала робити реальні кроки у напрямі пошуку прийнятної формули вирішення територіального питання і укладання мирної угоди. Принаймні Москва почала робити низку демонстративних кроків у цьому напрямі.

У 2016 р. відбулося чотири зустрічі на вищому рівні та три зустрічі міністрів закордонних справ. Під час японсько-російської зустрічі міністрів МЗС у квітні сторони підтвердили, що вони розроблять рішення, прийнятне для обох країн, незважаючи на відмінності в історичних інтерпретаціях і правових позиціях обох країн. На японсько-російському саміті в Сочі (травень 2016 р.) два лідери висловили думки, що обидві країни повинні активно продовжувати переговори за допомогою «нового підходу», який не застряє в традиційному способі мислення. Це допоможе вийти з глухого кута і здійснити прорив. На основі цього в червні-серпні між МЗС двох країн вели переговори щодо укладення мирного договору [321].

У травні 2016 р. прем’єр-міністр Ш. Абе запропонував та узгодив з російською стороною план співпраці щодо інноваційних реформ у галузях промисловості та економіки і сприятливого життєвого середовища Росії. У вересні «в серйозній, але відвертій атмосфері» відбулася зустріч на вищому рівні у Владивостоці [321]. Два лідери знову провели тривалу дискусію щодо досягнення прогресу в переговорах на основі «нового підходу». Також у

вересні відбулася зустріч міністрів закордонних справ під час роботи ГА ООН. На ній, зокрема, розглядали питання про підготовку візиту В. Путіна до Японії в грудні.

В грудні 2016 р. Президент РФ В. Путін відвідав Японську Державу. В Ямагуті відбулася зустрічі на вищому рівні. Дискусія тривала понад півтори години. Сторони домовилися розпочати обговорення щодо здійснення спільної економічної діяльності на чотирьох Північних островах. Було погоджено вдосконалити процедури для колишніх жителів островів відвідувати їх з метою вшанування могил померлих родичів [321]. Відповідно, в грудні 2016 р. міністр закордонних справ Японії Ф. Кішіда також побував в Росії з офіційним візитом. Метою поїздки було переведення у практичне виконання досягнутих домовленостей на найвищому рівні.

З іншого боку, Японія зіткнулася з розширенням військової інфраструктури і розміщенням Росією в листопаді 2016 р. ракет класу «земля – корабель» на островах Іторофу та Кунашир. Крім того, в лютому 2017 р. РФ розпочала давати назви безіменним рифам, або, як трактувала їх російська сторона, – «раніше безіменним островам Курильської гряди» [66]. При цьому «острів № 15» росіяни назвали Олексій Гнечко – ім'ям червоноармійського командира, що керував Курильською десантною операцію в 1945 р. Відомо, що це була одна з найкровопролитніших операцій радянсько-японської війни, а втрати радянських солдат і моряків значно перевищили втрати японців. Однак саме внаслідок її завершення майже всі японські гарнізони на Курильських островах капітулювали. Щодо таких дій уряд Японії висловив офіційні протести. Натомість В. Путін підкреслив, що відсутність мирного договору між Москвою і Токіо є анахронізмом, і що в Росії «немає ніяких територіальних проблем. Це Японія вважає, що у неї є територіальні проблеми з Росією» [104].

Загалом варто відмітити, що В. Путіну притаманна така модель поведінки – здійснювати маніпуляції та залякувати. О. Іммельман та Дж. Тренезлюк провели детальний психологічний аналіз особистості

В. Путіна. В основу дослідження вони поклали методику п’ятифакторної моделі профайлінгу Т. Міллона. Однак доповнювали і корелювали її з підходами Дж. Барбера, Д. Сімонтона, Л. Етереджа, М. Герман та інших. Коротко в своїх висновках вони констатують, що шаблон особистості (особистий стиль лідерства) В. Путіна можна охарактеризувати як експансіоністський, агресивний, силовий, войовничий. В зовнішній політиці – це вдумливий інтроверт з високим рівнем домінування. Загалом набір основних шаблонів у профілі В. Путіна – це складний тип особистості, який описують як ворожий експансіоніст. Підвищена домінантна модель вказує на т. зв. «президентський» стиль. Домінантні (контролюючі) особи отримують насолоду від влади й можливості залякувати інших, а також викликати в них відчуття покори й поваги. Вони, як правило, жорсткі та несентиментальні, а також отримують задоволення від дій, що дозволяють їм маніпулювати життями інших [372].

Прикладом втілення такої моделі поведінки є той факт, що коли В. Путін, знаючи про страх А. Меркель щодо собак, у 2007 р., під час переговорів з нею, впустив до кімнати свого лабрадора Коні [195]. Так само, під час візиту у 2016 р. до рідної для Ш. Абе префектури Ямагуті, він змусив чекати японського прем’єра понад три години [426]. У відносинах Росії з Японією простежуємо таку ж схему: з одного боку ніби демонстрація готовності йти на зближення й діалог, а з іншого – шантаж і залякування. При цьому це робили у досить цинічній манері.

Не зважаючи на такі інциденти, Японія продовжувала активно працювати над проєктами, що сприяли покращенню ситуації у вирішенні проблеми Північних територій, та візитів громадян Японії з метою відвідування могил. Японія також сприяла співпраці у запобіганні катастрофам і збереженню екосистем у прилеглих районах двох країн, включаючи чотири Північні острови. Також здійснювали координацію з російською стороною у забезпеченні вилову риби японськими суднами в акваторії Курильських островів [321].

У 2017 р. тривали активні діалоги між Токіо та Москвою – впродовж року відбулося чотири зустрічі на найвищому рівні та п’ять зустрічей міністрів закордонних справ. Між дипломатичними представниками двох країн було проведено Японсько-російський стратегічний діалог під час роботи якого розглянули широке коло проблем, включаючи роззброєння, ядерне нерозповсюдження, консульські послуги тощо.

Офіцери з Японії та Росії провели спільні практичні навчання для агентів із боротьби з наркотиками з Афганістану та країн Центральної Азії. Дві країни також домовилися розпочати нову співпрацю в сфері боротьби з тероризмом, наркотиками, відмиванням грошей і корупцією [322].

В березні 2017 р., вперше за три роки, в Токіо відбулася японсько-російська консультація міністрів закордонних справ і оборони в форматі «2+2». Також генеральний секретар Секретаріату національної безпеки Ш. Ячі зустрівся у вересні та грудні з секретарем Ради безпеки РФ М. Патрушевим. В рамках оборонних обмінів, в листопаді Японію відвідав головнокомандувач сухопутних військ РФ генерал-полковник О. Салюков, а в грудні – начальник Генерального штабу Збройних сил РФ генерал В. Герасимов.

На робочому рівні обидві країни намагалися сприяти взаєморозумінню та запобігати випадковим аваріям шляхом постійного проведення низки консультацій та японсько-російських пошуково-рятувальних навчань. Крім того, було проведено спільне навчання за участю патрульних кораблів берегової охорони Японії та кораблів сил безпеки РФ та підтверджено співпрацю у сфері безпеки на морському транспорті.

У липні 2017 р. адмірал С. Накадзіма, командувач берегової охорони Японії, відвідав Росію, де вперше за чотири роки відбулися переговори за участю керівників агенцій морської безпеки обох країн [322]. Дві країни домовилися направити спільну дослідницьку групу на чотири Північні острови і провести перше польове дослідження. Така експедиція була здійснена в червні 2017 р., а вже у вересні було проведене друге таке польове

дослідження. У підсумку визначили п’ять проектів, що їх планували спільно реалізовувати Росія та Японія на спірних островах починаючи з весни 2018 р.

Також в рамках гуманітарних заходів для колишніх жителів островів Північних територій в серпні 2017 р. організували відвідування могил на острові Кунашир, доступ до якого до цього був обмежений. Також у серпні створили пропускний пункт для відвідування могил на острові Хабомаї. Доставку колишніх жителів островів здійснювали спеціальними рейсами. Японія і Росія погодили продовжити практику відвідин Північних островів їхніми колишніми жителями [322].

У грудні 2016 р. на японсько-російському саміті було підтверджено намір сторін збільшити кількість молодіжних обмінів. Так, у 2017 р. 1118 осіб брали участь у японсько-російській програмі молодіжних обмінів. Ця кількість у 2,3 рази була більшою, ніж у попередньому році [322]. Значно активізували культурні обміни. На всій території РФ проводили різноманітні японські культурні заходи. Японія, в свою чергу, організувала перші «Російські сезони». Крім того, на японсько-російському саміті у Владивостоці (вересень 2017 р.) була досягнута домовленість про проведення урочистої церемонії відкриття «Року Японії в Росії» та «Року Росії в Японії» 26 травня 2018 р. в Москві [322].

У 2018 р. також тривали активні японсько-російські політичні діалоги, зокрема відбулися чотири саміти та чотири зустрічі міністрів закордонних справ. Церемонія відкриття «Року культурного обміну між Японією і Росією» пройшла в травні у московському Великому театрі. Гаслами були: «Це та Японія, про яку ви не знаєте» та «Це та Росія, про яку ви не знаєте». Було організовано низку заходів з метою популяризації традиційної і сучасної культури обох країн.

На японсько-російському саміті в листопаді 2018 р. прем’єр-міністр Ш. Абе досяг домовленості з президентом В. Путіним «прискорити переговори щодо мирного договору на основі спільної японсько-радянської декларації 1956 р.» [323]. На японсько-російській зустрічі на найвищому

рівні (відбулася під час саміту G20 в Буенос-Айресі у грудні) два лідери домовилися, що міністр закордонних справ Японії Т. Коно і міністр закордонних справ РФ С. Лавров будуть відповідальними за ці переговори. Також було узгоджено, що переговори будуть вести старший заступник міністра закордонних справ Японії Е. Морі і заступник міністра закордонних справ РФ І. Моргулов.

У січні 2019 р. відбулися серйозні дискусії між міністрами закордонних справ як перший раунд переговорів. Крім того, на зустрічі на вищому рівні в тому ж місяці лідери двох країн привітали початок конкретних переговорів і дали доручення щодо їх подальшого прогресу. А вже через місяць відбувся другий раунд переговорів міністрів закордонних справ [323].

У 2019 р. відбулися три саміти та сім зустрічей міністрів закордонних справ Росії та Японії. На японсько-російських самітах в червні в Осаці і у вересні у Владивостоці прем'єр-міністр Японії Ш. Абе і президент РФ В. Путін повторили доручення міністрам закордонних справ, відповідальним за переговори, про необхідність активізації спільної роботи з метою пошуку взаємоприйнятного рішення щодо укладання мирного договору між обома країнами. Відповідно, у вересні у Нью-Йорку, в листопаді в Нагої та в грудні у Москві міністри закордонних справ Т. Мотегі та С. Лавров провели зустрічі та розпочали повноцінні консультації щодо мирного договору.

На японсько-російському саміті в червні два лідери домовилися про дві «бізнес-моделі» на Північних територіях для «туризму» та «управління відходами». Експерти з управління відходами з обох сторін відвідали головний острів Хоккайдо та чотири острови в серпні та вересні, а перший пілотний тур, до якого приєдналися японські туристи, був проведений у жовтні-листопаді. Продовжили реалізовувати програми безкоштовних візитів та відвідування могил колишніми жителями островів. У липні в рамках гуманітарних заходів для колишніх жителів островів Північних територій створили тимчасовий додатковий пропускний пункт з нагоди відвідування кораблем островів Хабомаї та Шикотан, а також у серпні доправили

колишніх жителів до могил родичів літаком. Продовжили і спільну координацію щодо безпечної діяльності японських рибальських суден в зоні північних островів з метою вилову лосося та форелі.

У 2019 р. між дипломатичними представниками двох країн відбувся японсько-російський стратегічний діалог щодо співпраці з широкого кола питань, включаючи роззброєння, ядерного нерозповсюдження, тероризму і кібербезпеки.

На основі домовленостей, досягнутих під час роботи японсько-російського саміту в січні щодо розширення масштабів співпраці у сфері боротьби з «нетрадиційними загрозами», такими як наркотики, Японія, Росія, Афганістан та Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) розпочали будівництво центру підготовки собак для виявлення наркотиків (K9) в столиці Афганістану – Кабулі [БлуБук2020].

В березні пройшли японсько-російські переговори з питань безпеки між дипломатичними представниками країн. У травні в Токіо відбулася четверта японсько-російська консультація міністрів закордонних справ і оборони у форматі «2+2». У вересні відбулася зустріч між генеральним секретарем Секретаріату національної безпеки Японії К. Сігеру та секретарем Ради безпеки РФ М. Патрушевим. Також відбулися й оборонні обміни. Так, начальник штабу Сухопутних Сил Самооборони Японії (JGSDF) генерал Ю. Горо побував з візитом в Росії у травні, а головнокомандувач ВМС РФ адмірал М. Євменов відвідав Японію в листопаді [324].

На робочому рівні, окрім різноманітних обговорень і консультацій, у червні 2019 р. були проведені японсько-російські пошуково-рятувальні навчання (SAREX), а також зустрічі на рівні секретарів японсько-російських агенцій з морської безпеки. Продовжували реалізовувати програму молодіжних обмінів. У 2019 р. в ній брали участь 860 осіб [324].

«Рік Японії в Росії» і «Рік Росії в Японії» тривав протягом 2018–2019 р. Японія провела понад 600 заходів на території Росії залучивши 1,6 млн. учасників. Церемонія закриття року обміну відбулася в червні 2019 р. в

Осаці, за участю Ш. Абе і В. Путіна. При цьому було оголошено, що 2020–2021 рр. будуть «Японсько-російським роком регіональних обмінів».

В лютому 2020 р. в Мюнхені відбулася зустріч міністрів закордонних справ Японії та Росії. Після цього безпосередні контакти були ускладнені через пандемію COVID-19. Між двома країнами було проведено три телефонні розмови на найвищому рівні та дві телефонні розмови міністрів закордонних справ Японії та Росії.

Після інавгурації адміністрації нового прем'єр-міністра Й. Суги на японсько-російському саміті у вересні 2020 р. президент Росії В. Путін заявив, що має намір продовжити обговорення всіх двосторонніх питань, включаючи питання укладення мирного договору. Обставини, пов'язані з пандемією COVID-19, ускладнили реалізацію програм на чотирьох островах у 2020 р.

Японія та Росія у 2020 р. провели чергову консультацію на рівні міністрів закордонних справ і оборони у форматі «2+2», робочі діалоги між оборонними органами, щорічну зустріч на основі японсько-російської угоди про інциденти на морі. Було також проведено чергові спільні японсько-російські пошуково-рятувальні навчання (SAREX). У січні пройшли японсько-російські консультації з міжнародної та регіональної безпеки. Також у січні Японія провела другі спільні навчання з протидії піратству з кораблями ВМС РФ в Аденській затоці. Незважаючи на те, що особисте обговорення було ускладнене у зв'язку з пандемією COVID-19, спілкування на робочому рівні продовжили в онлайн-форматі.

З цієї ж причини японсько-російську програму молодіжних обмінів здійснювали онлайн. «Японсько-російський рік регіональних обмінів» 2020–2021 р. також проходив онлайн. У Японії було акредитовано понад 140 програм «Року регіональних обмінів між Японією та Росією», у яких брало участь понад 386 тис. учасників, включали онлайн-програму знайомства з японською культурою «J-FEST». В ній брали участь майже 216 тис. осіб [325].

У липні 2021 р. прем'єр-міністр РФ М. Мішустін відвідав острів Іторофу, а у вересні президент РФ В. Путін на Східному економічному форумі оголосив про введення пільгового режиму на Курильських островах. У жовтні віце-прем'єри Д. Григоренко і М. Хуснуллін також відвідали острови, включно з Іторофу. Ці кроки російської сторони обурили Японію і її уряд висловив протести щодо демонстративних дій російських високопосадовців. Тому, переговори щодо укладання мирного договору призупинили.

У жовтні, одразу після інавгурації адміністрації Ф. Кішіди, японський прем'єр-міністр і російський президент провели телефонну розмову. У листопаді відбулася перша, після вступу на посаду, телефонна розмова міністра МЗС Японії Й. Хаяші з російським візаві.

Ф. Кішіда загалом залишався відкритим для діалогу з Росією. Це було зумовлено геостратегічними, економічними та енергетичними причинами, а також з огляду на Ш. Абе, підтримка якого відіграла важливу роль у мобілізації внутрішньої підтримки Ліберально-демократичної партії (ЛДП) для обрання Ф. Кішіди лідером партії, а отже прем'єр-міністром [426]. У 2021 р. Японія та Росія провели консультацію на рівні міністрів закордонних справ і оборони у форматі «2+2», різноманітні діалоги між оборонними органами, щорічну зустріч на основі японсько-російської угоди про інциденти на морі.

Однак 2022 рік вніс різкі корективи у двосторонні відносини РФ та Японської Держави. Повномасштабне вторгнення російських військ в Україну шокувало і обурило керівництво держави і японське суспільство. Японія рішуче засудила агресію, доєдналася до переліку міжнародних санкцій та надала допомогу Україні.

7 березня 2022 р. уряд Російської Федерації затвердив список іноземних держав і територій, які здійснюють щодо Росії, її компаній і громадян недружні дії. До переліку увійшли США, Канада, держави ЄС, Великобританія (включаючи Джерсі, Ангілью, Британські Віргінські

острови, Гібралтар), Україна, Чорногорія, Швейцарія, Албанія, Андорра, Ісландія, Ліхтенштейн, Монако, Норвегія, Сан-Марино, Південна Корея, Австралія, Мікронезія, Нова Зеландія, Сінгапур, Тайвань, а також Японія [74]. Він надав право російським фізичним та юридичним особам, а також самій державі, її регіонам та муніципалітетам, що мають валютні зобов'язання перед цими зарубіжними кредиторами, проводити розрахунки з ними в російських рублях. Для цього боржники зобов'язані створити у російському банку спеціальний рубльовий рахунок «С» на ім'я іноземного кредитора та перерахувати на нього виплати у рублевому еквіваленті за курсом ЦБ на день здійснення платежу [65].

21 березня 2022 р. МЗС РФ оголосило про свої заходи у відповідь на рішення уряду Японії щодо підтримки України. В тексті документа зазначалося: «З урахуванням очевидного недружнього характеру запроваджених Японією односторонніх обмежень проти Росії у зв'язку із ситуацією в Україні, застосовано такі заходи. Російська сторона в нинішніх умовах не має наміру продовжувати переговори з Японією щодо мирного договору через неможливість обговорювати підписання основного документа про двосторонні відносини з державою, яка займає відверто недружні позиції і прагне завдати шкоди інтересам нашої країни. Прийнято рішення про припинення безвізових поїздок японських громадян на основі угод про безвізові обміни між південними Курильськими островами Російської Федерації та Японією від 1991 р. та про максимально полегшене відвідування колишніми японськими жителями південних Курил місць свого колишнього проживання від 1999 р. Російська сторона виходить із діалогу з Японією про налагодження спільної господарської діяльності на південних Курилах. Російська сторона блокує продовження статусу Японії як партнера Організації Чорноморського економічного співробітництва з секторального діалогу. Вся відповідальність за шкоду двосторонній взаємодії та інтересам самої Японії лежить на офіційному Токіо, яке свідомо зробило вибір на

користь антиросійського курсу замість розвитку взаємовигідного співробітництва та добросусідства» [63].

Голова комітету Державної Думи з міжнародних справ Л. Слуцький у своєму Telegram-каналі оцінив відмову Росії вести переговори щодо мирного договору з Японією як реакцію на антиросійські санкції: «Японія, вирішивши знехтувати своїм власним суверенітетом, приєдналася до шаленого західного санкційного хору. Цікаво, на яку реакцію чекали в Токіо від Москви? За фактом, Японія на догоду США принесла в жертву багаторічний переговорний процес з Росією про укладення мирного договору, а також інтереси своїх громадян, які втратили можливість без віз відвідувати південні Курили» [166].

Дії росіян обурили японську сторону. Прем'єр-міністр Ф. Кішіда заявив, що таке рішення є «неприйнятно жорстким, абсолютно невиправданим та неприпустимим» [327]. Глава японського уряду висловив рішучий протест, підкресливши, що позиція Японії щодо питання Північних територій і підписання мирного договору не змінилася. Водночас він підкреслив, що у контексті подій в Україні діалог з РФ неможливий. В Москву було відправлено офіційний протест.

22 березня 2022 р. віце-міністр іноземних справ Японської Держави Т. Морі викликав посла РФ в Японії М. Галузіна у міністерство й заявив йому протест щодо рішення Москви про вихід із діалогу щодо мирного договору [105].

8 квітня, за результатами комплексного судового розгляду, Японія зажадала видворення восьми дипломатів посольства РФ та персоналу російського торговельного представництва в Японії. У відповідь 27 квітня російська сторона вислала вісьмох дипломатів посольства Японії в Росії. 4 травня російська сторона оголосила про заборону в'їзду в Росію 63 особам, включаючи прем'єр-міністра Японії Ф. Кішіду, а 15 липня було оголошено ще одну заборону для 384 членів Палати представників [327].

У червні 2022 р. РФ заборонила японським рибалкам вилов риби поблизу Курильських островів, що передбачала двостороння угода 1998 р. З початку агресії РФ проти України уряд Японії проводив дискусії щодо збереження та забезпечення прав та інтересів Японії на рибальство, включно з іншими японсько-російськими угодами про рибальство, але безрезультатно.

У квітні 2022 р. Японія, вперше із 2003 р., вжила щодо Північних територій термін «незаконно окупована територія». Японія також подала протест через кроки Росії щодо нарощування своїх військових сил на чотирьох північних островах, включаючи військові навчання [56].

Уряд Японії дотримується позиції, що у зв'язку з агресію Росії проти України, зараз не та ситуація, коли Японія може говорити про перспективи переговорів щодо мирного договору. Однак, відновлення програм, включаючи відвідування могил на чотирьох північних островах, залишається пріоритетним питанням у японсько-російських відносин у майбутньому. Уряд Японії сподівається, що ситуація все ж таки зміниться і програми будуть відновлені. «Японія намагалася багато років розвивати співпрацю з Росією, зараз зрозуміла, що це було марно, що немає сенсу продовжувати перемовини щодо Північних територій. Навіть суспільство не має великої надії», – підсумував японський журналіст Т. Хірано [136].

У вересні консульський офіцер Генерального консульства Японії у Владивостоці був затриманий російською владою і звинувачений у веденні незаконної діяльності зі збору інформації. Він був оголошений персоною нон грата з вимогою видворення. Японія наполягала на тому, що немає жодного підтвердженого факту, що він вів незаконну діяльність. Його затримання та залякування під час допитів Японія трактує як явні та серйозні порушення Віденської конвенції про консульські відносини та Японсько-радянської консульської конвенції. Дії Росії вона назвала абсолютно неприйнятними. Уряд Японії висловив рішучий протест, вимагав офіційного вибачення і гарантувати недопущення повторення таких інцидентів. У жовтні, як дію у

відповідь, Японія оголосила персоною нон грата консула Генерального консульства РФ в Саппоро та зажадала його видворення з Японії [327].

20 березня 2024 р. виконувач обов'язків директора третього департаменту Азії МЗС РФ С. Жесткий заявив, що «японське керівництво зробило свідомий вибір на користь прозахідної лінії в контексті української кризи, внаслідок чого нині практично зруйновано фундамент взаємовигідних російсько-японських відносин, які формували спільними зусиллями впродовж десятиліть» [19].

22 березня 2024 р., призначений в кінці січня Надзвичайний і Повноважний Посол РФ в Японії М. Ноздрьов, заявив, що відносини між двома країнами перебувають на найнижчому рівні з часів Другої світової війни. Що їм завдано такої шкоди, від якої вони навряд чи колись зуміють оговтатися. При чому «роботу з демонтажу відносин ведуть відразу у декількох напрямках». Так, Японія відмовилась від домовленостей та денонсувала договори, які були досягнуті за останні десятиліття. Крім того, Японія за останні два роки прийняла кілька санкційних пакетів, «значення яких, щоправда, японська сторона всіляко перебільшує». Також відбувається «свідоме нагнітання антиросійської істерії у японському суспільстві. Наявні конкретні спроби впливати на громадську думку з метою сформувати стійкі антиросійські настрої на тривалу перспективу». «Триває тиск на власний бізнес, створюються різноманітні перешкоди для реалізації спільних проектів у різних сферах, у т. ч. й у тих, в яких об'єктивно зацікавлена і японська сторона». «Відносини не просто відкинуті на кілька десятиліть назад, але фактично знищено багато в чому безпосередньо їхній фундамент… Це точка неповернення». На прохання «РИА Новости» оцінити відносини за температурною шкалою, дипломат назвав їх стан «глибоким заморожуванням» [124].

Отже, відносини між Російською Федерацією та Японією в умовах українсько-російської війни певний час розвивалися досить суперечливо.

Тому, що Москва дала певну надію Токіо на позитивне вирішення територіального конфлікту, Японія намагалася підтримувати конструктивний діалог з Росією і розвивати співробітництво у різних сферах. Причому, для обох країн ці відносини були певним важелем тиску на КНР і КНДР. Це зумовлювало половинчасту позицію у підтримці Японією України. Вона, з одного боку, засудила незаконну анексію Криму і надавала допомогу Києву, а з іншого – підтримувала тісні контакти із Москвою. Паралельно Кремль чинив ворожі демарші щодо Японії, демонструючи позицію сили й диктуючи своє бачення ситуації. Однак нічим не спровокована агресія, що розпочалася 24 лютого 2024 р., різко порушила цей хиткий баланс. Японія зайняла чітку і послідовну позицію щодо підтримки України і тиску на Росію. Припускаємо, що таких рішучих кроків від Токіо у Москві не чекали, внаслідок цього відносини між двома країнами кардинально погіршилися.

3.2. Зближення Росії з Китайською Народною Республікою

Паралельно з поглибленням антагонізму із західними державами і Японією Росія активізувала співпрацю в рамках таких ініціатив як Шанхайська організація співпраці (ШОС) і БРІКС. Занепокоєння Японії викликає поглиблення стратегічного партнерства Росії з Китаєм. Так, лише протягом 2014 р. ці країни провели п’ять самітів і підписали низку угод, зокрема щодо співпраці у сфері постачання природного газу [319].

Росія підтверджувала тісні відносини з Китаєм частими взаємними візитами глав держав (включаючи участь у церемоніях Дня перемоги у Другій світовій війні). Так, наприклад, у червні 2019 р. на святкування 70-річчя встановлення дипломатичних відносин між РФ і КНР відбувся візит голови КНР Сі Цзіньпіна до Росії.

У військовій сфері Росія також поглибила співпрацю з Китаєм. Із 2012 р. вони почали проводити спільні військово-морські навчання. В 2015 р. їх вперше провели двічі протягом року, а в 2016 р. – вперше в Південно-

Китайському морі. У вересні 2018 р. Китайська Народно-визвольна армія вперше в історії брала участь у масштабних навчаннях ЗС РФ «Восток 2018». У 2019 р. відбувся перший спільний патрульний політ російських і китайських бомбардувальників з Японського моря в Східно-Китайське море. Того ж дня російський літак дальнього радіолокаційного стеження (ДРЛС, аналог АВАКС) порушив повітряний простір над територіальними водами Японії навколо острова Такесіма в префектурі Сімане. В 2015 р. було укладено контракт на постачання до КНР новітньої зброї з РФ. На міжнародній арені Росія також співпрацювала з Китаєм у рамках багатосторонніх зустрічей у форматі ООН, БРІКС і ШОС [319; 320; 321; 322; 323; 324].

У 2021 р. виповнилося двадцять років з моменту підписання договору про добросусідство і співробітництво між КНР і РФ. При цьому обидві країни домовилися про його автоматичне продовження ще на п’ять років.

Швидка еволюція китайсько-російських стратегічних відносин збільшує занепокоєння Токіо. Приклади російсько-китайського партнерства навколо території Японії включають спільний морський патруль у жовтні 2021 р., який пройшов навколо японських островів Хонсю, Сікоку та Кюсю на шляху до Східно-Китайського моря. Це був третій такий інцидент після липня 2019 р. та грудня 2020 р. Також відбулося спільне китайсько-російське повітряне патрулювання над Японським (Східним) і Східно-Китайським морями в листопаді 2022 р., під час якого російські бомбардувальники вперше приземлилися на території КНР, а потім китайські літаки літали до РФ (Додаток Д). Це при тому, що Японія має майже в п’ять разів менше винищувачів четвертого і п’ятого поколінь у порівняні з КНР (Додаток Е).

На китайсько-російському саміті, що відбувся під час особистого візиту В. Путіна в КНР на церемонію відкриття XXIV Зимових Олімпійських ігор в Пекіні Китай висловив підтримку пропозиції Росії щодо гарантій безпеки в Європі [326]. 4 лютого 2022 р. в «Спільній заяві Російської Федерації та Китайської Народної Республіки про міжнародні відносини, що

вступають у нову епоху, та глобальний сталий розвиток» сторони стверджували, що «дружба між двома державами не має меж, в співпраці немає заборонених зон» [192].

Зауважимо, що напередодні російського повномасштабного вторгнення в Україну, Пекін і Москва задекларували вступ міжнародних відносин у «нову епоху». Документ було написано з позиції сили. В ньому зазначено, що Китай і Росія «підтверджують тверду взаємну підтримку у питаннях захисту своїх корінних інтересів, державного суверенітету та територіальної цілісності, виступають проти втручання зовнішніх сил у свої внутрішні справи». «Деякі сили, які представляють меншість на світовій арені, продовжують відстоювати односторонні підходи до вирішення міжнародних проблем і вдаватися до політики сили, практикують втручання у внутрішні справи інших держав, завдаючи шкоди їхнім законним правам та інтересам, провокують протиріччя, розбіжності та конфронтацію…» [192].

Росія підтвердила, що Тайвань є невід'ємною частиною КНР, і що вона виступає проти незалежності Тайваню в будь-якій формі. Росія та Китай виступають проти подальшого розширення НАТО. Також було висловлене занепокоєння створенням США, Великобританією та Австралією трьохстороннього партнерства у сфері безпеки (AUKUS): «Росія та Китай вважають, що такі дії суперечать завданням гарантування безпеки та сталого розвитку АТР, посилюють небезпеку запуску в регіоні гонки озброєнь та створюють серйозні ризики ядерного розповсюдження» [192].

В документі також згадали Японію: «Глибоке занепокоєння Сторін викликають плани Японії здійснити скидання в океан радіоактивної води з аварійної атомної станції «Фукушіма» та потенційний вплив на довкілля таких дій. Сторони наголошують, що до утилізації радіоактивної води необхідно підходити з усією відповідальністю та здійснювати її належним чином на основі домовленостей японської сторони з сусідніми державами, іншими зацікавленими сторонами та відповідними міжнародними структурами…» [192].

Крім того, інтереси Японії безумовно зачіпали й висловлювання про те, що Китай і Росія «мають намір твердо відстоювати непорушність підсумків Другої світової війни та післявоєнний світопорядок, захищати авторитет ООН і справедливість у міжнародних відносинах... З метою недопущення повторення трагедії світової війни Сторони рішуче засуджуватимуть дії, спрямовані на те, щоб нівелювати відповідальність за злодіяння фашистських агресорів, мілітаристських загарбників та їхніх посібників, осквернити та заплямувати честь країн-переможниць» [192]. У тексті, поряд з іншим, зазначено, що Японія, як «мілітаристський загарбник» часів Другої світової війни, ніяким чином не може претендувати на місце постійного члена в Раді Безпеки ООН.

Взагалі документ переповнений казуїстикою. Наприклад, Росія і Китай «єдині у розумінні того, що демократія є загальнолюдською цінністю, а не привілеєм окремих держав». «Демократія не будується трафаретами. Залежно від суспільно-політичного устрою, історії, традицій та культурних особливостей конкретної держави його народ має право вибирати такі форми та методи реалізації демократії, які відповідають специфіці цієї держави. Право судити про те, чи є держава демократичною, є лише у її народу». «Росія та Китай, які є світовими державами з багатою культурною та історичною спадщиною, мають глибокі традиції демократії, засновані на тисячолітньому досвіді розвитку, широкій народній підтримці та врахуванням потреб та інтересів громадян». «Спроби окремих держав нав’язувати іншим країнам свої «демократичні стандарти», присвоїти собі монопольне право на оцінку рівня відповідності критеріям демократії, проводити розділові лінії за ідеологічними ознаками, у т. ч. шляхом створення вузькоформатних блоків і ситуативних альянсів, насправді є прикладом зневажання демократії та відступу від її духу та справжніх цінностей. Такі спроби виступати в ролі гегемона становлять серйозну загрозу глобальному та регіональному миру та стабільності, підривають стійкість світопорядку». «Сторони виступають проти зловживання

демократичними цінностями, втручання у внутрішні справи суверенних держав під приводом захисту демократії та прав людини, а також проти спроб провокувати розкол та конфронтацію у світі. Сторони закликають міжнародне співтовариство поважати різноманітність культур та цивілізацій, право народів різних країн на самовизначення» [192].

Аналізуючи текст «Спільної заяви Російської Федерації і Китайської Народної Республіки про міжнародні відносини, що вступають в нову епоху, і глобальний сталий розвиток» від 4 лютого 2022 р. ми простежуємо наміри Пекіна і Москви перекроїти світоустрій під свої лекала. І саме опір українського народу зруйнував ці плани й не дав можливості цим країнам запустити процес руйнування як регіональних систем безпеки в Європі та Азії, так і глобальної системи міжнародних відносин загалом.

Принаймні, вже в проголошеній «Спільній заяві Російської Федерації і Китайської Народної Республіки про поглиблення відносин всеосяжного партнерства та стратегічної взаємодії, що вступають у нову епоху», підготовлену за підсумками візиту Сі Цзинпіня до Москви в березні 2023 р., з назви зникла згадка про зміни в міжнародних відносинах. «Нова епоха» тепер характеризує відносини лише між КНР і Росією. Підкреслено, що це не військово-політичний альянс. Зникли зверхня риторика та ультимативні заклики до НАТО, AUKUS чи інших «гегемонів». Натомість основні акценти в зовнішньополітичних питаннях перенесено на необхідність ведення переговорів, в т. ч. і щодо війни в Україні: «Сторони підкреслюють, що відповідальний діалог є оптимальним шляхом для стійкого врегулювання української кризи і міжнародне співтовариство повинне підтримувати конструктивні зусилля, які докладають у зв’язку з цим» [193].

З початку російської агресії проти України КНР ніколи не засуджувала дії РФ і виступала проти «односторонніх» санкцій, як зазначено в документі «Позиція Китаю щодо політичного врегулювання української кризи», оприлюдненому китайським МЗС 24 лютого 2023 р., через рік після агресії, і який складається з 12 пунктів [280]. Назва цього документу підтверджує

вплив московських наративів – війну названо «українською кризою». Слово «війна» в тексті не згадано зовсім, а зміст документа доволі розмитий. Кожна зі сторін може трактувати зміст його пунктів на свою користь. В документі більше йдеться про питання міжнародної безпеки, аніж конкретно про війну в Україні. Простежуються в ньому і певні антиамериканські «шпильки» [16].

У цей час посилилися контакти між Китаєм і Росією на рівні глав держав і міністрів закордонних справ. Також активізували координацію у військовій сфері, зокрема, це спільна навігація і польоти поблизу Японії, навіть після початку російської агресії проти України. Крім того, постійно зростає обсяг торгівлі між двома країнами, включаючи збільшення імпорту сирої нафти та скрапленого природного газу з РФ.

Зріс експорт китайської продукції до Росії. Якщо у 2022 р. Росія займала шістнадцяте місце за обсягом китайського експорту, то станом на лютий 2024 р. перебувала вже на сьомому. За 2023 р. він становив 111 млрд. дол. США. Це на 47 % більше, ніж у 2022 р. Значну частину куплених Росією у КНР товарів становили комп'ютери, компресори, верстати, запчастини, турбіни та оптичні прилади [138].

Однак Китай проводить щодо Росії прагматичну політику. На противагу очікуванням Кремля, китайці не спішать з інвестиціями в російську економіку, не діляться технологіями. Вони продають готову продукцію за завищеними цінами, користуючись тим, що позбулися європейських та американських конкурентів. Понад те, під тиском США, КНР обмежив фінансові послуги російському бізнесу. Наприкінці грудня 2023 р. президент США Дж. Байден підписав указ, який допускає запровадження санкцій щодо іноземних фінансових інститутів, якщо вони проводять угоди на користь оборонно-промислового комплексу Росії, підтримуючи таким чином агресію РФ проти України. Під рестрикції можуть потрапити фінансові інститути, що здійснили «значні транзакції на користь або від імені будь-якої особи», внесеної в списки санкцій Вашингтону за

діяльність на користь російського ОПК, або сприяли здійсненню таких угод [120].

Внаслідок цього державні банки Китаю посилили обмеження на фінансування російських клієнтів після того, як США пообіцяли вводити вторинні санкції щодо закордонних фінансових компаній, які допомагають РФ у війні проти України. За даними джерел агентства «Bloomberg», принаймні два китайські банки в січні почали перевірку свого бізнесу в Росії, маючи намір розірвати зв'язки з клієнтами, які перебувають у списках санкцій і припинити надавати будь-які фінансові послуги військовому сектору РФ незалежно від валюти та місця проведення транзакцій [206].

Після цього спочатку три найбільші банки КНР – «Industrial and Commercial Bank of China» (ICBC), «China Construction Bank» (CCB) та «Bank of China» – відмовилися від проведення платежів із російських підсанкційних банків із початку 2024 р. При цьому вони відхиляють усі платежі, що надходять від санкційних банків, незалежно від того, через яку систему вони надходять – європейську «SWIFT», російську «СПФС» або китайську «CIPS» [106]. За статистикою одного з крупних митних брокерів загалом із середини лютого до березня 2024 р. у його клієнтів до Китаю пройшло лише 25 % платежів [130].

В лютому 2024 р. в Росії перестали працювати карти китайської платіжної системи «UnionPay», прив'язані до служби «Huawei Pay». Крім цього, за межами РФ перестали працювати кобейджингові картки «МИР-UnionPay» «Російського Сільськогосподарського банку» [82].

Характерно, що в такій ситуації багато російських імпортерів, почали користуватися послугами «Kunlyn Bank». Цей банк був створений у 2006 р. китайськими державними структурами спеціально для розрахунків з іранськими контрагентами, що перебували під санкціями. Йшлося переважно про закупівлю нафти, тому у 2009 р. банк перейшов під контроль «Національної нафтової корпорації» (CNPC). Тому, банк має досвід роботи із санкційними грошима і не мав би боятися вторинних санкцій, адже із 2012 р.

він сам перебуває у санкційному списку США у зв'язку зі співпрацею з Іраном. Однак, 21 березня 2024 р. банк повідомив російським клієнтам про припинення прийому нових платежів і, що з 29 березня повністю припиняє роботу з Росією [130].

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну змінило безпекову ситуацію не лише в Європі, а й в Індо-Тихоокеанському регіоні. Китайські військові продовжують агресивно поводитися в Південно-Китайському морі та не полишають свою войовничу риторику щодо Тайваню.

З цією метою протягом останнього десятиліття Китай інтенсивно нарощує свій ракетний потенціал. Доказ цьому – кількість пускових установок міжконтинентальних балістичних ракет і балістичних ракет середньої дальності (Додаток Ж). Радіус дії майже всього ракетного арсеналу КНР покриває територію Японії (Додаток З).

В березні 2023 р. США ухвалили свій оборонний бюджет, враховуючи постійно зростаючу китайську загрозу. Він склав рекордні 9,1 млрд. дол. США і передбачав посилення присутності сил у Тихому океані, покращення оборони Гуаму та Гавайїв, а також зміцнення співпраці з тихоокеанськими союзниками та партнерами. Так звана Тихоокеанська ініціатива стримування включає закупівлю двох швидкохідних підводних човнів типу «Вірджинія» та одного з нових підводних човнів класу «Колумбія». Вони мають замінити підводні човни класу «Огайо», які незабаром будуть виведені з експлуатації. Голова Об'єднаного комітету начальників штабів США генерал М. Міллі заявив, що вони «неймовірно боєздатні та надзвичайно смертоносні» і матимуть «велике значення» для стримування будь-якої агресії з боку Китаю [268].

Але, якщо КНР щороку додає майже двадцять кораблів до свого військового флоту, бюджет США пропонує вивести з експлуатації одинадцять кораблів і побудувати дев'ять [268]. Бюджет ВМС США на 2025 р. передбачає пуск на воду шести нових бойових кораблів і виведення з експлуатації дев'ятнадцяти [444].

Кількість сучасних підводних субмарин Китаю майже втричі перевищує показники Японії (Додаток И). Китай також кількісно переважає Японію в корветах і фрегатах (Додаток К).

У 2023 р. США збільшили кількість військових інструкторів на Тайвані, розмістивши на острові понад сто військовослужбовців порівняно з тридцятьма у минулому році [489].

Таким чином, відносини між Росією і Китаєм не переросли у військово-політичний альянс. У них є спільні інтереси і цілі, але сторони не мають взаємних безпекових зобов'язань. Відрізняються вони й в тактиці. У той час як РФ пішла на свідоме погіршення відносин зі США та ЄС, КНР прагне продовжувати економічну та дипломатичну співпрацю, щоб подолати свої зростаючі економічні проблеми всередині країни та розширити вплив Пекіна за кордоном. Підтримка Пекіном російського вторгнення в Україну у перспективі може погіршити відносини КНР з торговими партнерами, а китайські банки і підприємства потрапити під санкції. Втім, активні контакти Москви і Пекіна, зокрема в безпековій сфері викликають серйозне занепокоєння у Токіо.

3.3. Поглиблення співробітництва Російської Федерації з Корейською Народно-Демократичною Республікою

В умовах певного розчарування у відносинах з Китаєм Кремль звернув більшу увагу на ще одного сусіда Японії – Корейську Народно-Демократичну Республіку. Зв'язки між Москвою та Пхеньяном значно ослабли після розпаду СРСР, але вторгнення Росії в Україну це змінило.

Зближення КНДР і РФ почалося в липні 2023 р., коли Кім Чен Ин запросив російську делегацію на чолі з міністром оборони Росії С. Шойгу до Пхеньяна на відзначення 70-ї річниці закінчення Корейської війни. Під час візиту північнокорейський лідер супроводжував С. Шойгу на виставці зброї,

на якій були представлені ракети, здатні нести ядерну зброю, і нові військові безпілотники.

У вересні 2023 р. В. Путін і Кім Чен Ин зустрілися на космодромі «Східний» на Далекому Сході Росії і обговорили можливість відправки в космос північнокорейського космонавта. Глави держав також обговорили питання військового співробітництва [284]. Характерно, що якщо Кім Чен Ин двічі наголошував на стратегічній співпраці Росії та Північної Кореї, то В. Путін робив акцент на «товариських та сусідських відносинах» [473].

Міністр закордонних справ Росії С. Лавров під час жовтневого візиту до Пхеньяну заявив, що двосторонні відносини вийшли на «якісно новий, стратегічний рівень» і засудив нібито «неконструктивні та небезпечні» дії США та їхніх союзників [362].

Міністр закордонних справ КНДР Чхо Сон Хуей перебував у Москві з офіційним візитом 14-18 січня 2024 р. Там він мав телефонну розмову з В. Путіним, а також зустрівся з С. Лавровим і віце-прем'єром РФ О. Новаком. В. Путін повідомив йому про свою готовність відвідати Пхеньян протягом найближчого часу [284].

30 грудня 2023 р. під час атаки по Запорізькій області Росія вперше застосувала ракети з КНДР. Станом на 16 лютого 2024 р. армія РФ атакувала Україну щонайменше 24 північнокорейськими балістичними ракетами [177]. Це твердопаливні балістичні ракети малої дальності «KN-23» («Hwasong-11ga») і «KN-24» («Hwasongpho-11na») [245].

Переговори С. Шойгу в Пхеньяні, очевидно, призвели до передачі Росії великої кількості північнокорейської зброї та боєприпасів. За даними південнокорейської розвідки, з початку серпня 2023 р. КНДР поставила в РФ понад мільйон артилерійських снарядів та іншої зброї десятьма окремими партіями. Там були боєприпаси радянського калібру 122-мм для «Градів» та 152-мм для гаубиць, яких потребує Росія [284].

Про те, що саме Пхеньян отримає в обмін на свою військову щедрість, поки залишається невідомо. КНДР може отримати фінансову, економічну чи

енергетичну вигоду. Деякі експерти припускають, що Росія може передати свої передові військові технології, такі як розробки ядерних боєголовок, ракет-носіїв або допомогти в розробці міжконтинентальних балістичних ракет. Однак найімовірніше, що Росія надасть технологію виготовлення зброї другого рівня, наприклад, військові розвідувальні супутники, або передові зразки звичайної зброї [398]. Північна Корея також зацікавлена в розробці атомних підводних човнів [284].

Ядерна програма Північної Кореї загрожує всім її сусідам. До грудня 2017 р. Росія і Китай голосували за кожну резолюцію Ради Безпеки ООН, що засуджувала КНДР та вводила проти неї санкції. У березні 2023 р. вони також проголосували в Раді Безпеки ООН за продовження ще на один рік мандату Групи експертів із моніторингу санкцій проти КНДР [473]. Ми припускаємо, що не в інтересах Росії збільшувати потенціал КНДР для доставки ядерної зброї. Однак, 28 березня 2024 р., під час чергового голосування в Раді Безпеки ООН, Російська Федерація скористалася своїм правом вето і не дозволила надати черговий мандат на ще один рік Групі експертів із моніторингу санкцій проти Північної Кореї. Китай при цьому утримався. Чи це була дипломатична гра, чи елемент тісної співпраці РФ і КНДР в ядерній сфері можна буде переконатися згодом.

Стверджуємо, що в обмін на боєприпаси КНДР отримує від РФ нафту. Так, британський аналітичний центр Королівський об’єднаний інститут оборонних досліджень (RUSI) надав супутникові знімки, які фіксують, що протягом березня 2024 р. щонайменше п’ять північнокорейських танкерів зайшли у російський порт «Восточний» поблизу Находки і були завантажені на нафтовому причалі [90]. Згодом їх розвантажили (принаймні два з них були зафіксовані) у північнокорейському порту Чхонджин.

Лише зафіксовані поставки, за підрахунками експертів RUSI, становлять майже 125 тис. барелів нафтопродуктів. Всього КНДР надано дозвіл експортувати 500 тис. барелів нафти і нафтопродуктів на рік. Таким чином, Росія за кілька тижнів, починаючи з 7 березня, поставила

щонайменше четверть дозволеного обсягу. При цьому декілька з північнокорейських суден, що здійснювали ці перевезення, перебувають під санкціями ООН і їм взагалі заборонено заходити в будь-які закордонні порти.

Таким чином, впродовж березня 2024 р. Російська Федерація двічі порушила режим санкцій, накладених на КНДР: зірвала голосування щодо моніторингової групи санкцій проти Північної Кореї і налагодила постачання до цієї країни нафти і нафтопродуктів.

Японія виступила з офіційною заявою, в якій засудила той факт, що проєкт резолюції РБ ООН про мандат групи експертів комітету з санкцій був відхилений через вето Росії. Прес-секретар М. Кобаяші відмітив той прикрий факт, що Росія, яка повинна нести більшу відповідальність у підтриманні міжнародного миру та безпеки, як постійний член Ради Безпеки, вирішила застосувати своє право вето. «Це зневага до ООН і багатосторонності, а також дія, яка суперечить її серйозній відповідальності як члена РБ ООН підтримувати глобальний режим нерозповсюдження ядерної зброї» [433].

Дешева або безкоштовна нафта, газ і зерно можуть підтримати економіку КНДР, хоча російський посол у Пхеньяні заявив, що Кім Чен Чен Ин відхилив пропозицію продовольчої допомоги з боку РФ [473].

Ймовірно, що ці держави співпрацюють у питаннях освоєння космосу. Після того, як у 2023 р. КНДР двічі не змогла вивести на орбіту військовий розвідувальний супутник, вона може віддати перевагу використанню російського досвіду в цій галузі.

Зближення Пхеньяна і Москви надзвичайно турбує Токіо. Після російського повномасштабного вторгнення в Україну КНДР активізувала свої ядерні демарші біля берегів Японії. Причому, у 2022 р. відбулося різке посилення загроз безпеці Японії з боку Північної Кореї. Пхеньян випустив 90 крилатих і балістичних ракет, встановивши рекорд за кількістю ракет, випущених протягом одного року. Так, на 2022 рік припало майже чверть з 270 ракет, випущених і випробуваних ядерних пристроїв Північною Кореєю із 1984 р. [483]. Діяльність Пхеньяна включала відновлення випробувань

міжконтинентальних балістичних ракет (МБР) вперше з 2017 р. Особливе занепокоєння Японії викликало запуск міжконтинентальної балістичної ракети 24 березня 2022 р. (Пхеньян стверджував, що це «Hwasong-17», що здатна завдати удару по материковій частині США з великим корисним навантаженням); запуск балістичної ракети середньої дальності (IRBM) над Японією 4 жовтня – вперше з 2017 р. північнокорейська ракета пролетіла над територією Японії; запуск «Hwasong-17» 18 листопада (ракета впала у вільній економічній зоні Японії приблизно за 200 км від західного узбережжя Хоккайдо) і запуск 18 грудня (незабаром після того, як Японія випустила свою нову NSS) двох балістичних ракет, здатних досягти Японії, які впали в Японському морі (Східному морі) за межами виключної економічної зони Японії [299].

Загалом КНДР володіє потужним ракетним арсеналом (Додаток Л), який постійно розширює та вдосконалює. При цьому майже всі північнокорейські ракети здатні завдати удару по території Японії, або її виключній зоні економічної діяльності (Додаток М).

Отже, війна в Україні, режим санкцій і труднощі з якими зіткнулася Росія в військовій, економічній та дипломатичній сферах призвели до того, що Москва різко переглянула формат співпраці з Пхеньяном. У підсумку, КНДР постачає до РФ озброєння, а Росія у відповідь може передати Північній Кореї свої військові технології. Все це посилило напруженість в Індо-Тихоокеанському регіоні й викликало серйозне занепокоєння у влади Японії. Також у контексті відносин РФ і КНДР поки що не зовсім зрозуміло, яку роль ці країни відводять КНР.

3.4. Російсько-іранське співробітництво як загроза регіональній та глобальній безпеці

Ще одна країна-ізгой, з якою Росія налагодила тісну і довготривалу співпрацю, це Ісламська Республіка Іран. Війна в Україні призвела до безпрецедентного рівня російсько-іранської співпраці у військовій, економічній та політичній сферах. Протягом останнього десятиліття Москва у відносинах з Тегераном діяла обережно, щоб не викликати незадоволення Заходу та Ізраїлю. Але в умовах війни з Україною та подальшого розриву відносин із Заходом, Іран став одним із найнадійніших союзників РФ. Геополітичні наслідки цього зближення дуже турбують Японію як світового гравця, що стоїть на захисті миру і безпеки.

За кілька тижнів до того, як Росія розпочала війну, президент Ірану Е. Раїсі та В. Путін обговорили завершення підготовки 20-річної угоди про розширення відносин у всіх сферах. Бажання Росії співпрацювати з Іраном співпало з небажанням Тегерану пошуку нормалізації відносин із Заходом. Іран пережив низку невдач у цьому напрямі. Одна з них – це ядерна угода 2015 р., відома як «Спільний всеосяжний план дій» (JCPOA). Європейські країни виявились нездатними продовжувати економічні відносини з Іраном після виходу адміністрації президента США Д. Трампа з угоди у 2018 р. Адміністрація Дж. Байдена також продемонструвала невпевненість щодо швидкого відновлення JCPOA. Криза загострилася після того, як у липні 2022 р. розвідка США оголосила про те, що Іран планує відправити бойові безпілотники до РФ, а також після жорстокого придушення загальнонаціональних протестів в Ірані, які розпочалися у вересні 2022 р. [354].

Нині Ісламській Республіці потрібен союзник, якому вона може довіряти. Росія відповідає цим вимогам, адже може надати повний спектр зброї, яку дуже потребує Іран. Додаймо також дипломатичний вплив Росії –

країни-постійного члена в Раді Безпеки ООН. Зближує ці країни і взаємне неприйняття демократії та прав людини.

До повномасштабного вторгнення Росії в Україну у військово-безпекових відносинах між Москвою та Тегераном переважала динаміка «патрон – клієнт», коли Росія, як патрон, постачала Ірану військове обладнання. Постачання Іраном Росії технології безпілотників, які відіграють важливу роль у війні з Україною, докорінно змінило відносини між цими країнами і вони набули статусу «повноцінного оборонного партнерства» [354].

Ірано-російський військовий обмін посилився вже після того, як дві країни почали активно співпрацювати під час громадянської війні у Сирії. Проте він був досить обмеженим. Незважаючи на те, що вони співпрацювали в Сирії, Москва не продала Ірану велику частину своєї найсучаснішої зброї, наприклад, новітніх винищувачів, і не змогла зупинити Вашингтон у спробах економічно змусити Іран погодитися на ще одну ядерну угоду. Для Росії ці відносини були спробою посилити свій вплив на міжнародній арені: вона загравала з Іраном і пропонувала йому нові партії продажу зброї, але згодом, під тиском США та країн Європи, погоджувалася на жорсткість щодо Ірану в обмін на поверхневість заходів проти Росія за її вторгнення в Грузію у 2008 р. та Україну у 2014 р., за репресії проти інакодумців всередині країни та вбивства дисидентів за кордоном [277].

Водночас, військові контакти, встановлені в Сирії, ймовірно, сприяли Росії та Ірану швидше налагодити передачу безпілотників і боєприпасів, які РФ використовувала в Україні. Так, у жовтні 2022 р. Президент України В. Зеленський заявив, що Росія намагалася придбати в Ірану щонайменше 2400 безпілотників [64].

Після неодноразових спростувань влада Ірану зрештою в листопаді 2022 р. визнала, що, наче б то, незначна кількість безпілотників була доставлена в Росію до початку конфлікту в Україні. Однак Тегеран

продовжує заперечувати, що він систематично надає військову допомогу Росії у війні з Україною.

Натомість, перша партія іранських військових дронів була доставлена в Росію у серпні 2022 р. Це були безпілотники-камікадзе «Shahed-131/136», що вибухають при контакті з ціллю і більш складний «Mohajer-6», який використовують для збору розвідувальної інформації та стрільби високоточними боєприпасами. В кінці грудня 2023 р. речник повітряних сил ЗСУ Ю. Ігнат повідомив, що з вересня 2022 р. Росія запустила проти України майже 3800 ударних безпілотників. 3000 з них українським військовим вдалося збити [191].

У Росії виникли серйозні проблеми у виробництві достатньої кількості ракет для підтримки свого поточного наступу в Україні. Тому, іранські безпілотники допомагають заповнити прогалини. Іран почав інвестувати в недорогі дрони ще під час війни з Іраком у 1980-х рр. Це частково було зумовлено необхідністю компенсувати ослаблення стану військово-повітряних сил країни, які, у зв'язку з західними санкціями, не змогли підтримувати свій парк літаків, переважно американського виробництва. Іранська програма безпілотників виявилася дуже успішною. Так, вони були застосовані Тегераном для атаки на нафтову інфраструктуру Саудівської Аравії у 2019 р. [354].

Звіт британської організації «Conflict Armament Research» (CAR) щодо іранських безпілотників, збитих Україною, свідчить, що у їхніх системах наявна значна кількість компонентів, що їх виготовили американські, європейські та азіатські компанії ще у 2020–2021 рр. Ці компоненти використовують як у військових, так і в комерційних цілях, тому широко доступні. У тому ж звіті зроблено висновок, що Іран і Росія накопичували компоненти для військових дронів ще до початку повномасштабної війни в Україні [331]. CAR також повідомила про те, що виявила китайські деталі, вироблені у 2023 р., в іранських безпілотниках, які Росія використовує в

Україні. В іншому звіті організація заявила, що Росія почала виробляти власну версію «Shahed-136» [332].

За даними українських військових, Україна збила більшість тихохідних іранських систем. Із-за гучного звуку двотактного карбюраторного двигуна, в Україні їх прозвали «мопедами». Рухаються вони досить повільно. В бойовій частині несуть 30–40 кг вибухівки. Однак саме ці безпілотники дають Росії три ключові переваги. По-перше, це дешевий спосіб для російських військ глушити українські системи протиповітряної оборони перед запуском крилатих ракет. По-друге, збиття іранських безпілотників коштує Україні досить дорого у грошовому еквіваленті. У середньому виробництво дронів типу «Shahed» коштує 20 тис дол. США, тоді як вартість їх збиття коливається від 140 тис. до 500 тис. дол. США. Принаймні, так було на початку, допоки українські військові не накопичили достатнього досвіду їхнього відстеження і збиття. По-третє, безпілотники іранської розробки можуть завдати більшої шкоди у випадку, якщо Росія та Іран співпрацюватимуть над їхнім вдосконаленням. У лютому 2024 р. «Wall Street Journal» повідомив про те, що дві країни ведуть переговори про спільне будівництво заводу в російському Татарстані для виробництва більш складних безпілотників іранської розробки. Розвідка США прогнозувала, що цей завод може запрацювати вже на початку 2024 р., і стверджувала, що він зможе виробляти «на порядок більшу» кількість безпілотників, ніж попередні поставки Ірану до Росії [259].

В ніч на 2 квітня 2024 р. Україна завдала ударів по двох об’єктах РФ у Татарстані. Однією з цілей був завод із виробництва «Шахедів», який розташований в місті Єлабуга [2]. Згідно з даними розслідувань журналістів «Медузи», для роботи на цьому об’єкті росіяни залучали студентів місцевого коледжу, для яких створили кабальні умови. Є інформація, що внаслідок цього удару загинули іранські інженери, які працювали над удосконаленням безпілотників. Ще восени 2022 р. з’явилась інформацію про те, що на

території України загинуло десять іранських інструкторів, які навчали російських окупантів керувати бойовими дронами [47].

Згідно з документами, які оприлюднила «Washington Post», Іран має отримати від Росії понад 1 млрд дол. США за спільне виробництво безпілотників у Татарстані. Домовлено, що оплату, у зв'язку з волатильністю російського рубля, здійснюватимуть в доларах або золотом [269].

На початку серпня 2023 р. міністр закордонних справ Японії Й. Хаяші, під час переговорів із міністром закордонних справ Ірану Х. Амірабдоллахіаном, висловив занепокоєння з приводу ймовірного постачання бойових безпілотників Росії для війни проти України. Очільник іранського МЗС заперечував надання безпілотників РФ та наполягав, що Тегеран зосереджений на зусиллях пошуку політичного рішення і діалогу для припинення війни. Також було порушено питання про реалізацію Іраном програми збагачення урану. Й. Хаяші закликав Іран діяти конструктивно в цьому питанні [487].

Поставки зброї з Ірану до Росії не обмежені безпілотниками. У квітні 2023 р. «Wall Street Journal» повідомила, що Іран відправив до Росії понад 300 тис. артилерійських снарядів і мільйон боєприпасів для стрілецької зброї [470].

У грудні 2023 р. США також заявили, що Іран розглядає можливість надання Росії сотень балістичних ракет малої дальності (СРБМ). Припускають, що РФ вичерпала свій запас балістичних ракет. І хоча іранська зброя менш точна, ніж російська, вона може суттєво допомогти окупантам, оскільки ці ракети буде важче перехопити, ніж безпілотники.

У лютому 2024 р. «Reuters» повідомив, що Іран поставив до Росії 400 балістичних ракет малої дальності класу «Fateh-110». Дальність її польоту становить до 700 км. Із січня 2024 р. вже відбулося чотири поставки цих ракет, а заплановано ще більше [11].

В березні 2024 р. члени G7, в т. ч. Японія, попередили Іран, що якщо він не відмовиться від угоди про постачання Росії балістичних ракет, йому загрожують нові санкції [407].

Росія, в свою чергу, забезпечує Іран військовою електронікою, засобами протиповітряної оборони, ударними вертольотами та радарами. У вересні 2023 р. іранське інформаційне агентство «ISNA» оголосило, що ВПС Ірану отримали навчально-бойовий літак «Як-130» російського виробництва, який може допомогти пілотам навчитися керувати більш досконалими винищувачами. Ця співпраця передбачає потенційну передачу російських винищувачів «Су-35», які можуть значно підвищити ефективність військового арсеналу Ірану. США також висловили занепокоєння щодо того, що РФ проводить навчання іранських пілотів [354].

Не виключено, що винищувачі «Су-35» поставлять в майбутньому, як оплату за іранські безпілотники чи інше озброєння. Західні, російські чи іранські офіційні особи не повідомляють про те, скільки РФ вже заплатила за військові дрони, поставлені Іраном. Є інформація, що Росія виплатила Ірану 6 млрд. дол. США готівкою за безпілотники. У листопаді 2022 р. «Sky News» повідомляв, що в обмін на іранські дрони російські військові літаки в серпні привезли до Тегерана значну суму готівки, британську протитанкову ракету «NLAW», американську протитанкову ракету «Javelin» і американську зенітну ракету «Stinger». Іран може використати ноу-хау, отримане від такого західного обладнання, для розвитку власного виробництва зброї [360]. Також непокоїть експертів можливість постачання Росією Ірану системи протиповітряної оборони «С-400». У такому випадку це посилить здатність Ірану захищатися від потенційних атак на його ядерну інфраструктуру та інші стратегічні об’єкти.

Іран також цікавлять російські кібертехнології. Цей аспект зафіксовано в угоді між країнами про інформаційну безпеку, укладену в листопаді 2020 р. [194]. Співпраця в кібернетичному просторі допомагає урядам двох країн протистояти внутрішнім загрозам, зокрема протестам. У березні 2024 р.

«Wall Street Journal» повідомив, що Москва забезпечила Тегерану суттєве оновлення його цифрових можливостей, запропонувавши потужне програмне забезпечення для стеження, яке потенційно може створювати руйнівні кібератаки. Офіційні особи США вважають, що Іран використовує російське програмне забезпечення для придушення протестів, у т. ч. шляхом уповільнення інтернет-трафіку та зв'язку, а також для полегшення ідентифікації та затримання демонстрантів [404].

У 2021 р. Росія надала Ірану супутник «Канопус-В» (Хайям), який значно розширив можливості країни у шпигунстві. Розгортання ще одного іранського супутника російського виробництва на орбіті у серпні 2022 р. продемонструвало не лише їхню зростаючу співпрацю в космосі, але й у розвідці. Цей проєкт зіткнувся з опором з боку Ізраїлю та США у зв'язку з побоюваннями, що це може вдосконалити системи наведення ракет Ірану [354]. Натомість, через три дні після запуску міністр інформаційно-комунікаційних технологій Ірану І. Зарепур заявив, що його країна планує разом з РФ побудувати ще три супутники, аналогічні запущеному [68].

Іран, зважаючи на війну РФ проти Україні, отримує також знання і досвід безпосередньо з зони військових дій. Росія може надавати Ірану конфіденційну інформацію про українські системи ППО та ефективність західної військової техніки.

Для Росії в сучасних умовах цінним є понад сорокарічний досвід Ірану щодо обходу міжнародних санкцій. Після низки санкцій внаслідок війни в Україні Росія посилила свої зусилля з подолання цих обмежень, співпрацюючи з Іраном у зміцненні альтернативних банківських шляхів і наполягаючи на дедоларизації міжнародної торгівлі. З метою захисту у випадку відключення від глобальної системи фінансових переказів, якою керує бельгійська «SWIFT», Центральний банк Росії створив власну систему обміну фінансовими повідомленнями, відому як «SPFS». Із 2016 р. Росія успішно просунулася в обході долара у своїх операціях з Китаєм, Венесуелою та Іраном [354].

У січні 2022 р. іранські ЗМІ повідомили, що Росія та Іран напряму пов’язали свої банки за допомогою міжбанківської угоди в обхід «SWIFT». У серпні було оголошено, що для дедоларизації торгівлі з Росією було створено обмін ріал-рубль. Після цього в грудні 2022 р. другий за величиною російський банк знехтував санкціями США і здійснив платежі в ріалах іранським банкам. У травні 2023 р. російський банк «ВТБ» відкрив своє перше представництво в Тегерані. Мета – обійти західні сервіси, такі як «VISA» та «MASTERCARD», що не працюють у цих двох країнах у зв’язку із запровадженням міжнародних санкції [440].

Росія та Іран покращили свої двосторонні банківські зв’язки, але досі їм не вдалося створити модель їхнього широкомасштабного використання. Ця невдача пов’язана з неліквідністю рубля і ріала на валютних ринках світу. Банки в Ірані та Росії можуть підтримувати інвестиції в невеликі проекти, такі як порти та залізниці. Для більших інвестиційних проектів потрібні великі банки з КНР та ОАЕ. Але ці банки поки що не ризикують брати участь у таких проєктах, бо не хочуть втратити доступ до фінансування США.

З лютого 2022 р. Росія збільшила двосторонню торгівлю з Іраном на 20 %, порівняно з попереднім роком, досягнувши позначки у 5 млрд дол. США. Дані МВФ інформують, що загальна торгівля за цей період склала 2,4 млрд. дол. США. Однак у цій сумі не врахована частина торгівлі, яка включає угоди про обмін нафтою та військову торгівлю, деталі якої Росія та Іран не розголошують. Росія є найбільшим іноземним інвестором в Ірані, інвестувавши 2,76 млрд дол. США з березня 2022 р. до березня 2023 р. (іранський фінансовий рік) [437]. Найбільшу частку російсько-іранської торгівлі традиційно становлять продукти харчування, які не підпадають під санкції США. Росія та Іран підписали кілька нових угод, щоб запропонувати один одному необхідні альтернативи західному імпорту. Автозапчастини, газові турбіни та обслуговування російських літаків – ось ті сфери, в яких Іран підтримує внутрішні потреби Росії [436].

Іран давно намагався залучити інвестиції в транзитні маршрути, що з'єднують Росію з Азією. Каспійське море та «Міжнародний транзитний коридор Північ – Південь» (INSTC) можуть забезпечити автомобільне, залізничне та морське сполучення на всьому шляху від Північної Росії до Індії. Ці маршрути матимуть важливе значення у спробах Росії збільшити експорт сільськогосподарської, нафтохімічної продукції, техніки та добрив на величезні азіатські ринки [354].

INSTC з'єднує Росію з Індією та азіатським ринком сушею, морем та залізницею. Іран має вирішальне значення для з'єднання цього маршруту, який дає Ірану та Росії можливість диверсифікації від західних ринків після санкцій (Додаток Н). Однак протягом двох десятиліть, з моменту запуску, INSTC не вдалось досягнути розвитку через брак інвестицій і санкції проти Ірану. Бачення Росії цього проекту змінилося після повномасштабного вторгнення в Україну. Зараз російський уряд вважає за необхідне вирішити логістичні проблеми, які виникли внаслідок нових санкцій західних країн та подальшого переміщення економічної діяльності до Китаю, Південно-Східної Азії та Перської затоки. Залізниця Решт – Астара є ключовим пунктом для INSTC. В. Путін і Е. Раїсі у травні 2023 р. підписали нову угоду про її будівництво [447].

Однак, Євразійський банк розвитку, який підтримує Росією, вважає, що завершення INSTC потребуватиме додаткових інвестицій у розмірі понад 26 млрд дол. США. Незрозуміло, чи захочуть або чи зможуть Росія, Китай чи Індія мобілізувати необхідну суму. Наприклад, Індія, як член-засновник INSTC, прагне інвестувати в іранський порт Чабахар. Проте відмова США від прав, які отримала Індія, є настільки обмежувальним заходом, що перешкоджає прогресу проєкту. Однак, якщо Росії та Ірану вдасться залучити інвестиції, то INSTC має значний потенціал для обходу західних санкцій і стимулювання міжнародної торгівлі для цих країн [447].

Іранські звіти за 2022 рік уже показують, що торгівля через INSTC зросла на 350 %. Іранська влада сподівається, що маршрут INSTC буде

повністю запущений до 2025 р. В Ірані також припускають, що транзитний сектор може приносити Ірану більше доходів, ніж нафта [354].

Виділимо також низку факторів, що обмежують співпрацю РФ та Ірану. По-перше, хоча обидві сторони здебільшого подолали політичні перешкоди, залишаються проблеми технічного характеру. Так, Іран має обмежені фінансові можливості, а Росія найближчим часом буде не в змозі виробляти необхідне Ірану обладнання в узгоджені терміни. Всі свої зусилля росіяни зараз докладають для забезпечення війни в Україні, а тому для них зовнішні поставки, відповідно, відходять на другий план.

Крім того, існують стратегічні обмеження щодо розширення військової співпраці з обох сторін. Москва занепокоєна тим, що внутрішньополітичні тенденції в Ірані можуть зрештою сприяти повороту Ірану в напрямі співпраці з Заходом. За такого сценарію Москва б не хотіла, щоб Тегеран володів цінними російськими військовими технологіями та обладнанням. Росія, ймовірно, також не наважується формалізувати військовий союз з Іраном, тому що це обмежило б її свободу у відносинах з іншими важливими державами, наприклад із Саудівською Аравією.

Загалом в Ірані вважають, що війна в Україні відкрила для них нові можливості, якими слід скористатися. Демонструючи, наприклад, можливості своїх безпілотників в Україні, Іран фактично отримує безкоштовну рекламу своїх військових технологій, які можуть вплинути на потенційних покупців в Африці та Південній Америці.

Війна в Україні значно ослабила міжнародні зусилля зі стримування ядерної програми Ірану. З моменту повномасштабного вторгнення Росії в Україну вона стала більш розвиненою та менш контрольованою. Вважають, що Іран може виготовити достатньо розщеплюваного матеріалу для багатьох видів ядерної зброї. Сьогодні йому знадобиться менше тижня, щоб виробити достатньо збагаченого урану для своєї першої ядерної зброї. Його ресурси дозволяють виготовити достатньо збройового урану для шести одиниць зарядів у місяць. А після п’яти місяців виробництва збройового урану його

може вистачити вже на дванадцять таких одиниць. Так само він вже має різноманітні системи доставки, включаючи ракети, що здатні нести ядерні заряди [266].

Така оцінка кардинально відрізняється від стану на 2018 р., коли адміністрація Д. Трампа вийшла з ядерної угоди з Іраном. У той час було підраховано, що Ірану знадобиться майже рік, щоб виробити заряд, необхідний для однієї ядерної бомби [268].

Історично Росія відігравала важливу роль як посередник у ядерному питанні між Іраном і Заходом. Москва була доволі конструктивною під час переговорів адміністрації Дж. Байдена з Іраном у 2021 р., спрямованих на відновлення Спільного всеохоплюючого плану дій. Однак після повномасштабного вторгнення в Україну Росія погодилася на ядерні проєкти Ірану та змарнувала міжнародні зусилля щодо їх контролю та стримування. У березні 2022 р., на тлі сподівань Заходу наблизитися до відновлення JCPOA, Росія зірвала переговори, вимагаючи письмової гарантії, що нові санкції Заходу, пов’язані з Україною, не перешкоджатимуть торгівлі Росії з Іраном. [354].

Росія також захистила Іран від МАГАТЕ, діяльність якої Москва традиційно підтримувала. У червні 2022 р. 30 країн-членів ради Агентства ухвалили резолюцію, яка закликала Іран співпрацювати з інспекціями ООН на трьох незаявлених ядерних об’єктах. Росія цю резолюцію відхилила. Після відключення камер Агентства на ядерних об’єктах Іран не зіткнувся з протестами чи проявами занепокоєння з боку Росії, яка натомість звинуватила МАГАТЕ в провокації Тегерана [370].

Загалом у Росії є прихильники двох підходів щодо ядерної програми Ірану. Перша група, яку підтримує частина апарату державної безпеки, вважає, що проросійський Іран має більше значення, ніж запобігання розробці Іраном ядерної зброї. Вони стверджують, що довгострокові вигоди від тісних зв’язків з Іраном переважують ризики, пов’язані з ядерною зброєю Ірану. Іран, який залишиться під санкціями Заходу, також буде більш охоче

підтримувати інтереси Росії, в т. ч. в Україні. Дехто навіть схвалює ядерну зброю Ірану як удар по міжнародній системі, у якій домінують США. Друга група, думка якої поки залишається офіційною російською позицією, стверджує, що неядерний Іран має більше значення, ніж проросійський. Для членів цього табору Москва повинна залишатися відданою справі стримування розповсюдження ядерної зброї. Відповідно, відновлення JCPOA зменшує стимули для Ірану розробляти ядерну зброю, дозволяє уникнути регіональної гонки озброєнь і запобігає військовим діям проти Ірану. Чим довше триватиме війна в Україні і чим більше Росія буде залежати від військової допомоги Ірану, тим більша ймовірність того, що в Москві переважатиме перший підхід.

Посилення антизахідних прихильників жорсткої лінії як у Москві, так і в Тегерані означає, що ця співпраця, буде продовжена і посилена, незважаючи на розбіжності між ними. Демонстрацією твердості намірів стояти одним фронтом проти тиску з боку Заходу було проведення спільних військово-морських навчань КНР, РФ та Ірану поблизу Оманської затоки впродовж 11–15 березня 2024 р. [279; 281].

Поглиблення відносин між Іраном та Росією непокоїть Японію. Зокрема, цю проблему обговорювали на зустрічі міністрів закордонних справ G7 в Каруїзаві префектурі Нагано (Японія) 16–18 квітня 2023 р. На ній Й. Хаяші заявив, що Ірану необхідно вжити заходів для послаблення напруженості, включаючи повне і беззастережне виконання домовленостей, досягнутих під час візиту генерального директора МАГАТЕ Р. Гроссі до Ірану в березні 2023 р.

Міністри закордонних справ G7 підтвердили, що Іран не повинен розробляти ядерну зброю, і висловили думку, що вони продовжуватимуть закликати Іран виконувати свої зобов’язання щодо нерозповсюдження ядерної зброї. Крім того, міністри закордонних справ G7 підтвердили, що закликатимуть Іран припинити допомогу Росії у її війні проти України [347].

Отже, відносини між Росією та Іраном загрожують регіональній та глобальній безпеці. Вони сприяють продовженню війни в Україні, збільшують здатність Ірану просувати свою ядерну програму, дестабілізують ситуацію на Близькому Сході та підривають вплив країн Заходу в міжнародних організаціях. Японія висловлює занепокоєння цими тенденціями. Особливу увагу вона приділяє ядерній програмі Ірану, оскільки її розвиток може суттєво дестабілізувати ситуацію у світі. Однак, загалом доводиться констатувати, що Японія значною мірою недооцінює потенціал загроз з боку Ірану. Зокрема не враховується, що співпраця Тегерану і Москви може забезпечити збільшення присутності Росії в Індо-Тихоокеанському регіоні з одного боку і посилити вісь Росії-Китаю-Північної Кореї додатковим елементом – з іншого.

3.5. Проблеми і перспективи міжнародних відносин України і Японії у сфері безпеки

Аналізуючи проблеми відносин України та Японії, ми виділили такі два рівні – внутрішньонаціональний та міжнародний. Японія з перших днів повномасштабного російського вторгнення в Україну доєдналася до антиросійських санкцій, чітко висловила свою позицію щодо підтримки України і почала надавати їй потужну допомогу. Однак ці рішення для кабінету Ф. Кішіди були складними і викликали серйозні дискусії серед політичних сил і в середовищі експертів. Японський прем'єр-міністр в інтерв'ю журналістам зізнався, що йому «доводилося приймати одне важке рішення за іншим» [451]. Така чітка реакція свідчила про відхід від десятиліття, коли Японія дотримувалася примирливого підходу до Росії і розірвала відносини, над створенням і підтримкою яких наполегливо працював попередній кабінет Ш. Абе.

Це рішення спочатку було піддано сумніву багатьма членами правлячої більшості, включаючи чиновників МЗС, політиків ЛДП і працівників офісу

прем’єр-міністра (Кантей), які не хотіли відмовитися від десятиліття передбачуваних здобутків у відносинах з РФС і втратити важіль впливу на відносини між КНР і РФ [426]. Це відбувалося в умовах, коли багато хто припускав, що Київ – столиця України, може перейти до Росії протягом наступних кількох днів.

27 лютого 2022 р. члени кабінету міністрів та інші високопосадовці прибули до Офісу прем’єр-міністра, щоб обговорити питання запровадження санкцій. МЗС роздало присутнім довідкову інформацію про економічні санкції проти Росії, які члени G7 та інші країни вже почали запроваджувати раніше. Багатьох присутніх непокоїло питання запровадження економічних санкцій проти президента Росії В. Путіна. Один з присутніх чиновників офісу прем’єра заявив, що введення санкцій проти В. Путіна буде «схоже на припинення усіх зв’язків з переговорами». Інший попередив: «Коли Росія виграє війну, ми опинимося в пеклі» [451]. Всім було зрозуміло, що якщо Росія швидко захопить Україну, Японія теж стикнеться зі зростаючою загрозою безпеці з боку РФ, на додаток до КНР та КНДР, які суттєво наростили свій військовий потенціал протягом останніх років.

Перед прем’єр-міністром Японії постала складна дилема: глибша інтеграція із Заходом або підтримка відносин з Росією – державою-ізгоєм, яка вже в принципі, напередодні повномасштабного вторгнення в Україну, натякнула Японії, що не піде на поступки в територіальних питаннях і демонструвала відверто прокитайський курс. Половинчастість рішень влади Японської Держави завдала б шкоди відносинам із Заходом, віддалила б Японію від її партнерів у G7 і, очевидно, завдала б шкоди альянсу зі США. Це також скомпрометувало б репутацію Ф. Кішіди як рішучого лідера та досвідченого експерта із питань зовнішньої політики.

Ф. Кішіда наважився на кардинальну зміну політичного курсу. Присутнім на нараді він оголосив: «Японія залишатиметься з країнами Великої сімки. Подумайте про те, що станеться, якщо ми зробимо щось наполовину і як країни G7 оцінять це. Зважаючи на це, у нас немає іншого

виходу» [451]. Показово, що після того, як Ф. Кішіда оголосив своє рішення, він зателефонував Ш. Абе, щоб повідомити його про це в знак ввічливості. Ш. Абе погодився з рішенням Ф. Кішіди [451].

Японське суспільство позитивно відреагувало на політику уряду. Так, в березні 2022 р. 54 % опитаних підтримали рішення Ф. Кішіди про зміну зовнішньополітичного курсу Японії, як реакцію на вторгнення РФ в Україну [396].

Проблема підтримки України в умовах повномасштабного російського вторгнення викликала жваву дискусію в академічних колах. Відомі експерти з російських та східноєвропейських досліджень, серед яких почесний професор Токійського університету Х. Вада, розглядали політичну відповідь Ф. Кішіди як каталізатор продовження конфлікту. 21 березня 2022 р. представники дослідницької групи російської історії Х. Вада, Т. Томіта та Н. Шіокава виступили з заявою «Що має зробити японський уряд, щоб якомога швидше зупинити війну в Україні?». Текст документа закликав уряд Японії відіграти роль посередника між Росією та Україною. В заяві вчені заперечували вторгнення Росії в Україну, але стверджували, що продовження війни «загрожуватиме життю українців і росіян, завдасть непоправного удару по майбутньому України і Росії». Нехтуючи тим фактом, що українські збройні сили захищали свою територію та населення, підписанти заяви закликали «російські та українські сили негайно припинити бойові дії на своїх нинішніх позиціях і розпочати офіційні переговори про припинення вогню» [491].

Перед цим з подібною заявою виступило правління Японської асоціації російських і східноєвропейських досліджень (JAREES): «Як дослідники, які вивчають Росію та Україну та співпрацюють із науковцями та академічними установами обох країн, ми глибоко стурбовані великими стражданнями людей у цих країнах та розколом російського суспільства, спричиненим вторгненням російських військ в Україну. Така агресія абсолютно недоречна як спосіб вирішення проблем між двома країнами, які мають глибокі зв’язки

одна з одною» [367]. Хоча автори цієї заяви бачили «глибокі зв'язки» між двома країнами, вони не згадали про порушення Росією суверенітету та незалежності України та порушення нею міжнародного права. Навіть склалось враження, що цих вчених більше турбував розкол у російському суспільстві, а не доля українського народу і держави, проти яких Росія розпочала агресивну війну.

Такі настрої в японському академічному середовищі зумовлені значною кількістю вчених, які вивчають саме Росію, а не інші слов'янські народи. Тому, їм близькі російські наративи щодо «братніх народів», «агресивності Заходу», «штучного походження України» тощо. Згідно з переліком слов'яно-євразійських дослідників, виданим Японським слов'яно-євразійським дослідницьким центром у 2012 р., із 1467 зареєстрованих науковців лише 15 чітко пов'язали свою сферу знань з Україною. Росієзнавці переважали українознавців у пропорції – 80:1. Хоча від початку війни між Україною та Росією у 2014 р. до 2021 р. Японська асоціація україністики збільшила свій склад утричі (з 20 до 60 членів), кількісна перевага русистики над україністикою зберіглася й нині [367].

Асоціацію україністів Японії очолює професор Університету Кобе Ґакуін Й. Окабе. Її головне завдання – ознайомлення всіх бажаючих з історією, економікою, суспільством, культурою та традиціями України [96].

В Японії є кілька груп інтелектуалів, які системно просувають російські наративи про Україну. Ці групи мало пов'язані між собою, хоча інколи мають певний політичний вплив. По-перше, це японські члени дискусійного клубу «Валдай», який підтримує Кремль. Саме вони були основною рушійною силою просування шаблонів Москви щодо України в японському академічному, медіа та бізнес-дискурсі у 2014 р.

По-друге, найбільш політично впливовою є група, яку очолює проросійський парламентар М. Сузукі. Його соратник, колишній дипломат М. Сато, який є автором низки праць на російську тематику, якось зізнався,

що періодично отримує «темники» від кремлівського інсайдера О. Казакова, колишнього радника Кремля.

По-третє, це інтелектуали, які співпрацюють з неоправою, антиамериканською та антиглобалістською політичною організацією «Issuikai». Вона пов'язана з російською Ліберально-демократичною партією та Французьким національним фронтом. Лідер організації М. Кімура організував візит колишнього прем'єр-міністра Японії Ю. Хатоями до окупованого Криму в 2015 р.

Четверта група – науковці, які досліджують псевдодержавні утворення на пострадянському просторі, зокрема ЛНР і ДНР. Вони схильні надмірно наголошувати на внутрішніх процесах в «народних республіках», ігноруючи провідну роль РФ у встановленні цих квазідержав [367].

Антиамериканські настрої спонукали лівих інтелектуалів розглядати «українську війну» як проксі-війну між НАТО та РФ, в якій українці є жертвами «американського імперіалізму» [494]. Т. Казухіко, колишній дипломат, пов'язаний з М. Сузукі, закликав до необхідності піти на компроміс, зробивши В. Путіну певні поступки. У жовтні 2022 р. він потрапив до списку «експертів» дискусійного клубу «Валдай» зі статтею «Японський погляд на конфлікт в Україні». У цій статті Т. Казухіто стверджував, що дії РФ мали «оборонний характер» і були спрямовані «проти надзвичайно агресивних дій, вжитих В. Зеленським і підтримуваних Дж. Байденом». Він закликав серйозно поставитися до ядерного залякування В. Путіна, яке в іншому випадку «призведе до Третьої світової війни» [492].

Після 24 лютого 2022 р. відверта російська дезінформація та пропаганда були значною мірою маргіналізовані в авторитетних японських ЗМІ, але вони все ще спорадично з'являються, хоча їх миттєво спростовують експерти. Посол України в Японії С. Корсунський відмічає високу якість матеріалів японських мас-медіа: «як правило, японці дуже ретельно підходять до підготовки своїх матеріалів і дуже добре висвітлюють проблематику» [35].

Тому, дуже важливим напрямом для української дипломатії є розвиток культурних зв'язків, поширення інформації про нашу історію, культуру тощо. Важливо протидіяти російським інфовпливам засобами «м'якої» сили та публічної дипломатії. Роботу в цьому напрямку помітно активізували з 2022 р. Сприятливим фактором було суттєве зростання цікавості японців до України загалом та українського культурного продукту зокрема. Гастролі українських музикантів і танцювальних груп, таких як «Київський балет» і Національний заслужений академічний ансамбль танцю України імені П. Вірського, виступи скрипаля О. Криса, піаністів О. Гринюка і Д. Яворського, гуртів «Без обмежень» і «Казка» привернули увагу японців. Також відбулися виставки українських художників та фотографів, видано книги про Україну та українську культуру, університети та експертні спільноти постійно проводили лекції та круглі столи. Українські фільми також брали участь у японських кінофестивалях і всеяпонських показах [96].

В Японії досі існують спільні з Росією проєкти щодо видобутку газу та нафти на острові Сахалін та прилеглому шельфі. Так, японська компанія «SODECO» має 30 % участі в «Сахалін-1», «Mitsui» та «Mitsubishi» зберігають свої частки в «Сахалін-2» [415]. Втім, енергетична залежність від російських ресурсів у Японії була значно меншою, ніж європейська. Так, у 2022 р. Японія імпортувала з РФ лише 1,46 % нафти та 9,5 % зрідженого газу [442].

Щодо українських внутрішньополітичних факторів, що заважають розвитку відносин з Японією, то це, насамперед, ті ж чинники, що заважають розвивати ефективну співпрацю України з західними партнерами та розбудовувати дієву демократичну систему – корупція, надмірна бюрократизація управління, нереформованість судової системи та інші.

Деякі українські проєкти, на які Японія виділила свої кошти, перетворилися в незавершені довогобуди. Наприклад, так трапилось зі станцією аерації в Бортничах. Споруди станції були спроєктовані та побудовані ще у 1950–1960-их рр. і відпрацювали свій експлуатаційний

термін. Зношеність обладнання становить 80 %. На початку 2012 р. там трапилась аварія [399]. У червні 2015 р. президент України П. Порошенко і прем'єр-міністр Японії Ш. Абе підписали угоду про надання відповідного кредиту Україні. Кредит був наданий Японським агентством міжнародного співробітництва (JICA) на суму 108 млрд. єн терміном на сорок років під 0,1 % річних з пільговим періодом десять років [256]. Однак роботи з реконструкції так і не розпочали. Це справило на японців негативне враження.

Звичайно, таких випадків слід уникати. Посол України в Японії С. Корсунський відзначає, що участь японських компаній у проєктах відбудови унеможливить корупційні ризики. Він посилається на інший досвід – побудови терміналу в аеропорту Бориспіль: «Під час побудови терміналу в аеропорту Бориспіль, який турецькі компанії будували за японські гроші, саме японці не допустили ні корупції, ні відхилень від проєкту» [56].

У міжнародному співробітництві між країнами проблемою залишається те, що Японія хоча володіє дуже важливими для України військовими технологіями і збройними засобами, вона єдина країна Великої сімки, яка не надає нам летального озброєння напряму [422]. Японія дотримується політики, яка практично не дозволяє експортувати зброю. При цьому особливо сувора заборона діє на її поставку до зони конфлікту. Хоча уряд країни розглядає можливість перегляду цієї політики, японське суспільство ще не готове до таких трансформацій. Так, соціологічні опитування, проведені в лютому 2023 р., показали, що лише 16 % опитаних підтримують поставки зброї Києву, а 76 % заявили, що не вважають їх потрібними [476].

Але уряд Японії усвідомлює, що союзники та їхня військова промисловість отримують величезні прибутки. Скасування заборони може зробити японський оборонний сектор знову прибутковим, залучить додаткові податкові надходження та створить більше робочих місць. Крім того, у такому випадку, буде зменшена залежність від дорогого імпорту оборонної

продукції. Тому, це питання лишається на порядку денному і його активно обговорюють.

Україна могла б розраховувати на поставку деяких РСЗВ, артилерії та ППО «Hawk», які японська армія планує замінити на сучасніші розробки. Цікавими є японські розробки в сфері антидронової боротьби. Крім того, вже зараз Україна могла б розраховувати на отримання рятувальних літаків-амфібій «Shin Maywa US-2». Це не летальна зброя. Використання японських військових технологій для патрулювання та безпеки Чорного моря сприяло б посиленню регіональної безпеки [56].

Водночас, існує думка, що в Японії немає достатніх запасів зброї, щоб надати допомогу Україні, навіть якщо відповідне рішення буде ухвалено. Крім того, слід враховувати ще один стримуючий фактор – воєнний потенціал Китаю і Північної Кореї. Навіть застаріле військове обладнання може виявитися важливим для резервістів у випадку конфлікту у Східній Азії. Україні потрібні артилерійські системи, винищувачі та снаряди, які є в Японії в обмеженій кількості. Замість цього, японцям простіше надати фінансову допомогу, наприклад, для закупівлі снарядів для України [56] Крім того, у Японії нині недостатньо досвіду в продажі озброєнь і ще не відпрацьовані належним чином правові процедури в цій сфері.

Російсько-українська війна негативно вплинула на відносини між Росією та Японією, що зумовило зростання потенційних загроз для національної безпеки Японії. З іншого боку, ця ситуація сприяє активізації у Японії її оборонного потенціалу, стимулює розвиток співпраці з союзниками та партнерами на глобальному рівні та в Індо-Тихоокеанському регіоні. Нинішні обставини спонукають Україну та Японію до зміцнення своєї взаємодії. Основою для побудови міцного і взаємовигідного партнерства є спільні цінності та суспільні виклики, з якими стикнулися обидві держави.

Багато нереалізованого потенціалу в розвитку політичних відносин між Україною та Японією можна розглядати у контексті безпеки, що могло б підняти взаємодію обох країн на стратегічний рівень.

Сучасний етап безпекової політики Японії суттєво відрізняється від попередніх. При цьому, кардинальні зміни відбулися саме внаслідок українсько-російської війни. Після Другої світової війни і майже до кінця XX ст. в безпековій сфері Японія дотримувалася курсу сформованого Ш. Йошідою, який був прем'єр-міністром країни у 1948–1954 рр. У 1951 р. була сформована «доктрина Йошіда». Її три ключові аспекти:

1) Японія є надійним союзником США;

2) вона покладається на американську військову силу та обмежує власні сили оборони до мінімуму;

3) у міжнародних відносинах Японія робить акцент на економічній дипломатії.

Перебування під «ядерною парасолькою» США впродовж другої половини XX ст. допомогло Японії забезпечити «економічне диво» і, очевидно, було вдалою політикою в тих умовах [459].

Однак цей курс зазнав кризи на початку 1990-х рр. Вторгнення Іраку в Кувейт у 1990 р. було важливою подією для зовнішньої політики Японії. Вона зіткнулася з критикою з боку багатьох західних держав, включаючи США та Великобританію, за свою відповідь на першу війну в Перській затоці. Згідно зі своєю пацифістською конституцією, Японія не надсилала боєприпаси, матеріальні засоби чи військовий контингент. Замість цього була задіяна т. зв. «чекова дипломатія» – фінансова допомога, причому досить значна. Однак у відповідь, коли Кувейт опублікував лист подяки, адресований усім дружнім країнам, які допомогли його звільнити, Японії в цьому переліку не було.

Після цього в Японії розпочалися дискусії про доцільність перетворитися в «нормальну державу» – створити власні збройні сили і т. д. У 1992 р., з другої спроби, японський парламент прийняв Закон «Про співпрацю з ООН в сфері миротворчих та інших операцій», який дозволив відправляти японських військовослужбовців під егідою миротворчих місій ООН [262].

Після кризи у Тайванській протоці у 1995–1996 рр. і запуску КНДР ракети «Теподон» у 1998 р. у японському повітряному просторі дискусія про зміцнення обороноздатності Японії набула подальшого розвитку. Вже за два місяці уряд К. Обучі схвалив план виведення на орбіту двох супутників спостереження [426].

Терористичні атаки на США 11 вересня 2001 р. були драматичною подією, що привернула посилену увагу японських політиків. Тодішній прем'єр-міністр Д. Коїдзумі скористався цією ситуацію для поглиблення співпраці зі США та участі Японії в антитерористичних заходах, спираючись на статті Закону «Про спеціальні заходи проти тероризму 2001 року» [465]. Японія відправила свої війська за кордон, спочатку для дозаправки кораблів на підтримку місії МССБ НАТО за мандатом РБ ООН в Афганістані з 2001 р., пізніше, в рамках коаліції – в Ірак. Д. Коїдзумі також зосередив розробку політики безпеки у Секретаріаті Кабінету Міністрів і Офісі Прем'єр-міністра як головному виконавчому органі. Крім того, ракетні та ядерні загрози КНДР спонукали Токіо запровадити захист від балістичних ракет у 2003 р. – систему ППО [377]. У 2007 р. Агентство оборони реорганізували у відповідне міністерство. Загалом, це призвело до серйозної трансформації післявоєнної Японської Держави.

Зростаюча військова могутність КНР та агресивна зовнішня політика КНДР, зумовили те, що під час парламентських виборів 2012 р. Ш. Абе заявив про кризу національної безпеки. Його уряд запровадив низку реформ, включаючи колективну самооборону і збільшення військових витрат. Серед інших змін, запроваджених урядом Ш. Абе в безпековій політиці виділимо такі: створення Ради національної безпеки (РНБ), видання «Стратегії національної безпеки» (СНБ), модернізація оборонних можливостей та формування нових партнерств в галузі безпеки в Індо-Тихоокеанському регіоні. Зміни в політиці безпеки Японії охопили широкий спектр питань – від поступової мілітаризації віддалених південно-західних островів Японії до кіберзахисту [426].

Остаточний розрив із пацифістськими традиціями зовнішньої політики Японії здійснив уряд Ф. Кішіди. При цьому відправною точкою кардинальних змін у безпековій політиці було саме повномасштабне вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 р. Зараз Токіо переживає «історичний розрив з нормами, які керували оборонною політикою Японії з 1945 р.» [483]. Прискорені зміни в системі безпеки Японії можна пояснити комбінацією факторів, пов'язаних із зовнішньою політикою РФ та КНР, що змусили Токіо орієнтуватися в новому та складному середовищі безпеки. Прем'єр-міністр Ф. Кішіда у своєму виступі у 2022 р. відверто визнав ці виклики і заявив, що «Україна сьогодні може бути Східною Азією завтрашнього дня» [426]. Ця зміна означає відхід від сформованих десятиліттями обмежень. Так, витрати на оборону держави збільшать удвічі, Японія отримає наступальний арсенал, включаючи крилаті ракети великої дальності. Крім того, Японія наполягає на тому, щоб укласти угоду про розподіл ядерної зброї зі США. Також Японія освоює космос з військовою метою і розвиває свої можливості ведення кібервійни.

Нова «Стратегія національної безпеки» (NSS) Японії, опублікована в грудні 2022 р., об'єднує оборонне планування у різних сферах, починаючи від операцій берегової охорони та закінчуючи можливостями протидії ударам. Вона також охоплює економічну безпеку – Ф. Кішіда зобов'язався збільшити витрати на оборону на 43 трильйони ієн до 2 % ВВП протягом п'яти років (відповідно до планових витрат НАТО). Нова мета передбачає об'єднати раніше окремі статті бюджету, такі як наукові дослідження, інфраструктуру та берегова охорона Японії. Багато змін обговорювали ще до того, як Ф. Кішіда прийшов до влади, і точні деталі плану фінансування цих заходів на основі податків ще залишаються предметом дискусій [426]. Незважаючи на це, документ 2022 р. свідчить про значний прогрес у порівнянні із документом 2013 р., підготовленим урядом Ш. Абе.

Нова «Стратегія національної безпеки» (2022 р.) відображає кардинальні зміни у підходах Токіо до національної оборони і безпеки на

користь більшої активності в Альянсі зі США, як засобу посилення загальних оборонних можливостей. Вторгнення Росії в Україну посилило занепокоєння Японії щодо загроз статус-кво в Індо-Тихоокеанському регіоні, особливо, зважаючи на наміри Китаю щодо Тайваню. Погіршення відносин Японії з Росією, розвиток стратегічних відносин між Китаєм і Росією та прискорення розробки зброї масового знищення Північною Кореєю ще більше ускладнили цю ситуацію [420].

Нова стратегія безпеки значною мірою відштовхується від диспропорції у військових потенціалах країн, що виникла протягом останнього часу у регіоні (Додаток П). Тобто, розраховувати на «парасольку безпеки» з боку США для Японії стає все складніше.

Ключові зміни, запропоновані новою NSS, серед іншого, передбачають:

– подвоєння оборонного бюджету протягом наступних п’яти років;

– набуття можливостей контрудару;

– розширення можливостей у нових сферах, таких як космос;

– створення Постійного об’єднаного штабу для координації командування збройними силами;

– стратегічне зосередження на островах на південному заході Японії, яким найбільше загрожує непередбачена ситуація на Тайвані;

– підвищення обороноздатності Японії і її готовність до ведення війни [420].

До кінця 2022 р. адміністрація Ф. Кішіди, переглянувши «Стратегію національної оборони» (NDS, колишні «Керівні принципи програми національної оборони») і «Програму розбудови оборони», взяла курс на посилення оборонних можливостей Японії і міжнародного співробітництва в галузі безпеки [451].

Однією з важливих ініціатив, зафіксованих у «Новій стратегії національної безпеки Японії» 2022 р., є те, що задекларована мета розвивати «всеосяжну національну силу», яка включає дипломатичні, оборонні,

економічні, технологічні та розвідувальні можливості й відображає «всеохоплюючий» характер викликам безпеці. Саме таке формулювання цих можливостей – це значний прогрес у порівнянні з NSS 2013 р. Тоді вперше застосували міжурядовий підхід до вирішення проблем національної безпеки, але він був зосереджений переважно на дипломатичному та оборонному потенціалах. Найбільшим елементом трансформації нової стратегії 2022 р. було зобов'язання уряду зміцнити національну обороноздатність до безпрецедентного рівня, щоб брати на себе «основну відповідальність» за захист у випадку вторгнення в Японію. Це кардинальний відхід від «доктрини Йошіда», яка спиралася на гарантії безпеки США. Це також передбачає більший вплив і значення Японії в американсько-японському альянсі, а також у регіональній безпеці загалом у випадку конфлікту, наприклад, пов'язаного з Тайванем [483].

Міністр оборони Я. Хамада аргументував необхідність переоцінки стратегії національної безпеки Японії, при цьому зіслався на приклад України. Він підкреслив, що «Україна не мала достатніх оборонних можливостей, ані союзників, ані ядерної парасольки […] Вона не могла стримати Росію, яка мала величезний військовий арсенал і чіткий намір вторгнення» [368]. Я. Хамада підкреслив, що міжнародне співтовариство прагне підтримувати країни, які демонструють можливості до самооборони: «Існує необхідність продемонструвати волю та здатність захистити нашу націю» [368].

«Національна стратегія оборони Японії» (2022 р.) враховує досвід російсько-української війни й ставить мету реагувати на «нові способи ведення війни» [419]. Відповідно до цього, зусилля уряду щодо впровадження поетапних змін у японських Силах Самооборони зосереджені на семи ключових напрямках:

1) посилення обороноздатності країни;

2) комплексна протиповітряна оборона (IAMD – протиракетна та протиавіаційна);

3) розвиток безпілотних технологій;

4) засоби радіоелектронної безпеки (РЕБ);

5) можливості мобільного розгортання та захисту цивільного населення;

6) оперативні штаби та розвідувальні центри;

7) підвищення боєздатності солдат Сил Самооборони [419] (Додаток Р).

Нова безпекова стратегія Японії підкреслює важливість ролі космосу в зборі інформації, комунікації та для завдання контрударів. Вона також потребує значного розширення кількості персоналу, який працює в підрозділах, пов'язаних із кібернетичною діяльністю, таких як Командування кібероборони (JSDF), з вісімсот до майже чотирьох тисяч осіб до 2027 р., щоб посилити захист своїх критичних мереж. Заплановано, що до кінця 2027 фінансового року загальна кількість персоналу Міністерства оборони та JSDF, який буде задіяний в кіберпросторі, зросте до 20 тис. осіб [483].

«Національна стратегія безпеки» (2022 р.) наголосила на необхідності зміцнення кібербезпеки Японії шляхом перегляду загальнодержавного підходу. Серед найбільш інноваційних заходів щодо цього було запровадження «активного кіберзахисту», який дозволяє відповідним державним органам, включаючи JSDF, використовувати обмежені наступальні можливості для «проникнення та нейтралізації серверів зловмисників» перед потенційними атаками на мережі Японії. Це має стратегічний сенс для Японії, враховуючи, що нинішня слабкість її систем кіберзахисту суттєво перешкоджає тіснішій співпраці у сфері безпеки зі США та іншими партнерами. NSS також закликає до реструктуризації Національного центру готовності до інцидентів і стратегії кібербезпеки (NISC), який, серед іншого, координує формування внутрішньодержавної кіберполітики, щоб створити нову централізовану організацію для впровадження цих заходів політики кібербезпеки [441].

Сферу кібербезпеки Японія розглядає як перспективний напрямок співпраці з Україною [35]. Важливим кроком на шляху до реалізації

особливого глобального партнерства є угода про захист інформації. Вона має забезпечити надійний захист таємної інформації України та Японії згідно з їхнім національним законодавством. Паралельно, при потребі, Токіо та Київ зможуть швидко обмінюватися інформацією, необхідною для гарантування безпеки. На початку квітня 2024 р. посол Японії в Україні К. Мацуда анонсував початок переговорів з цього приводу. Такі угоди Японія уклала лише з НАТО та вісьмома державами світу: Австралією, Великою Британією, Індією, Італією, Німеччиною, Республікою Кореєю, США та Францією. Таким чином, Україна є потенційним партнером Японії у сфері інформаційної безпеки [258].

Адміністрація Ф. Кішіди зобов'язалася подвоїти витрати, пов'язані з обороною, до 2 % ВВП й інвестувати 43 трильйони єн (325 млрд дол. США) для забезпечення «фундаментально зміцненого оборонного потенціалу» Японії з 2023–2024 до 2027–2028 фінансові роки. Для Японії сума і швидкість збільшення витрат на оборону є історичним відхиленням від межі (1% ВВП), прийнятої урядом Т. Мікі ще у 1976 р. Якщо це збільшення буде реалізовано, оборонний бюджет Японії стане третім за обсягом у світі після США та Китаю [483].

Однак Японія стикнулася з низкою проблем у реалізації реформ у сфері оборони та безпеки. Одним із викликів є те, чи зможе Японія подолати брак фінансування, робочої сили та оборонно-технологічних можливостей. Адміністрація Ф. Кішіди прагне збільшити податки, щоб підтримати зростання оборонного бюджету. Однак політичного консенсусу щодо таких дій немає.

Ще одна проблема – це нестача особового складу Сил Самооборони. Токіо прагне прискорити інвестиції в розробку та використання морських, повітряних і наземних безпілотників, щоб зменшити нестачу персоналу. Однак цей підхід у будь-якому випадку передбачає наявність кваліфікованих кадрів. Уряд планує збільшити кількість особового складу Сил Самооборони з нинішніх 247 тис. до 300 тис., але JSDF продовжує стикатися з серйозними

проблемами щодо найму військовослужбовців. Проблема також зумовлена швидким старінням та зменшенням чисельності населення країни [483].

Отже, безпекова політика адміністрації Ф. Кішіди поклала край так званій «доктрині Йошіда», згідно з якою Японія покладалася на США у своїй обороні, зміщуючи акценти на розвиток економіки і внутрішню політику. У випадку успіху реформ, окреслених в новій «Національній стратегії безпеки», буде істотно підвищено обороноздатність країни. Така зміна політичного курсу уряду зумовлена досвідом російсько-української війни. Водночас, зростання обороноздатності Японії та нарощування її військового потенціалу розкриває додаткові перспективи для українсько-японських відносин у безпековій сфері.

Необхідність належного рівня діалогу між державами з питань безпеки та розвиток співпраці у сфері міжнародного права є дедалі більш важливими для вирішення актуальних безпекових проблем, що стосуються Японії і України. Особливу увагу слід звернути на розвиток правових механізмів для вирішення проблем морського права, зокрема щодо свободи мореплавства. Враховуючи зацікавленість Японії у розвитку співпраці з Україною, особливо у різноманітних багатосторонніх форматах, доцільно активніше залучати Японію до участі в їх роботі. Одним із напрямків докладання спільних зусиль України та Японії є питання реформування ООН.

У безпековому аспекті двосторонньої взаємодії України та Японії обидві держави мають нереалізований потенціал співпраці. Тому, на початку квітня 2024 р. був проведений третій раунд переговорів між країнами щодо підготовки двосторонньої безпекової угоди [17].

Японія десятиліттями намагалася зміцнити свої зв’язки з НАТО. Прем’єр-міністр Японії Ф. Кішіда узгодив японське стратегічне бачення «вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону» з перспективою безпеки НАТО. Це узгодження охоплює взаємозв’язок регіональних структур безпеки (японська ініціатива QUAD і нова структура безпеки – AUKUS) з альянсом НАТО. Головним серед цих кроків було намагання Ф. Кішіди

зміцнити співпрацю з НАТО [390]. З цією метою він брав участь у самітах НАТО у 2022 та 2023 рр., а міністр закордонних справ Х. Йосімаса був присутній на зустрічах міністрів закордонних справ країн НАТО, що відбувалися у квітні 2022 та 2023 рр.

Крім того, Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг відвідав Японію та Сеул на початку 2023 р. Під час свого візиту він наголосив на важливості вирішення російської загрози, підкресливши, що «ця війна – це не просто європейська криза, а виклик світовому порядку», і зазначив, що «Пекін уважно спостерігає за цим і засвоює уроки, які можуть вплинути на його майбутнє» [385]. Перебуваючи в Сеулі, Є. Столтенберг закликав Південну Корею збільшити військову допомогу Україні [417]. Візит підтвердив прагнення Токіо та Сеула зміцнювати свої зв'язки з НАТО.

Під час Вільнюського саміту НАТО у 2023 р. головною темою обговорень було забезпечення підтримки оборони України та формулювання рамок для поглиблення співпраці НАТО з Україною. Рада Україна – НАТО веде переговори щодо гарантій безпеки та потенціалу членства України. Крім того, обговорення були зосереджені на розширенні оперативного масштабу НАТО шляхом посилення партнерства з чотирма країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону, а саме: Японією, Південною Кореєю, Австралією та Новою Зеландією, в рамках Індивідуально орієнтованої програми партнерства (ІТРР). Ф. Кішіда, відповідно до цих дискусій, підкреслив нероздільний характер безпеки як в Європі, так і в Індо-Тихоокеанському регіоні, тоді як Є. Столтенберг назвав Японію найближчим союзником НАТО [333]. Напередодні саміту йшлося навіть про створення Офісу зв'язку НАТО в Токіо.

Однак під час зустрічі ці плани не розглядали у зв'язку із побоюванням Франції щодо того, що такі дії можуть спровокувати Китай. Це поки що визначає межі співпраці між НАТО та Японією. Зрештою, вірогідність безпосередньої участі НАТО в індо-тихоокеанських конфліктах або військового втручання Японії в європейські зони бойових дій залишається

низькою. Таким чином, обидві сторони прагнуть покращити зв'язки та зміцнити сили стримування, не створюючи для себе перешкод і не погіршуючи відносини з Китаєм.

Занепокоєння у влади Японської Держави викликає той факт, що Україна, ведучи війну з РФ, підтримує дружні відносини з КНР. Китай вже неодноразово демонстрував прихильність до Москви. Це підтверджує позиція КНР під час голосування українських резолюцій в ГА ООН, відсутність спілкування Сі Цзіньпіна з Президентом України В. Зеленським на тлі особистих зустрічей з Президентом РФ В. Путіним та главами і високопосадовцями інших держав. Українська експертка з питань зовнішньої політики країн Азії Н. Бутирська вважає, що Україні треба зосередити свої дипломатичні зусилля на розвитку відносин з тими країнами, які продемонстрували нам щиру підтримку і сповідують такі ж демократичні цінності як і ми. Одночасно, слід дистанціюватись від автократичних режимів, які «об'єднуються, щоб порушувати правила» [56].

Натомість, В. Константинов (Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка) вважає, що японська дипломатія з розумінням має віднестися до спроб України зберегти дружні відносини з Китаєм, адже їй самій притаманні гнучкість та обережність. Вони розуміють, що провокувати КНР в сучасних умовах нерозумно і небезпечно [56]. Тому, цей факт слід пам'ятати керівництву України, розвиваючи відносини паралельно і з Токіо, і з Пекіном.

Посол України в Японії С. Корсунський визнає проблемою у налагодженні відносин між Україною та Японією й те, що на відміну від інших країн, японські компанії дуже обережні. Вони неохоче відвідують Україну. Тому, важливим завданням, яке він ставить перед собою і дипломатичною установою, яку очолює, це стимулювати такі контакти. Він зазначає, що більшість його зустрічей і переговорів стосуються саме цих питань [35].

Незважаючи на географічну віддаленість між Україною та Японією, економічне та торговельне співробітництво між ними зростає і має потенціал перейти на якісно новий рівень, особливо завдяки створенню зони вільної торгівлі між державами. Тісніша економічна співпраця у найбільш перспективних сферах, таких як сільське господарство та енергетика, підштовхнула б політичну взаємодію, що може позитивно позначитися на становищі Японії в Європі та України в Азії.

Перспективним напрямком розвитку «особливого глобального партнерства» між Україною і Японією є участь японських компаній у повоєнному відновленні нашої країни. В багатьох корпораціях, в Японському агентстві міжнародного розвитку (JICA) створені робочі групи щодо відбудови України [56]. Японія накопичила вагомий власний досвід відбудови після руйнівних землетрусів і стихійних лих.

Пріоритетними напрямками допомоги Японської Держави Україні у 2024 р. С. Корсунський називає програму підтримки енергетичної інфраструктури, розмінування, а також фінансову та економічну складові. Ще одним важливим напрямом допомоги є контакти Японії з країнами Азії та інших регіонів т. зв. Глобального Півдня. Зокрема, це може бути сприяння Японії у постачанні у ці країни українського зерна [35].

Отже, у відносинах між Україною та Японією ми фіксуємо наявність як внутрішньо- , так і зовнішньополітичних проблем. Для японського керівництва було складно наважитися на цілковитий розрив відносин з Російською Федерацією на тлі нестабільної ситуації на фронті. Негативний розвиток подій на українсько-російському фронті, точніше, перемога РФ, може дуже ускладнити безпекову ситуацію в регіоні Східної Азії. Крім того, в середовищі академічних інтелектуалів Японії переважали проросійські настрої, які вони транслювали політикам, суспільству, бізнес-елітам. З українського боку співробітництво з Японією гальмує забюрократизованість системи державного управління та корупційні ризики. Україна хоче отримати

від Японії її військові ресурси, але поки що це не передбачає національне законодавство останньої. Зі свого боку, Токіо очікує від Києва більш жорсткої позиції додо Китаю, на яку Україна не готова піти в сучасних умовах.

Російсько-українська війна зумовила кардинальний поворот в безпековій політиці Японії. Вона розпочала широкий комплекс реформ з урахуванням досвіду військових дій на російсько-українському фронті. Під час реалізації цих реформ виникли економічні і демографічні труднощі. Японська Держава активізувала свої зусилля у розвитку систем колективної безпеки на регіональному і глобальному рівнях.

Відносини України та Японії мають декілька перспективних напрямів. По-перше, відбувається поглиблення співпраці у безпековій сфері. Україну цікавлять японські розробки засобів антидронової боротьби, РЕБ. По-друге, йде активна підготовки щодо підписання двосторонньої безпекової угоди. По-третє, важливим напрямом співпраці є кібербезпека – країни працюють над угодою про захист інформації. По-четверте, суттєву допомогу Японія може надати у розмінування території України. Також Японія з великою зацікавленістю вивчає досвід ведення російсько-української війни для посилення своєї безпекової могутності.

Японія накопичила значний досвід відбудови вітчизняної інфраструктури після руйнівних землетрусів, цунамі, техногенних катастроф. Тому, вона обмінюється ним з народом України. Зокрема, японська сторона вже розробила проєкт щодо відновлення Каховського водосховища. Наголосимо також, що Японія розробила програму з підтримки енергетичної інфраструктури України. Важливим напрямом поєднання зусиль України та Японії можуть бути спільні кроки щодо реформування ООН. Це посилить роль двох країн в забезпеченні глобальної безпеки.

ВИСНОВКИ

Впродовж 1990-х – початку 2000-х рр. відносини між Україною та Японською Державою розвивались досить стабільно. Країни налагодили конструктивні відносини в політичній, економічній, гуманітарній сферах. Факторами, які сприяли зближенню і зацікавленості були відданість демократичним цінностям, принципам міжнародного права, миролюбивість зовнішньополітичного курсу. Взаємний інтерес посилило те, що обидві країни в минулому постраждали від ядерних катастроф.

Відразу на початку війни 2014 р. Російської Федерації проти України Японія засудила незаконну окупацію Криму, наголосила на недопустимості порушення державного суверенітету і територіальної цілісності України. Японська Держава приєдналася до міжнародних санкцій проти Росії, підтримала Україну на дипломатичному рівні, надавала фінансову та гуманітарну допомогу. Основну допомогу японський уряду зосередив у трьох напрямках: покращенні економічної ситуації; відновленні демократії та сприянні загальнонаціональному діалогу та національній єдності.

Важливим кроком у розвитку українсько-японського співробітництва у безпековій сфері було підписання у 2018 р. меморандуму між військовими відомствами обох країн про співпрацю та обмін. Україна стала першою країною в регіоні, з якою Японія підписала такий документ. Постійно тривали українсько-японські двосторонні консультації з безпекових проблем, зокрема, у галузі медицини, військово-технічних розробок та кібербезпеки. Сторони проводили спільні військові навчання.

Однак впродовж 2014–2021 рр. ми фіксуємо певне балансування та половинчастість в зовнішній політиці Японії щодо підтримки України. Це було зумовлено тим, що перед початком військових дій РФ в Україні адміністрація тогочасного прем’єр-міністра Японії Ш. Абе взяла курс на зближення з Росією. Уряд Японії, насамперед, прагнув вирішити територіальну проблему щодо Північних територій (чотирьох островів

Курильської гряди) і у підсумку укласти мирний договір з Москвою. Паралельно з цим, Японська Держава намагалась вирішити ще одне важливе безпекове завдання – не допустити формування російсько-китайського альянсу, що значно б ускладнило міжнародну ситуацію в регіоні. Росія, зі свого боку, давала можливість Японії зрозуміти, що готова йти на зближення і шукати конструктивні рішення у розв'язанні ключових проблем у двосторонніх відносинах. Водночас в російсько-японському політичному діалозі простежуємо суттєві розбіжності. Росія паралельно збільшувала військову присутність у регіоні, зокрема, на спірних Курильських островах. А на початку 2017 р. В. Путін взагалі заявив, що його країна немає ніяких територіальних проблем у відносинах з Японією.

Ключовим моментом, який визначив різкий поворот в безпековій політиці і зовнішньополітичному курсі Японії було повномасштабне вторгнення Росії в Україну, яке відбулося 24 лютого 2022 р. Після консультацій і дискусій у політичному керівництві Японії прем'єр-міністр Ф. Кішіда рішуче засудив акт агресії; цілковито підтримав режим санкцій; надання політичної, фінансової та гуманітарної допомоги Україні. При цьому Японія пішла на безпрецедентні кроки. Вона вперше прийняла таку велику кількість біженців, вперше глава іншої держави виступав перед японським парламентом. Японія перетворилася в одного з найбільших фінансових донорів України. Країна погодилась змінити своє законодавство з метою розширити номенклатуру допомоги і створити можливості підтримки України військовими засобами.

Японська дипломатія авктивно використовує різноманітні міжнародні майданчики для пошуку й надання підтримки Україні – ООН, G7, НАТО, АСЕАН та ін. Вона активно співпрацює на рівні своїх двосторонніх відносин з країнами т. зв. Глобального Півдня та інших регіонів. Майже на усіх зустрічах зі своїми партнерами японська дипломатія розглядала й розглядає питання надання допомоги Україні як одне із ключових.

Також Японія ефективно реагувала на виклики глобальній безпеці, зумовлені російсько-українською війною – загострення проблеми голоду, енергетичну кризу та інші. Влада Токіо запропонувала дієві механізми для їх швидкого розв'язання.

Було декілька причин, що зумовили таку активну підтримку України з боку Японії. Одна з головних – це проблема безпеки. Адже основний меседж, на якому Ф. Кішіда постійно наголошував і наголошує своїм партнерам: «Сьогодні – Україна, завтра – Східна Азія!». Японія чітко розуміє, що у випадку перемоги Росії, існуюча система глобальної безпеки зазнає кризи, чи навіть цілковитого краху. Наступними країни, які б наважилися спробувати перевірити на міцність глобальну безпеку, на думку прем'єр-міністра Японії, безсумнівно, є КНР і КНДР. Тому, питання безпеки України влада Японія розглядає у тісному взаємозв'язку із питанням своєї національної безпеки, безпеки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та глобальної безпеки загалом.

Посилення військово-політичного та військово-технічного співробітництва Росії із КНР, КНДР та Іраном викликає велике занепокоєння Японії. Воно ще більше посилюється з огляду на непослідовність та нерішучість західних партнерів у питанні надання підтримки Україні. Особливо це стосується США, бо саме на їх гарантіях традиційно ґрунтувалась безпекова політика Японії.

В таких умовах уряд Ф. Кішіди радикально змінив національну політику безпеки. Ключове завдання, яке намагається виконати його адміністрація – це сформувати достатній оборонний ресурс для відсічі потенційних атак по території Японії та навіть нанесення контрудару.

Реалізуючи безпекові реформи, Японія безпосередньо опирається на досвід ведення російсько-української війни. При цьому основні зусилля зосереджені на таких напрямках: посилення обороноздатності країни; комплексна протиповітряна оборона (протиракетна та протиавіаційна); розвиток безпілотних технологій і засобів радіоелектронної безпеки; можливості мобільного розгортання та захисту цивільного населення;

оперативні штаби та розвідувальні центри; підвищення боєздатності солдат Сил Самооборони. При здійсненні цього курсу Японія вже відчула певні економічні і демографічні труднощі. Водночас, зростання обороноздатності Японії та нарощування її військового потенціалу розкриває додаткові перспективи для українсько-японських відносин у безпековій сфері.

Україна та Японія дуже зацікавлені у розширенні та поглибленні співробітництва. Одним з таких напрямів є безпекова сфера. Україну цікавлять японські розробки засобів антидронової боротьби, РЕБ тощо. Суттєву допомогу Японія може надати у розмінуванні деокупованих територій та у повоєнній відбудові України. Японія, зі свого боку, інтенсивно вивчає досвід ведення російсько-української війни для посилення своїх безпекових спроможностей. Важливим напрямом співпраці є кібербезпека. У перспективі Київ і Токіо планують підписати двосторонню безпекову угоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Албул С. Японія ввела нові санкції проти РФ. Країна заборонила експорт ще 164 видів товарів. 5 квітня 2024. *LB. Дорослий погляд на світ* : сайт.
URL: https://lb.ua/society/2024/04/05/607043_yaponiya_vvela_novi_sanktsii_proti_rf.html (дата звернення: 09.03.2024).

2. Андаліцька І. Добрі результати: у розвідці оцінили удар по заводу зі збирання «шахедів» у Татарстані. 04.04.24. *УНІАН* : інформаційне агенство. URL: https://www.unian.ua/war/ataka-na-tatarstan-v-gur-rozpovili-pro-rezultati-udaru-12594399.html (дата звернення: 06.04.2024).

3. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія. Київ : ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

4. Бадрак В. Володимир Горбулін: «Україна приречена торгувати зброєю і робитиме це успішно». 14 липня 2021. *LB. Дорослий погляд на світ* : сайт. URL: https://lb.ua/news/2021/07/14/489233_volodimir_gorbulin_ukraina.html (дата звернення: 03.05.2024).

5. Безп'ятчук Ж. Секртетні й неточні? Що відомо про ракети КНДР у війні проти України. 12 січня 2024. *BBC NEWS Україна* : сайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cxwd7lx08m0o (дата звернення: 12.04.2024).

6. Бисага Ю. М. Міжнародна безпека, національна безпека, конституційна безпека: теоретико-правові підходи. *Порівняльно-аналітичне право* : електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2020. № 4. С. 43–49. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/PAP-4-2020.pdf (дата звернення: 17.05.2024).

7. Білоконь А. О. Німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни (1933–1939 рр.) : дис. … канд. істор. наук : 07.00.02 –

Всесвітня історія. Миколаїв : Чорноморський національний університет імені Петра Могили, 2019. 333 с. URL: https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/Alona_Bilokon_The_German-Japanese_Relations_before_the_Second_World_War.pdf (дата звернення: 09.03.2024).

8. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України : монографія / відп. редактор Б. О. Парахонський. Київ : ПЦ «Фоліант», 2008. 591 с.

9. Бліхар В. С., Башук В. В. Філософсько-правовий і соціокультурний виміри національної безпеки. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25 (2). С. 378–385.

10. Бовсунівський П. В. Військово-технічне співробітництво в зовнішній політиці Боліваріанської Республіки Венесуела. *Проблеми міжнародних відносин* : збірн. наук. праць. 2012. Київ : КиМУ. Вип. 5. С. 76–97.

11. Богданьок О. Reuters: Іран надіслав Росії потужні балістичні ракети класу «земля-земля». Що кажуть у ГУР і ПС ЗСУ. 21 лютого 2024. *Суспільне. Новини* : сайт. URL: https://suspilne.media/689786-iran-nadav-rosii-potuzni-balisticni-raketi-klasu-zemla-zemla-reuters/ (дата звернення: 24.03.2024).

12. Богданьок О. Генасамблея ООН ухвалила оновлену резолюцію із засудженням дій РФ – Мінінтеграції. 23 грудня 2023. *Суспільне. Новини* : сайт. URL: https://suspilne.media/646198-genasamblea-oon-uhvalila-onovlenu-rezoluciu-iz-zasudzennam-dij-rf-minreintegracii/ (дата звернення: 13.03.2024).

13. Богданьок О. Китай оприлюднив свій «мирний план» щодо війни в Україні. Що до нього увійшло. *Суспільне. Новини* : сайт. URL: https://suspilne.media/395696-kitaj-opriludniv-svij-mirnij-plan-sodo-vijni-v-ukraini-so-do-nogo-uvijslo/ (дата звернення: 15.03.2024).

14. Болтівець Я. С. Японські політологічні школи та підходи до відносин зі Сполученими Штатами Америки. *Стратегічні пріоритети*. 2009.

№ 2 (11). С. 266–272. URL: https://www.libr.dp.ua/text/sp2009_2_38.pdf (дата звернення: 09.03.2024).

15. Бондар Г. Японія вперше в історії надає Україні засоби захисту для Збройних Сил. *УНІАН* : інформаційне агентство. URL: https://www.unian.ua/politics/yaponiya-vpershe-v-istoriji-peredaye-ukrajini-zasobi-zahistu-dlya-zbroynih-sil-novini-ukrajina-11734966.html (дата звернення: 19.04.2024).

16. Бортнік Р. О., Красовська О. В. Позиція Китаю щодо політичного врегулювання української кризи. *Український інститут політики* : аналітичний центр. URL: https://uiamp.org/uk/pozytsiya-kytayu-shchodo-politychnoho-vrehulyuvannya-ukrayinskoyi-kryzy (дата звернення: 09.04.2024).

17. Боярчук Т. Зеленський обговорив із японським прем'єром підготовку безпекової угоди. 3 квітня 2024. *LB. Дорослий погляд на світ* : сайт. URL: https://lb.ua/news/2024/04/03/606683_zelenskiy_obgovoriv_iz_yaponskim.html (дата звернення: 12.03.2024).

18. Брайлян Є. Вплив російсько-української війни на Індо-Тихоокеанський регіон. 16 грудня 2022. *АрміяInform* : сайт. URL: https://armyinform.com.ua/2022/12/16/vplyv-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-na-indo-tyhookeanskyj-region/ (дата звернення: 12.04.2024).

19. В МИД признали, что фундамент отношений с Японией почти полностью разрушен. *РИА Новости* : сайт. URL: https://ria.ru/20240320/yaponiya-1934374838.html (дата звернення: 14.05.2024).

20. Вовк О. О. Теоретико-правовий аналіз співвідношення понять державної та зовнішньої безпеки. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 43–48.

21. Воєнно-політичні інтереси України в ієрархії суспільних пріоритетів (кінець XX – початок XXI століття) : монографія / відп. ред. І. Соляр, упоряд. : О. Муравський, М. Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2021. 324 с.

22. Вознюк Є. В. Інформаційний тероризм VS міжнародна безпека : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 345 с.

23. Вознюк Є. В. SWOT-аналіз стану інформаційної безпеки України *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. Вип. 30. С. 116–124.

24. Вонсович О. С. Зовнішній вимір безпекової політики України. *Грані*. 2015. № 10 (126). Жовтень. С. 69–73.

25. Встреча с руководителями международных информационных агенств (1 июня 2017 г.). *Президент России* : сайт. URL: http://kremlin.ru/events/president/news/54650 (дата звернення: 02.04.2024).

26. Гавриленкова М. Три кроки до продовольчої безпеки у територіальних громадах. 09.01.2024. *U-LEAD з Європою* : сайт. URL: https://u-lead.org.ua/news/353 (дата звернення: 12.04.2024).

27. Генасамблея ООН підтримала територіальну цілісність України. 27 березня 2014. *Українська правда* : сайт. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/27/7020541/ (дата звернення: 09.03.2024).

28. Генасамблея ООН призупинила членство Росії у Раді ООН з прав людини. 7 квітня 2022. *Арміяinform* : сайт. URL: https://armyinform.com.ua/2022/04/07/genasambleya-oon-pryzupynyla-chlenstvo-rosiyi-u-radi-oon-z-prav-lyudyny/ (дата звернення: 18.04.2024).

29. Генасамблея ООН схвалила резолюцію, в якій закликала РФ негайно вивести війська з України. 02 березня 2022. *Радіо Свобода. Новини міжнародні* : сайт. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-genasamblea-oon-rosia-ukraina/31732741.html (дата звернення: 12.03.2024).

30. Генасамблея ООН ухвалила оновлену резолюцію щодо порушення прав людини на ТОТ. 20 грудня 2023. *Юридична газета online* : всеукраїнське професійне юридичне видання. URL: https://yur-

gazeta.com/golovna/genasambleya-oon-uhvalila-onovlenu-rezolyuciyu-shchodo-porushennya-prav-lyudini-na-tot.html (дата звернення: 04.05.2024).

31. Генасамблея ООН ухвалила резолюцію на підтримку України. 27 березня 2014. *BBC News Україна* : сайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/03/140327_un_resolution_ukraine_rl (дата звернення: 12.04.2024).

32. Генасамблея ООН ухвалила резолюцію про репарації РФ Україні / В. Сааков та ін. 14.11.2022. *DW у фокусі* : сайт. URL: https://www.dw.com/uk/genasamblea-oon-uhvalila-rezoluciu-pro-reparacii-rf-ukraini/a-63745408 (дата звернення: 15.03.2024).

33. Генасамблея ООН ухвалила резолюцію щодо репарацій Україні від росії. 14.11.2022. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3614341-genasamblea-oon-uhvalila-rezoluciu-sodo-reparacij-ukraini-vid-rosii.html (дата звернення: 15.03.2024).

34. Гетьман А., Захарченко Ю. Можливості, співпраця та загроза вторгнення РФ: посол Японії в Україні про відносини країн. 26 січня 2022. *Факти* : сайт. URL: https://fakty.com.ua/ua/ukraine/polituka/20220126-mozhlyvosti-spivpraczya-ta-zagroza-vtorgnennya-rf-posol-yaponiyi-v-ukrayini-pro-vidnosyny-krayin/ (дата звернення: 14.04.2024).

35. Глуховський М. Посол Сергій Корсунський: Японці стали на наш бік, коли побачили, що росіяни брешуть. *Главком* : сайт. URL: https://glavcom.ua/longreads/posol-serhij-korsunskij-japontsi-stali-na-nash-bik-koli-pobachili-shcho-rosijani-brekhali-978003.html (дата звернення: 12.04.2024).

36. Глянько К., Діденко А. Резолюція Генасамблеї ООН щодо прав людини на ТОТ: вперше заявили про утримання цивільних заручників. 20 грудня 2023. *Суспільне. Новини* : сайт. URL: https://suspilne.media/643972-rezolucia-genasamblei-oon-sodo-prav-ludini-na-tot-vperse-zaavili-pro-utrimanna-civilnih-zarucnikiv/ (дата звернення: 02.04.2024).

37. Гончаренко Р. Розворот Японії: допомога Києву, відчуження від Москви. 12.04.2024. *DW у фокусі* : сайт. URL:

https://www.dw.com/uk/rozvorot-aponii-dopomoga-kievu-vidcuzenna-vid-moskvi/a-68805419 (дата звернення: 29.05.2024).

38. Горбань К. С., Кулик С. М. Зустріч Президента РФ В. Путіна і лідера КНДР Кім Чен Ина у контексті російсько-української війни. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 15 листопада 2023 р.). Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024. С. 133–137.

39. Горбулін В. Як перемогти Росію у війні майбутнього. Київ : Брайт Букс, 2021. 248 с.

40. Горбулін В. П. Засади національної безпеки України. Київ : Ін-т пробл. нац. безпеки, 2008. 305 с.

41. Гордієнко С. Г. Сутність та зміст поняття «державна безпека». *Стратегічна панорама*. 2003. № 2. С. 114–120.

42. Гривінський Р. Як війна в Україні змінює Японію. «Жоден інший конфлікт не викликав тут такої реакції». 7 липня, 2023. *Главком* : сайт. URL: https://glavcom.ua/longreads/zhoden-inshij-zbrojnij-konflikt-ne-viklikav-tut-takoji-reaktsiji-velika-rozmova-pro-te-jak-japonija-vojuje-za-ukrajinu-938354.html (дата звернення: 06.04.2024).

43. Гриценко А. А. Україна – Японія: контури перспективної співпраці. 15.04.2022. *Національний інститут національних досліджень* : сайт. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/yaponiya_150422.pdf (дата звернення: 09.04.2024).

44. Гриценко А. Позиція Японії щодо російсько-української війни. 24.01.2024. *Національний інститут стратегічних досліджень* : сайт. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pozytsiya-yaponiyi-shchodo-rosiysko-ukrayinskoyi-viyny (дата звернення: 13.03.2024).

45. Грідіна І. М., Іванець Т. М., Булик М. В. Особливості розвитку опозиційних партій в японській партійній системі на сучасному етапі. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*.

№ 35–36. 2023. С. 69–77. URL: https://visnyk-politologia.mdu.in.ua/publ/2023/vipusk_35_36_2023/ridina_irina_mikolajivna_ivanec_tetjana_miroslavivna_bulik_maksim_volodimirovich/13-1-0-147. DOI: 10.34079/2226-2830-2023-13-35-36-69-77 (дата звернення: 09.03.2024).

46. Грушко І. Концептуалізація національних інтересів у теорії міжнародних відносинах. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2020. № 2 (8). С. 6–17. URL: https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/144/131; DOI 10.29038/2524-2679-2020-02-06-17 (дата звернення: 18.03.2024).

47. Гуйван О. В Україні загинули 10 іранських інструкторів, які навчали росіян керувати дронами-камікадзе. 21 жовтня 2022. *Суспільне. Новини* : сайт. URL: https://suspilne.media/300348-v-ukraini-jmovirno-zaginuli-10-iranskih-instruktoriv-aki-navcali-rosian-keruvati-dronami-kamikadze/ (дата звернення: 23.04.2024).

48. Гюльтен З. Т. Сотрудничество Северной Кореи и России и возможные последствия. *АНКАСАМ* : сайт. URL: http://surl.li/tthyz (дата звернення: 04.04.2024).

49. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія / М. Ф. Криштанович та ін. Львів : Сполом, 2020. 418 с.

50. Деркач Н. Публічна дипломатія Японії: потреба перезавантаження. 25 Jan 2020. *Adastra Fellows* : сайт. URL: https://adastra.org.ua/blog/publichna-diplomatiya-yaponiyi-potreba-perezavantazhennya (дата звернення: 23.04.2024).

51. Дзябко Ю. М. Семантична структура термінологічного поля «мовна політика» в українській та японській мовах : дис. … канд. філол. наук : 10.02.17 – Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. Львів, 2015. 269 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_dziabko.pdf (дата звернення: 09.03.2024).

52. Дзябко Ю., Квасниця О. Червона темрява в Україні або Що японці знають про Голодомор 1932–1933 років. *День*. 2020. № 166–167. URL: https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/chervona-temryava-v-ukrayini (дата звернення: 17.04.2024).

53. Днєпровський М. Японія та США обговорюють, як збільшити обсяги військової допомоги Україні – ЗМІ. *New Voice* : сайт. 10 березня 2024. URL: https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/ssha-ta-yaponiya-obgovoryat-posilennya-spivpraci-u-viyskoviy-sferi-abi-bilshe-dopomagati-ukrajini-50399844.html (дата звернення: 29.03.2024).

54. Договірно-правова база відносин між Україною та Японією. *Посольство України в Японії* : сайт. URL: https://japan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/255-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju (дата звернення: 03.05.2024).

55. Дубенський В. Сіндзо Абе пообіцяв Києву фінансову та політичну підтримку. 06.06.2015. *DW. У Фокусі* : сайт. URL: http://surl.li/ttidy (дата звернення: 15.04.2024).

56. Ерман Г. Союзник № 1 в Азії? Як особливе партнерство з Японією може допомогти перемозі та відбудові України. *BBC NEWS Україна* : сайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c6pqmn92g3lo (дата звернення: 07.04.2024).

57. Євросоюз готує 14-й пакет санкцій проти Росії. 10.04.2024. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3850502-evrosouz-gotue-14j-paket-sankcij-proti-rosii.html (дата звернення: 06.04.2024).

58. Єзеров А. Конституційна безпека як складник національної безпеки України. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 2. С. 60–67. URL: https://www.constjournal.com/pub/2-2017/konstytutsiina-bezpeka-yak-skladnyk-natsionalnoibezpeky-ukrainy/ (дата звернення: 09.03.2024).

59. Єхануров Ю. І. Воєнна безпека України: проблеми та напрями її зміцнення. *Національна безпека: український вимір* : наук. зб. Київ, 2008. Вип. 1–2 (20–21). С. 19–26.

60. Жуков А. Саката Тоічі: Завдяки ментальності та запозиченим технологіям ми виробили власну «марку». *День*. 2012. № 2. URL: https://day.kyiv.ua/article/den-planety/sakata-toichi-zavdyaky-mentalnosti-ta-zapozychenym-tekhnolohiyam-my-vyrobyly (дата звернення: 23.04.2024).

61. Заходим М. В. Продовольча безпека та її місце у структурі економічної безпеки держави. *Інноваційна економіка* : наук.-виробн. журнал. 2022. № 1 (90). С. 31–40. URL: http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/885/964 (дата звернення: 03.05.2024).

62. Заява лідерів Великої сімки щодо вторгнення російських військ в Україну. 03 березня 2014. *Україна Online* : сайт. URL: https://web.archive.org/web/20140303203342/http://ukr-online.com/politic/2642-zayava-lderv-velikoyi-smki-schodo-vtorgnennya-rosyskih-vysk-v-ukrayinu.html (дата звернення: 09.03.2024).

63. Заявление МИД России об ответных мерах на решения Правительства Японии. *Министерство иностранных дел Российской Федерации* : сайт. URL: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1805541/ (дата звернення: 17.04.2024).

64. Зеленський на G7: Росія замовила в Ірану 2400 «шахедів», на кордон Білорусі потрібні спостерігачі. 11 жовтня 2022. *BBC NEWS Україна* : сайт. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news-63219025 (дата звернення: 13.05.2024).

65. Злобин А. Правительство утвердило список недружественных России стран. 07 марта 2022. *Forbes* : сайт. URL: https://www.forbes.ru/finansy/458259-pravitel-stvo-utverdilo-spisok-nedruzestvennyh-rossii-stran (дата звернення: 03.05.2024).

66. Иванов П. Мы хотим всем Курилам наши звонкие дать имена. Пять островов Курильской гряды получили имена. *Газета.ru*. : сайт. URL: https://www.gazeta.ru/science/2017/02/11_a_10520519.shtml (дата звернення: 18.05.2024).

67. Біла книга. 2019–2020. Збройні Сили України, Держспецтрансслужба. Київ : Міністерство оборони України, 2021. 196 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2020_FINAL.pdf (дата звернення: 02.04.2024).

68. Иран намерен вместе с Россией сроить три новых спутника, аналогичных «Хайяму». *ТАСС* : сайт. URL: https://tass.ru/kosmos/15457661 (дата звернення: 18.05.2024).

69. Іванець Т. М. Еволюція японської стратегії вільного та відкритого Індо-Тихоокеанського регіону (FIOP) в умовах нових безпекових викликів. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. № 51. 2023. URL: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/51_2023/17.pdf. DOI 10.30970/PPS.2023.51.17 (дата звернення: 16.03.2024).

70. Іванець Т. М. Особливості розвитку партійної системи Японії на сучасному етапі: досвід для України. *Актуальні проблеми політичних процесів і міжнародних відносин країн світу* : кол. моногр. / за наук. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2019. С. 355–384. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4039/1/Ivanets%2c%20Lysak_Monografiia.pdf (дата звернення: 09.03.2024).

71. Іванець Т. М. Російське військове вторгнення в Україну як фактор еволюції японської безпекової стратегії в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2023. № 37. URL: http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/35/27.pdf. DOI: 10.32782/2663-6170/2023.35.27 (дата звернення: 27.03.2024).

72. Ільченко В., Харченко О. Посол Японії: Коли бачу, як українці моляться, то думаю – Україна справді близька до раю. 25.03.2008. *УНІАН* : сайт. URL: https://www.unian.ua/politics/105261-posol-yaponiji-koli-bachu-yak-ukrajintsi-molyatsya-to-dumayu-ukrajina-spravdi-blizka-do-rayu.html (дата звернення: 07.05.2024).

73. Іран відправив росії сотні балістичних ракет. *Militarnyi* : сайт. URL: https://mil.in.ua/uk/blogs/iran-vidpravyv-rosiyi-sotni-balistychnyh-raket/ (дата звернення: 09.03.2024).

74. Кабмин утвердил перечень недружественных России стран и территорий. 7 марта 2022. *ТАСС* : сайт. URL: https://tass.ru/politika/13992265 (дата звернення: 23.04.2024).

75. Какие страны Россия считает недружественными. Карта. 03 авг. 2023. *РБК* : сайт. URL: https://www.rbc.ru/politics/03/08/2023/62e3b3f59a79472ed9cfd9ee (дата звернення: 09.03.2024).

76. Капустянська І. Євросоюз планує наростити оборонну промисловість впродовж десяти років, – Bloomberg. 27 лютого 2024. *LB. Дорослий погляд на світ* : сайт. URL: https://lb.ua/world/2024/02/27/600713_ievrosoyuz_planuie_narostiti_oboronnu.html (дата звернення: 17.05.2024).

77. Карпчук Н. П. Глобальні проблеми кібербезпеки: співпраця Європейського Союзу та Японії. «*Принциповий Прагматизм» ЄС – наслідки для Східної та Південно-Східної Європи: політичні, економічні, правові та комунікаційні аспекти:* матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21–22 травня 2021 р.). Київ, 2021. С. 89–91.

78. Карпчук Н., Юськів Б. Інформаційні приводи й інформаційний супровід гібридної війни РФ проти України. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. Чернівці. 2022. № 45. С. 71–85.

79. Керст І. Окабе Йошихико: «Украинцы – яркие личности и оптимисты, что хорошо для укоренения демократии». 05.06.2019. *WoMo* : сайт. URL: https://womo.ua/okabe-yoshihiko-ukraintsyi-yarkie-lichnosti-i-optimistyi-chto-horosho-dlya-ukoreneniya-demokratii/ (дата звернення: 07.04.2024).

80. Кесарчук Л. Двосторонній діалог та українська впізнаваність. *День.* 2021. № 102–104. URL: https://day.kyiv.ua/article/den-

planety/dvostoronniy-dialoh-ta-ukrayinska-vpiznavanist (дата звернення: 05.03.2024).

81. Кисіль С., Моренчук А., Моренчук А. Роль Китаю у відносинах Індії та Пакистану. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації і регіональні студії*. 2021. № 2 (10). С. 78–90.

82. Китай розірвав зв'язки з платіжною карткою «Мір» після санкцій США – росЗМІ. *Мінфін* : сайт. URL: https://minfin.com.ua/ua/2024/02/28/122291442/ (дата звернення: 07.04.2024).

83. Кім Т., Українець Ю. Військово-промисловий комплекс у сучасній світовій економіці: передумови, фактори, тенденції розвитку. *Економіка та суспільство.* 2022. Вип. 39. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1370/1323 (дата звернення: 18.03.2024).

84. Ковальчук Т. «Японія та Україна: 120 років двосторонніх відносин». Днями відбулася презентація монографії, яка минулого року вийшла в світ у японському видавництві «Interbooks». *День* : сайт. 29 вересня 2023. URL: https://day.kyiv.ua/article/den-planety/yaponiya-ta-ukrayina-120-rokiv-dvostoronnikh-vidnosyn (дата звернення: 05.03.2024).

85. Козак-самурай Окабе Йошіхіко. *Порохівниця. Свої для своїх про своє!* : сайт. 1 грудня 2021. URL: https://porokhivnytsya.com.ua/2021/12/01/yoshihiko-okabe/ (дата звернення: 04.03.2024).

86. Конотоп Я. Шігекі Сумі, посол Японії: вкрай важливо зробити українську економіку сильною, щоб встояти у боротьбі з російською агресією. *Перший. Український. Інформаційний* : сайт. URL: https://www.5.ua/interview/shiheki-sumi-posol-yaponii-vkrai-vazhlyvo-zrobyty-ukrainsku-ekonomiku-sylnoiu-shchob-vstoiaty-u-borotbi-z-rosiiskoiu-ahresiieiu-99024.html (дата звернення: 23.04.2024).

87. Коппель О., Кісільова З. Новий міжнародний порядок: структурні характеристики та особливості формування. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. № 87. С. 11–17.

88. Коріновська А., Скобілков Н.. Генасамблея ООН офіційно засудила спробу Росії анексувати території Росії. 12 жовтня 2022. *Суспільне. Новини* : сайт. URL: https://suspilne.media/293856-genasamblea-oon-oficijno-zasudila-sprobu-rosii-aneksuvati-teritorii-ukraini/ (дата звернення: 07.03.2024).

89. Корсунський С. «Золотий тиждень» японської дипломатії: що робить Японія для зміцнення підтримки України в Азії. *Радіо Свобода* : сайт. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/yaponiya-pidtrymka-ukrayiny/31831080.html (дата звернення: 04.03.2024).

90. Крижний А. Росія постачає нафту напряму до Північної Кореї в обмін на зброю. *Економічна правда* : сайт. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/26/711628/ (дата звернення: 14.03.2024).

91. Крук С. І. Планування у сфері національної безпеки України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*, 2019. № 1. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Ttpdu_2019_1_24 (дата звернення: 16.03.2024).

92. Кулагин В. «Отношения просто рухнули». Россия закрыла вопрос Курил. Эксперты рассказали, чего ждать от Японии после отказа России обсуждать Курилы. *Газета.ru.* : сайт. URL: https://www.gazeta.ru/politics/2022/03/22/14654665.shtml?updated (дата звернення: 07.04.2024).

93. Кулик С. Інформаційні атаки Російської Федерації проти України під час проведення XXXII Олімпійських і XVI Паралімпійських Ігор у Токіо 2020 року. *Міжнародні відносини, регіональні студії та суспільні*

комунікації. 2022. № 3 (11). С. 103–128. DOI: https://doi.org/10.29038/2524-2679-2021-03-103-128 (дата звернення: 04.03.2024).

94. Куликов А., Такаші Х. Рішення України щодо Північних територій має особливе значення для японців – дипломат. 13.10.2022. *Громадське радіо. Слухайте. Думайте* : сайт. URL: https://hromadske.radio/podcasts/viyna-informatsiynyy-marafon/rishennia-ukrainy-shchodo-kuryl-s-kykh-ostroviv-maie-osoblyve-znachennia-dlia-iapontsiv-dyplomat (дата звернення: 02.05.2024).

95. Куликов А., Такаші Х. Чому японці просять не вживати термін «камікадзе» щодо іранських дронів? 08.11.2022. *Громадське радіо. Слухайте. Думайте* : сайт. URL: https://hromadske.radio/podcasts/viyna-informatsiynyy-marafon/chomu-iapontsi-prosiat-ne-vzhyvaty-termin-kamikadze-shchodo-irans-kykh-droniv (дата звернення: 10.03.2024).

96. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Японією. *Посольство України в Японії* : сайт. URL: https://japan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/267-kulyturno-gumanitarne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju (дата звернення: 12.03.2024).

97. Куніноpі Мацуда, Надзвичайний і Повноважний Посол Японії в Україні. «Особливе глобальне партнерство» буде базою наших відносин. 26.04.2023. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3700920-kuninori-macuda-nadzvicajnij-i-povnovaznij-posol-aponii-v-ukraini.html (дата звернення: 04.03.2024).

98. Кущ О. У найближчому майбутньому оборонно-промисловий сектор може стати одним із драйверів економічного зростання, постійно нарощуючи обсяги виробництва та створюючи робочі місця. 26.02.2024. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3832259-stvorenna-vijskovogo-sektoru-v-ekonomici-ukraini-comu-varto-investuvati.html. (дата звернення: 04.03.2024).

99. Лахманюк Т. Українсько-японські відносини на сучасному етапі (1991–2016 рр.). *Україна – Європа – Світ* : міжнар. збірн. наук. праць. *Серія:*

Історія, міжнародні відносини. Вип. 19. С. 166–172. Тернопіль : Видавництво ТНПУ імені В. Гнатюка, 2017. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Lakhmaniuk_Tetiana/Ukrainsko-iaponski_vidnosyny_na_suchasnomu_etapi_1991_2016_rr.pdf (дата звернення: 10.04.2024).

100. Лєліч М. Посол Японії Мацуда Куніноpі: Я не маю чіткої відповіді, як довго триватиме ця війна. 14 листопада 2023 р. *Інтерв'ю з Україні* : сайт URL: https://rozmova.wordpress.com/2023/11/20/matsuda-kuninori/ (дата звернення: 15.03.2024).

101. Лобанов А. Японія передала Україні «броню» для об'єктів інфраструктури. *LB.ua. Дорослий погляд на світ* : сайт. URL: https://lb.ua/society/2024/02/13/598102_yaponiya_peredala_ukraini_bronyu.html (дата звернення: 19.03.2024).

102. Мартиненко О., Прощенко В. Посол Японії: є одна річ, яка ясно показує необхідність реформи Радбезу ООН – це війна РФ в Україні. 29.12.2022. *Interfax. Ukraine* : сайт. URL: https://interfax.com.ua/news/interview/881352.html (дата звернення: 10.03.2024).

103. Матяш Т. Японія та Україна укладуть Угоду про захист інформації, – посол. Голова СБУ та посол Мацуда Куніноpі обговорили кроки для посилення співпраці між країнами. *LB.ua. Дорослий погляд на світ* : сайт. URL: https://lb.ua/world/2023/03/31/550592_yaponiya_ukraina_ukladut_ugodu_pro.html (дата звернення: 10.03.2024).

104. Между Россией и Японией разразился спор из-за наименований островов Курильской гряды. *Українські новини* : сайт. URL: https://ukranews.com/news/479033-mezhdu-rossyey-y-yaponyey-razrazylsya-spor-yz-za-naymenovanyy-ostrovov-kurylskoy-gryady (дата звернення: 14.04.2024).

105. МИД Японии вызвал посла РФ из-за выхода из диалога по мирному договору. *Известия* : сайт. URL: https://iz.ru/1308820/2022-03-

22/mid-iaponii-vyzval-posla-rf-iz-za-vykhoda-iz-dialoga-po-mirnomu-dogovoru (дата звернення: 10.03.2024).

106. Мингазов С. Три крупнейших банка КНР отказались принимать платежи от банков России под санкциями. *Forbes* : сайт. URL: https://www.forbes.ru/finansy/506636-tri-krupnejsih-banka-knr-otkazalis-prinimat-platezi-ot-bankov-rossii-pod-sankciami (дата звернення: 03.03.2024).

107. Митко А. М. Інформаційна демократія: реалії та виклики часу : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 400 с.

108. Міщенко А. Б. Новий світовий порядок: міжнародний дискурс. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2020. Вип. 6. С. 44–55.

109. Мозгова Т. А. Аксіологічний вимір людського буття в японській культурній традиції: соціально-філософський аналіз : автор. дис. … канд. філософс. наук: 09.00.03 – Соціальна філософія та філософія історії. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2015. 24 с. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/31817/100304403.pdf?sequence=1 (дата звернення: 10.03.2024).

110. Моренчук А. А., Вознюк О. Р. Ядерна програма Північної Кореї як загроза міжнародній безпеці. *Матеріали ІІ Всеукраїнського науково-практичного форуму РеПіТ* (м. Луцьк, 18 травня 2023 р.). Луцьк : Лабораторія «РеПіТ» ВНУ імені Лесі Українки, 2023. С. 87–90.

111. Моренчук А. А. (стар.), Моренчук А. А. (мол.). Агресія як елемент зовнішньої політики Російської Федерації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень* : матеріали ІІ Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 09 листопада 2022 р.). Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. С. 46–51.

112. Моренчук А. А. Стратегічні комунікації та публічна дипломатія Японської Держави в умовах повномасштабного російського вторгнення. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень* :

матеріали ІІІ Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 15 листопада 2023 р.). Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023. С. 261–264.

113. Моренчук А. А., Моренчук А. А. Сфера кіберпезпеки у сучасній Японії. *Актуальні проблеми регіональних досліджень* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 11 грудня 2020 р.). Луцьк : Вежа-Друк, 2020. С. 268–271.

114. Моренчук А. А., Моренчук А. А., Карпчук Н. П. Загрози регіональної безпеки Японії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації і регіональні студії*. 2021. № 1 (9). С. 206–220.

115. Моренчук А. А., Моренчук А. А., Мандрик І. П. Основні проблеми та загрози регіональної безпеки сучасної Японії. А*ктуальні проблеми регіональних досліджень* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Луцьк, 12–13 грудня 2019 р.). Луцьк : Вежа-Друк, 2019. С. 323–327.

116. Моренчук А., Моренчук А. Політико-психологічні витоки агресивності путінської ідеології. *Всеукраїнські політологічні читання імені професора Богдана Яроша* : зб. наук. та навч.-метод. пр. / за заг ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. Вип. 12. С. 103–110.

117. Моренчук А., Вознюк Є. Кіберпротистояння Японії (досвід України). *Мультидисциплінарні підходи до аналізу суспільно-політичних проблем в умовах російсько-української гібридної війни* : матеріали міжнародного круглого столу: 28 квітня 2022 р. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2022. С. 53–56. URL: https://lpnu.ua/news/vyishov-zbirnyk-materialiv-mizhnarodnoho-seminarushchodo-suspilno-politychnykh-problem-v (дата звернення: 04.03.2024).

118. Моренчук А., Моренчук А. (мол.). Публічна дипломатія Японії в контексті стратегічних комунікацій. *Стратегічні комунікації в контексті безпекової політики: європейський і глобальний рівні* : матеріли інтернет-конференції. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2022. С. 40–43.

119. Мудра І. Як змінилися настрої в ООН з початку повномасштабної війни в Україні. 15 травня 2023. *Українська правда* : сайт. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2023/05/15/7402253/ (дата звернення: 10.03.2024).

120. Мыльников П. США: Новые санкции для фининститутов за содействие ОПК РФ. *DW* : сайт. URL: https://www.dw.com/ru/ssa-novye-sankcii-dla-finansovyh-struktur-za-sodejstvie-rossijskomu-opk/a-67807081 (дата звернення: 15.03.2024).

121. Науменко Н., Новосад О. Фінансова та гуманітарна допомога Японії Україні в період повномаштабної російської агресії. *Трансформація моделі соціально-економічного розвитку в умовах відновлення України та інтеграції з ЄС* : збірн. тез доповідей ІІІ Міжнародної наук.-практ. конференції (Луцьк, 15 травня 2023 р.). Луцьк : Вежа-Друк, 2023. С. 106–111.

122. Наумлюк А. Резолюція Генасамблеї ООН щодо Криму. Зобов'язання держави-окупанта. 20 грудня 2016. *Радіо Свобода. Політика* : сайт. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/28187299.html (дата звернення: 10.03.2024).

123. Національна суспільна телерадіокомпанія України отримає грант від уряду Японії. *Урядовий кур'єр* : газета Кабінету Міністрів України. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/news/nacionalna-suspilna-teleradiokompaniya-ukrayini-ot/ (дата звернення: 10.03.2024).

124. Ноздрев Н. Отношения России и Японии находятся на самом низком уровне, заявил посол. *РИА Новости* : сайт. URL: https://ria.ru/amp/20240322/yaponiya-1934830173.html (дата звернення: 23.03.2024).

125. Ожога-Масловська А. В. Японізм в мистецтві України кінця XX – початку XXI століття : автор. дис. … канд. мистецтвознавства: 26.00.01 – Теорія та історія культури (мистецтвознавство). Івано-Франківськ : Державний вищий навчальний заклад «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2021. 16 с.

126. Окабе Й. Голодомор очима японців. *Сходознавство*. 2020. № 86. С. 3–20. URL: https://www.skhodoznavstvo.org.ua/index.php/journal/article/view/34/30 https://doi.org/10.15407/skhodoznavstvo2020.86.003 (дата звернення: 15.03.2024).

127. Окабе Й. Історія японсько-українських відносин 1915–1937 рр. / пер. з яп. Н. Гораль. Львів : Видавництво Львівської політехніки. 2021. 192 с.

128. ООН переважною більшістю голосів схвалила українську «формулу миру», шкідливі поправки «збили». 23 лютого 2023. *Європейська правда. Міжнародна безпека та євроінтеграція України* : сайт. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/02/23/7156819/ (дата звернення: 18.03.2024).

129. Охорона інтелектуальної власності у військово-технічній сфері : монографія / О. Б. та ін. Київ : ВД Дмитра Бураго, 2015. 560 с.

130. Павлиш О. Китайський банк, створений для роботи з Іраном, відмовився обробляти платежі з РФ. *Українська правда* : сайт. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2024/03/25/711593/ (дата звернення: 26.03.2024).

131. Пахіль В. Проблема санкцій в діяльності ООН : дис. … канд. політ. наук : 23.00.04. – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2000. 198 с.

132. Пелих А. О. Воєнно-політичні моделі держав в управлінні національною безпекою євроатлантичних і пострадянських країн : автореф. дис. … канд. держ. упр. : спец. 25.00.01 – Теорія та історія державного управління. Київ, 2017. 20 с.

133. Переорієнтація діяльності оборонної промисловості України через агресію з боку РФ / В. Бегма та ін. *Вчені записки Університету «КРОК» Економічні науки.* URL: https://snku.krok.edu.ua/vcheni-zapiski-universitetu-

krok/article/view/480/507https://shron1.chtyvo.org.ua/Behma_Vitalii/Pereoriientatsiia_diialnosti_oboronnoi_promyslovosti_Ukrainy_cherez_ahresiiu_z_boku_RF.pdf?PHPSESSID=mf7idgd2gvqhps8tctrihbb1b7 (дата звернення: 18.04.2024).

134. Перун В., Кравченко О. Генасамблея ООН підтримала резолюцію «Про справедливий і сталий мир в Україні». 23 лютого 2023. *LB.ua. Дорослий погляд на світ* : сайт. URL: https://lb.ua/world/2023/02/23/546924_genasambleya_oon_pidtrimala.html (дата звернення: 04.03.2024).

135. Підвищення якості життя людей та сталий розвиток агровиробництва – ключові цілі стратегії продовольчої безпеки України Прес служба Мінекономіки. 03.12.2020. *Міністерство економіки України* : сайт. URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=585caa56-e388-477b-9af2-ef5aeed199df&title=PidvischenniaYakostiZhittiaLiudeiTaStaliiRozvitokAgrovirobnitstvaKliuchoviTsiliStrategiiProdovolchoiBezpekiUkraini (дата звернення: 26.03.2024).

136. Підтримка України Японією – інтерв'ю «Межі» з японським журналістом Хірано Такаші. 17 лютого 2023. *Суспільне Дніпро* : сайт. URL: https://dp.suspilne.media/articles/20147 (дата звернення: 10.03.2024).

137. Повернення Курильських островів, як Путін підставив Сі Цзіньпіна та падіння останньої імперії зла: інтерв'ю з Сергієм Корсунським. 01.08.2022. *ТСН. Ексклюзив* : сайт. URL: https://tsn.ua/exclusive/povernennya-kurilskih-ostroviv-yak-putin-pidstaviv-si-czinpina-ta-padinnya-ostannoyi-imperiyi-zla-interv-yu-z-sergiyem-korsunskim-2123377.html (дата звернення: 15.03.2024).

138. Подвишенна Д. Китай більше не співпрацює з російською платіжною карткою «Мір». *24 економіка* : сайт. URL: https://24tv.ua/economy/sanktsiyi-proti-rosiyi-chomu-kitay-obirvav-zvyazki-rosiyskoyu_n2503917 (дата звернення: 26.03.2024).

139. Політичні відносини між Україною та Японією. *Посольство України в Японії* : сайт. URL: https://japan.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/256-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-japonijeju. (дата звернення: 10.03.2024).

140. Полторак С. Т. Військово-промисловий комплекс: поняття, сутність і роль держави в управлінні ним. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 7. С. 85–88. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/7_2017/18.pdf. (дата звернення: 04.03.2024).

141. Попов В. И. Современная дипломатия: теория и практика. Дипломатия – наука и искусство : курс лекций. Москва : Международные отношения, 2004. 576 с.

142. Портніков В. Ордер на арешт Путіна: президент Росії сам «допоміг слідству». 18 березня 2023 р. *Радіо Свобода* : сайт. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/order-na-aresht-putina/32324008.html (дата звернення: 26.03.2024).

143. Посол Японії в Україні Тадаші Ідзава: Важлива не фінансова сторона, а співпереживання. 16.09.11. *Під прицілом* : сайт. URL: https://p-p.com.ua/news/17639/ (дата звернення: 12.03.2024).

144. Посол Японії в Україні Шигекі Сумі заявив про стурбованість Токіо через конфлікт навколо українських антикорупційних відомств. 8 грудня 2017. *New Voice* : сайт. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/japonija-sturbovana-konfliktom-navkolo-nabu-posol-2337419.html. (дата звернення: 20.04.2024).

145. Посол Японії в Україні: Українцям треба докласти більше зусиль для покращення свого іміджу в очах японців. 27 липня 2018. *Український Тиждень. Зміст має значення* : сайт. URL: https://tyzhden.ua/posol-iaponii-v-ukraini-ukraintsiam-treba-doklasty-bilshe-zusyl-dlia-pokrashchennia-svoho-imidzhu-v-ochakh-iapontsiv/ (дата звернення: 26.03.2024).

146. Посол Японії в Україні: Японський бізнес дуже добре усвідомлює можливості, які відкриваються в Україні. 26 липня 2018. *Український Тиждень. Зміст має значення* : сайт. URL:

https://tyzhden.ua/posol-iaponii-v-ukraini-iaponskyj-biznes-duzhe-dobre-usvidomliuie-mozhlyvosti-iaki-vidkryvaiutsia-v-ukraini/(дата звернення: 10.03.2024).

147. Посол Японії назвав одне з першочергових завдань для України. 18 березня 2017. *New Voice* : сайт. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/posol-japoniji-odna-z-pershochergovih-zavdan-ukrajini-bilshe-chasu-energiji-ta-groshej-vkladati-v-galuz-informatsiji-818629.html (дата звернення: 26.03.2024).

148. Посол Японії назвав пріоритетні для G7 напрями реформ в Україні. «Група семи» вважає найважливішими завданнями верховенство права і боротьбу з корупцією. 19 жовтня 2020. *Chas New* : сайт. URL: https://chas.news/news/posol-yaponii-nazvav-prioritetni-dlya-g7-napryamki-reform-v-ukraini (дата звернення: 18.03.2024).

149. Посол Японії пояснив дружбу з Росією. 22 грудня, 2018. *Главком* : сайт URL: https://glavcom.ua/news/posol-yaponiji-poyasniv-druzhbu-z-rosijeyu--555407.html (дата звернення: 20.04.2024).

150. Посол Японії розповів чому їм вигідно підтримувати санкції проти РФ. 18.03.2017. *Високий Замок* : сайт. URL: https://wz.lviv.ua/news/195286-posol-yaponii-rozpoviv-chomu-im-vyhidno-pidtrymuvaty-sanktsii-proty-rf (дата звернення: 23.04.2024).

151. Посол Японії розповів, чому тільки його країна зі всього азіатського регіону підтримала санкції проти Росії. 18 березня 2017. *New Voice* : сайт. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/posol-japoniji-rozpoviv-chomu-tilki-jogo-krajina-z-vsogo-aziatskogo-regionu-pidtrimala-sanktsiji-proti-rosiji-818382.html (дата звернення: 26.03.2024).

152. Посольство Японії в Україні сьогодні, 5 жовтня, офіційно відновило роботу у Києві. 05.10.2022. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3586402-posolstvo-aponii-oficijno-vidnovilo-robotu-u-kievi.html (дата звернення: 10.03.2024).

153. «Поставив роботу на карту». Джонсона можуть зняти з поста спікера через рішення розблокувати допомогу Україні, Ізраїлю і Тайваню –

CNN. 18 квітня 2024. *New Voice* : сайт. URL: https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/mayk-dzhonson-rizikuye-posadoyu-spikera-rozblokuvavshi-dopomogu-ukrajini-novini-ukrajini-50411236.html (дата звернення: 26.03.2024).

154. Построение обороны и безопасности / под общ. ред. Виллема Ф. ван Иикелена, Филиппа Х. Флури. Київ; Женева, 2007. 415 с.

155. Пресконференція Зеленського 24 лютого 2023 р. онлайн. *Новини України. ТСН* : YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=wgPLu9oMVp4. (дата звернення: 04.03.2024).

156. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України* : сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 26.03.2024).

157. Промова Президента України Володимира Зеленського в парламенті Японії. *Президент України Володимир Зеленський* : сайт. URL: https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-parlamen-73769 (дата звернення: 15.03.2024).

158. Рада національної безпеки і оборони України. Рішення «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» від 02.09.2015 р.). URL: https://ips.ligazakon.net/document/mus25411?an=30&ed=2015_09_24. (дата звернення: 04.03.2024).

159. Радченко О. В. Політика Японії щодо країн АСЕАН (кінець 70-х – 90-і роки) : автореф. дис. … канд. політ. наук : 23.00.04 – Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2002. 14 с.

160. Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. (Визначення агресії). *Nina.az* : сайт. URL: http://surl.li/ryhlq (дата звернення: 17.03.2024).

161. Резолюція ООН 2014 року стала першою відповіддю світу на агресію Росії проти України – МЗС. Заява. 26.03.2021. *Укрінформ* : сайт.

URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3216107-rezolucia-oon-2014-roku-stala-persou-vidpoviddu-svitu-na-agresiu-rosii-proti-ukraini-mzs.html (дата звернення: 04.03.2024).

162. республіка білорусь є країною-агресором. 27 вересня 2023. *Господарський суд міста Києва* : сайт. URL: https://ki.arbitr.gov.ua/sud5011/pres-centr/novyny/1483298/ (дата звернення: 04.03.2024).

163. Розвиток спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу. *Перспективи для України* : аналітична доповідь. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-08/Aleksandrov-91492.pdf (дата звернення: 07.04.2024).

164. Роман Машовець і Посол Японії в Україні обговорили ключові напрями безпекової українсько-японської взаємодії. 4 листопада 2022 р. *Президент України* : сайт. URL: https://www.president.gov.ua/news/roman-mashovec-i-posol-yaponiyi-v-ukrayini-obgovorili-klyuch-78949 (дата звернення: 10.03.2024).

165. Росія почала постачати нафтопродукти до КНДР в обмін на зброю, – FT. *Бізнес Цензор* : сайт. URL: https://mbiz.censor.net/news/3480733/rosiya_pochala_postachaty_naftoprodukty_do_kndr_v_obmin_na_zbroyu_ft (дата звернення: 09.03.2024).

166. Россия отказалась продолжать переговоры по мирному договору с Японией. *Lenta.ru* : сайт. URL: https://lenta.ru/news/2022/03/22/mid_japan/ (дата звернення: 15.03.2024).

167. Рудик А. О. Трансформація інституту монархії в сучасному світі : дис. … докт. філософії : 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія». Київ : Київський національний університет імені тараса Шевченка. 2021. 193 с.

168. Рябчун Ю. «Створення нового світового порядку»: посол України в Японії – про дипломатичні війни заради миру. 4 лютого 2022 р. *Суспільне. Новини* : сайт. URL: https://suspilne.media/204065-stvorenna-novogo-svitovogo-

poradku-posol-ukraini-v-aponii-pro-diplomaticni-vijni-zaradi-miru/ (дата звернення: 19.03.2024).

169. Самохвалова Л. Хірано Такаші, автор япономовної книги «Український фан-book». Я відклав вивчення російської, доки не вивчу українську. 03.02.2020. *Ukrinform* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2865880-hirano-takasi-avtor-aponomovnoi-knigi-ukrainskij-fanbook.html (дата звернення: 04.03.2024).

170. Свергунов О. О., Свергунов О. О., Толочний Ю. В. Стратегічні напрями вдосконалення системи управління ризиками при військово-технічному співробітництві. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 4 (21). С. 108–112.

171. Свірко С. Складові державної безпеки в контексті об'єктної уваги державного управління. *Інвестиції: практика та досвід.* 2021. № 11. С. 72–78.

172. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ : НІСД, 2017. 496 с.

173. Седляр Ю. О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика. Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені П. Могили, 2013. 412 с.

174. Середа С., Панасюк В. «З поваги до України»: як іноземці вивчили українську мову. 12 квітня 2018. *Радіо Свобода* : сайт. URL: https://web.archive.org/web/20200630052722/https://www.radiosvoboda.org/a/29161791.html (дата звернення: 07.03.2024).

175. Сєров Д. І. Військово-технічне співробітництво. *Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України* : монографія. Київ : ПЦ «Фоліант», 2008. С. 458–465.

176. Сидорович Я. На тернистому шляху до компенсації жертвам російської агресії та притягнення країни-агресора до економічної відповідальності шляхом конфіскації активів рф та її резидентів. 22 травня 2023. *Рубрика. Все по поличках. Медіа рішень*. URL: https://rubryka.com/blog/konfiskatsiya-aktyviv-rf/ (дата звернення: 14.04.2024).

177. Сировой М. «Зброя терору». Росія атакує Україну балістичними ракетами Північної Кореї. Що це за ракети та ще які армія РФ може отримати від КНДР? Розбір Forbes. *Forbes* : сайт. URL: https://forbes.ua/war-in-ukraine/zbroya-teroru-yaki-raketi-vid-pivnichnoi-korei-vzhe-mozhut-buti-na-ozbroenni-armii-rf-ta-yaki-shche-mozhe-otrimati-rozbir-forbes-09012024-18404 (дата звернення: 04.03.2024).

178. Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика : монографія. Хмельницький; Київ : «Кондор», 2007. 616 с.

179. Сідоренко С. Генеральна напівпідтримка. 27 березня 2014. *Українська правда* : сайт. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2014/03/27/7020491/ (дата звернення: 29.04.2024).

180. Сіновець П. А. Ядерна зброя малої потужності в контексті сучасної політики США: проблема стримування. *Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України* : монографія. Київ : ПЦ «Фоліант», 2008. С. 141–156.

181. СІПРІ 2021: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека / пер. з англ.; редкол. укр. вид.: О. Мельник та ін. Київ : Заповіт, 2022. 724 с.

182. СІПРІ 2022: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека / пер. з англ.; редкол. укр. вид.: О. Мельник та ін. Київ : Заповіт, 2023. 732с.

183. Сірук М. Дві мети посла. Такаші Кураі: «Японія хоче й надалі бути дуже добрим другом і партнером України». *День* : сайт. 2019. № 152–153. URL: https://m.day.kyiv.ua/article/den-planety/dvi-mety-posla (дата звернення: 04.03.2024).

184. Сірук М. Муцуо Мабучі: Україна має всі умови для того, щоб стати «тигром». *День* : сайт. 2007. № 71. URL: https://day.kyiv.ua/article/den-

planety/mutsuo-mabuchi-ukrayina-maye-vsi-umovy-dlya-toho-shchob-staty-tyhrom (дата звернення: 16.04.2024).

185. Сірук М. Посол Японії Мацуда Куніноорі: Упевнений на 100 %, що Україна виграє цю війну. 2 січня 2023 р. *Главком* : сайт. URL: https://glavcom.ua/longreads/posol-japoniji-matsuda-kuninori-ja-na-100-pevnij-shcho-ukrajina-vihraje-tsju-vijnu-898324.html (дата звернення: 11.03.2024).

186. Сірук М. Про японські принципи. *День* : сайт. 2014. № 218. 22 серпня. URL: https://day.kyiv.ua/article/den-planety/pro-yaponski-pryntsypy (дата звернення: 13.03.2024).

187. Сірук М. Про японські принципи. Частина 2. *День* : сайт. 2014. № 226. 2 грудня. URL: https://day.kyiv.ua/article/svitovi-dyskusiyi/pro-yaponski-pryntsypy-chastyna-2 (дата звернення: 15.03.2024).

188. Сірук М. Тоічі Саката: Анексія Криму – це проблема не лише України, а й проблема всього світу. *День* : сайт. 2014. № 61. 4 квітня. URL: https://day.kyiv.ua/article/den-planety/toichi-sakata-aneksiya-krymu-tse-problema-ne-lyshe-ukrayiny-y-problema-vsoho (дата звернення: 04.03.2024).

189. Сірук М. Японський прогноз. *День* : сайт. 2020. № 220–221. 19 листопада. URL: https://day.kyiv.ua/article/den-planety/yaponskyy-prohnoz (дата звернення: 13.04.2024).

190. Собенко Н. Росія ветувала резолюцію ООН про продовження моніторингу санкцій проти КНДР. *Суспільне. Новини* : сайт. URL: https://suspilne.media/716196-rosia-vetuvala-rezoluciu-oon-pro-prodovzenna-monitoringu-sankcij-proti-kndr/ (дата звернення: 24.03.2024).

191. Собенко Н. РФ випустила по Україні близько 3800 дронів-камікадзе – Ігнат. *Суспільне. Новини* : сайт. URL: https://suspilne.media/651298-rf-vipustila-po-ukraini-blizko-3800-droniv-kamikadze-ignat/ (дата звернення: 29.03.2024).

192. Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики о международных отношениях, вступающих в новую эпоху, и глобальном устойчивом развитии. 4 февраля 2022 г. *Президент*

России : сайт. URL: http://kremlin.ru/supplement/5770 (дата звернення: 16.03.2024).

193. Совместное заявление Российской Федерации и Китайской Народной Республики об углублении отношений всеобъемлющего партнёрства и стратегического взаимодействия, вступающих в новую эпоху. 21 марта 2023 г. *Президент России* : сайт. URL: http://www.kremlin.ru/supplement/5920 (дата звернення: 15.03.2024).

194. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Исламской Республики Иран о сотрудничестве в области обеспечения информационной безопасности. URL: http://ips.pravo.gov.ru/?doc_itself=&nd=102910776&page=1&rdk=0&link_id=16#I0 (дата звернення: 24.03.2024).

195. Соколовська Н. ЗМІ: Путін мав знати, що Меркель боїться собак. 20.01.2016. *DW у фокусі* : сайт. URL: http://bit.ly/42nnHXv (дата звернення: 15.03.2024).

196. Софронов О. О. Військово-технічне співробітництво в системі забезпечення національної безпеки України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 95. Ч. І. С. 23–25.

197. Софронов О. О. Військово-технічне співробітництво як складова державної політики України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2010. Вип. 94. Ч. ІІ. С. 138–143.

198. Спільна декларація G7: безпекова та фінансова допомога Україні, посилення санкцій і блокування активів рф. 25 лютого 2024 р. *Армія Inform* : сайт. URL: https://armyinform.com.ua/2024/02/25/spilna-deklaracziya-g7-bezpekova-ta-finansova-dopomoga-ukrayini-posylennya-sankczij-i-blokuvannya-aktyviv-rf/ (дата звернення: 24.03.2024).

199. Спільна декларація про підтримку України. 12 липня 2013 р. *Президент України Володимир Зеленський* : офіційне інтернет-представництво. URL: https://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-pro-pidtrimku-ukrayini-84277 (дата звернення: 18.03.2024).

200. Спільна заява про особливе глобальне партнерство між Україною та Японією. *Президент України. Володимир Зеленський* : офіційне інтернет-представництво. URL: https://www.president.gov.ua/news/spilna-zayava-pro-osoblive-globalne-partnerstvo-mizh-ukrayin-81717 (дата звернення: 24.03.2024).

201. Стасюк С. В. Проблема гарантування безпеки України на сучасному етапі. *Національний авіаційний університет. Науковий вісник. Економіка, право, політологія, туризм*. 2011, Т. 1 № 3. С. 100–103. URL: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/3215 (дата звернення: 15.03.2024).

202. Стратегічний оборонний бюлетень України, затверджено Указом Президента України від 17.09.2021. № 473/2021. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#Text. (дата звернення: 24.03.2024).

203. Стратегічні комунікації ЄС: протидія деструктивним впливам : кол. моногр. / за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. Н. Карпчук. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 305 с.

204. Судді МКС видали ордер на арешт президента Росії Путіна. 17 березня 2023 р. *Радіо Свобода* : сайт. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-putin-aresht-mks/32323084.html (дата звернення: 17.03.2024).

205. Суддя, яка видала ордер на арешт Путіна, очолила Міжнародний кримінальний суд. 17 березня 2023 р. *Радіо Свобода* : сайт. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-akane-kryminalnyy-sud-putin/32857235.html (дата звернення: 19.04.2024).

206. Сулима Р. Ключевой банк Китая приостановил операции с РФ и Беларусью. 07.02.2024. *DW* : сайт. URL: https://www.dw.com/ru/klucevoj-bank-kitaa-priostanovil-finansovye-operacii-s-rf-i-belarusu/a-68191240 (дата звернення: 24.03.2024).

207. Такаші Х. Завдяки Японії, США зможуть передавати більше своїх ракет Patriot для України. 26.12.2023. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3804817-zavdaki-aponii-ssa-zmozut-peredavati-bilse-svoih-raket-patriot-dla-ukraini.html (дата звернення: 13.03.2024).

208. Такаші Х. Куніноpі М. Надзвичайний і Повноважний Посол Японії в Україні. 26.04.2023. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3700920-kuninori-macuda-nadzvicajnij-i-povnovaznij-posol-aponii-v-ukraini.html (дата звернення: 24.03.2024).

209. Такаші Х. Останній самурай із G7 приїхав зі сходу: підсумки візиту Кішіди до Києва. 22.03.2023. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3685738-ostannij-samuraj-iz-g7-priihav-zi-shodu-pidsumki-vizitu-kisidi-do-kieva.html (дата звернення: 12.03.2024).

210. Такаші Х. Що Кішіда подарував Зеленському під час візиту? 23.03.2023. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3686267-so-kisida-podaruvav-zelenskomu-pid-cas-vizitu.html (дата звернення: 15.03.2024).

211. Такаші Х. Як змінить міжнародну політику Япнії новий держміністр закордонних справ? 06.10.2021. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3328610-ak-zminit-miznarodnu-politiku-aponii-novij-derzministr-zakordonnih-sprav.html (дата звернення: 25.03.2024).

212. Такаші Х. Як у Японії сприймають війну Росії проти України? Аналітичний коментар. Київ : Центр «Нова Європа», 2022. 16 с.

213. Такаші Х. Японський кейс – зразковий щодо корегування розуміння в суспільстві іншої країни щодо війни в Україні. 05.12.2022. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3627820-aponskij-kejs-zrazkovij-sodo-koreguvanna-rozuminna-v-suspilstvi-insoi-kraini-sodo-vijni-v-ukraini.html (дата звернення: 10.03.2024).

214. Такаші Х. Японці захоплені візитом Зеленського до Хірошіми. 22.05.2023. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-

world/3712413-aponci-zahopleni-vizitom-zelenskogo-do-hirosimi.html (дата звернення: 25.03.2024).

215. Тенденції розвитку форм і способів збройної боротьби у сучасних локальних війнах і збройних конфліктах / П. П. Ткачук та ін.; за заг. ред. Г. П. Воробйова. Львів : Нац. акад. сухопут. військ, 2015. 89 с.

216. Терлецький Р. М. Правові аспекти регулювання військово-технічного співробітництва України з іноземними державами. *Юридична наука*. 2013. № 7. С. 11–117.

217. Тихомирова Є. Б. Неоголошена інформаційна війна Кремля проти України. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2019. № 21. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/issue/view/219 (дата звернення: 14.04.2024).

218. Тихомирова Є. Партнерство України та Японії у контексті російсько-української війн. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії.* 2023, № 2 (16). URL: https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/324. DOI: https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-02-196-212. (дата звернення: 13.03.2024).

219. Тихомирова Є. Стратегічні комунікації ЄС про тенденції дезінформації РФ в умовах повномасштабної російсько-української війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 1 (15). С. 91–105. URL: https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/301. DOI: https://doi.org/10.29038/2524-2679-2023-01-91-105. (дата звернення: 12.04.2024).

220. Тихомирова Є. Стратегічні комунікації України у контексті безпеки та національної оборони: нормативно-правовий аспект. *Стратегічні комунікації в контексті безпекової політики: європейський і глобальний рівні* : матеріали інтернет-конференції. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2023. С. 18–23.

221. Троцюк М. Про японську, українську та фотографію загалом. Інтерв'ю з фотографом Такаші Хірано. Проект «Галерея 101». *На шляху до мистецького простору* : сайт. URL: https://martatrotsiuk.com/archives/1564 (дата звернення: 25.03.2024).

222. Трощинська Т., Такаші Х. Гопак, Тунель кохання та пиво з рисом: чим Україна цікава японцям? 09.08.2017. *Громадське радіо. Слухайте. Думайте* : сайт. URL: https://hromadske.radio/podcasts/kyiv-donbas/gopak-tunel-kohannya-ta-pyvo-z-rysom-chym-ukrayina-cikava-yaponcyam (дата звернення: 12.03.2024).

223. Троян С. С. Сучасні проблеми дослідження міжнародних відносин, зовнішньої політики та національної безпеки України. *Зовнішні справи*. 2014. № 1. С. 6–11.

224. Турченко О. Г., Груценко Ю. І. Національна безпека і державна безпека: поліваріантність визначення та співвідношення. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 2. С. 66–74. URL: https://doi.org/10.31558/2786-5835.2023.2.8 (дата звернення: 15.03.2024).

225. Удовік В. Українсько-японські міжлюдські контакти: історія та сьогодення. 31 травня 2021. *Історична правда* : сайт. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/05/31/159585/ (дата звернення: 13.03.2024).

226. Удовік В. В. Японсько-українські відносини (1991–2016 рр.) : автореф. дис. … канд. істор. наук : 07.00.02 – Всесвітня історія. Одеса : Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2017. 19 с.

227. Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 «Про Стратегію національної безпеки України». *Верховна Рада України. Законодавство України* : сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text (дата звернення: 09.04.2024).

228. Указ Президента України від 18 серпня 2021 р. № 366/2021. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 червня 2021 р. «Про військово-технічне співробітництво України з окремими державами»». Верховна *Рада України. Законодавство України* : сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366/2021#Text. (дата звернення: 25.03.2024).

229. Указ Президента України від 21 квітня 1999 р. № 422/99 «Про заходи щодо вдосконалення військово-технічного співробітництва України з іноземними державами». *Верховна Рада України. Законодавство України* : сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422/99#Text (дата звернення: 05.03.2024).

230. Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»». *Верховна Рада України. Законодавство України* : сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text (дата звернення: 10.04.2024).

231. Україна вітає ухвалення Генасамблеєю ООН резолюції щодо прав людини на окупованих територіях. 20.12.2023. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3802569-ukraina-vitae-uhvalenna-genasambleeu-oon-rezolucii-sodo-prav-ludini-na-okupovanih-teritoriah.html. (дата звернення: 25.03.2024).

232. Україна і світ: теоретичні й практичні аспекти сучасного політичного процесу : кол. моногр. / кер. кол. авт. Н. О. Ніколаєнко. Херсон : Грінь Д. С., 2016. 520 с.

233. Україна підписала меморандум з Японією у сфері оборони. 24 жовтня 2018 р. *Militarnyi* : сайт. URL: http://surl.li/ttpiy (дата звернення: 10.04.2024).

234. Україна продала Японії квоти на викид парникових газів. 18 березня 2009. *Радіо Свобода* : сайт. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/1512530.html (дата звернення: 07.04.2024).

235. Ульяненко В. Японія розширила заборону на експорт товарів до РФ. 5.04.2024. *Главком* : сайт. URL: https://glavcom.ua/world/world-politics/japonija-rozshirila-zaboronu-na-eksport-tovariv-do-rf-994552.html (дата звернення: 10.04.2024).

236. Формула миру президента Зеленського. *Президент України Володимир Зеленський* : сайт. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/19/45/a0284f6fdc92f8e4bd595d4026734bba_1691475944.pdf (дата звернення: 17.03.2024).

237. Хаас Р. Розхитаний світ. Зовнішня політика Америки і криза старого ладу. Київ : Основи, 2019. 376 с.

238. Халілов Р. Перемога України має особливе значення для Японії – японський професор Окабе Йошіхіко. 28 Квітень 2022. *Крим Реалії* : сайт. URL: https://ua.krymr.com/a/okabe-yoshihiko-yaponiya-ukraina-rossiya-voyna/31825175.html (дата звернення: 05.04.2024).

239. Харченко О., Костіна Н. Шігекі Сумі, Посол Японії в Україні. Зміна кордонів у силовий спосіб не може бути дозволена чи пробачена. 22.03.2017. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2197777-sigeki-sumi-posol-aponii-v-ukraini.html (дата звернення: 01.05.2024).

240. Хома Н. Зміни у політиці безпеки та оборони Японії 2022–2023 рр.: аналіз змісту та чинників. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 1 (15). С. 252–273. URL: https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/298 (дата звернення: 10.04.2024).

241. Хома Н. М. Японсько-російсько-український трикутник: взаємовпливи в умовах висхідної агресії Росії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2023. Т. 47. С. 168–176. URL: https://drive.google.com/file/d/11DPuLPL7ts7igfsiBEvNDh6RSQf7Q_j1/view. DOI: 10.31861/mhpi2023.47.168-176 (дата звернення: 15.04.2024).

242. Хома Н. М., Ніколаєва М. І. Японо-російські відносини: зміни в умовах загострення безпекової ситуації 2022 року. *Політикус*. 2022. Вип. 6. С. 98–103. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/16779/1/Khoma%20Nataliia%20Mykhailivna.pdf. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-6.16 (дата звернення: 12.04.2024).

243. Шандро В., Такаші Х. Такаші Хірано про Новий рік у Японії, вивчення української й кримськотатарської мов. 22.12.2020. *Громадське радіо. Слухайте. Думайте* : сайт. URL: https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/takashi-khirano-pro-novyy-rik-u-yaponii-vyvchennia-ukrains-koi-y-kryms-kotatars-koi-mov (дата звернення: 10.04.2024).

244. Шандро В., Такаші Х. У японському суспільстві дійсно шалена підтримка України – журналіст Такаші Хірано. 14.04.2022. *Громадське радіо. Слухайте. Думайте* : сайт. URL: https://hromadske.radio/podcasts/viyna-informatsiynyy-marafon/u-iapons-komu-suspil-stvi-diysno-shalena-pidtrymka-ukrainy-zhurnalist-takashi-khirano (дата звернення: 17.04.2024).

245. Шварц Катерина. Північнокорейські ракети на озброєнні РФ: у Business Insider зробили аналіз. *УНІАН* : сайт. URL: https://www.unian.ua/war/kn-23-kn-24-pivnichnokoreyski-raketi-na-ozbroyenni-rf-analiz-business-insider-12528633.html (дата звернення: 19.04.2024).

246. Шевцов А. І., Боднарчук Р. В. Корпоратизація в оборонно-промисловому комплексі україни: проблеми та шляхи їх вирішення. *Стратегічні пріоритети*, 2014. № 2 (31). С. 119–128.

247. Шкурко Д., Федянин В. Посол Японії Шігекі Сумі: Економічне процвітання не є важким завданням для України. 9 квітня 2015 р. *Інтерв'ю з України* : сайт. URL: https://rozmova.wordpress.com/2015/04/23/shiheki-sumi/ (дата звернення: 10.04.2024).

248. Штогрін І. Посол Японії: «Японські підприємці не просто бояться корупції, вони її дуже не люблять». 23 грудня 2011 р. *Радіо Свобода* : сайт.

URL: https://www.radiosvoboda.org/a/24431604.html (дата звернення: 14.04.2024).

249. Що таке світова продовольча безпека і чому Україна посідає 63 місце у рейтингу. 23 квітня 2018 р. *Bakertilly* : сайт. URL: https://bakertilly.ua/id44424/ (дата звернення: 18.04.2024).

250. Юськів Б., Карпчук Н., Пелех О. Структура стратегічних комунікацій як основа ефективного комунікаційного менеджменту України в умовах війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 2 (16). С. 92–118.

251. Як країни-миротворці підтримують проукраїнські резолюції у Генасамблеї ООН. 12 червня 2023. *Слово і Діло* : аналітичний портал. URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/06/12/infografika/polityka/yak-krayiny-myrotvorczi-pidtrymuyut-proukrayinski-rezolyucziyi-henasambleyi-oon (дата звернення: 10.04.2024).

252. Янчук А. О. Особливості вдосконалення нормативно-правового забезпечення державної безпеки України в сучасних умовах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. *Серія юридична*. 2016. Вип. 1. С. 342–355.

253. Япония прокомментировала выход России из диалога по мирному договору. *Известия* : сайт. URL: https://iz.ru/1308642/2022-03-22/iaponiia-prokommentirovala-vykhod-rossii-iz-dialoga-po-mirnomu-dogovoru (дата звернення: 19.03.2024).

254. Японія висловилася проти повернення Росії до G7 через питання Криму та Донбасу. 17.10.2020. *ТСН* : сайт. URL: https://tsn.ua/svit/yaponiya-vislovilasya-proti-povernennya-rosiyi-do-g7-cherez-pitannya-krimu-ta-donbasu-1647469.html (дата звернення: 28.04.2024).

255. Японія залучить приватний сектор для продовження довгострокової допомоги Україні, – МЗС. 18 лютого 2024 р. *РБК-Україна* : сайт. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/poniya-zaluchit-privatniy-sektor-prodovzhennya-1708291700.html (дата звернення: 10.04.2024).

256. Японія надасть Україні 108 млрд єн на реконструкцію станції аерації під Києвом. 6 червня 2015 р. *Українська правда* : сайт. URL: https://web.archive.org/web/20150729021204/http:/www.pravda.com.ua/news/2015/06/6/7070380/ (дата звернення: 03.05.2024).

257. Японія профінансує друк підручників і закупівлю гаджетів для українських школярів. 9 січні 2024. *Нова українська школа* : сайт. URL: https://nus.org.ua/news/yaponiya-profinansuye-druk-pidruchnykiv-i-zakupivlyu-gadzhetiv-dlya-ukrayinskyh-shkolyariv/?fbclid=IwAR3JTYWac_FJg6s53dKixFGAKriJOAQ-ud-4wvnF-DcFdOw_FtOIvkKbgvs (дата звернення: 18.04.2024).

258. Японський посол анонсував початок переговорів про укладання угоди з Україною про захист інформації. 9 квітня 2024. *Укрінформ* : сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3701468-aponskij-posol-anonsuvav-pocatok-peregovoriv-pro-ukladanna-ugodi-z-ukrainou-pro-zahist-informacii.html (дата звернення: 09.03.2024).

259. A plant for the production of Shaheds is being built in Russia, and no one has imposed sanctions yet. *FrontNews. Ukraine* (30 March, 2024). URL: https://frontnews.eu/en/news/details/69451 (дата звернення: 10.04.2024).

260. Aboulenein A., Stewart P. Iran attacks U.S. forces in Iraq in retaliation for killing of commander. *Japan Today*. URL: https://japantoday.com/category/world/Iran-fires-missiles-at-Iraqi-bases-in-retaliation-for-U.S.-strike-on-commander (дата звернення: 17.04.2024).

261. Acharya A., Buzan B. The Making of Global International Relations: Origins and Evolution of IR at its Centenary. *Cambridge: Cambridge University Press*, 2019. 392 p.

262. Act on Cooperation with United Nations Peacekeeping Operations and Other Operations. (Act № 79 of 1992). *Japanese Law Translation*. URL: https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3529/en

263. Additional Assistance for Recovery and Reconstruction in Ukraine. March 30, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL:

https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000403.html (дата звернення: 19.03.2024).

264. Additional Assistance to the flood disaster in southern Ukraine. June 23, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press7e_000015.html (дата звернення: 17.04.2024).

265. Additional Emergency Grant Aid for winterization assistance in Ukraine. February 14, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000377.html (дата звернення: 12.04.2024).

266. Albright D. How quickly could Iran make nuclear weapons today? Reports. January 8, 2024. *Institute For Science and International Security*. URL: https://isis-online.org/isis-reports/detail/how-quickly-could-iran-make-nuclear-weapons-today (дата звернення: 15.03.2024).

267. Avdaliani E. Iran and Russia Enter A New Level of Military Cooperation. *Stimson*. URL: https://www.stimson.org/2024/iran-and-russia-enter-a-new-level-of-military-cooperation/ (дата звернення: 03.05.2024).

268. Babb C. Iran Could Make Fuel for Nuclear Bomb in Less Than 2 Weeks, Milley Says. *Voanews*. URL: https://www.voanews.com/a/iran-could-make-fuel-for-nuclear-bomb-in-less-than-2-weeks-milley-says-/7019023.html (дата звернення: 17.04.2024).

269. Bennet D., Ilyushina M. Inside the Russian effort to build 6,000 attack drones with Iran's help. *The Washington Post*. URL: https://www.washingtonpost.com/investigations/2023/08/17/russia-iran-drone-shahed-alabuga/ (дата звернення: 17.04.2024).

270. Bernal G. North Korea-Russia alliance revives Cold War divisions. *East Asia Forum*. URL: https://eastasiaforum.org/2023/10/31/north-korea-russia-alliance-revives-cold-war-divisions/ (дата звернення: 17.04.2024).

271. Besheer M. Russia-North Korea Military Cooperation Undeer UN Spotlight. *Voanews. Europe*. URL: https://www.voanews.com/a/russia-north-

korean-military-cooperation-is-under-un-spotlight/7434707.html (дата звернення: 30.04.2024).

272. Bo Lillis K. US raises concerns about cozying relations between Russia and North Korea. *CNN*. URL: https://edition.cnn.com/2024/02/13/politics/us-concerns-russia-north-korea-relations/index.html (дата звернення: 18.04.2024).

273. Brookes P. Russia and North Korea: Similar bed, different dreams. *GIS.* URL: https://www.gisreportsonline.com/r/russia-north-korea/. (дата звернення: 30.04.2024)

274. Brown J. D. J. Japan woos Russia for its own security. Tokyo needs Moscow in dealings with China and North Korea. December 11, 2017. *NikkeiAsia*. URL: https://asia.nikkei.com/Viewpoints/James-D.J.-Brown/Japan-woos-Russia-for-its-own-security (дата звернення: 24.04.2024)

275. Brown J. D. J. The China Factor: Explaining Japan's Stance on Russia's Invasion of Ukraine. 28.02.2023. *Carnegie Endowment for International Peace*. URL: https:// carnegieendowment.org/politika/89156. (дата звернення: 01.05.2024).

276. Bukh A. Japan's National Identity and Foreign Policy. Russia as Japan's 'Other'. New York : Routledge, 2010. 192 p.

277. Byman D., Pollack K. M. The Persian-Russian Connection. *Lawfare*. URL: https://www.lawfaremedia.org/article/the-persian-russian-connection (дата звернення: 30.04.2024).

278. Cha V., Kim E. A Renewed Axis: Growing Military Cooperation Between North Korea and Russia. *Beyond Parallel*. URL: https://beyondparallel.csis.org/a-renewed-axis-growing-military-cooperation-between-north-korea-and-russia/ (дата звернення: 01.05.2024).

279. China, Iran, Russia to conduct joint maritime drills. March 11–15. *Nikkei Asia*. URL: https://asia.nikkei.com/Politics/Defense/China-Iran-Russia-to-conduct-joint-maritime-drills-March-11-15 (дата звернення: 17.04.2024).

280. China’s Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis. *Ministry of Foreign Affairs of the Peoples Republic of China*. 2023-02-24 09:00. URL: https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/202302/t20230224_11030713.html (дата звернення: 30.04.2024).

281. Chinese, Russian warships join naval exercise with Iran. *Japan Today*. URL: https://japantoday.com/category/world/chinese-russian-warships-join-naval-exercise-with-iran (дата звернення: 30.04.2024).

282. Cho S., Lee C. North Korean-Russian Military Cooperation Could Threaten Global Security. *Voanews. East Asia*. URL: https://www.voanews.com/a/north-korean-russian-military-cooperation-could-threaten-global-security/7404703.html (дата звернення: 18.04.2024).

283. Christoffersen G. Russia in the Indo-Pacific. New Approaches to Russian Foreign Policy. London, New York : Routledge, 2022. 298 p.

284. Cilarapu S. Statecraft Explains. The Emerging Strategic Cooperation Between Russia and North Korea. Statecraft. *Global Affairs Daily*. URL: https://www.statecraft.co.in/article/statecraft-explains-the-emerging-strategic-cooperation-between-russia-and-north-korea (дата звернення: 03.05.2024).

285. Conventions and recommendations of UNESCO concerning the protection of the cultural heritage. *UNESCO*. *UNESDOC Digital Library*. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000059218 (дата звернення: 30.04.2024).

286. Courtesy Call on Mr. Hosaka, Parliamentary Vice Minister for Foreign Affairs by Deputy Minister of Education and Science of Ukraine. November 27, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/pressite_000001_00001.html. (дата звернення: 30.04.2024).

287. Courtesy Call on Mr. Hosaka, Parliamentary Vice Minister for Foreign Affairs by Deputy Minister of Health of Ukraine. November 14, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL:

https://www.mofa.go.jp/press/release/press7e_000066.html. (дата звернення: 06.04.2024).

288. Crabtree J., Graham D. War in Ukraine and the Asia-Pacific Balance of Power. Asia-Pacific Regional Security Assessment. Key developments and trends. 2023. *The International Institute For Strategic Studies* (IISS). Taylor&Francis, 2023. P. 20–41.

289. Defense Buildup Program. December 16, 2022. *Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/plan/pdf/program_en.pdf (дата звернення: 09.04.2024).

290. Defense of Japan, 2014. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://warp.da.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/11591426/www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2014.html. (дата звернення: 17.04.2024).

291. Defense of Japan, 2015. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://warp.da.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/11591426/www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2015.html. (дата звернення: 01.05.2024).

292. Defense of Japan, 2016. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://warp.da.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/11591426/www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2016.html. (дата звернення: 18.04.2024).

293. Defense of Japan, 2017. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://warp.da.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/11591426/www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2017.html. (дата звернення: 10.03.2024).

294. Defense of Japan, 2018. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://warp.da.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/11591426/www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2018.html (дата звернення: 30.04.2024).

295. Defense of Japan, 2019. *Japan Ministry of Defense*. URL: www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2019/pdf/DOJ2019_Full.pdf (дата звернення: 15.04.2024).

296. Defense of Japan, 2020. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2020/DOJ2020_EN_Full.pdf (дата звернення: 03.05.2024).

297. Defense of Japan, 2021. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2021/DOJ2021_EN_Full.pdf (дата звернення: 30.04.2024).

298. Defense of Japan, 2022. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2022/DOJ2022_EN_Full_02.pdf. (дата звернення: 10.03.2024).

299. Defense of Japan, 2023. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2023/DOJ2023_EN_Full.pdf (дата звернення: 15.03.2024).

300. Defense Programs and Budget of Japan. Overview of FY2022 Budget Request. *Japan Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/en/d_act/d_budget/pdf/220330a.pdf. (дата звернення: 17.04.2024).

301. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. As of November 2021. 352 p. URL: https://irp.fas.org/doddir/dod/dictionary.pdf (дата звернення: 01.05.2024).

302. Diplomatic Bluebook 1995. Expectations of Japanese Diplomacy Toward the Creation of a New Era. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1995/index.html (дата звернення: 30.04.2024).

303. Diplomatic Bluebook 1999. Japan's Diplomacy with Leadership Toward the New Century. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1999/index.html (дата звернення: 18.04.2024).

304. Diplomatic Bluebook 2000. Toward the 21st Century-Foreign Policy for a Better Future. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2000/index.html (дата звернення: 10.03.2024).

305. Diplomatic Bluebook 2001. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2001/index.html (дата звернення: 30.04.2024).

306. Diplomatic Bluebook 2002. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2002/index.html (дата звернення: 24.04.2024).

307. Diplomatic Bluebook 2003. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2003/index.html (дата звернення: 03.05.2024).

308. Diplomatic Bluebook 2004. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2004/index.html (дата звернення: 30.04.2024).

309. Diplomatic Bluebook 2005. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2005/index.html (дата звернення: 10.03.2024).

310. Diplomatic Bluebook 2006. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2006/index.html (дата звернення: 30.04.2024).

311. Diplomatic Bluebook 2007. Summary. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2007/html/index.html(дата звернення: 01.05.2024).

312. Diplomatic Bluebook 2008. Summary. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2008/html/index.html (дата звернення: 26.03.2024).

313. Diplomatic Bluebook 2009. Summary. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2009/html/index.html (дата звернення: 30.04.2024).

314. Diplomatic Bluebook 2010. Summary. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2010/html/index.html (дата звернення: 10.03.2024).

315. Diplomatic Bluebook 2011. Summary. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2011/html/index.html (дата звернення: 30.04.2024).

316. Diplomatic Bluebook 2012. Summary. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2012/html/index.html (дата звернення: 18.04.2024).

317. Diplomatic Bluebook 2013. Summary. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2013/html/index.html (дата звернення: 01.05.2024).

318. Diplomatic Bluebook 2014. Summary. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2014/html/index.html (дата звернення: 04.05.2024).

319. Diplomatic Bluebook 2015. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2015/html/index.html (дата звернення: 30.04.2024).

320. Diplomatic Bluebook 2016. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2016/html/index.html (дата звернення: 06.04.2024).

321. Diplomatic Bluebook 2017. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2017/html/index.html (дата звернення: 17.04.2024).

322. Diplomatic Bluebook 2018. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2018/html/index.html (дата звернення: 13.04.2024).

323. Diplomatic Bluebook 2019. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2019/html/index.html. (дата звернення: 10.03.2024).

324. Diplomatic Bluebook 2020. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2020/html/index.html (дата звернення: 27.03.2024).

325. Diplomatic Bluebook 2021. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2021/en_html/index.html (дата звернення: 30.04.2024)

326. Diplomatic Bluebook 2022. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2022/en_html/index.html (дата звернення: 18.04.2024).

327. Diplomatic Bluebook 2023. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2023/en_html/index.html (дата звернення: 30.04.2024).

328. Diplomatic Bluebook. 1991. Japan's Diplomatic Activities. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1991/1991-contents.htm (дата звернення: 05.03.2024).

329. Diplomatic Bluebook. 1992. Japan's Diplomatic Activities. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan.* URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1992/1992-contents.htm (дата звернення: 10.03.2024).

330. Diplomatic Bluebook. 1992. Striving for a More secure and Humane World. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1993/index.html (дата звернення: 01.05.2024).

331. Dissecting Iranian drones employed by Russia in Ukraine. Ukraine Field Dispatch, November 2022. *Conflict Armament Research*. URL: https://storymaps.arcgis.com/stories/7a394153c87947d8a602c3927609f572 (дата звернення: 30.04.2024).

332. Documenting the domestic Russian variant of the Shahed UAV. Ukraine Field Dispatch, August 2023. *Conflict Armament Research*. URL:

https://storymaps.arcgis.com/stories/d3be20c31acd4112b0aecece5b2a283c. (дата звернення: 18.04.2024).

333. Dominquez G. Japan and NATO Usher in New Era of Cooperation Amid China Concerns. July 12. 2023. *Japan Times.* URL: https://www.japantimes.co.jp/news/2023/07/12/national/politics-diplomacy/japan-nato-new-cooperation-agreement/ (дата звернення: 23.03.2024).

334. Draft Declaration of the World Summit on Food Security. Rome, 16-18 November 2009. *World Summit on Food Security*. URL: https://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/Summit/Docs/Declaration/WSFS09_Draft_Declaration.pdf (дата звернення: 03.05.2024).

335. Eisenstadt Michael. Russian Arms and Technology Transfers to Iran:Policy Challenges for the United States. *Arms Control Assotiation*. URL: https://www.armscontrol.org/act/2001-03/iran-nuclear-briefs/russian-arms-technology-transfers-iranpolicy-challenges-united (дата звернення: 10.03.2024).

336. Emergency Grant Aid in response to the flood disaster in southern Ukraine. June 20, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press7e_000013.html (дата звернення: 30.04.2024)

337. Energy Infrastructure Assistance for Recovery and Reconstruction in Ukraine (Provision of Autotransformers). September 28, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press7e_000041.html (дата звернення: 01.05.2024).

338. Establishment of the Multi-agency Donor Coordination Platform for Ukraine. January 26, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_003208.html (дата звернення: 30.04.2024).

339. Ferguson J. P. Japan-Russia Relations, 1997–2007. London, New York : Routledge, 2008. 300 p.

340. Full text of Japanese Prime Minister Kishida's speech to U.S. Congress. April 12, 2024. *Nikkei.Asia*. URL:

https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/Full-text-of-Japanese-Prime-Minister-Kishida-s-speech-to-U.S.-Congress. (дата звернення: 30.04.2024)

341. G7 + Foreign Ministers' Meeting on Ukraine Energy Sector Support. November 22, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press7e_000071.html. (дата звернення: 01.05.2024).

342. G7 + Foreign Ministers' Meeting on Ukraine Energy Sector Support. March 11, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000390.html. (дата звернення: 18.04.2024).

343. G7 + Foreign Ministers' Meeting on Ukraine Energy Sector Support. January 25, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000360.html (дата звернення: 12.03.2024).

344. G7 Foreign Ministers' Meeting. April 7, 2022. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/fp/pc/page3e_001211.html (дата звернення: 10.03.2024).

345. G7 Foreign Ministers' Meeting (Overview of the «Dialogue with Ukraine» Outreach Session). November 8, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press5e_000071.html (дата звернення: 30.04.2024).

346. G7 Foreign Ministers' Meeting in Karuizawa, Nagano (Overview of the «Ukraine» Session). April 17, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/ms/g7hs_s/page1e_000624.html (дата звернення: 30.04.2024)

347. G7 Foreign Ministers' Meeting in Karuizawa, Nagano (Overview of the «Iran and the Middle East» Session). April 17, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/ms/g7hs_s/page1e_000626.html (дата звернення: 01.05.2024).

348. G7 Foreign Ministers' Meeting. February 28, 2022. Ministry of Foreign Affairs of Japan. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press3e_000398.html (дата звернення: 08.04.2024).

349. G7 Foreign Ministers' Statement On Illegitimate «Elections» in Regions of Ukraine Illegally Occupied by Russia. September 12, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan.* URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press6e_000494.html (дата звернення: 30.04.2024).

350. G7 Leaders Statement on the Situation in Ukraine. *G7/G8 Summit-related documents*. URL: https://worldjpn.net/documents/texts/summit/20140303.D1E.html (дата звернення: 14.03.2024).

351. G7 leaders vow to support Ukraine for 'as long as it takes'. *Politico*. URL: https://www.politico.eu/article/g7-vow-to-support-ukraine-as-long-as-it-takes/ (дата звернення: 10.03.2024).

352. G7 Leaders' Video Conference. February 25, 2024. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/ecm/ec/pageite_000001_00187.html (дата звернення: 18.04.2024).

353. Gaunder A. Japanese Politics and Government. London : Routledge, 2023. 232 p.

354. Geranmayeh E., Grajewski N. Alone together: How the war in Ukraine shapes the Russian-Iranian relationship. *European Council On Foreign Relations ecfr.eu*. URL: https://ecfr.eu/publication/alone-together-how-the-war-in-ukraine-shapes-the-russian-iranian-relationship/ (дата звернення: 12.04.2024).

355. Groves S. Japanese Prime Minister Fumio Kishida addresses Congress amid skepticism about US role abroad. April 11, 2024. *AP*. URL: https://apnews.com/article/japan-prime-minister-congress-address-3c22f1b1e8d0003f27ade8789a8c4a43 (дата звернення: 18.04.2024).

356. Haass R. Economic Sanction and American Diplomacy. A Council on Foreign Relations Book. 1998. 222 p.

357. Hading A., Embree J. The New Cold War: China Takes on Europe. *The Heritage Foundation.* URL: https://www.heritage.org/europe/commentary/the-new-cold-war-china-takes-europe (дата звернення: 10.03.2024).

358. Handover Ceremony of Broadcasting Equipment to Ukraine. February 10, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000373.html (дата звернення: 01.05.2024).

359. Hanssen U. Temporal Identities and Security Policy in Postwar Japan. Routledge, 2021. 236 p.

360. Haynes D. Russia flew €140m in cash and captured Western weapons to Iran in return for deadly drones, source claims. *Sky News*. URL: https://news.sky.com/story/russia-gave-eur140m-and-captured-western-weapons-to-iran-in-return-for-deadly-drones-source-claims-12741742 (дата звернення: 27.03.2024).

361. He Zhixing. A New NATO? the United States Strategy in the Asia-Pacific Region. Yacob Shakia, Cicek Berat, Rak Joanna, Ali Ghaffar Editors. Proceedings of the 2023 7th *International Seminar on Education, Management and Social Sciences* (ISEMSS 2023). Vol. 779. Springer Nature, 2023. P. 122-130. *Atlantis Press*. URL: https://www.atlantis-press.com/proceedings/isemss-23/articles (дата звернення: 30.04.2024).

362. Hill I. Russia-North Korea: Closer, but not too close. *The Interpreter*. URL: https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/russia-north-korea-closer-not-too-close (дата звернення: 12.04.2024).

363. Hiroyuki A. Kishida tapped Reagan speech writer to press U.S. for Ukraine aid. May 3, 2024. *Nikkei Asia*. URL: https://asia.nikkei.com/Spotlight/Comment/Kishida-tapped-Reagan-speech-writer-to-press-U.S.-for-Ukraine-aid (дата звернення: 04.05.2024).

364. Holding of «local assembly elections» in regions of Ukraine illegally annexed by Russia (Statement by Foreign Minister Hayashi Yoshimasa). September 9, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000458.html (дата звернення: 01.05.2024).

365. Holding of «presidential election» in regions of Ukraine illegally «annexed» by Russia (Statement by Foreign Minister Kamikawa Yoko). March 19, 2024. *Ministry of Foreign Affairs of Japan.* URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/pressite_000001_00224.html (дата звернення: 30.04.2024)

366. Hook G. D., Mason R., O'Shea P. Regional Risk and Security in Japan: Whither the everyday. *Routledge: The University of Sheffield. Japanese Studies Series*. 2015. 256 p.

367. Hosaka S. Ukraine’s Agency in Japanese Discourse: Everything Ok With Government and People, *While Academia in Trouble. Journal of Regional Securityю* 2023. № 18 (1). P. 47–58. URL: URL: https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/2217-995X/2023/2217-995X2301047H.pdf (дата звернення: 15.03.2024).

368. How the war in Ukraine has spurred Japan’s defense overhaul. February 24, 2023. *The Asahi Shimbun*. URL: https://www.asahi.com/ajw/articles/14847326. (дата звернення: 30.04.2024)

369. Hughes C. W. Japan’ Security Agenda : Military, Economic, and Environmental Dimensions. Lynne Rienner Publishers, 2004. 287 p.

370. IAEA Board passes resolution ordering Iran to cooperate with probe. November 17, 2022. *Middle East Monitor*. URL: https://www.middleeastmonitor.com/20221117-iaea-board-passes-resolution-ordering-iran-to-cooperate-with-probe/ (дата звернення: 30.04.2024)

371. Iida K. Japan's Security and Economic Dependence on China and the United States: Cool Politics, Lukewarm Economics. Routledge, 2018. 186 p.

372. Immelman A., Trenzeluk J. V. The Political Personality of Russian Federation President Vladimir Putin. 2017. *College of Saint Benedikt and Saint John's University*. URL: https://digitalcommons.csbsju.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1106&context=psychology_pubs (дата звернення: 13.03.2024).

373. International information security / Ye. Voznyuk and other. *AD ALTA*: Journal of Interdisciplinary Research. Vol.11 (01). P. 381–385. URL: https://doi.org/10.29038/2524-2679-2019-01-34-41 (дата звернення: 23.03.2024).

374. International Court of Justice: Ukraine v. Russia. 14/09/2023. United Nations. *Regional Information Centre For Western Europe*. URL: https://unric.org/en/international-court-of-justice-ukraine-v-russia/ (дата звернення: 30.04.2024).

375. Iran Toughens Response To Russia's Humiliating Stance. 12/26/2023. *Iran International*. URL: https://www.iranintl.com/en/202312260191 (дата звернення: 12.04.2024).

376. Ivanov V. I., Smith K. S. Japan and Russia in Northeast Asia. Partners in the 21st Century. Westport, Conn. : Praeger, 1999. 343 p.

377. Japan Plans Missile Defense System – 2003-09-25. October 29, 2009. *Voanews*. URL: https://www.voanews.com/a/a-13-a-2003-09-25-15-japan-67323117/381938.html (дата звернення: 01.05.2024).

378. Japan PM Kishida, Ukraine's Zelenskyy vow to keep close cooperation. Apr 3, 2024. *Kyodo News*. URL: https://english.kyodonews.net/news/2024/04/b4cf9fee0737-urgent-japan-pm-kishida-ukraine-pres-zelenskyy-hold-phone-talks-source.html?phrase=ukraine&words=Ukraine,Ukraine%27s (дата звернення: 30.04.2024).

379. Japan-Estonia Foreign Ministers' Meeting and Dinner. March 11, 2024. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/pressite_000001_00203.html (дата звернення: 17.04.2024).

380. Japan-Romania Foreign Ministers' Telephone Talk. Japan-Romania Foreign Ministers' Telephone Talk. March 11, 2024. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/pressite_000001_00201.html (дата звернення: 02.04.2024)

381. Japan-Ukraine Foreign Ministers' Meeting. September 20, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan.* URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/ua/page4e_001480.html (дата звернення: 23.04.2024).

382. Japan-Ukraine Relations. April 3, 2024. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/region/europe/ukraine/index.html (дата звернення: 30.04.2024)

383. Jiji Kyodo. Democratic leaders agree to address fake news in election year. 21 March, 2024. *The Japan Times*. URL: https://www.japantimes.co.jp/news/2024/03/21/japan/politics/democratic-leaders-address-fake-news/ (дата звернення: 12.04.2024).

384. Jochheim U. North Korea-Russia relations: Recent trends. *EPRS*. URL: https://epthinktank.eu/2023/10/02/north-korea-russia-relations-recent-trends/ (дата звернення: 08.03.2024)

385. Joint press point by NATO Secretary General Jens Stoltenberg with Prime Minister Fumio Kishida. 31 Jan. 2023. NATO. *North Atlantic Treaty Organization*. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_210901.htm. (дата звернення: 30.04.2024).

386. Karimr N., Isachenkov V. Putin, in Tehran, gets strong support from Iran over Ukraine. *Japan Today*. URL: https://japantoday.com/category/world/putin-in-tehran-gets-strong-support-from-iran-over-ukraine-1 (дата звернення: 19.04.2024).

387. Karpchuk N. Information and Communication policy in a Wartime: the Case of Ukraine. *Historia i Polityka*. 2022. № 40 (47). P. 125–140.

388. Karpchuk N. Public Diplomacy as a Tool to Counteract Information Threats: the Case of Ukrainian Diaspora in South Africa. *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Серія «Міжнародні відносини»*. 2018. № 5 (378). С. 9–17.

389. Karpchuk N. The Russian Federation Propaganda Narratives. *Torun International Studies.* 2021. Vol.1. № 14. P. 19–30.

390. Karube T. Japan Boosts Cooperation with NATO, Aid for Ukraine. July 13. 2023. *Kyodo News*. URL: https://english.kyodonews.net/news/2023/07/73648904bed6-breaking-news-no-other-partner-is-closer-to-nato-than-japan-nato-chief.html (дата звернення: 30.04.2024).

391. Kataoka T., Myers R. H. Defending An Economic Superpower: Reassessing The U.S.-Japan Security Alliance. Routledge, 1989. 130 p.

392. Katzenstein P. J. Cultural Norms and National Security: Police and Military in Postwar Japan. Cornell University Press, 1996. 328 p.

393. Khoma N., Nikolaieva M. Japanese-Russian-Ukrainian Geopolitical Triangle: Mutual Influences of the Parties. *Journal of Liberty and International Affairs*. 2023. № 9 (1). P. 374–385. URL: https://e-jlia.com/index.php/jlia/article/view/871/380. DOI: https://doi.org/10.47305/JLIA2391380k (дата звернення: 25.03.2024).

394. Kimura H. Distant Neighbors. Japanese-Russian Relations Under Gorbachev and Yeltsin. London, New York : Routledge, 2000. 416 p.

395. Kimura H. The Kurillian Knot. A History of Japanese-Russian Border Negotiations. Stanford. Stanford University Press. 2008. 296 p.

396. Kishida keeps approval rating over 50% through 6 months in office, Yomiuri poll says. April 4 2022. *The Japan News*. By the Yomiuri Shimbun. URL: https://japannews.yomiuri.co.jp/politics/politics-government/20220404-18379/ (дата звернення: 11.04.2024).

397. Kitado A. Japan boosts defenses on remote islands near Taiwan amid China fears. *Nikkei Asia*. URL: https://asia.nikkei.com/Politics/Defense/Japan-

boosts-defenses-on-remote-islands-near-Taiwan-amid-China-fears?dicbo=v2-jq2Jzjn (дата звернення: 13.03.2024).

398. Klingner B. The China-Russia-North Korea Partnership: A triple Threat That Can't Be Ignored. *The National Interest*. URL: https://nationalinterest.org/feature/china-russia-north-korea-partnership-triple-threat-cant-be-ignored-210036 (дата звернення: 30.04.2024).

399. Krasovska K. Бортницька станція, або бомба уповільненої дії: чого чекати киянам? 26.07.2021. *Kyiv*. URL: https://web.archive.org/web/20210730100255/https://kyiv.name/uk/bortnyczka-stancziya-abo-bomba-upovilnenoyi-diyi-chogo-chekaty-kyyanam (дата звернення: 12.04.2024).

400. Kuhrt N. Russian Policy towards China and Japan. The El'tsin and Putin periods. London, New York : Routledge, 2007. 240 p.

401. Kulyk S. Militarization of Physical Culture and Sport in the Democratic People's Republic of Korea. Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. *Studia de Securitate*. 2021. 11(2). P. 24–39.

402. Kyrydon A., Troyan S. Conceptual Fundamentals of Post-Westphalian International Relations. *Roczniki nauk społecznych*. 2020. № (48). P. 69–85.

403. Lee Do Young. The Prospects for North Korea-Russia Nuclear Cooperation. *The Diplomat*. URL: https://thediplomat.com/2023/11/the-prospects-for-north-korea-russia-nuclear-cooperation/ (дата звернення: 12.04.2024).

404. Lieber D., Faucon B., Amon M.. Russia Supplies Iran With Cyber Weapons as Military Cooperation Grows. *The Wall Street Journal*. URL: https://www.wsj.com/articles/russia-supplies-iran-with-cyber-weapons-as-military-cooperation-grows-b14b94cd (дата звернення: 15.03.2024).

405. Lippman W. US Foreign Policy. New York: Pocket Book Inc., 1943. 177 p.

406. Louis D. H. Japan and the Security of Asia. Lexington Books, 2001. 216 p.

407. Madhani A. U.S., G7 allies warn Iran to back off deal to provide Russia ballistic missiles or face new sanctions. *Japan Today*. URL: https://japantoday.com/category/world/us-g-7-allies-warn-iran-to-back-off-deal-to-provide-russia-ballistic-missiles-or-face-new-sanctions (дата звернення: 31.03.2024).

408. Map of International North South Transport Corridor (INSTC). *ResearchGate*. URL: https://www.researchgate.net/figure/Map-of-International-North-South-Transport-Corridor-INSTC_fig3_343796661 (дата звернення: 12.04.2024).

409. Measures based on the Foreign Exchange and Foreign Trade Act regarding the situation surrounding Ukraine. February 28, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_003221.html (дата звернення: 23.03.2024).

410. Meeting between Foreign Minister Hayashi and Deputy Prime Minister for Restoration of Ukraine - Minister for Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine Kubrakov. June 19, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_003273.html. (дата звернення: 13.03.2024).

411. Meeting between Foreign Minister Kamikawa and Dr. Levchenko, Government Commissioner for Gender Equality Policy of Ukraine. March 18, 2024. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/fp/hr_ha/pageite_000001_00223.html (дата звернення: 31.03.2024).

412. Midford P., Vosse W. New Directions in Japan’s Security: Non-U.S. Centric Evolution. Routledge, 2020. 286 p.

413. Mielcarek R. La défense française, en retard dans le domaine de la communication stratégique. *Les Champs de Mars*. 2018. № 30 (1). P. 37–45. URL:

https://www.cairn-int.info/journal-les-champs-de-mars-2018-1-page-37.htm (дата звернення: 15.03.2024).

414. Mikhailova Y., Steele M. W. Japan and Russia. Three Centuries of Mutual Images. Glpbal Oriental, 2008. 288 p.

415. Mitsubishi вслед за Mitsui решила остаться в «Сахалине-2». 31 августа 2022. *Интерфакс* : сайт. URL: https://www.interfax.ru/business/860083 (дата звернення: 31.03.2024).

416. Miyagi Y. Japan's Middle East Security Policy: Theory and Cases. Routledge, 2011. 228 p.

417. Murakami S., Sugiyama K. NATO, Japan Pledge to Strengthen Ties in Face of «Historic» Security Threat. January 31. 2023. *Reuters*. URL: https://www.reuters.com/world/nato-strengthen-partnership-with-japan-says-secretary-general-stoltenberg-2023-01-31/ (дата звернення: 12.04.2024).

418. Mykal O. The EU-Japan Security Dialogue: Invisible But Comprehensive. Amsterdam University Press. *Intrnational Institute for Asian Studies*. 2011. 244 p.

419. National Defense Strategy. December 16, 2022. *Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/strategy/pdf/strategy_en.pdf (дата звернення: 12.04.2024).

420. National Security Strategy of Japan. December, 2022. *Ministry of Defense*. URL: https://www.mod.go.jp/j/policy/agenda/guideline/pdf/security_strategy_en.pdf (дата звернення: 31.03.2024).

421. Niebuhr R. Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics. Louisville. Kentucky : Westminster John Knox Press 2002. 284 p.

422. Ninivaggi G. What is keeping Japan from sending weapons to Ukraine? Apr 11, 2023. *The Japan Times*. URL: https://www.japantimes.co.jp/news/2023/04/11/national/politics-diplomacy/japan-weapon-exports-ukraine-debate/ (дата звернення: 23.03.2024).

423. Norman L., Gordon M. R. G-7 Threatens Coordinated Sanctions if Iran Provides Ballistic Missiles to Russia. March 15, 2024. *The Wall Street Journal*. URL: https://www.wsj.com/world/g-7-threatens-new-sanctions-if-iran-provides-ballistic-missiles-to-russia-8b1a3242 (дата звернення: 15.03.2024).

424. North Korea-Russia relations: Weapons exchange for military cooperation. 20 november, 2023. *Espreso*. URL: https://global.espreso.tv/north-korea-russia-relations-weapons-exchange-for-military-cooperation (дата звернення: 23.03.2024).

425. O'Callaghan L. Russia criticised over weapons talks with North Korea. Aug 31, 2023. *NWorld*. URL: https://www.thenationalnews.com/world/uk-news/2023/08/31/russia-actively-advancing-arms-negotiations-with-north-korea/?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwh4-wBhB3EiwAeJsppAZ-CnbiPbhOWw3USvFT9Lm2tpeTRNjEWPwOL2BZVJNAe4xa80BKphoCCdYQAvD_BwE (дата звернення: 15.03.2024).

426. O'Shea P., Maslow S. Rethinking change in Japan's security policy: punctuated equilibrium theory and Japan's response to the Russian invasion of Ukraine. 31 Jan 2024. *Taylor&Francis Online*. URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01442872.2024.2309218 (дата звернення: 31.03.2024).

427. Oros A. L. Japan's Security Renaissance. New Policies and Politics for the Twenty-First Century. Columbia University Press, 2017. 320 p.

428. Oros A. L., Tatsumi Y. Global Security Watch Japan. ABC-CLIO, 2010. 198 p.

429. Oros A. Normalizing Japan: Politics, Identity, and the Evolution of Security Practice. Stanford University Press. Studies in Asian Security Series, 2008. 324 p.

430. Parfitt T. Russia and North Korea cement "strategic relations" with Lavrov visit. *The Times*. URL: https://www.thetimes.co.uk/article/russia-north-korea-nuclear-relations-sergey-lavrov-qwsdnmxzs?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwh4-

wBhB3EiwAeJsppDgBLrFniedkrWmwrFlZvqQjvn8Qr6JsVnUSsNDVpiTZfsRwYDNdVhoCAmgQAvD_BwE (дата звернення: 12.04.2024).

431. Pike F. The development of a death cult in 1930s Japan and the decision to drop the atom bomb. *Asian Affairs*. Volume 47, 2016. Issue 1. 09 Mar 2016. *Taylor & Francis Online.* URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03068374.2015.1128682 (дата звернення: 31.03.2024).

432. Provision of Generators to Ukraine. January 23, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000358.html (дата звернення: 17.03.2024).

433. Rejection of the draft United Nations Security Council (UNSC) resolution on the mandate of the Panel of Experts for the UNSC 1718 Sanctions Committee (Statement by Press Secretary KOBAYASHI Maki). March 28, 2024. *Ministry of Foreign Affairs of Japan.* URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/pressite_000001_00252.html. (дата звернення: 23.03.2024).

434. Report World Food Summit: «Rome Declaration World Food Security». World Food Summit 3-17 November 1996. *Rome Italy*. URL: https://www.fao.org/3/w3548e/w3548e00.htm (дата звернення: 31.03.2024).

435. Rozman G. Japan-Russia Relations. Implications for the U.S.-Japan Alliance. Sasakawa Peace Foundation USA, 2016. 132 p.

436. Russia / Iran. *OEC*. URL: https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/irn (дата звернення: 12.04.2024).

437. Russia Invested $2.7 Billion In Iran During Ebrahim Raisi's Term. *Iran International.* URL: https://www.iranintl.com/en/202402065287 (дата звернення: 15.03.2024).

438. Russia outcast in G8 suspension. March 24, 2014DW. URL: https://www.dw.com/en/g8-suspended-as-standoff-between-world-powers-and-russia-escalates/a-17517876 (дата звернення: 12.04.2024).

439. Russia suspended from G8 over Ukraine crisis. Mar 25 2014. *Business Standard*. URL: https://www.business-standard.com/article/international/russia-suspended-from-g8-over-ukraine-crisis-114032500420_1.html. (дата звернення: 23.03.2024).

440. Russian VTB Bank Denies Launch In Iran. *Iran International*. URL: https://www.iranintl.com/en/202306128634 (дата звернення: 10.03.2024).

441. Sakaki A. A New Course for Japan's Security Policy: The Historic Decision on Military Armament. SWP Stiftung Wissenschaft und Politik Comment, 2023. № 13. *Econstor*. URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/269242/1/1838174702.pdf. (дата звернення: 23.03.2024).

442. Sakhalin exception: the Russian energy Japan can't quit. Jan. 19, 2023. ET. Energyworld.com. *From The Economic Times*. URL: https://energy.economictimes.indiatimes.com/news/oil-and-gas/sakhalin-exception-the-russian-energy-japan-cant-quit/97120516 (дата звернення: 31.03.2024).

443. Sergiy Korsunsky. *Facebook*. URL: https://www.facebook.com/s.v.korsunsky (дата звернення: 23.03.2024).

444. Shebourne M. New Navy Budget Seeks 6 Battle Force Ships, Decommissions 19 Hulls in FY 2025. U.S. *Naval Institute*. URL: https://news.usni.org/2024/03/11/new-navy-budget-seeks-6-battle-force-ships-10-decommissions-in-fy-2025 (дата звернення: 12.04.2024).

445. Shohei S. Japan to provide $5 million in aid to Ukraine after dam breach. June 20, 2023. *The Asahi Shimbun*. URL: https://www.asahi.com/ajw/articles/14937127 (дата звернення: 18.03.2024).

446. Sides H. Ghost Soldiers: The Epic Account of World War II's Greatest Rescue Mission. Anchor Books. 2001. 344 p.

447. Sidhu A. Backgrounder: International North-South Transport Corridor (INSTC). *Geopolitical Monitor*. URL:

https://www.geopoliticalmonitor.com/backgrounder-international-north-south-transport-corridor-instc/ (дата звернення: 18.03.2024).

448. Singh B. Japan's Security Identity. From a peace state to an international state. Abingdon, Oxon : Routledge, 2013. 212 p.

449. Singh B. Reconstructing Japan's Security Policy : The Role of Military Crises. Edinburgh University Press, 2020. 204 p.

450. Sisodia N. S., Naidu G. V. C. India-Japan Relations: Partnership for Peace and Security in Asia. Bibliophile South Asia, 2006. 144 p.

451. Six months into the job, Kishida is rewriting Abe's Russia playbook. April 4, 2022. *The Asahi Shimbun*. URL: https://www.asahi.com/ajw/articles/14589952 (дата звернення: 31.03.2024).

452. Smale A., Shear M. D. Russia Is Ousted From Group of 8 by U.S. and Allies. *The New York Times*. URL: https://www.nytimes.com/2014/03/25/world/europe/obama-russia-crimea.html (дата звернення: 15.03.2024).

453. Snyder S. A. The Perils of a Renewed North Korea-Russia Relationship. *Council on Foreign Relations*. URL: https://www.cfr.org/in-brief/perils-renewed-north-korea-russia-relationship (дата звернення: 12.04.2024).

454. Speech by H.E. Hayashi Yoshimasa, Minister for Foreign Affairs of Japan, at the High-Level Segment of the Conference on Disarmament. February 28, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000384.html (дата звернення: 17.04.2024).

455. State Minister for Foreign Affairs Tsuji and State Minister of Economy, Trade and Industry Iwata's visit to Ukraine Exchange of views and matching with the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry, Attendance at the handover ceremony of landmine detectors, etc and others. November 21, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan.* URL:

https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_003342.html (дата звернення: 23.03.2024).

456. Statement by Takaichi Sanae, Minister of State for Science and Technology Policy, Japan at the 66th IAEA General Conference 26 September 2022. URL: https://www.iaea.org/sites/default/files/22/09/japan-gc66.pdf (дата звернення: 12.04.2024).

457. Streltsov D. V., Nobuo S. A History of Russo-Japanese Relations. Two Centuries of Cooperation and Competition. Leiden, Boston : BRILL, 2019. 500 p.

458. Streltsov D. V., Togo K. Handbook of Japan-Russia Relations. Amsterdam University Press, 2024. 442 p.

459. Sugita Y. The Yoshida Doctrine as a Myth. *The Japanese Journal of American Studies*, 2016. No 27. P. 123–143. URL: https://www.jaas.gr.jp/jjas/pdf/2016/06_SUGIYAMA.pdf (дата звернення: 31.03.2024).

460. Support for Recovery of Ukrainian Agriculture's Production Capacity through Provision of Seeds. March 10, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_003226.html (дата звернення: 15.03.2024).

461. Support for Ukraine through contribution to NATO's Comprehensive Assistance Package (CAP) Trust Fund for Ukraine. March 30, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan.* URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_003247.html.

462. Taylor B. Sanctions as Grand Strategy. London: IISS. The International Institute for Strategic Studies, 2010. 123 p.

463. Tazmini G. Russia and Iran – a стратегіс alliance or something more? LSE. *The London School of Economics and Political Science*. URL: https://www.lse.ac.uk/research/research-for-the-world/politics/russia-and-iran-a-strategic-alliance-or-something-more (дата звернення: 12.04.2024).

464. Termination of the «Black Sea Grain Initiative», a four-party agreement (UN, Türkiye, Ukraine and Russia) on grain exports from Ukraine through the Black Sea (Statement by Foreign Minister Hayashi Yoshimasa). July 18, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press5e_000023.html (дата звернення: 31.03.2024).

465. The Anti-Terrorism Special Measures Law. October 2001. *Tentative English Summary*. URL: https://japan.kantei.go.jp/policy/2001/anti-terrorism/1029terohougaiyou_e.html (дата звернення: 12.04.2024).

466. The Brussels G7 Summit Declaration. URL: http://www.g8.utoronto.ca/summit/2014brussels/brussels-declaration.pdf. (дата звернення: 23.03.2024).

467. The concept of strategic communications in Ukrainian scientific research / A. Morenchuk and others. *AD ALTA* : Journal of interdisciplinary research. 2023. 13, issue 1, special XXXII. P. 123–126.

468. The Conflict in Ukraine and its Impact on Organized Crime and Security - A Snapshot of Key Trends. Published on Nov 3, 2022. UNICRI. United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute, 2022. 54 p. URL: https://issuu.com/unicri/docs/the_conflict_in_ukraine_and_its_impact_on_organize (дата звернення: 15.03.2024).

469. The G7 Foreign Ministers' Meeting. February 18, 2024. Ministry of Foreign Affairs of Japan. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/pressite_000001_00158.html. (дата звернення: 23.03.2024).

470. The Iran-Russia Military Axis. Nov. 3, 2023. *The Wall Street Journal*. URL: https://www.wsj.com/articles/iran-russia-ukraine-israel-hamas-vladimir-putin-military-aid-6b9ed2f5 (дата звернення: 14.03.2024).

471. The National Security Act of 1947 – July 26, 1947. URL: https://global.oup.com/us/companion.websites/9780195385168/resources/chapter10/nsa/nsa.pdf (дата звернення: 31.03.2024).

472. The start of the negotiations on preparation of the bilateral document between Japan and Ukraine based on the «Joint Declaration of Support for Ukraine». October 7, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press7e_000046.html (дата звернення: 14.03.2024).

473. The surge of activity in relations between North Korea and Russia. November 2023. IISS. *Facts, Analysis. Influence*. URL: https://www.iiss.org/publications/strategic-comments/2023/the-surge-of-activity-in-relations-between-north-korea-and-russia/ (дата звернення: 12.04.2024).

474. Tong-Hyung Kim. North Korea and Russia officials discuss economic ties as Seoul raises labor export concerns. *AP*. URL: https://apnews.com/article/north-korea-russia-workers-sanctions-8eeb0fc8c5cc2762591edd36a06cbb01 (дата звернення: 10.03.2024).

475. Tykhomyrova Yevhenya. Trends of post-war cooperation of Japan and Ukraine. *The modern vector of the development of science* : World of Conferences. XI international scientific conference (Philadelphia, 01-02.02.2024). Philadelphia, USA. P. 157–161. URL: https://conference-w.com/wp-content/uploads/2024/02/USA.P-0102022024.pdf (дата звернення: 31.03.2024).

476. Vast majority of Japanese against arms supplies to Ukraine – survey. 27 Feb 2023. TASS. *Russian News Agency*. URL: https://tass.com/world/1581867. (дата звернення: 23.03.2024).

477. Video Message by Mr. Hayashi Yoshimasa, Minister for Foreign Affairs of Japan, at an online discussion event of the Summit for Democracy 2023 on «A Just and Lasting Peace in Ukraine». March 29, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_003235.html (дата звернення: 15.03.2024).

478. Video Message by Ms. Kamikawa Yoko, Minister for Foreign Affairs of Japan, at ‘4th Ministerial Conference of the Moldova Support Platform’. October 17, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL:

https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000471.html (дата звернення: 12.04.2024).

479. Visit of Members of Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine to Ministry of Foreign Affairs of Japan. April 17, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press1e_000409.html (дата звернення: 22.04.2024).

480. Visit of Members of State Emergency Service of Ukraine to Ministry of Foreign Affairs of Japan. January 23, 2023. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/press3e_000534.html (дата звернення: 31.03.2024).

481. Vivoda V. Energy Security in Japan: Challenges After Fukushima. Routledge, 2016. 248 p.

482. Voznyuk Ye., Vetrov K. Information Terrorism as a Modern Threat for Information Security of European States. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2019. №1 (5). С. 34–42. URL: https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/88 (дата звернення: 12.04.2024).

483. Ward R., Koshino Y. Japan Steps UP: Security and Defence Policy Under Kishida. Asia-Pacific Regional Security Assessment. Key developments and trends. 2023. *The International Institute For Strategic Studies* (IISS). Taylor&Francis, 2023. P. 116–137. *IISS. Facts. Analysis. Influence*. URL: https://www.iiss.org/publications/strategic-dossiers/asia-pacific-regional-security-assessment-2023/aprsa-chapter-5/ (дата звернення: 15.03.2024).

484. Wendt A. U.S. Stance Toward the Soviet Union on Trade and Technology. U.S. State Department, Current Policy. 1988. 242 p.

485. World Humanitarian Data and Trends 2017. 13 Dec 2017. *Reliefweb*. URL: https://reliefweb.int/report/world/world-humanitarian-data-and-trends-2017. (дата звернення: 23.03.2024).

486. Yamaguchi M. Japan pledges $4.5B more in aid for Ukraine, including $1B in humanitarian funds. December 7, 2023. *AP*. URL:

https://apnews.com/article/japan-ukraine-support-humanitarian-aid-g7-ac26f0224efbdcdfd75fbfdfbf6c9da8 (дата звернення: 12.04.2024).

487. Yamaguchi M. Japan raises concerns over Iran's nuclear enrichment and drone supplies to Russia for Ukraine war. *AP*. URL: https://apnews.com/article/japan-iran-russia-ukraine-9a0f791fd47110999ac6a80f042f3a85 (дата звернення: 22.04.2024).

488. Yennie-Lindgren W. New Dynamics in Japan–Russia Energy Relations 2011–2017. *Journal of Eurasian Studies*. 2018. Vol. 9 (2). P. 152–162. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1879366518300137 (дата звернення: 23.03.2024).

489. Youssef N. A., Lubold G. U.S. to Expand Troop Presence in Taiwan for Training Against China Threat. Feb. 23, 2023. *The Wall Street Journal*. URL: https://www.wsj.com/articles/u-s-to-expand-troop-presence-in-taiwan-for-training-against-china-threat-62198a83 (дата звернення: 31.03.2024).

490. Zeng Y. Government Policy Choices Under the Triateral Game between China, the United States and Japan. Yacob Shakia, Cicek Berat, Rak Joanna, Ali Ghaffar Editors. *Proceedings of the 2023 7th International Seminar on Education, Management and Social Sciences*. 2023. Vol. 779. P. 241–250. *Atlantis Press*. URL: https://www.atlantis-press.com/proceedings/isemss-23/articles (дата звернення: 15.03.2024).

491. 和田春樹会員をはじめとする有志による声明「ウクライナ戦争を１日でも早く止めるために日本政府は何をなすべきか. 2022/3/21. ロシア史研究会について. URL: http://surl.li/ttqyf (дата звернення: 23.03.2024).

492. 東郷和彦氏「世界は『ウクライナの正義』か『一刻も早い和平』かで揺れている」. 2022/06/27. URL: https://www.nikkan-gendai.com/articles/view/money/307219 (дата звернення: 22.04.2024).

493. アメリカ向け装備部品増産へ、日米首脳会談で連携強化調整…日本がウクライナ支援を下支え. 2024/03/10. URL:

https://www.yomiuri.co.jp/politics/20240309-OYT1T50255/ (дата звернення: 12.04.2024).

494. 篠田 英朗. **プーチンの「陰謀論」に踊らされる左派系言論人…ウクライナ「代理戦争」論の錯誤と罪悪**. 2022.04.13. URL: https://gendai.media/articles/-/94280 (дата звернення: 31.03.2024).

495. **都道府県別ウクライナ避難民在留者数.** ISA. Immigration Services Agency. URL: https://www.moj.go.jp/isa/content/001373694.pdf (дата звернення: 12.04.2024).

496. 16th Japan-India Foreign Ministers' Strategic Dialogue and Working Dinner. March 7, 2024. *Ministry of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/press/release/pressite_000001_00194.html (дата звернення: 23.03.2024).

497. 1996 Diplomatic Bluebook. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1996/index.html (дата звернення: 15.03.2024).

498. 1997 Diplomatic Bluebook. Japan's Foreign Policy in a World of Deepening Interdependence. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan*. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1997/index.html (дата звернення: 12.04.2024).

499. 1998 Diplomatic Bluebook. Japan's Diplomacy toward the 21st Century-New Developments and New Challenges Facing the International Community. *Ministry Of Foreign Affairs of Japan.* URL: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1998/index.html (дата звернення: 31.03.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А. Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1.2. Статті у виданнях, що входять до наукометричної бази Web of Science

1. Morenchuk Andrii, Kruhliy Olena, Kozak Alla, Yelova Tetyana, Fesyk Olesia, Karpuk Ihor, Shuliak Nazarii. The concept of strategic communications in Ukrainian scientific research. *AD ALTA: Journal of interdisciplinary research.* 2023. 13, issue 1, special XXXII. P. 123–126. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130132/PDF/130132.pdf *(внесок автора 20 %).*

1.2. Стаття у фаховому виданні України

2. Моренчук А. А., Моренчук А. А., Карпчук Н. П. Загрози регіональної безпеки Японії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації і регіональні студії.* 2021. №1(9). С. 206–220. URL: https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/download/185/169 *(внесок автора 30 %).*

3. Кисіль С., Моренчук А. А., Моренчук А. А. Роль Китаю у відносинах Індії та Пакистану. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації і регіональні студії.* 2021. №2(10). С. 78–90. URL: https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/226 *(внесок автора 40 %).*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Моренчук А. А., Моренчук А. А., Мандрик І. П. Основні проблеми та загрози регіональної безпеки сучасної Японії. *Актуальні проблеми регіональних досліджень:* матеріали IV Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 12–13 грудня 2019 р.) / За ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. С. 323–327.

5. Моренчук А. А., Моренчук А. А. Сфера кіберпезпеки у сучасній Японії. *Актуальні проблеми регіональних досліджень* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 11 грудня 2020 р.). / За ред. В. Й. Лажніка. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. С. 268–271.

6. Моренчук Андрій, Моренчук Андрій (мол.). Публічна дипломатія Японії в контексті стратегічних комунікацій. *Стратегічні комунікації в контексті безпекової політики: європейський і глобальний рівні*: матеріли Інтернет-конференції / За заг. ред. Н. Карпчук. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2022. С. 40–43.

7. Моренчук Андрій, Вознюк Євгенія. Кіберпротистояння Японії (досвід України). *Мультидисциплінарні підходи до аналізу суспільно-політичних проблем в умовах російсько-української гібридної війни:* матеріали міжнародного круглого столу: 28 квітня 2022 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2022. С. 53–56.

8. Моренчук А. А. (стар.), Моренчук А. А. (мол.). Агресія як елемент зовнішньої політики Російської Федерації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень.* Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Луцьк, 09 листопада 2022 р.). Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. С. 46–51.

9. Моренчук А., Моренчук А. Політико-психологічні витоки агресивності путінської ідеології. Всеукраїнські політологічні читання імені професора Богдана Яроша: зб. наук. та навч.-метод. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. Вип. 12. С. 103–110.

10. Моренчук А. А. (мол.), Вознюк О. Р. Ядерна програма Північної Кореї як загроза міжнародній безпеці Матеріали ІІ Всеукраїнського науково-практичного форуму РеПіТ (м. Луцьк, 18 травня 2023 р.). Луцьк: Лабораторія «РЕПІТ» ВНУ імені Лесі Українки, 2023. С.

11. Моренчук А.А. Стратегічні комунікації та публічна дипломатія Японської Держави в умовах повномасштабного російського вторгнення. Актуальні пробоеми міжнародних відноисн і регіональних досліджень:

Матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Луцьк, 15 листопада 2023 р.). Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024. С. 262–265.

Додаток Б

Посли України в Японії*

Період перебування	***Прізвище***
01.1995 р. – 10.1999 р.	М. Дашкевич
03.2001 р. – 05.2006 р.	Ю. Костенко
06.2006 р. – 08.2006 р.	В. Макуха
02.2007 р. – 02.2013 р.	М. Куліних
03.2013 р. – 08.2020 р.	І. Харченко
11.2020 р. – по ц.ч.	С. Корсунський

*- Складено за: [139].

Додаток В

Посли Японії в Україні*

Період перебування	*Прізвище*
06.1992 р. – 01.1993 р.	С. Едамура**
05.1993 р. – 11.1996 р.	С. Суедзава
11.1996 р. – 06.1999 р.	Ю. Курокава
08.1999 р. – 10.2002 р.	Х. Хонда
10.2002 р. – 11.2005 р.	К. Амае
11.2005 р. – 10.2008 р.	М. Мабуті
10.2008 р. – 10.2011 р.	Т. Ідзава
10.2011 р. – 10.2014 р.	Т. Саката
10.2014 р. – 01.2019 р.	С. Сумі
01.2019 р. – 08.2021 р.	Т. Кураї
10.2021 р. – по ц.ч.	К. Мацуда

*- Складено за: [139].

** – за сумісництвом був послом у Російській Федерації

Додаток Д

Спільні авіавильоти і морські патрулювання РФ та КНР у 2022 р.*

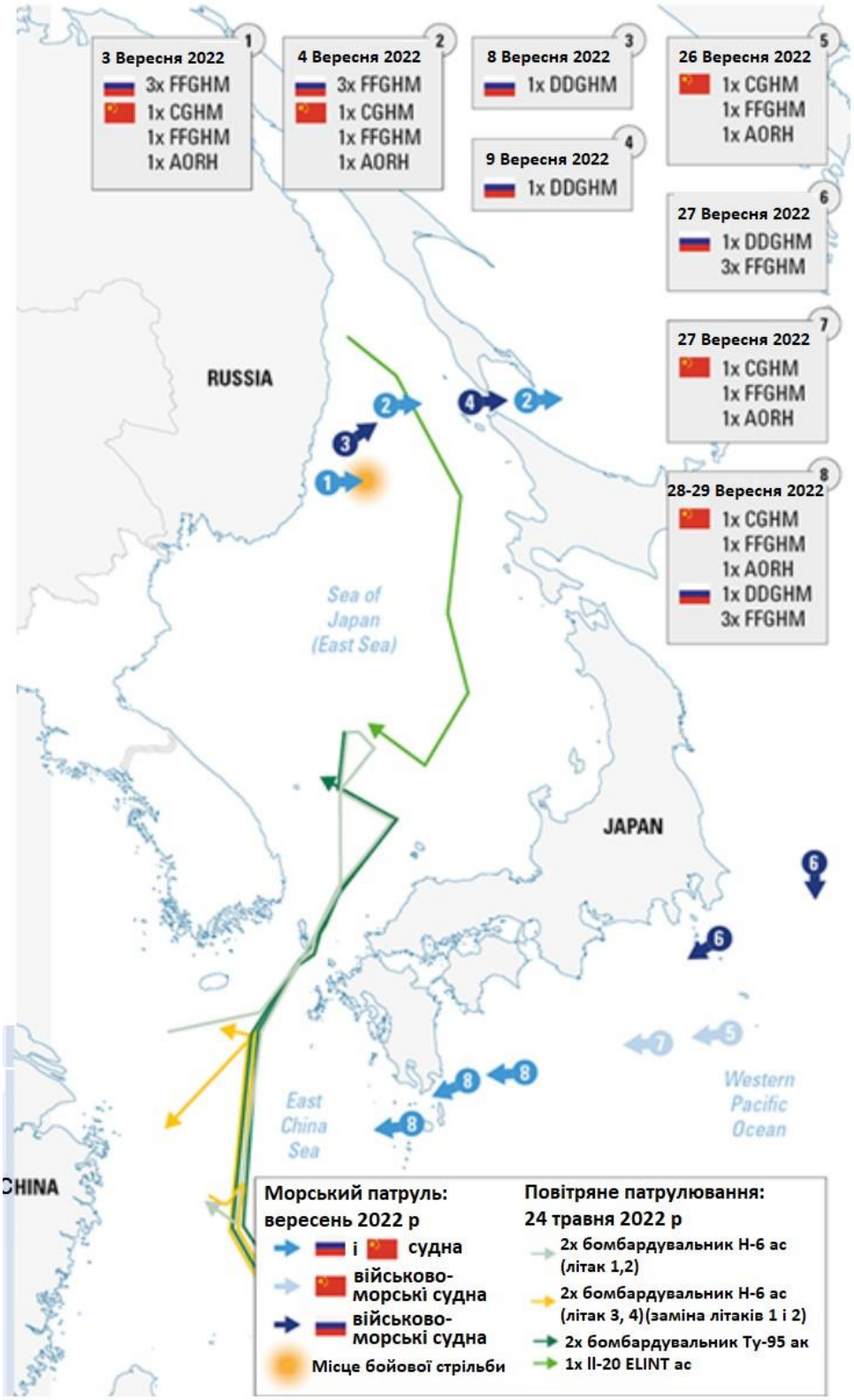

*Побудовано за: [299, p. 40].

Додаток Е

Загальна кількість сучасних винищувачів у КНР

(у співвідношенні з Японською Державою), станом на 31 березня 2023 р. *

* Побудовано за: [299, p. 63].

Додаток Ж

Кількість ракетних пускових установок у КНР, станом на2023 р.*

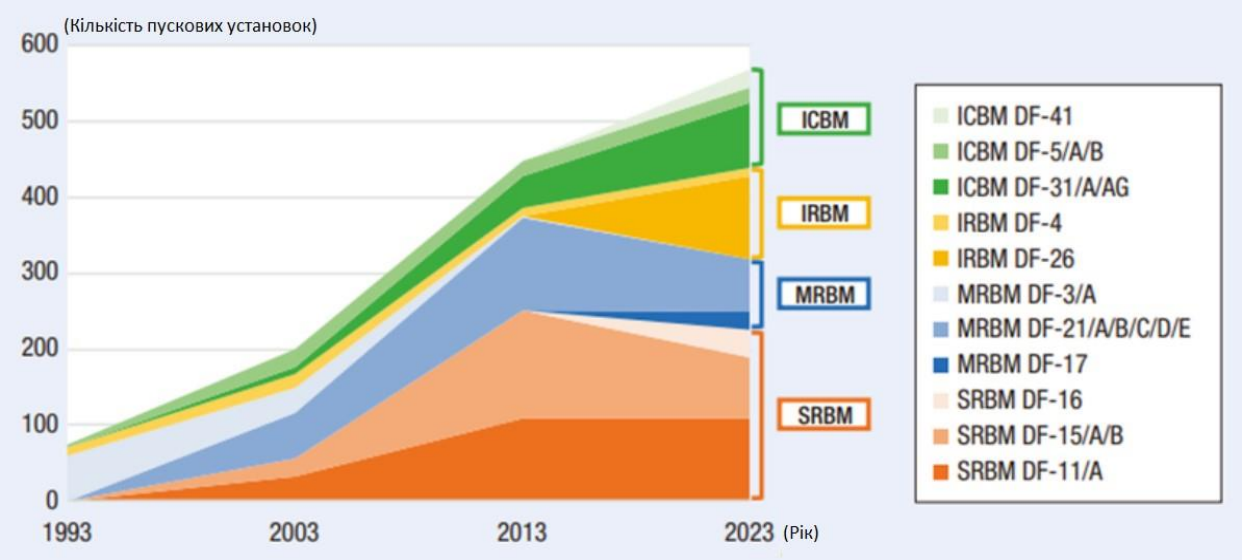

* Побудовано за: [299, p. 63].

Додаток З

Радіус ураження ракет КНР, станом на2023 р.*

* Побудовано за: [299, p. 62].

Додаток И

Загальна кількість сучасних підводних човнів Китаю

(у співвідношенні з Японською Державою), станом на 31 березня 2023 р.*

* Побудовано за: [299, p. 63].

Додаток К

Загальна кількість фрегатів і корветів Китаю

(у співвідношенні з Японською Державою), станом на 31 березня 2023 р.*

* Побудовано за: [299, p. 63].

Додаток Л

Ракетний арсенал КНДР, станом на 2023 р.*

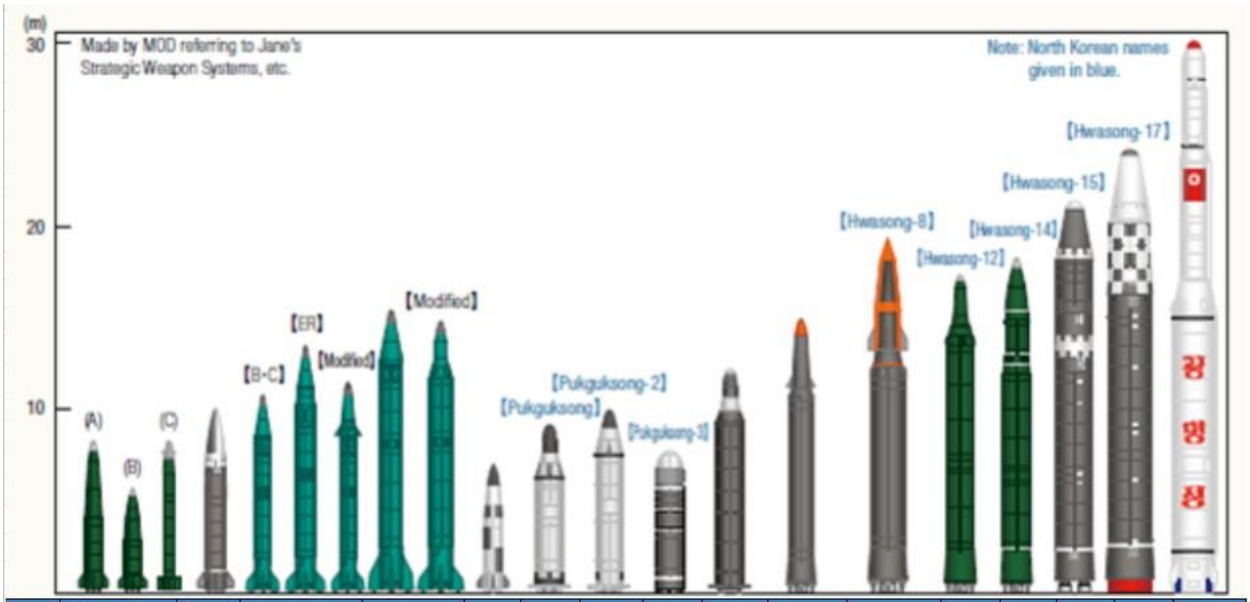

	Новий тип SRBM (A) / (B) / (C) / (D)			Новий тип бл. ракет низ. дал.	Скад B, C, ER, мод.	Nodoeg, мод.	Новий тип SLBM	SLBM	SLBMM мод. для назем. запусків	SLBM	Musudan	Бал. ракета віднос. до "ґлобал ракети"	(можливо) Бал. ракета віднос. до "ґлобал ракети"	класу LMBR	класу LMBR	класу LMBR	класу LMBR	Вар. Тоепа dong 2
Дальність	Приблз. 600 км/ Приблз. 400 км/ Приблз. 400 км*1			Приблз. 600 км*1	Приблз. 300 км/ Приблз. 500 км/ Приблз. 1000 км/ все ще аналізується	Приблз. 1.300 км/ Приблз. 1500 км	Приблз. 600 км*1	1000 км або більше	1000 км або більше	Приблз. 2000 км	Приблз. 2.500-4.000 км.	-*2	-	Приблз. 5.000 км	Приблз. 5.500 км	10.000 км або більше *3	15.000 км або більше *3	10.000 км або більше
Паливне / етап	Суц / 1	Суц / 1	Суц / 1	Суц / 1	Рідина / 1	Рідина / 1	Суцільний / 2	Суцільний / 2	Суцільний / 2	Суцільний / 2	Рідина / 1	Рідина / 1	Рідина / 1	Рідина / 1	Рідина / 2	Рідина / 2	Рідина / 2	Рідина / 3
Опер. плат.	TEL	TEL	TEL	TEL	TEL	TEL	Пдвд. човен	Пдвд. човен	TEL	Пдвд. човен	TEL	TEL	-	TEL	TEL	TEL	TEL	Місце запуску

* 1 Дальності дії SRBM (БРПЛ) (A) / (B) / (C) і БРПЛ нового типу є найбільшими досягнутими. Дальність стрільби SLBM (СРБМ) (Д) досягає 750 км

* 2 На момент запуску 5 січня 2022 року балістична ракета під назвою «Гіперзвукова ракета» пролетіла близько 500 км, якщо її було запущено за нормальною балістичною траєкторією. Інший час

Запуск 11 січня того ж року, вважалося, що дальність польоту могла бути менше 700 км, якщо б він був запущений з нормальної балістичної траєкторії. Також вважається, що

відстань польоту могла бути більшою за цю, але наразі проводиться аналіз.

* Побудовано за: [299, p. 107].

Додаток М

Радіус ураження ракет, які є на озброєнні у КНДР станом на 2023 р.*

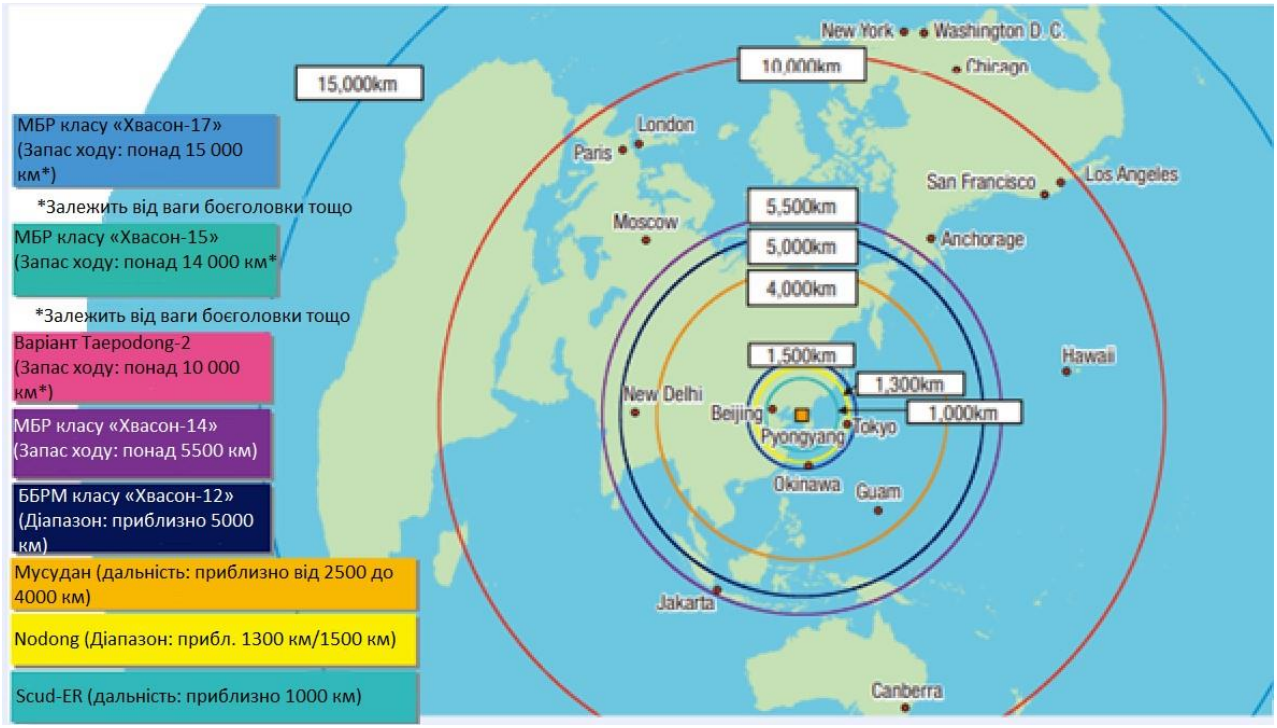

Рис. 3.8. Ракетний арсенал КНДР*

* Побудовано за: [299, p. 107].

Додаток Н

Міжнародний транспортний коридор Північ – Південь (INSTC)*

*Побудовано за: [408].

Додаток П

Співвідношення військових ресурсів в регіоні Східної Азії, станом на 2023 р.*

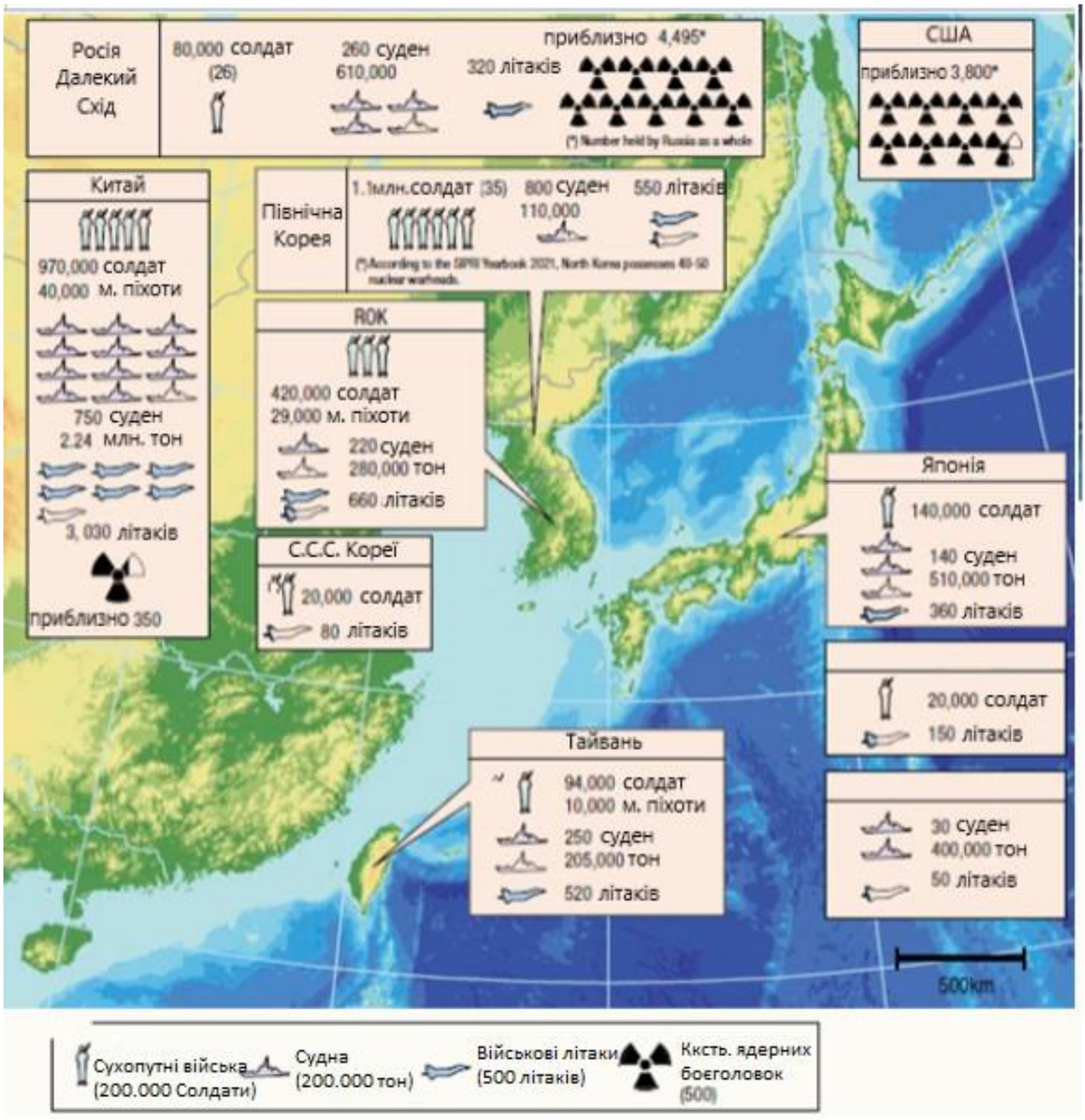

* Побудовано за: [299, p. 33].

Додаток Р

Програма розвитку оборони Японської Держави, 2022 р.*

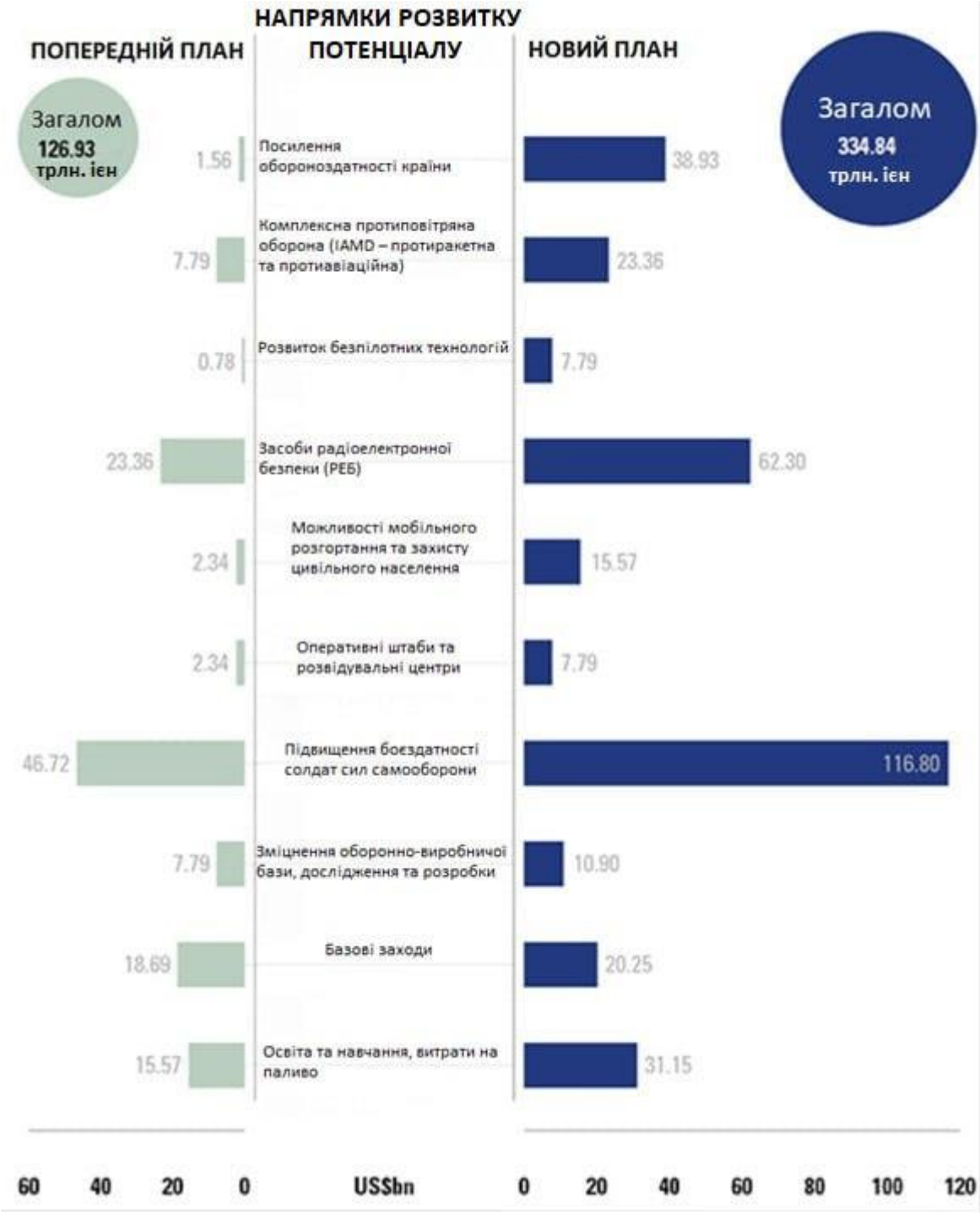

* Побудовано за: [300].